

O. H. Bandrovszkij, V. Sz. Vlaszov

VI LÁGTÖRTÉNELEM. UKRAJNA TÖRTÉNETE

**Tankönyv az általános
oktatási rendszerű tanintézetek
6. osztálya számára**

*Ajánlotta Ukrajna Oktatási
és Tudományos Minisztériuma*

Львів
Видавництво „Світ”
2014

УДК 94(100+477)(075.3)
ББК 63.3(0)я721+63.3(4Укр)я721
Б23

Перекладено за виданням:

Бандровський О. Г. Всесвітня історія. Історія України : підруч. для 6-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / О. Г. Бандровський, В. С. Власов. – К. : Генеза, 2014

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(Наказ МОН України від 07.02.2014 № 123)*

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Наукову експертизу проводив
Інститут всесвітньої історії НАН України
Експерт *Чорногор Я. О.*, кандидат історичних наук, старший науковий
співробітник Інституту всесвітньої історії НАН України

Психолого-педагогічну експертизу проводив
Інститут педагогіки НАПН України
Експерт *Мацейків Т. І.*, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник
Інституту педагогіки НАПН України

Відповідальні за підготовку видання:
Комарова П. Г., головний спеціаліст департаменту загальної середньої
та дошкільної освіти МОН України;
Галегова О. В., методист вищої категорії відділу науково-методичного
забезпечення змісту освіти основної і старшої школи Інституту інноваційних техноло-
гій і змісту освіти МОН України.

Бандровський О. Г.

Б23 Всесвітня історія. Історія України : підруч. для 6 кл. загальноосвіт. навч. закл. з нав-
чанням угорською мовою / О. Г. Бандровський, В. С. Власов ; пер. В. В. Мага. – Львів :
Світ, 2014. – 272 с. : іл., карти.

ISBN 978-966-603-896-1

УДК 94(100+477)(075.3)
ББК 63.3(0)я721+63.3(4Укр)я721

ISBN 978-966-603-896-1 (угор.)
ISBN 978-966-11-0420-3 (укр.)

© Бандровський О. Г.,
Власов В. С., 2014
© Видавництво „Генеза”,
оригінал-макет, 2014
© Мага В. В., переклад
угорською мовою, 2014

TARTALOM

Hogyan használjuk a tankönyvet?	5
Bevezető: A történelem mint tudomány és tantárgy	6
1.§. Időszámítás az ókorban. 1. sz. gyakorlati foglalkozás	9

1. fejezet. AZ EMBEREK ÉLETE AZ ŐSKORBAN

2–3. §. Történelmünk kezdetei. Az ember megjelenése és letelepedése a Földön	13
4. §. A művészetek és a vallásos hit kialakulása	21
5. §. Az ősemberek életmódja és foglalkozása	25
6. §. A társadalom és a hatalmi rendszer kialakulása az ősközösség idején.....	33
7. §. A tripiljai kultúra Ukrajna földjein	37
8. §. Az ősemberek szálláshelyei a mai Ukrajna területén. 2. sz. gyakorlati foglalkozás	43

2. fejezet AZ ÓKORI KELET CIVILIZÁCIÓI

Az ókori Egyiptom

9. §. Az egyiptomi állam megalakulása	48
10. §. Az ókori Egyiptom mítoszai és vallása. 3. sz. gyakorlati foglalkozás	53
11. §. Az ókori egyiptomiak gazdasági, társadalmi és mindennapi élete	57
12. §. Egyiptom virágkora és hanyatlása	63
13. §. Oktatás, tudomány, képzőművészet és építészet az ókori Egyiptomban	68

Elő-Ázsia és Közép-Ázsia civilizációi. A kimmér-szkíta világ

14. §. Folyamköz legősibb államai.....	73
15. §. Föníciai városállamok. Az Izraeli-Júdeai Királyság.....	78
16. §. Nyugat-Ázsia nagy birodalmai	83
17. §. Kimmerek és szkíták	90
18. §. Történelmi források a szkítákról. 4. sz. gyakorlati foglalkozás	95

Az ókori India és Kína

19. §. Az ókori India	97
20. §. Az ókori India társadalmi, vallási és kulturális élete	102
21. §. A Mennyei Birodalom és az ókori Kína első urai	107
22. §. Az ókori Kína társadalmi és kulturális élete.....	113
23. §. Oktatás, írásbeliség, tudományos ismeretek az ókori Kínában. 5. sz. gyakorlati foglalkozás	117

3. fejezet. AZ ÓKORI GÖRÖGORSZÁG TÖRTÉNETE

Az antik görög civilizáció kialakulása

24. §. Az ókori Görögország természetvilága és lakossága	122
25. §. Az ókori görögök mítoszai és vallása. 6. sz. gyakorlati foglalkozás	126
26. §. A minoszi palota-civilizáció	131
27. §. Az akháj palota-civilizáció	135
28. §. Az ógörög társadalom ábrázolása Homérosz eposzaiban. A görög poliszok megjelenése	139

29. §. A nagy görög gyarmatosítás	144
30. §. Athén és a spártai állam.....	148
31. §. A spártaiak élete és nevelése. 7. sz. gyakorlati foglalkozás.....	152

A klasszikus antik görög civilizáció

32. §. A görög–perzsa háborúk (i.e. 500–449)	155
33. §. Az athéni demokrácia virágkora	160
34. §. Az ókori Görögország gazdasága és lakóinak mindennapi élete	164
35. §. Oktatás, tudomány, nevelés és családi élet az ókori Görögországban	170
36. §. Az ókori Görögország művészete. 8. sz. gyakorlati foglalkozás	175
37. §. Makedónia elfoglalja Görögországot	180

A hellénizmus kora

38. §. Makedóniai Nagy Sándor birodalmának megalakulása	184
39. §. A történelmi források Makedóniai Nagy Sándorról. 9. sz. gyakorlati foglalkozás	189
40. §. Hellén államok az i. e. 4–2. században. A hellénizmus kultúrája	193
41. §. Az antik poliszok társadalmi, gazdasági és mindennapi élete a mai Ukrajna területén. 10. sz. gyakorlati foglalkozás	198

4. fejezet. AZ ÓKORI RÓMA TÖRTÉNETE

Az ókori Róma a királyság és a köztársaság idején

42. §. Itália természetvilága és Róma keletkezése.....	204
43. §. A Római Köztársaság az i. e. 5. században és az i. e. 3. század közepén	208
44. §. A Római Köztársaság az i. e. 2. században	213
45. §. Vallás, család, nevelés és gazdasági élet az ókori Rómában	218
46. §. Caius Julius Caesar diktatúrája	223
47. §. Caius Julius Caesar történelmi portréja. 11. sz. gyakorlati foglalkozás	227

A Római Császárság

48. §. A Római Birodalom létrejötte. Octavianus Augustus uralkodása	231
49. §. A Római Birodalom az 1–2. században	236
50. §. Róma város és lakóinak mindennapjai	242
51. §. A Római Birodalom a 3–4. században	248
52. §. A kereszténység létrejötte	253
53. §. Az ókori Róma kultúrája. 12. sz. gyakorlati foglalkozás	258
54. §. A népvándorlás korának kezdete. A Nyugatrómai Birodalom bukása	263
55. §. Az ősszlávok társadalmi és gazdasági élete, hitvilága. 13. sz. gyakorlati foglalkozás	269

Hogyan használjuk a tankönyvet?

Kedves hatodikosok! Ennek a tankönyvnek a segítségével megismerhettek az ókor történetét. Az órán tanulmányozott paragrafusok rovatokra tagolódnak. A munkát mindig a paragrafus elején található történelmi emlékek megvitatásával kezdjétek, melyek nemcsak a múltba repítenek vissza titeket, hanem kapcsolatban vannak napjaink történéseivel is. Ne felejtsetek el megoldani a történelmi emlékekhez tartozó bevezető feladatokat sem! Ezek segítségével váratlan felfedezéseket tehettek vagy különleges következtetésekre juthattok.

A főbb történelmi információkat a paragrafusok alpontjai taglalják. Kérdés formájában vannak megfogalmazva és a következő egyezményes jellel kezdődnek:

Fontos történelmi információkat tartalmaznak az okmányok, illusztrációk, amelyek történelmi források is egyben. Az illusztrációkat feladatok és vitaindító kérdések követik.

Majdnem minden paragrafusban találkozhattok kronológiai feladatokkal. Megoldásukhoz nemcsak történelmi tudásra és készségekre lesz majd szükségetek, hanem nagyfokú intelligenciára is. Az idő és tér összefüggéseinek megértését a történelmi térképek segítik elő. Ezek szintén feladatokkal egészülnek ki.

A történelmi szövegrészekhez, forrásművekhez, fényképekhez és illusztrációkhoz tartozó feladatokat párban vagy csoportosan dolgozzatok. Hogy melyiket milyen módszerrel, arra az alábbi egyezményes jelek utalnak:

– **Párban dolgozzatok!**

– **Csoportosan dolgozzatok!**

– **Vitassátok meg!**

A párban és csoportosan történő munka gondolkodásra ösztönöz titeket, megtanít összehasonlítani, elemezni, következtetéseket levonni, a véleményetek mellett kiállni.

Nem minden feladatot kötelező feldolgozni. A megoldásra várót tanári segítséggel válasszátok ki!

A tankönyv szövegével való ismerkedés során felhívjuk figyelmeteket az új szavak és kifejezések magyarázatára, melyek a könyv lapjának szélén találhatóak.

Az **Ellenőriztétek tudásotokat!**-ban felsorolt kérdésekkel tesztelhetitek ismereteiteket az adott anyaggal kapcsolatban.

A tanév folyamán lesznek **gyakorlati foglalkozások** is, melyek során önállóan fogjátok elsajátítani a tananyagot, tökéletesítve ezzel képességeiteket és készségeiteket. Minden óra végén három ellenőrző feladat szóbeli vagy írásbeli megoldása vár rátok. Erre az alábbi egyezményes jel utal:

Véleményeteket az órán hallottakról és olvasottakról legteljesebben a paragrafus végén található kérdések alapján foglalthatjátok össze, melyekre a következő utal:

Sok sikert! A szerzők

BEVEZETŐ: A TÖRTÉNELEM MINT TUDOMÁNY ÉS TANTÁRGY

Azt a tankönyvet lapoztátok most fel, amelyből hatodikban a történelmet fogjátok tanulni. Ez a tantárgy nem újdonság számotokra, hisz már a múlt tanévben is találkozhattatok vele. Tavaly szereztetek tudomást arról, hogy a **történelem** az egyik legősibb tudomány, amelyik az emberiség múltjával foglalkozik. A történészek régi idők eseményeit tanulmányozzák az ókortól napjainkig. Megpróbálják megérteni, hogyan és miért változtak meg az emberek életkörülményei.

Az ötödik osztályban Ukrajna történetének legfontosabb eseményeiről és személyiségeiről tanultatok. Megtudhattátok többek közt, hogyan befolyásolta a történelem alakulását a kiválóságok tevékenysége. Ismereteket szereztetek arról is, kik a történészek, milyen módszerekkel tanulmányozzák a múltat.

Emlékezzetek vissza Ukrajna történetének meghatározó eseményeire! Beszéljetek egy-két ilyen eseményről az alábbi vázlat alapján: 1. *Milyen konkrét eseményről van szó?* 2. *Mikor, és hol ment végbe?* 3. *Kik voltak a történelmi személyiségek közül a résztvevői?* 3. *Mi a szerepe ennek az eseménynek Ukrajna történetében?*

Elevenítsétek fel azoknak a történelmi kiválóságoknak a nevét, akiről tavaly tanultatok! Milyen történelmi eseményekben vállaltak szerepet?

Az ötödik osztályban megismertétek Ukrajna jelentősebb kulturális műemlékeit. Tekintsétek meg az alábbi illusztrációkat és készítsetek rövid beszámolót az egyikről a következő vázlat alapján: 1. *Hogy nevezik ezt a műemléket?* 2. *Mikor, és ki alkotta meg?* 3. *Miről híres ez a műemlék?*

1

2

3

4

5

Bevezető

A nagyon régen történt eseményekről elhalványul az emberi emlékezet. Ezeket az időkét ezért a történészek a **történelmi források** alapján elevenítik fel. A történelmi források a letűnt korokról tanúskodó műemlékek.

Tekintsétek meg az alábbi történelmi forrásokat!
Határozzátok meg típusukat!

A műemlékek az ókor történetének forrásai

A történelmi források alapján rekonstruált múlt más-más időben bontakozik ki. Az időt olyan folyóhoz lehet hasonlítani, amely sohasem áll meg és sohasem tér vissza előző medrébe. Nem véletlenül mondogatták a letűnt korok bölcsői, hogy az idő és a folyó nem várja meg az embert. A múlt eseményei közötti jobb eligazodás céljából a historikusok a történelmet periódusokra vagy korszakokra tagolják.

Az előző feladatban olyan műemlékekkel ismerkedhettetek meg, amelyek több ezer évvel ezelőtt keletkeztek. Az emberiség történetének ezt a korszakát az **ókor története** tanulmányozza, ami a **világtörténelem** szerves része. Ebben a tanévben az ókorral fogtok foglalkozni, az elkövetkező években pedig a **középkorral**, az **újkor** valamint a **legújabbkor történetével**.

Az első témák elsajátítása során megismerkedhettek azzal az úttal, amelyet az emberiség az **állam** kialakulásáig megtett.

Az állam – a társadalom irányításának módja

A fenti vázlat alapján fogalmazzátok meg az állam fogalmát!

Civilizációnak a társadalom fejlődésének az a fokát nevezzük, melynek során létrejönnek a *városok*, kialakul az *írásbeliség* és megjelenik az *állam*.

Az ókor történetének tanulmányozása során megismerkedtek az emberi társadalom kialakulásának folyamatával: hogyan éltek és mivel foglalkoztak az emberek a régmúltban, mikor jelentek meg az első államok és miként fejlődtek a földkerekség legrégebb civilizációi. Az ókor története az ősember megjelenésével veszi kezdetét a földön és a Nyugatrómai Birodalom bukásának évével, **476**-al ér véget.

Az ősember megjelenése, az írásbeliség és az állam kialakulása közötti időszakot *őskornak* nevezzük. Ez a tantárgy első fejezte. Ezt követi majd az *ókori Kelet*, az *ókori Görögország* és az *ókori Róma története*. Idegen népek és országok múltjával a **világtörténelem** foglalkozik, melynek Ukrajna története is szerves része.

Ellenőrizték tudásotokat!

1. Mit nevezünk történelemnek? Milyen történelmi forrásokat ismertek?
2. Milyen történelmi források alapján tanulmányozzák a történészek az ókort?
3. Mivel foglalkozik az ókor története? Mik az időrendi határai?
4. Magyarázzátok meg a következő fogalmakat: *világtörténelem, őskor, állam, civilizáció!*

Mi volt számotokra a legérdekesebb az órán tanultakból? Az ókor történetének mely korszakáról olvastatok vagy hallottatok? Miről szeretnétek megtudni még többet? Láttatok-e már filmet az ókorról? Tetszett-e nektek? Mit gondoltok, miért készítenek ilyen filmeket?

1. §. IDŐSZÁMÍTÁS AZ ÓKORBAN

1. SZ. GYAKORLATI FOGLALKOZÁS

1. Milyen sajátosságai vannak az évek számolásának *időszámításunk előtt* vagy *Krisztus előtt*?

Ötödik osztály óta tudjátok, hogy a múlt kutatásával foglalkozó történészek gyakran szembesülnek a következő kérdéssel: mikor történt egyik vagy másik esemény? Egy meghatározott esemény pontos idejének, vagyis dátumának a meghatározásában segít a **kronológia** tudománya, amely az időszámítás módszereit kutatja. Azt is tudjátok, hogy az évek valamilyen eseménytől történő számítását **időszámításnak** nevezzük.

Ukrajnában a többi európai országhoz hasonlóan az időszámítást Krisztus születéséhez kötik. Az ő születésével vette ugyanis kezdetét az egyik legnagyobb világvallás, a kereszténység fejlődése. A legelső év és a napjaink közötti időszak a mi **időszámításunk** vagy más néven keresztény időszámítás. Nevezik még *újkornak* is. A *Jézus születése utáni* vagy *időszámításunk szerinti* időszakot rövidítve *Kr. u.* (*Krisztus után*) és *i. sz.* (*időszámításunk szerint*) kifejezésekkel jelöljük. Ami pedig a Megváltó születése, azaz *Krisztus előtt*, más szóval *időszámításunk előtt* történt, rövidítve így írjuk *Kr. e.* és *i. e.*

A történelem időszámításunk előtt is évszázadokra (század), valamint évezredekre tagolódik. Az időtengelyen azonban az évek *időszámításunk előtt* csökkenő sorrendben vannak ábrázolva, *időszámításunk szerint* pedig növekvő sorrendben. Például az i. e. 33. évet az i. e. 32. év követte, az i. e. 476. év pedig az i. e. V. század első felében volt, míg az i. sz. 476. év az i. sz. V. század második felében. Az időszámításunk szerinti éveknél sem írásban sem szóban nem kötelező az i. sz. kifejezés feltüntetése.

Időszámításunk előtt az évszázadok és évezredek nullára végződő évekkal kezdődnek és eggyel végződőkkel zárulnak. Ennek megfelelően az i. e. II. század első éve 200, az utolsó pedig 101. Az i. e. I. évszázad 100-ban vette kezdetét és 1-ben ért véget. Az időszámításunk előtti évszázadok első évei 1900, ...400, 300, 200, az utolsók pedig 1801, ...301, 201, 101.

Felhívjuk a figyelmeteket arra, hogy a történelemtudományban az évszázadokat és évezredekét gyakran római számokkal jelölik.

Arab számokkal jelölt dátumok

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 15. 20.

Római számokkal jelölt dátumok

I. II. III. IV. V. VI. VII. VIII. IX. X. XV. XX.

A különböző évek és évszázadok összefüggését bemutató táblázat felhasználásával oldjátok meg a feladatokat! 1. Milyen évvel kezdődött a 19. század? 2. Nevezzétek meg az i. e. 14. század bármelyik évét! 3. Milyen évszázadhoz tartozik az i. e. 1792-es esztendő? 4. Nevezzétek meg az i. e. 15. század első évét! 6. Melyik volt az i. e. 16. század utolsó esztendeje? 4. Nevezzétek meg az i. e. 8. század utolsó éveit közül egyet!

1–100. év	801–900. év	901–1000. év	1001–1100. év	1101–1200. év	1201–1300. év	1901–2000. év
1. sz.	9. sz.	10. sz.	11. sz.	12. sz.	13. sz.	20. sz.
i. e. 2100–2001. év	i. e. 2000–1901. év	i. e. 1900–1801. év	i. e. 1100–1001. év	i. e. 1000–901. év	i. e. 900–801. év	i. e. 100–1. év
i. e. 21. sz.	i. e. 20. sz.	i. e. 19. sz.	i. e. 11. sz.	i. e. 10. sz.	i. e. 9. sz.	i. e. 1 sz.

Önálló munka. 1. sz. feladat.

1. Melyik év előzte meg, és melyik követte az i. e. 476-os esztendőt?
2. Melyik évszázadhoz, annak melyik feléhez tartozik i. e. 753?
3. Melyik évezrednek a része i. e. 753?

2. Hogyan kell meghatározni az időszámításokon átívelő események időtartamát?

Gyakran követnek el hibát az időszámításokon átívelő események időtartamának meghatározásánál. Olaszországban és Németországban például 1937-ben ünnepelték Octavianus Augustus római császár születésének 2000. évfordulóját (i. e. 63-ban látta meg a napvilágot). Az ünneplésre azonban 1938-ban kellett volna sort keríteni Ez azért történhetett, mert nem vették figyelembe azt, hogy az időtengelyen nincs „nulladik” év. Az i. e. 1. évet ezért az a pillanat választja el az i. sz. 1. évtől, amely az időszámításunk előtti december 31-ét az időszámításunk szerinti január 1-től.

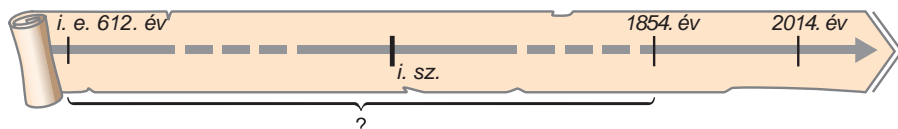
Ebből az következik, hogy Octavianus az i.sz. 1. évig 62 évet élt és nem 63-at. Hogy kiszámoljuk tehát életének éveit, a születési évéhez hozzáadjuk halálának időpontját és kivonunk belőle 1-et. Vagyis: 63 + 14 (az i. sz. 14-ben tért meg őseihez) – Octavianus Augustus tehát 76 évet élt.

Készítsetek időtengelyt, és oldjátok meg a kronológiai feladatot!

I. e. 612-ben leégett az ókori Kelet egyik nagy királyának a palotája. Könyvei azonban nem semmisültek meg, ugyanis agyagtáblákra íródtak. Hány évig pihentek a földben, ha 1854-ben kerültek elő egy ásatás során?

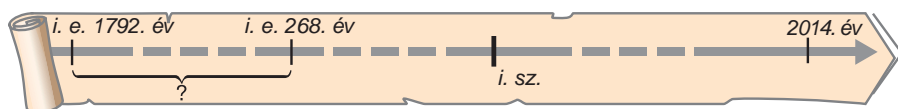
3. Hogyan alkalmazhatjuk az időtengelyt kronológiai feladatok megoldásánál?

Emlékezzetek vissza, időtengelyt már tavaly is készítettetek!

1. Húzzatok egy egyenest és osszátok egyenlő részekre! Az így kialakított szelvények mutatják majd az évek, évtizedek, évszázadok, évezredek múlását. Az egyenes elejét jelöljétek vastagabb vonallal, ez lesz az időszámítás kezdete. Végét pedig az idő múlását szimbolizáló nyíllal zárjátok. 2. Hogy jobban eligazodjatok az idő haladásában, tüntessétek fel az aktuális évet is! 3. Amennyiben a kronológiai feladat megoldásához nincs szükségetek arra, hogy az időtengelyen minden évet megjelöljétek, megszakíthatjátok azt szaggatott vonallal. 4. Az időtengelyre írjátok fel a kronológiai feladat feltételeit! 5. Ezután végezzétek el a megfelelő számításokat, és jegyezzétek fel a megoldást is!

Például:

Hammurápi, Babilon királya i. e. 1792-ben került az ország élére, Asóka, India uralkodója pedig i. e. 268-ban. Ki lett közülük hamarabb király? Hány év telt el a két uralkodó trónra lépése között?

A példa alapján magyarázzátok meg, hogyan alkalmazható az időtengely kronológiai feladatok megoldásánál!

Önálló munka. 2. sz. feladat. Készítsetek időtengelyt, és oldjátok meg a kronológiai feladatot!

Hammurápi 42 évig uralkodott. Mikor ért véget uralkodása, ha i. e. 1792-ben lépett trónra?

Önálló munka. 3. sz. feladat. Készítsetek időtengelyt, és oldjátok meg a kronológiai feladatot.

Babilont a perzsák i. e. 539-ben foglalták el. Hány év telt el azóta?

Értékeljétek az órán végzett munkátokat az alábbi követelmények alapján! Az 1–3. feladat megoldásáért 1–3 pont jár. Szintén 1-től 3 pontig értékelhető a párban és csoportosan végzett munka is (max. 12 pont).

Miért kell tudni kiszámítani a történészeknek az idő múlását? Hogyan állapítható meg annak az eseménynek a dátuma, amely i. e. történt? Tudjátok-e, hogyan határozzák meg az ősember tevékenységével kapcsolatos emlékek korát?

1. fejezet

AZ EMBEREK ÉLETE AZ ŐSKORBAN

2

3

4

A Föld nevű bolygó múltja több milliárd évre tekint vissza. Az emberiség története ehhez képest viszonylag „fiatal”. A tudósok máig vitatkoznak azon, hogyan és mikor jelent meg az első ember planétánkon. Történelmünk korai szakasza az ősember megjelenésével vette kezdetét, s a városok, az állam és az írásbeliség kialakulásával ért véget. Ezt a kort *őskornak* vagy *őskorszaknak* nevezzük.

Teltek-múltak az évek. Az évtizedeket századok, azokat pedig évezredek követték. Az emberek megtanultak halászni, vadászni, gyűjtögetni, tökéletesítették munkaeszközeiket. Később áttértek a földművelésre és állattenyésztésre. Ezzel mintha újjászülettek volna. Teljesen átélték az életük. Volt mit enniük, már nem kellett félni a holnaptól. Megismerték a szövés, a fazekasság mesteriségét, házat építettek maguknak. Megjelentek az első városok, kialakult a kézművesség és kereskedelem. Feltalálták az írásbeliséget. A társadalomban vagyoni rétegződés ment végbe, ami az állam létrejöttéhez vezetett.

2-3. §. TÖRTÉNELMÜNK KEZDETEI. AZ EMBER MEGJELENÉSE ÉS LETELEPEDÉSE A FÖLDÖN

- Figyeljétek meg, hogyan ábrázolja a művész a földi élet és ember isteni eredetét a képeken!
- Társítsátok a megfelelő *Biblia*-részletet a hozzá tartozó képhez!
- Véleményetek szerint, milyen kérdésekre próbálnak választ találni a történészek?
- *Kezdetben teremtette Isten a mennyet és a földet... ■ Akkor ezt mondta Isten: legyen világosság! És lett világosság. És elnevezte Isten a világosságot nappalnak, a sötétséget pedig éjszakának nevezte. ■ Így lett este, és lett reggel: első nap. ■ Azután ezt mondta Isten: legyen boltozat a vizek között, hogy elválassza egymástól a vizeket. ...Azután elnevezte az Isten a boltozatot égnek. Így lett este, és lett reggel: második nap. ■ Azután elnevezte az Isten a szárazat földnek, az összegyűlt vizeket pedig tengernek nevezte el. Azután ezt mondta Isten: növesszen a föld növényeket: fűvet, amely magvakat hoz, gyümölcsfát, amely fajtájának megfelelő gyümölcsöt terem, amelyben magva lesz a földön. ... Így lett este és lett reggel: harmadik nap. ■ Akkor ezt mondta az Isten: alkossunk embert a képmásunkra, hozzánk hasonlóvá ... Megteremtette az Isten az embert, a maga képmására teremtette, férfivá és nővé teremtette őket ... Így lett este, és lett reggel: hatodik nap.*
- Mivel indokolja a *Biblia* a világ és az ember teremtését?

1. Hogyan magyarázzák a különböző elméletek az élet eredetét, és mi a lényege az evolúciós elméletnek?

Az emberiség története ezer százzal kapcsolódik Földünk történetéhez, amely több mint 4,5 milliárd esztendő. Hosszú évezredekig keresztül bolygónk kietlen pusztaság volt. Mikor, és milyen változások következtében ala-

kult ki rajta az élet? Hány évvel ezelőtt vette kezdetét az emberiség története? Ezek a kérdések mindig is foglalkoztatták a tudósokat. Kezdetben különböző legendák születtek a folyók, tengerek, szárazföldek keletkezéséről, a törzsek és népek származásáról, melyeket többnyire valamilyen állattól vagy növénytől eredeztettek. A mítoszokban, mesékben, mondákban természetesen több volt a feltételezés, mint a valóság. A mai tudósok konkrét tényekre alapozzák véleményüket, bár az őskorból nagyon kevés lelet maradt ránk. A régészek által feltárt emlékek pedig nem mindig szolgálnak megnyugtató magyarázatul, inkább kérdéseket vetnek fel. Nem tudja, nem tudhatja senki, például, ki volt a világ első művésze, vagy orvosa. Örökérvényűek ezért a *Biblia* szavai, miszerint ... *megformálta az Úristen az embert a föld porából, és élet lehelétét lehelte az orrába.* Így lett az ember élőlény. *Az emberi élet keletkezésének isteni eredete* a teremtő földi képmásaként mutat be bennünket.

Evolúció – az élő szervezetek fokozatos változása, általában (de nem mindig) a tökéletesedés irányában. Az élő természet fejlődésének bonyolult, ellentmondásos útja.

A tudomány által felhalmozott leletek alapján a történészek az *evolúciós elmélet* segítségével próbálnak magyarázatot találni az emberiség őstörténetének izgalmas kérdéseire. Véleményük szerint az élet földünkön úgy 3,8 milliárd évvel ezelőtt jelent meg. Bolygónk első lakói tengerek mélyén élő kicsi lények voltak. A fejlődés következtében az élet fokozatosan elterjedt a szárazföldön is. Megjelentek az első növények, majd állatok. Az idő múlásával kiváltak közülük a főemlősök. 40 millió évvel ezelőtt színre léptek a majmok.

Az evolúciós elmélet hívei úgy tartják, hogy velük vette kezdetét az emberré válás bonyolult folyamata. Pontos feleletet arra, hogy hol, és mikor jelent meg az első ember, ők sem tudnak adni.

A fent említett két elmélet mellett az ember származásának van még egy kozmikus elmélete is. Hallottatok-e róla? Mit gondoltok, mi az oka annak, hogy egyik elméletet sem sikerült eddig sem bizonyítani, sem cáfolni?

2. Kit tartanak a legősibb emberszabású lénynek?

Az *előember* létezésére utaló leggazdagabb leletanyagra a tudósok Afrikában bukkantak. Több mint 4 millió évvel ezelőtt itt tűnt fel az **australopithecus**, egy emberszabású majom, amely emberhez hasonló vonásokkal rendelkezett. Agytérfogata nagyobb volt testéhez képest, mint a többi majomé. Két lábon közlekedett, s hüvelykujja nagyobb távolságra volt a többi ujjától, mint a majmok többségének.

2,5 millió évvel ezelőtt az australopithecusok között új, tökéletesebb lények jelentek meg. Mivel tudtak kezdetleges munkaeszközöket készíteni, ezért *ügyes embereknek*, **homo habilis**nek nevezték el őket. A tudomány a homo habilist tartja az első előembernek. Az ügyes ember nyomára (állkapocs, agykoponya-töredékek és kézcsonatok) először Louis Leakey (e.: lui liki)

bukkant az Olduvai-szakadékvölgyben (Tanzánia, Kelet-Afrika) 1960-ban. Bizony óriási, egymillió éves szakadék tátong közte és köztünk. Más volt a testfelépítése, más az életmódja, mint nekünk, de mégis vele kezdődött viszontagságos történetünk.

Körülbelül 1,7 millió évvel ezelőtt jelent meg Afrikában az előember újabb típusa, a **pithecanthropus**, más néven majomember. Tagbaszakadt testalkatával nem volt nagyon magas. Egyenes testtartással járt, biztosan állt a lábán. A pithecanthropust ezért **homo erectusnak**, vagyis *felegyenesedett embernek* is nevezik. Hasonlított ugyan az elődeihez, de nagyobb volt az agytérfogata, valamint már nemcsak Afrikában élt, hanem áttelepült Európába és Ázsiába is. Első leleteire Eugene Dubois (e.: özsen dübua) bukkant Jávaszigetén 1891-ben.

A legősibb munkaeszköz

1. Vizsgáljátok meg az illusztrációkat! Hasonlítanak-e a képeken látható lények a mai emberhez? 2. Mik a legszembetűnőbb különbségek? (Figyeljete a bőrfelületre, szemöldökívekre, pofacsontokra!)

1

2

1. *Australopithecus africanus*
2. *Pithecanthropus Z. Burian*
rekonstrukciói

Az emberré válás folyamatának rekonstruálása során a tudósok az agytérfogat és test arányának összehasonlítása mellett miért vizsgálják még a koponya (szemöldökívek, pofacsontok) és a kezek (a hüvelykujj és a többi ujj közötti viszony) felépítését is? Mit gondoltok, tudtak-e ezek az emberszabású lények beszélni?

A kort, amelyben az emberek kőszerszámokat készítettek, **kőkorszaknak** nevezzük. A kőkorszak az emberiség legrégebb és leghosszabb korszaka. A tudósok ezért három szakaszra osztják: **paleolitikum** (őskőkor, vagy pattintott kőkorszak), **mezolitikum** (átmeneti vagy középső kőkor), **neolitikum** (újkőkor vagy csiszoltkő-korszak). A **paleolitikum** két

időszakra tagolódik: **korai és késő paleolitikumra**. A korai paleolitikum 2,5 millió évvel ezelőtt vette kezdetét és 40–35 ezer éve ért véget. A késői pedig 40–35 ezer éve kezdődött és 10 ezer éve fejeződött be. A különböző régiókban a kőkorszak más-más ideig tartott. Ukrajnában például a paleolitikum 1 millió évvel ezelőtt kezdődött és 10 ezer éve fejeződött be.

3. Mit tudunk Európa első lakóiról?

Telephely (szálláshely) – előemberek települései a kőkorszakban.

Régészeti réteg – a talajnak az a rétege, amelyben az ember élettevékenységének nyomait tárják fel.

rán. A feltárt leletek más-más időben keletkeztek ugyan, de egy **régészeti réteg**hez tartoznak.

Marokkó (szakóca), körülbelül 1 millió évvel ezelőtt készült

A régészeti leletek tanulmányozása alapján a tudósok arra a következtetésre jutottak, hogy Európa első lakói a *pithecanthropusok* voltak. A mai Ukrajna területén úgy *1 millió* évvel ezelőtt jelentek meg. Első **telephelyüket** a Tisza bal partján, Királyháza környékén tárták fel a tudósok. Páratlan értékű leletgyűjtésre bukkantak itt. Obszidián szakócák, patintott kavicseszközök, nyeles hegyek, vésők, kés-pengék, vakarópengék kerültek elő az ásatások során.

A pithecanthropusok munkaeszközeiket kőből készítették és pattintással formálták. Más kővel való ütések által a kialakítani szándékolt kőből addig tördeltek, pattintgattak egyes részeket, míg az a kívánt formát el nem nyerte.

Készítettek munkaeszközöket fából is. Ilyen volt a falándzsa, melynek végét égetés útján élesítették. Fő munkaeszközüknek a **marokkó** számított.

Ukrajnába a pithecanthropusok a Balkánon és Közép-Európán keresztül érkeztek. De elképzelhető, hogy útjuk a Kaukázuson és Nyugat-Európán keresztül vezetett. Az előemberek vándorlásának útvonalát a tudósok régészeti leletek alapján rekonstruálják. Sokszor érdekes hasonlóság fedezhető fel a különböző régiókban feltárt leletgyűjtések között. Ilyen egybeesés figyelhető meg a királyházi telephely és a franciaországi Vallone-barlang között is.

Vajon milyen munkát végezhetek az ősemberek az illusztráción látható marokkóval?

Miért értékesek a régészeti leletek az előemberek életének tanulmányozása során? Miért maradt fenn belőlük olyan kevés?

4. Kik azok a Neander-völgyiek?

Úgy 200–125 ezer évvel ezelőtt északról hideg levegő tört be Európába. Megváltozott a kontinens éghajlata, ami igazi megpróbáltatást jelentett az előember számára. Hatalmas jéghegyek keletkeztek. Európa nagy részét beleppte a jég és a hó (határa Dnyipropetrovszk–Lviv vonalán volt). Kihaltak, vagy délre vonultak azok az állatok, amelyekre a pithecanthropusok vadásztak. Helyüket új állatfajok foglalták el: a mamut, barlangi medve, gyapjas orrszarvú és mások. Megváltozott az előember is. Sokkal erősebb, izmosabb, kitartóbb lett. Fő foglalkozásává a vadászat vált.

A **Neander-völgyi** nyomára először 1856-ban bukkantak a Rajna Neander mellékfolyójának völgyében. Innen a neve is. Képviselői 150–28 ezer évvel ezelőtt éltek a földön. Már 60 féle különböző munkaeszközt tudtak készíteni. Legelterjedtebbek a **vakarók** és **kovapengék** voltak. A kovapengéket a dárdákhoz erősítették hegyként, a vakarókat pedig a késekhez. Az ásatások során a régészek a Neander-völgyiek több mint 500 telephelyét tárták fel, ahol több mint 100 csontváz-töredéket, valamint nagyszámú munkaeszközt találtak. Nyoma Európán kívül felfedezhető még Üzbegisztánban, a Távól-Keleten és Észak-Amerikában is.

1

2

1. Vakarók

2. Kovapengék

40 ezer évvel ezelőtről

Ukrajna legismertebb Neander-völgyi telephelye a *Kijik-Koba-barlang*, amely a Krím-félszigeten található. Egy 35 éves nő maradványait találták meg itt, nem messze tőle pedig egy csecsemő holttestét tárták fel. A leletek alapján a tudósok arra a következtetésre jutottak, hogy a Neander-völgyiek eltemették halottaikat, hittek a túlvilági életben és istenítették a természet erőit.

Minden lelkeségük ellenére azonban vadak és kegyetlenek voltak.

A világtörténelem egyik legnagyobb talánya, hogyan, és miért szorította ki a mai típusú ember a Neander-völgyit, akivel még 40–35 ezer évvel

ezelőtt jó szomszédságban éltek. Később a Neander-völgyiek nyomtalanul eltűntek. Sok tudós ezért az emberré válás vakvágányának tartja őket.

Figyeljétek meg az illusztrációkat, határozzátok meg, melyiken látható a pithecanthropus, és melyiken a Neander-völgyi előember! Válaszotokat indokoljátok meg!

A pithecanthropus és a Neander-völgyi előember. Z. Burian rekonstrukciója

Szerintetek, miért tűntek el a Neander-völgyiek?

5. Kit nevezünk gondolkodó embernek?

A történelemnek azt a korszakát, amely 40–35 ezer esztendeje kezdődött a mai típusú ember megjelenésével és 10 ezer évvel ezelőtt ért véget a jégkorszakkal, **késő paleolitikumnak** nevezzük.

A pithecanthropusok és Neander-völgyiek tevékenységét az emberiség előtörténeteként tartják számon. Történelmünk a **gondolkodó ember** (latinul *homo sapiens*) színre lépésével vette kezdetét, aki tökéletesebb testfelépítésű volt, mint elődei, tudott beszélni, gondolkodni. Nem véletlenül olvassuk a *Bibliában*, hogy az ember úgy lett élőlényé, hogy az Úristen élet leheletét lehelte az orrába.

A régészek Afrikában bukkantak rá annak a homo sapiensnek a nyomára, aki több mint *100 ezer évvel ezelőtt* élt. Innen költöztek át a faj képviselői más kontinensekre. Európában *40–35 ezer évvel ezelőtt* jelentek meg. Az archeológiai leletek arról tanúskodnak, hogy a mai Ukrajna lakossága is gyors növekedésnek indult. Országunkon keresztül történt Kelet-Európa betelepítése, ezért nem véletlen, hogy nálunk van a leggazdagabb leletegyüttes a kőkorból.

A gondolkodó ember első nyomait a Cro-Magnon barlangban fedezték fel Franciaországban. Erről a barlangról nevezték el **cro-magnoninak** vagy **cro-magnoni embernek**.

A cro-magnoniak törékenyebb testalkatúak és gyengébbek voltak, mint a Neander-völgyiek, de agytérfogatuk felülmúlta az előemberét. Testi adottságait tekintve majdnem teljesen megfeleltek a mai embernek. Magasságuk elérte a 172 cm-t, homlokuk domború, arcvonásaik tiszták, kifejezőek voltak.

Tehetséges mesterembereknek számítottak. A bőr megmunkálásához kovakőkparót használtak, fúrókat a csontszerszámok átfúrásához, kőhegyű lándzsákat, késeket is alkalmaztak munkájuk során. Sok szerszámot készítettek csontból: tűt, árat, szigonyt, dárdahegyeket. Telephelyükön ékszereket, kagylóhéjfüggőket, női és állatfigurákat, karkötőket találtak. Egyszerre több anyagból, kőből, csontból, fából is tudtak szerszámokat előállítani. Az állatok szarvába például éles kovalemezeket helyeztek, azt szurokkal a dárdá végéhez erősítették, így fegyverük nemcsak éles, hanem még praktikus is volt, mivel ki lehetett a hegyét cserélni.

1

2

1. Szigonyok, tűk, dárdahegyek, késpengék 20–18 ezer évvel ezelőtt

2. Az öreg cro-magnoni. Rekonstrukció a Cro-Magnonban 1886-ban talált öt csontváz-maradvány alapján

1. Jellemezzétek az illusztráció alapján az öreg cro-magnonit, milyen volt az öltözeke? 2. Miben különbözött külseje a pithecanthropustól és a Neander-völgyitől? 3. A kép mely részletei tanúskodnak a cro-magnoniak tevékenységéről?

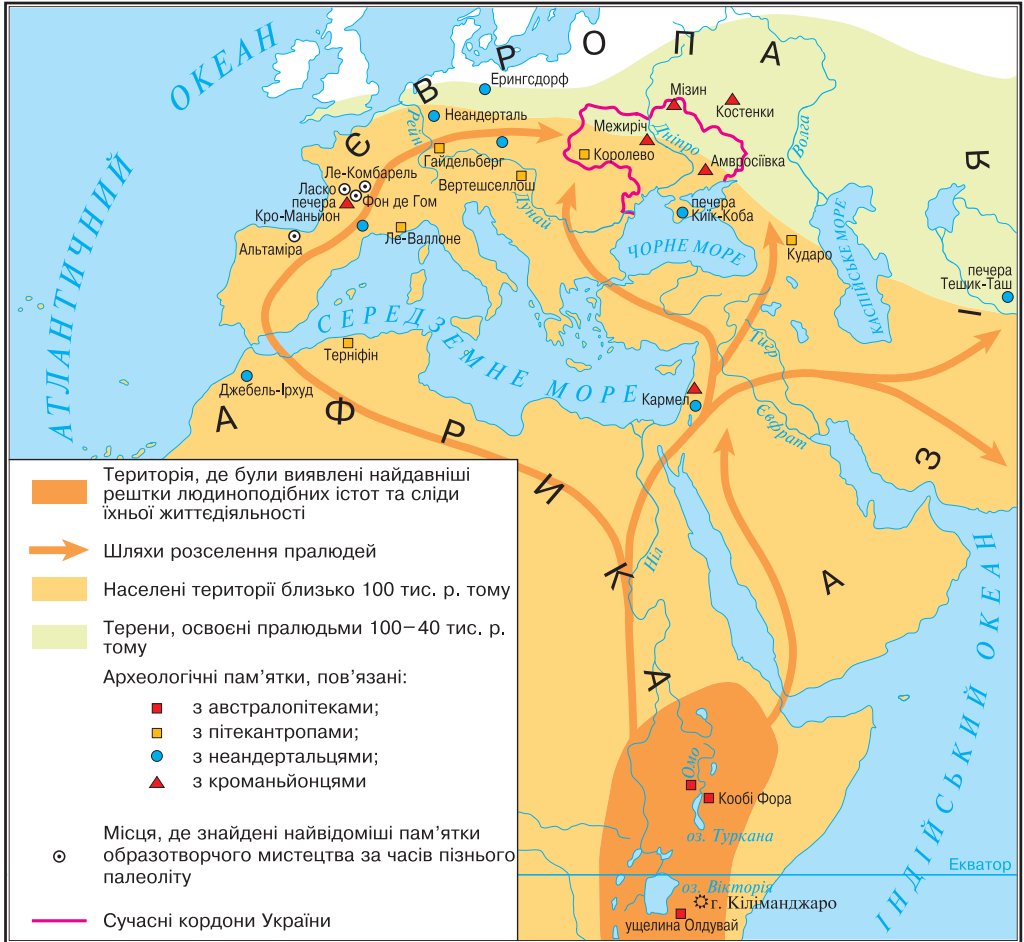

Nevezzetek meg legalább öt olyan vonást, melyek alapján a cro-magnoni embert a mai típusú emberekhez sorolhatjuk!

Nézzétek meg a térképet! 1. Keressétek meg rajta azokat a területeket, ahol a régészek az emberszabásúak nyomára bukkantak! 2. Milyen következtetéseket lehet levonni az előemberek széttelepülése alapján? 3. Melyek voltak az előemberek betelepülésének irányai Európába és Ázsiába? Nevezzétek meg a pithecanthropusok, Neander-völgyiek és a cro-magnoniak telephelyeit előbb Európában, majd Ukrajnában!

? Ellenőriztétek tudásokat!

1. Hol találták meg az előemberek első maradványait? Nevezzétek meg a pithecanthropusok, Neander-völgyiek, cro-magnoniak telephelyeit! Milyen irányban települtek szét?

2–3. Mi a hasonló az australopithecus, a pithecanthropus, a Neander-völgyi és a cro-magnoni ember között? Miben különböznek egymástól?

4. Magyarazzátok meg a következő fogalmakat: *kőkorszak*, *régészeti réteg*, *marokkó* (*szakóca*), *homo habilis*, *homo sapiens*!

A legősibb időket az emberiség gyermekkorának is nevezik. Igazoljátok vagy cáfoljátok ezt az állítást! Véleményetek szerint a tudósok között miért nincs egyetértés az élet keletkezésével és az ember származásával kapcsolatban!

4. §. A MŰVÉSZETEK ÉS A VALLÁSOS HIT KIALAKULÁSA

- Nézzétek meg az illusztrációkat!
- Mit gondoltok, mikor kezdte az ember lerajzolni az állatokat?
- Hogyan jellemzik a képen látható emlékek alkotóikat?
- Miért készült a legtöbb barlangrajz nehezen elérhető helyen?

1

2

1. Nagy fekete bika a Lascaux-barlangból (e.: laszkó). Franciaország
2. Szarvasfej az Altamira-barlangból. Spanyolország

1. Milyen elképzelései voltak a világról a paleolitikum emberének?

Hosszú éveken keresztül gondolták úgy a tudósok, hogy az őskorban az emberek nem rendelkeztek semmilyen tudományos ismerettel és teljes egészében a természettől függtek. A legújabb régészeti felfedezések azonban rácáfolnak erre.

Ahhoz, hogy megszámolják és elosszák egymás között a leterített vadat, vagy a kifogott halat, az őseimbeknek szükségük volt a matematikára. A számoláshoz pálcikákat, kavicsot és csomókat használtak.

Voltak ismereteik a biológia és orvostudomány terén is. Le tudták csapolni a vért, ismerték a gyógynövényeket, be tudták a sebeket varrni, képesek voltak a töréseket sínbe tenni. Tudtak szülést levezetni. A gyógyítási ismereteket a közösségen belül az utódok örökölték. Vándorlásaik során megtanultak egyszerű térképeket készíteni. A késő paleolitikum idején jelentek meg az első naptárak.

1. Milyen társadalmi rangja volt annak az embernek, aki a fent vázolt ismeretekkel rendelkezett?
2. A tudósok azon a véleményen vannak, hogy az egyenlőtlenség egyidős az emberrel. Igazat adtok-e nekik?

2. Hogyan alakult ki a művészet?

A késő paleolitikum idején kezdtek az emberek rajzokat, kisebb szobrokat készíteni, csontból, kőből, fából kicsi állat- és emberfigurákat faragni. A használati tárgyakon megjelentek a díszítőelemek és elkészültek az első ékszerek is (nyakláncok, karkötők). Az ukrainai szálláshelyeken gyakran találkozhatunk mamut-agyarból, kagylóhéjból, kőből faragott ékszerekkel. Lenyűgöznek kidolgozottságukkal a Csernyihiv-környéki mizini szálláshelyen talált karkötők. A régészek által feltárt emlékek alapján a tudósok arra a következtetésre jutottak, hogy a **művészet** a cro-magnoni ember találmánya.

A **művészet** alkotó tevékenység, a valóság visszatükrözése a művész látásmódján átszűrve.

1

2

1. Mamutagyból készült karkötő a mizini szálláshelyről

2. Csont-töredék a franciaországi Lorta-barlangból, amelyen folyón átkelő szarvasok láthatók. A semmiből egy nagy szarvas tűnik fel, amint hátranéz, mintha hívna valakit. A szarvas lábánál egy hal látható

A legősibb rajzok a barlangok falain és mennyezetén 1,5–2 méter magasságban találhatóak, és többségük állatokat vagy vadász-jeleneteket örökített meg. A kőkorszaki művészek mesteri módon tudták ábrázolni a mozgást. Még a ma emberét is ámulatba ejti, milyen ügyes megfigyelők voltak. A franciaországi Les Combarelles-barlangban (e.: lö kombarel) a régészek mintegy 300 barlangrajzot tártak fel, melyek mamutot, szarvast, bölényt, lovat, medvét ábrázolnak. A közeli Font-de-Gaume-barlangban (e.: fom de góm) pedig egy egész képtárra akadtak, 40 vadló, 23 mamut, 17 szarvas rajza gyönyörködte az odalátogatót. A 280 méter hosszú és számos teremből álló Altamira-barlang (Spanyolország) „galériája” 15–12 ezer évvel ezelőtt jött létre.

Az őskori művészek rajzaikat ujjuk hegyére kent természetes festékekkel rajzolták vagy pedig pálcikával karcolták agyagba. A szikla falán a rajz kontúrait néha körül is vésték.

Mit gondoltak, milyen céllal készültek az őskor művészeti alkotásai?

Ismerkedjete meg az Altamira-barlang egyik ismert sziklarajzával!

1. Hogyan tudta megjeleníteni a 15–12 ezer évvel ezelőtt élt művész a nagyvad erejét és hatalmasságát? 2. Szerintetek a saját érzéseit is megörökítette alkotásában? 3. Tetszenek-e nektek a festmény színei? Hányféle árnyalata van ezeknek a színeknek a képen? (Felhívjuk a figyelmeteket arra, hogy a festő mindössze két színt használt: vörösesbarnát és feketét!)

1. Mi látható az illusztrációkon? 2. Hogyan sikerült a művésznak ilyen tökéletesen rekonstruálni a múltat? 3. Miért festettek a kőkorszaki művészek elsősorban állatokat, és miért vannak azok lenyilazva vagy ledárdázva?

Az első művészek. Z. Burian művészi rekonstrukciója

A 20. oldalon lévő térképen keressétek meg a kőkorszaki művészet leghíresebb központjait! Európa mely részében található? Miért?

3. Mi a vallás? Melyek a legkorábbi megnyilvánulásai?

A **vallás** szó latinul szentséget, jámborságot, a hit tárgyát jelenti. Alapja a természetfeletti, isteni erőbe vetett hit, amely megteremtette a világot és az embert.

A vallás a cro-magnoni ember korában jelent meg, akik hittek abban, hogy a köveknek, szikláknak, fáknak, az ember vagy természet által létrehozott más alkotásoknak különleges erejük van, amely eredményessé teheti vadászataikat vagy halászataikat. A tárgyak természetfölötti erejébe vetett hitet a tudósok **fetisizmusnak** nevezik.

A franciaországi Tuc-d'Audoubert-barlang (e.: tük odüber) két bivalyfigurája körül a talaj lábnyomokat őrzött meg. A tudósok véleménye szerint kő-

A Tuc-d'Audoubert-barlang agyagból készült bivalyfigurái. Franciaország

korszaki vadászok mágikus táncának nyomai ezek, melyet azért jártak, hogy megbabonázzák és elvarázsolják az elejtendő vadat.

A rituális szertartások idején az idősebb vadászok átadták tapasztalataikat a fiatalabbaknak, megismertették őket a vadállatok viselkedésének sajátosságaival.

Sok vadász meg volt győződve arról, hogy nemzetsége rokonságban áll azokkal a nagyvadakkal (medvével, orrszarvúval, szarvasal), melyekre nap, mint nap vadászik, sőt tőle is származik. Az ember és valamely állatfaj közös eredetébe és vérrokonságába vetett hit a **totemizmus**.

Az őskor idején kezdték isteníteni a termékenységet, ami a női test ábrázolásában nyilvánult meg.

Az ősemberek hittek a **túlvilági életben**. Úgy gondolták, hogy a halál után tovább élnek a másvilágon. A halottal együtt ezért eltemették fegyvereit, sőt élelmet és ékszereket is helyeztek mellé. Így született meg az *ősök kultusza*, vagyis az elhunyt rokonok emlékének a tisztelete.

Hittek abban is, hogy csak a sámánok és varázslók képesek megfékezni a természet kegyetlen erőit. A varázslók cselekedeteit, amelyekkel hatalmukba kerítették az állatokat, a természetet vagy akár az embereket, mágikus hatásnak vagy **mágiának** nevezzük.

A régmúltban az emberek életét számos előírás, tiltás befolyásolta. Ezeket a tiltásokat **tabunak** nevezték. Tabu volt például bizonyos időszakban vadászni, vagy közeli rokonokkal házasodni.

1. Vizsgáljátok meg az illusztrációt! 1. Milyen történelmi információkat közöl velünk a művész? 2. Miért temették el a halottakat alvó testhelyzetben, díszes ruhában, fegyverekkel és élelemmel? Mi volt az oka annak, hogy a sírt okkervörös festékréteggel valamint mamutcsontokkal vagy kövekkel fedték? 3. Az ősemberek milyen hitéről tanúskodik a kép?

* Okker – természetes anyagokból készült festék vörös, barna és sárga árnyalattal.

Egy vadász temetése. Z. Burian művészi rekonstrukciója

Ellenőrizték tudásotokat!

1. Mikor jöttek létre a legrégebb művészeti alkotások?
2. Magyarázzátok meg a következő fogalmakat: *művészet, vallás, fetisizmus, totemizmus, mágia!*
3. Milyen művészeti ágak megjelenése kapcsolódik az ősemberek életéhez?
4. Milyen leletek alapján vonták le a tudósok azt a következtetést, hogy a vallás a késő paleolitikumban jelent meg? Nevezd meg a vallásos hit legkorábbi megnyilvánulásait!

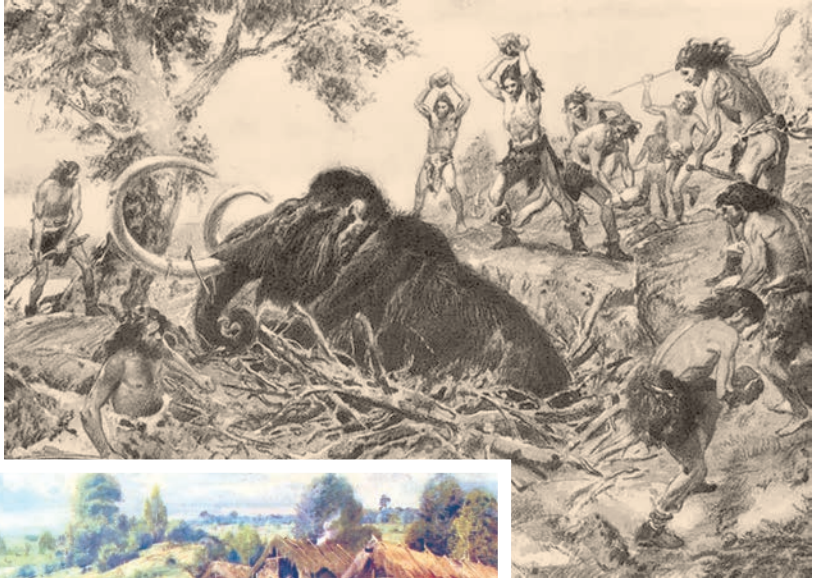

Mi nyugozott le titeket leginkább az őskor művészeti emlékeiben? Ismerjük-e az ősember összes alkotását? Miért? Milyen művészeti ágak jöttek létre az ősközöség idején?

5. §. AZ ŐSEMBEREK ÉLETMÓDJA ÉS FOGLALKOZÁSA

- Nézzétek meg az illusztrációkat! Mivel foglalkoznak rajta az emberek? • Milyen munkaeszközöket használnak? • Különböznek-e a képeken látható emberek életkörülményei? Miben? • Próbáljátok megmagyarázni a következő fogalmakat: *felhasználói gazdálkodás, termelő gazdálkodás!*

Az ősemberek tevékenysége. Z. Burian művészi rekonstrukciója

1. Mi határozta meg az előemberek és az első emberek életkörülményeit a paleolitikum idején?

A paleolitikum idején az emberek vadászattal, gyűjtögetéssel és halászatlal foglalkoztak, vagyis *vadászó-gyűjtögető életmódot* folytattak.

A *pithecanthropusok* állandóan vándoroltak élelmiszer után kutatva. Ahol gazdagabb vad- és növényvilágra leltek, ott tovább maradtak. Európa őskori lakói bogyókat, gyökereket, különféle melegkedvelő, ehető növényeket gyűjtöttek. Húst is ettek. Szarvasokra, antilopokra, lovakra vadásztak, sőt még elefántra is. Ismerték a tüzet, bár nem tudtak csiholni.

1. Nézzétek meg az illusztrációt! Mivel foglalkoznak a pithecanthropusok? 2. Milyen szerszámokat használnak?

Pithecanthropusok. Z. Burian művészi rekonstrukciója

Az éghajlat megváltozása miatt a *Neander-völgyiek* kénytelenek voltak alkalmazkodni az új életkörülményekhez. Megtanultak tüzet gyűjtani, hajtóvadászatok tartottak. Kiabálással, égő ágakkal terelték a mamutokat, lovakat, rénszarvasokat és más állatokat a meredek szakadékok felé, ahonnan azok lezuhantak és halálra zúzták magukat. Az elejtett vadak csontjait építőanyagként használták, bőrukéből ruhát varrtak maguknak.

1. Nézzétek meg az illusztrációt! Mivel foglalkoznak a Neander-völgyiek? 2. Milyen szerszámokat használnak?

*Neander-völgyiek.
Z. Burian művészi
rekonstrukciója*

Az Európában, Ázsiában, Amerikában és Ausztráliában letelepedő *mai típusú ember* mamutra, gyapjas orrszarvúra és óriás-kengurura vadászott általában dárdával. Ezek az állatok a jégkorszak végeztével kipusztultak.

Ukrajna északi erdős sztyeppes területein mamutok éltek. Dél végeláthatatlan hideg sztyeppén pedig bölények legeltek. Az őskori vadászok folyók völgyében telepedtek le. Nem messze szálláshelyüktől csapdát állítottak, úgy ejtették el a délre tartó mamutokat.

A kőkorszaki vadászok annyi zsákmányt szereztek, hogy a hús nagy részét el sem fogyasztották. A bölények bőréből ruhát, cipőt varrtak maguknak, és a házukat is bőrrel fedték. A csontokból szerszámot faragtak, a szarvaktól, agyarakból edényt készítettek, az állat gyapjából pedig kötelet fontak.

1. Nézzétek meg az illusztrációt! Hol állítottak a vadászok csapdát a vadnak? Veszélyes volt-e ez a foglatatosság? Miért? 2. Milyen leletek alapján vonták le a tudósok azt a következtetést, hogy a cro-magnoni ember fő foglalkozása a vadászat volt? 3. Mi határozta meg a cro-magnoniak életmódját?

*Mamutvadászat.
Z. Burian művészi
rekonstrukciója*

A tudományos-fantasztikus filmek rendezői általában a cro-magnoniak életmódja alapján készítenek filmet az ősemberek életéről. Szerintetek miért?

2. Hogyan változott meg az emberek élete a mezolitikumban?

A jégkorszak végétével vette kezdetét a **mezolitikum**, amely Ukrajnában i. e. 10 ezer évvel ezelőtt kezdődött és i. e. 7 ezer esztendeje ért véget.

Körülbelül 10 ezer évvel ezelőtt véget ért a jégkorszak. Európában a maihoz hasonló éghajlat alakult ki. Az állat- és növényvilág is alkalmazkodott az új természeti körülményekhez. A fenyő- és nyírfaerdőkben megjelentek a jávorszarvasok, őzek, bivalyok és vad-disznók. Ezek a vadak már sokkal fürgébbek és életképesebbek voltak, mint a jégkorszakban élő mamutok vagy gyapjas orrszarvúk. Elejtésükhöz nagyobb türelemre, kitartásra volt szükség, és a zsákmányból származó hús sem volt elég a megélhetéshez. Az éhenhalástól az embereket a bogycs, gombák és erdei növények mentették meg.

A mezolitikumban nemcsak a vadászat módszere lett más, hanem megváltoztak a vadászfegyverek is. Az emberek feltalálták az íjat és a nyilat. Télen a vadászok sítalpon közlekedtek, a folyókon pedig csónakon. Ekkor szegődött a cro-magnoniak mellé az ember hűségese társa, a kutya.

Az erdei vadászok Ukrajna északi részén éltek. Általában vándoroltak, követték a vadak útját. Délen másképpen éltek az emberek, más volt a növény- és állatvilág. A halászat, a gyűjtögetés fontos helyet foglalt el az emberek mindennapi tevékenységében. A Dnyeper völgyének olyan gazdag volt a növény- és állatvilága, hogy nem kellett tovább vándorolniuk, így állandó településeket hoztak létre. A Krím-félsziget barlangjaiban is szívesen alakítottak ki lakhelyeket, ezt bizonyítják az ott feltárt leletek is.

1. Nézzétek meg az illusztrációt! Hogyan sikerült a művésznek ilyen tökéletesen rekonstruálni a mezolitikum időszakát? Milyen kapcsolat van a klímaváltozás és a nyíl, íj, sítalpon, csónak feltalálása között?

Rénszarvasvadászok. Z. Burian művészi rekonstrukciója

3. Mikor, és hol jött létre a földművelés és az állattenyésztés?

Vadászattal és gyűjtögetéssel az emberek nem tudtak kellő mennyiségű élelmet felhalmozni, ezért megbízhatóbb megélhetés után néztek. Észrevették, hogy a földre lehulló búzaszemek előbb-utóbb kisarjadnak, és már nem kell a kenyérnekvalót távolabbi sztyeppéken keresni, otthon is megterem. Számtalan régészeti lelet tanúskodik arról, hogy a gyűjtögető életmód gyökeres változásokon ment át. Sorra kerülnek elő a föld megművelését elősegítő eszközök: szarv- és csontkapák, arató kések (a sarló prototípusa), mozsarak. A kapával az emberek fellazították a talajt, kikapálták a gyökereket, az aratókéssel levágták a növények hajtásait, a mozsarakban pedig apróra törték a gabonaszemeket.

Az i. e. 11–9. évezredben Délnyugat-Ázsiában a gyűjtögetésből fokozatosan kialakult a **földművelés** és a **növénytermesztés**. Krisztus előtt a 9. évezredben itt háziasították az első állatokat: a kecskét és a juhot. Ezzel létrejött az **állattenyésztés**. A földművelés és állattenyésztés meghonosodásával vette kezdetét az újkőkor, vagy **neolitikum**.

Az újkőkor Nyugat-Ázsiában az i. e. 9. évezredtől az i. e. 6. évezredig tartott. Európában valamivel később köszöntött be.

1

2

3

1. A kapa prototípusa. Kezdetben kampós bot volt csupán, később szarvat vagy csontdarabot erősítettek hozzá. Majd egy ezredévig ezzel művelték a földet az emberek. Később megjelent a kampós eke, melyet lovak vagy ökrök vontattak (Európában a bronzkorban kezdték alkalmazni)

2. Mozsár

3. A kapa rekonstrukciója hozzáerősített kődarabbal

Az állattenyésztők **nomád**, a földművesek pedig **letelepedett életmódot** folytattak. A nomád állattartók állandóan vándoroltak. Gazdag legelőket kerestek állataiknak. Ovális vagy kerek sátrakban laktak. A földművesek viszont négyszög alakú házakat építettek maguknak, gazdasági épületekkel.

Miért nevezik a vadászatot és gyűjtögetést felhasználói gazdálkodásnak, a földművelést és állattenyésztést pedig termelőinek?

Tipikus neolitikumi szálláshely Kelet- és Közép-Európából. Rekonstrukció

4. Mi a kézművesség?

A neolitikum idején az emberek megtanultak fát és követ *fúrni, csiszolni, agyagból edényt formázni, fonni, szőni, ruhát varrni*.

Különösen nagy jelentősége volt az **agyagedények** megjelenésének, amelyek úgy készültek, hogy a mesterek agyaghurkákat tekertek egymásra spirálisan, felfelé. Idővel rájöttek arra, ha kiegészítik az agyagedényt, szilárdabb és szivárgás mentes lesz. Ezekben az edényekben már nemcsak a gabonát tárolták, hanem főzni is lehetett bennük. Így honosodott meg a *fazekasság*. A *fazekaskorong* (egy álló tengely, melynek felső végére a korongfej, alul pedig a nagy lendítő**korong** van ráerősítve, melyet a munkás lábával hajt) feltalálásának köszönhetően az edények szép gömbölyű formájúak lettek. Az elkészült fazekakra, kancsókra, korsókra különböző díszítőelemeket festettek vagy karcoltak. Az edények elkészítése időigényes foglalkozás volt és nagy szaktudást igényelt. A fazekasok ezért már csak a szakmájukkal foglalkoztak. Abból éltek, hogy az elkészült edényeket élelmiszerre cserélték.

1. Fúróeszköz mai rekonstrukciója
2. Agyaghurkákból készült edény

1. Nézzétek meg az illusztrációt! Melyik edény tökéletesebb formájú? Melyiket lehetett könnyebben és gyorsabban elkészíteni? 2. Mi volt az oka annak, hogy csak a fazekaskorong feltalálása után kezdtek kancsókat és nagyobb edényeket készíteni? 3. Mire használták a gazdaságban a fazekasok által gyártott edényeket?

Agyaghurkákából fazekaskorongon készült edények

Nehéz munkával készültek a szövetek is. Egy farámára függőlegesen egyenlő számú fonalat húztak, majd keresztirányba újabb sor következett. Hogy ne kuszálódjanak össze a szálak, végükre kavicsokat függesztettek. Így szóttak az őskorban.

1

2

1. Fonás – fonal készítése, amiből a szöveteket szövik szövőszéken vagy kézzel
2. Szövőszék mai rekonstrukciója

Kézművesség – munkaeszközök, közszükségleti cikkek, ruhák előállítására csere vagy eladás céljából.

A fazekasság és szövése meghonosodásával létrejött a **kézművesség**, amely a földművelés és állattenyésztés mellett a termelői gazdálkodás következő megnyilvánulási formája volt. Az ősi kézműves szakmákhoz tartozott még a *kovács-* és az *ötvösmesterség* is. Ezek csak a fémek megjelenése után jöttek létre és terjedtek el.

Szerintetek miért volt a kovács-, ötvösmesterség, fazekasság inkább férfimunka, a fonás, szövés pedig inkább női?

Az első ember által megmunkált fém a réz volt, amit Nyugat-Ázsia lakói használtak először. Kezdetben a szerszámokat közvetlenül rézércből *kovácsolták*, később megtanultak *öntvényt* készíteni. Valóságos forradalom volt, amikor a rezet ónnal ötvözték, miáltal egy sokkal keményebb anyagot: bronzot állítottak elő. A réz és a bronz megjelenése a *kőkorszak* végét jelentette. Kezdetét vette a *fémek korszaka*. Hosszú időn keresztül az emberek egyszerre használták a követ és a fémeket. Ezt az átmeneti korszakot réz-kőkornak, **eneolit**nak is nevezik.

Az emberek később megismerték a *vas* sajátosságait is. Nyugat-Ázsiában olyan meteoritból származó vasat találtak, melyet az itt élők az ég ajándékának tartottak és ékszerként viseltek. Vasszerszámokat i. e. a 2–1. évezredben kezdtek készíteni.

1

2

1. Rézrög. Voliny

2. Rézbalta az eneolit korból. Ternopili terület

- Gondolkozzatok el azon, miért voltak jobbák a fémszerszámok, mint a kőszerszámok!

Azok a közösségek, amelyek sikeresek voltak a kézművesség terén, előnyre tettek szert a többiekkel szemben. Portékáikat gyakran élelmiszerre cserélték. Meghonosodott ezáltal a termékcserre, és megjelent később a pénz is. Pénz gyanánt kezdetben háziállatokat, bronz kardokat, kagylókat, nyakláncokat, kőbaltákat vagy sódarabokat használtak. A kézművesség fejlődésével a termékcserre-forgalom is nőtt, ami új szálláshelyek, majd városok kialakulásához vezetett.

Lapozzatok vissza a paragrafus elejére, és nézzétek meg még egyszer a képeket! Melyiken látható neolitikum kori település? Miért gondoljátok így?

Ellenőriztétek tudásotokat!

1. Mi határozta meg az előemberek és az első emberek életkörülményeit a paleolitikum idején?
2. Mikor jött létre a földművelés, állattenyésztés és a kézművesség? Hol van a földművelés és állattenyésztés őshazája?
3. Milyen változásokon ment át az emberek élete a mezolitikum és neolitikum idején?
4. Magyarazzátok meg a következő fogalmakat: *földművelés, állattenyésztés, kézművesség, kapa, fazekaskorong, szövőszék, nomádok, letelepedett életmód!*

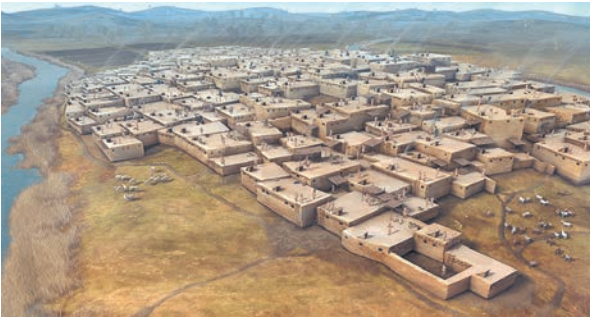

A termelői gazdálkodást a történelem legnagyobb találmányaként tartják számon, amely meghatározta az emberiség jövőjét. Bizonyítsátok ezt a modern közlekedés és hírközlés példáján! Hogyan élnének ma az emberek, ha nem tanultak volna meg földet művelni és állatokat tenyészteni? Milyen veszélyeket tartogatott ez a termelési mód az emberiség számára?

6. §. A TÁRSADALOM ÉS A HATALMI RENDSZER KIALAKULÁSA AZ ŐSKÖZÖSSÉG IDEJÉN

• Nézzétek meg az ókor egyik legnagyobb városának, Çatal Hüyüknek (e.: csatal hűjük) a rekonstrukcióját, amely a mai Törökország területén található. • A városépítés milyen sajátosságai figyelhetők meg a képeken? • Véleményetek szerint, milyen mindennapos problémák határozták meg lakóinak életét? Miért jöttek létre az első városok?

Çatal Hüyük városnegyedeinek a rekonstrukciója

1. Milyen volt az őskor társadalma?

A mai típusú ember megjelenésével vette kezdetét az emberi *társadalom* kialakulása. Az ősemberek kezdetleges fegyverekkel rendelkeztek, ezért nagyvadra egyedül nehéz volt vadászniuk. A tudósok úgy gondolják, hogy az első emberek 25–40 főből álló közösségekben éltek. Ezeknek a közösségeknek a tagjai rokonai voltak egymásnak és 5–7 családra tagolódtak. Együtt dolgoztak és közös volt a tulajdonuk is. A kutatók az ilyen közösségeket **nemzetségi közösségnek** nevezik.

Nemzetség – több, rokoni kapcsolatban álló család közössége.

A tudósok csak feltételezni tudják, hogyan éltek az ősemberek közösségei. A férfiak vadásztak és halásztak, a nők feladata a ház körüli munka, a gyermeknevelés és a gyűjtögetés volt. Ők vigyáztak a tűzre is, ami sohasem aludhatott ki.

A nemzetségi közösség életét a nagy tapasztalatokkal rendelkező **idős férfiak (vének)** irányították. Ők döntötték el, hogyan kell vadászni, és ők osztották szét a zsákmányt. Éberen őrködtek azon, hogy senki se sértse meg az együttélés szabályait.

A termelői gazdálkodásra való áttérés következtében megváltozott az emberek élete is. Letelepedett életmódot kezdtek folytatni, földet műveltek, álla-

Nemzeti közösség

tokat gondoztak. A nemzetség által birtokolt földterületet két részre osztották. Az egyiket megművelték, a másikon pedig vadásztak, halásztak, állatokat legeltettek, gyűjtögettek. Innen szerezték be az építőanyagokat és a nyersanyagot is, amiből a szerszámokat készítették.

A nemzetség határozta meg, milyen erdőrészeket irtsanak ki, hogy megművelendő földterülethez jussanak. A föld megművelése már a családok feladata volt. Ők rendelkeztek a betakarított terméssel is. A nemzeti közösségen belül ezért egyre nagyobb szerephez jutottak. A közösség életében már nemcsak a rokon szálak váltak fontossá, hanem a területi szomszédság is. A nemzeti közösségeket **szomszédsági közösségek** váltották fel.

Szomszédsági közösség – olyan családok közössége, melyek egy területen élnek, de nem feltétlenül rokonai egymásnak.

A szomszédsági közösségeken belül felértékelődött a családok jelentősége. Ekkor kezdtek külön élni és önállóan gazdálkodni.

A termelői gazdálkodásra való áttérés, a fémek megismerése és a munkaeszközök tökéletesedése következtében annyi élelmiszert termeltek, hogy nem tudták mindet elfogyasztani. Megjelent a fölösleg, ami a társadalom anyagi rétegződéséhez vezetett. A közösség gazdagokra és szegényekre szakadt. Kialakult a vagyoni **egyenlőtlenség**. A rokon szálak meggyengültek. Már nemcsak rokonokat fogadtak maguk közé, hanem ügyes kezű mesterembereket, és bátor harcosokat is.

1. Vizsgáljátok meg az alábbi sémát! Hogyan változott meg a szántóföldi terület a szomszédsági közösségben a nemzeti közösséghez képest? 2. A nemzeti közösségben a legelők közösek voltak. Változott-e a helyzet a szomszédsági közösségben? 3. Milyen különbségeket figyeltetek meg még meg?

Szomszédsági közösség

2. Milyen volt az ősközösség hatalmi rendszere?

A földművelés, állattenyésztés és a kézművesség fejlődése következtében gyors fejlődésnek indult a közösségek közötti termékcsere. Egyre fontosabbá vált, kinek mekkora a termőföldje, legelője, mennyi nyersanyag van a birtokában. Ez fegyveres összetűzésekhez vezetett a szomszédsági közösségek között. A harcban álló felek fegyvereseit a **hadvezérek** vezették, akik erős testalkatú emberek voltak, jó szervezőképességgel rendelkeztek és értettek a hadviseléshez.

Békeidőben a közösséget a **közösségi tanács (népgyűlés)** és a **vének tanácsa** irányította. A férfiakból álló tanács választotta meg a hadvezért. A vének tanácsa amellet hogy igazgatta a közösség életét, arra is odafigyelt, hogy a közösség betartsa a szokásokat. A vének hívták össze fontos kérdésekben (háború, áttelepülés, újabb jogi vagy kulturális normák bevezetése) a népgyűlést is. A hadvezérekből és vénekből alakult ki a törzsi **előkelők** rétege, akik a vallásos hitre támaszkodva próbálták megszilárdítani hatalmukat. Az idős férfiak irányították a termékcsere és a tartalékok felhalmozását is. Ezért pótdíjazásban részesültek. Földet és élelmiszert kaptak. Engedélyezték számukra, hogy szántóföldjüket hadifegyvekkel és elszegényedett közösségi tagokkal műveltesék. Ennek következtében még jobban elmélyült a közösségen belüli egyenlőtlenség.

A rokoni közösségek nagyobb társadalmi egységekbe tömörültek. Az egy területen élő, azonos nyelvet beszélő és hasonló életmódot folytató emberek **törzseket** hoztak létre. A törzsi központokban összpontosult a kézművesség, ott zajlott a termékcsere és az élelmiszer-tartalékokat is ott tárolták. Az ilyen központokban *földvárak*, majd *városok* alakultak.

Több törzs egyesülését **törzsszövetség**-nek nevezik.

1. Kik jelentek meg hamarabb – a gazdagok vagy az előkelők? 2. Miért gondolják úgy a tudósok, hogy az egyenlőtlenség bármilyen emberi közösségben létrejöhethet? 3. Hogy segítették elő a szomszédsági közösségek az első államok létrejöttét?

3. Milyenek voltak az első városok?

A legősibb városnak a tudósok **Jerikót** tartják, amely a Jordán folyó nyugati partján épült. I. e. a 8. évezredben alapították a neolitikum idején. Jerikóról a Bibliában is szó van. Három és fél hektáros területét körtornyos kőfal védte.

A kőfalak mögött sátorszerű, kör alakú épületek sorakoztak, melyek nyerstéglából épültek. A lakóházaknak általában egy 4–5 méteres átmérőjű ovális vagy szabályos kör szobája volt.

Kerámia – agyagból készült edény.

Jerikó lakói kőből és csontból készült szerszámokat használtak. Nem ismerték az agyagból készült edényeket, a **kerámiát**. Búzát és árpát fogyasztottak, amit kőmozsárban törtek durva lisztté. Edényt ugyan nem tudtak agyagból készíteni, de az agyagot mégis használták. Azzal tapasztották a mennyezetet, a falakat, a padlót és különböző állatfigurákat formáztak belőle. Sok ilyen szobrocska került elő az épületek és sírok régészeti feltárása során.

Ásatások Jerikó falainál

Már olvastatok arról, hogy az ókor egyik legnagyobb városa **Çatal Hüyük** volt, mely a mai Törökország területén keletkezett i. e. a 7. évezred végén. Lakói földműveléssel foglalkoztak, búzát, árpát, borsót termesztettek. Házaikat agyagból építették, ágyakkal és padokkal rendezték be. A város lakói állatokat is tenyésztettek, többnyire juhokat tartottak. Çatal Hüyük lakói már tudtak agyagedényeket formázni.

A városnak utcái nem voltak. A házakba az emberek a lapos tetőn hagyott lyukon keresztül jutottak be, ahová létra vezetett. A városnak nem volt védelmi rendszere, magas külső fal vette csupán körül.

A régészeti leletek arról tanúskodnak, hogy itt jött létre legkorábban a törzsi előkelők azon rétege, amely érdekelt volt az *állam* kiépítésében. Çatal Hüyük, Jerikó és más neolitikumi városok archeológiai feltárása azt bizonyítja, hogy lakói eljutottak a *civilizáció* szintjéig.

1

2

1. Lakóház rekonstrukciója Çatal Hüyükből
2. Bikafej Çatal Hüyükből az Ankarai Múzeumban

Miért nem találtak neolitikumi városokat északon?

Ellenőrizték tudásotokat!

1. Milyen volt az őskor társadalma?
2. Jellemezzétek az őskori társadalom hatalmi rendszerét!
3. Magyarázzátok meg a következő fogalmakat: *nemzetségi közösség, szomszéd-sági közösség, törzs, hadvezér, vének tanácsa, népgyűlés!*
4. Mikor, és hol jelentek meg az első városok? Milyen tényezők segítették elő létrejöttüket?

Mi nyugózott le titeket leginkább az óra anyagából? Az ősközösség társadalmáról, hatalmi rendszeréről és városairól szóló információk közül melyeket támasztanak alá régészeti leletek, és melyekről vannak csupán feltételezéseink?

7. §. A TRIPILJAI KULTÚRA UKRAJNA FÖLDJEIN

- Figyeljétek meg az alábbi műemlékeket!
- Képzeljétek el, hogy egy tárlatot kell belőlük összeállítani. Csoportosítsátok a leleteket rendeltetésük szerint! Választásotokat indokoljátok meg!
- Milyen korabeli találmányokról tanúskodnak ezek az emlékek?
- Mivel magyarázható szerintetek a tripiljai edényeken megjelenő búzakalász- és szarvasmarha-ábrázolás?
- Hogyan változott meg az emberek vallásos hite a földművelésre és állattenyésztésre való áttérés során?

Az ásatások során előkerült agyagból készült leletek az eneolit és a tripiljai kultúra korából

1. Mit nevezünk régészeti kultúrának?

A tripiljai települések feltárása során előkerült szobrocskák

Abból az időből írásos emlékek nem maradtak fenn, ezért a korabeli törzsek neveit nem ismerhetjük. A kutatók a **régészeti kultúra** fogalmát használják velük kapcsolatban.

Régészeti kultúra – tárgyak és eszközök rendszeresen ismétlődő, területileg jól körülhatárolható, egyazon történelmi időhöz tartozó együttese, amely meghatározott tevékenységi formákat jelenít meg. A feltárt edények formai hasonlóságai, a díszítőelemek ismétlődése, az építkezésben és temetkezési szokásokban megfigyelhető azonosság az adott régészeti kultúrához tartozó törzsek rokonságáról tanúskodik. A régészeti kultúrák általában az első lelet feltárásának helyéről kapják nevüket. A csernyahivi kultúra például Csernyahiv községről lett elnevezve. A név gyakran utalhat a leletek vagy a temetkezés jellegére is. Ide sorolhatjuk a zsinédgíszes kerámia kultúráját, a gömbölyű amforák korát és a szekrényes sírok népét.

Miért nem ismerik a tudósok az őskori népek valódi nevét?

2. Mit tudhatunk a tripiljaiak gazdaságáról és életmódjáról?

A tripiljai kultúra és a tripiljaiak elnevezés feltételes. A Kijev környéki Tripilja községről kapta nevét. A 19. század végén itt tárta fel Vikentyj Hvojka a nevezett kultúra első leleteit.

Majd másfélezer éven keresztül az **i. e. 4. évezredtől a 3. évezred közepéig** éltek a tripiljai kultúra törzsei erdős sztyeppes Ukrajna végeláthatatlan földjein, a Dnyeper és a Dnyeszter közötti területeken.

1

2

3

1. Tripiljajai földműves szerszámok rekonstrukciói

2. Tripiljajai szövőszék

3. Tripiljajai mozsár

A tripiljaiak főleg földműveléssel foglalkoztak. Gazdaságuk alapja a *parlagozó (legelőváltó) földművelés* volt. A műveletlen földet feltörték, évekig pihentetés nélkül használták, majd pedig parlagon hagyták legeltetés céljából. Kölest, árpát, búzát, különböző gyümölcsöket és zöldségeket termesztettek. A földet ökorrel szántották, a termést pedig kő- vagy csontsarlóval aratták le. A búzaszemeket kőmozsárban törték durva liszté. A háziállatok közül a kecskét, a juhot, a sertést és a szarvasmarhát ismerték.

A tripiljaiak ügyes fazekasmesterek voltak. Edényeikre vörös, sárga és fekete festékekkel mintákat rajzoltak, majd égetőkemencékben kiégették. A vazarajzokon különböző ember-, állat- és madárfigurák elevenednek meg előttünk. A későbbiekben a kereskedők messze tájakról bronzékszereket és munkaeszközöket hoztak.

1. Vizsgáljátok meg a képeken látható agyagedényeket és életkép-illusztrációt! Milyen gazdasági ágak fejlődéséről tanúskodnak a leletek? 2. Miért tudják a tudósok az agyagedények alapján megkülönböztetni az ókori népeket? 3. Hogyan készítették a tripiljaiak az agyagedényeket?

1

2

1. Tripiljajai agyagedények. 2. Tripiljajai fazekasmester munka közben. A Perejaszlav-Hmelnickijji tripiljai kultúra múzeumának anyagán

Mutassátok meg a térképen, milyen területekre terjedt ki a tripiljai kultúra!

Miről tanúskodik az a tény, hogy kultúránk hanyatlásával nem merültek feledésbe a tripiljaiak ismeretei?

3. Milyen volt a tripiljai társadalom?

A tripiljaiak jelentős sikereket értek el az építészet terén. Lakóházaik négyszög alakú, 25–27 méter hosszú, 6–7 méter széles, egy- vagy kétemeletes, többszobás épületek voltak. Az építkezés a következőképpen történt. Először tölgyfa oszlopokat ástak le a földre, majd közöttük törmelékből falat emeltek, amit agyaghabarccsal kentek be. A falakra szalma- vagy nádfedeles tetőt helyeztek, amin réseket hagytak a füst számára. Minden házban volt kemence,

mellette égetett agyagágy. A falakra és a kemencére gyakran díszítőelemeket festettek. Az ásatások során a régészek feltárták a lakóházak maradványait és számtalan kis agyagházacskát is találtak. Ezeknek a leleteknek a segítségével sikerült rekonstruálni a tripiljaiak építkezési szokásait.

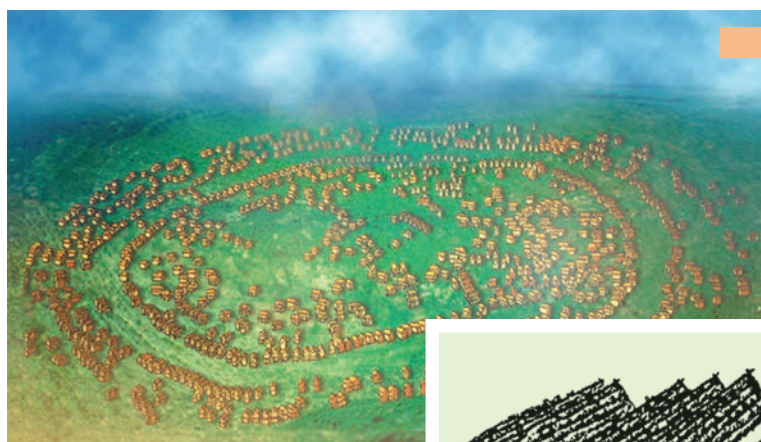
A tripiljai társadalom alapját a család képezte. A családok később *közösségekbe*, majd pedig *törzsekbe* egyesültek. Településeik kezdetben csak 30–40 agyagházból álltak, s a folyók völgyében alakultak. Házaikat köralakban helyezték el. A középben kialakított téren őrizték állataikat. Ezeknek a településeknek általában 600–700 lakója volt. Később *nagyvárosok* épültek, ahol már közel 10 ezren is éltek. A házakat összekötő koncentrikus körök mentén alakultak ki az utcák.

A régészeti leletek arról tanúskodnak, hogy a tripiljaiak rendezett társadalmi életet éltek és számuk elérte az 1 millió főt.

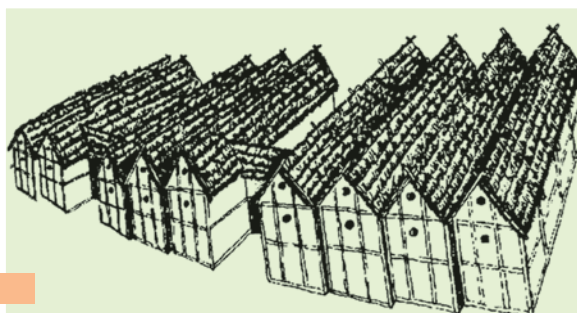

Tripiljai házak rekonstrukciója

1

2

1. Egy tripiljai település rekonstrukciója a Cserkaszi környéki Majdanecke község mellett

2. Lakóházak rekonstrukciója Majdaneckében. A házak szorosan egymás mellé épültek és koncentrikus kört alkottak. Az utolsó házsor volt a várost védő fal, amely bevehetetlen erődnek bizonyult a hívatlan vendégek számára. A körön belül utcákat és negyedeket alakítottak ki

A földműves tripiljaiak sajátos módon szemlélték a világot. Hittek a villámlás, nap, szél és eső istenségében. A tudósok azt feltételezik, hogy fejlett volt náluk a termékenységi kultusz is. Ennek bizonyítéka, hogy szinte minden tripiljai házban agyagból készült házi oltárt találtak trónján ülő anyaistennővel.

Minden fejlettsége ellenére a tripiljai társadalom is hanyatlani kezdett. A termőföldek fokozatosan kimerültek, egyre kevesebb termést adtak.

Terjeszkedni pedig már nem volt hová. Az éghajlat is hidegebbé vált, ami nem kedvezett a földművelésnek. A tripiljaiak fokozatosan beolvadtak más népcsoportokba.

Nem a tripiljai kultúra törzsei voltak az egyedüliek, akik földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkoztak a mai Ukrajna területén. A sztyeppe természeti viszonyai miatt a puszták népei többnyire nomád állattartással foglalkoztak, bár nem volt ismeretlen számukra a földművelés sem. Az ő életükről azonban nagyon kevés adat maradt ránk.

Tripiljai templom modellje

Ellenőrizték tudásotokat!

1. Magyarázzátok meg a következő fogalmakat: *régészeti kultúra, tripiljai kultúra!*
2. Milyen régészeti korban éltek a tripiljai kultúra népei? Ukrajna mely területein telepedtek le?
3. Miért tartják a tripiljai kultúrát a földműves kultúrák legfényesebb megnyilvánulásának a mai Ukrajna területén? Milyen leletek tanúskodnak a fazekasság fejlődéséről?
4. Mit tudtok a tripiljaiak szellemi életéről?

Vannak olyan nézetek, hogy a társadalmi élet motorja a szorgalmas, alkotói munka. Ezzel egy időben számtalan példa van arra is, hogy szorgalmas népek, köztük a tripiljaiak, tűntek el egyik napról a másikra a történelem süllyesztőjében. Mit gondoltok, miért? Miért gondolják azt a tudósok, hogy a tripiljai kultúra fejlettségét tekintve megközelítette a civilizáció megjelenését?

8. §. AZ ŐSEMBEREK SZÁLLÁSHELYEI A MAI UKRAJNA TERÜLETÉN 2. SZ. GYAKORLATI FOGLALKOZÁS

1. Miről tanúskodnak a Csernyihiv környéki Mizin községben feltárt telephely régészeti leletei?

Ukrajna területén több száz késő paleolitikum kori telephelyet sikerült eddig feltárni. Legismertebbek közülük a mizini telephely Csernyihiv környékén, a mezsiricsi Cserkaszi vidékén, a dobranyicsivi Kijev környékén. Ismert még a kirilivkai szálláshely Kijevben.

A Deszna jobb partján, **Mizin** község határában (**Csernyihiv** megye) a régészek mamutvadász településre bukkantak. A tudósoknak öt szálláshelyet sikerült feltárni, egy kő- és csontfeldolgozó műhelyt, egy tároló gödröt hústartalékok téli tárolására, leföldelt tűzhelyet elszenesedett csontokkal és hamuval. A leletegyüttes tartalmazta még több mint száz mamut, rénszarvas, orrszarvú, vadló, pézsmatulok, medve, farkas, róka, nyúl, torkos borz csontjainak a maradványait is. A szerszámok közül említésre méltók a vakarók és kovapengék, kések, áruk, különböző kő- és csontalkalmazások. A leletegyüttes legértékesebb részei az ősemberek műalkotásai, a mamutagyarból és csontokból készült női és állatfigurák, bonyolult díszítésű karkötők, ékszerek. Találtak még néhány okkervörösre festett mamutesontot is. A kutatók úgy gondolják, ezek a csontok hangszerek voltak és ünnepeken használták őket. A régészek véleménye szerint a mizini szálláshelyen mintegy 50 fő élt 20 ezer évvel ezelőtt.

Írjatok vázlatot a szöveghez, majd mondjátok el egymásnak!

Önálló munka. 1. sz. feladat. Nézzétek meg az illusztrációt! Mivel tudnátok még kiegészíteni? Javasataitokat kezdjétek a következő mondattal: *A következő rajzzal egészíteném ki a képet: ...*

A mizini szálláshely. I. Jizsakevics alkotása

2. Mit tudunk a kijevi kirilivkai szálláshelyről?

A **kirilivkai szálláshely** feltárása 1893-ban valóságos szenzáció volt. Nevét Kijev egyik utcájáról kapta, ahol az ásatásokat végezték. A legrégebb régészeti réteg 20 ezer éves volt s 30 méter mélyen bukkantak rá. Az archeológusok több mint 67 mamut csontjára akadtak, de gyapjas orrszarvú maradványára is rátaláltak. Előkerült még 200 különböző munkaeszköz is. A kirilivkai szálláshely lakói vadászok voltak. Házukat úgy építették, hogy rudakból és csontokból sátorvázat vertek, ezt állatbőrökkel borították. Lakhelyüket kerítéssel vették körül, amit mamutagyarból és koponyából emeltek.

1. Nézzétek meg a képet! Kit, és mit ábrázol? 2. Mivel foglalkoznak a képen látható emberek? 3. A késő paleolitikum emberének mely életperiódusát mutatja be az illusztráció? 4. Milyen történelmi ismereteket használt fel a művész alkotása elkészítésénél?

Kirilivkai szálláshely. I. Jizsakevics alkotása

Önálló munka. 2. sz. feladat. A kirilivkai szálláshelyről szerzett ismeretek alapján készíttetek beszámolót a Jizsakevics festményen ábrázolt településről!

A kép előtérben ... A háttérben ... Baloldalon ... A lakóházak ezen a képen ... A szálláshely lakóinak fő foglalkozása ...

3. A tripiljai leletegyüttes alapján milyen következtetést vonhatunk le az ott élők foglalkozásáról és életmódjáról?

Tekintsétek meg az illusztrációkat! Válasszátok ki azokat, amelyek a tripiljai régészeti kultúrához tartoznak!

Önálló munka. 3. sz. feladat. Válaszoljatok a kérdésekre!

1. Az állatok kiválasztott leletek szerint mivel foglalkoztak, milyen munkát végeztek a tripiljaiak?
2. Mi volt ezeknek a tárgyaknak a rendeltetése?
3. Mit tudunk meg a leletek alapján a tripiljaiak életmódjáról és hitvilágáról?

Értékeljétek az órán végzett munkátokat az alábbi követelmények alapján! Az 1–3. feladat megoldásáért 1–3 pont jár. Szintén 1-től 3 pontig értékelhető a párban és csoportosan végzett munka is (max. 12 pont).

Miért tartják szenzációnak az említett szálláshelyek és a tripiljai kultúra feltárását? Hogyan változtatták meg ezek a felfedezések az emberek őskorról kialakult elképzeléseit?

2. fejezet

AZ ÓKORI KELET CIVILIZÁCIÓI

A földkerekség első civilizációit a Nílus, Tigris, Eufrátesz, Indus és a Huangho folyók völgyében élő népek hozták létre. Mivel Északkelet-Afrika és Ázsia említett területei Európához képest délkeletre helyezkednek el, ezért kialakulásuk történetéről szóló elbeszéléseinkben az ókori Kelet fogalmát fogjuk használni.

Az ókori Kelet története az i. e. 4. évezred végén veszi kezdetét. Ekkor jöttek létre az első államok Elő-Ázsiában (Ázsia nyugati részét nevezik így a Földközi-tengertől keletre) a Tigris és Eufrátesz között, valamint Északkelet-Afrikában a Nílus völgyében. Az óegyiptomi civilizáció megismerésével indul az ókori Kelet történetének tanulmányozása a hatodik osztályban.

Az ókori Egyiptom története a következő korszakokra tagolódik: **Archaikus kor, Óbirodalom** – az egységes állam megalakulása és az uralkodók hatalmának megszilárdulása (i. e. 31–22. század); **Középbirodalom és Újbirodalom** – Egyiptom felvirágzása, majd világhatalommá válása (i. e. 21–11. század); a **Késői Birodalom kora** (i. e. 10–4. század) – Egyiptom hanyatlása, továbbá elfoglalása Makedóniai Nagy Sándor által i. e. 332-ben.

1

3

4

9. §. AZ EGYIPTOMI ÁLLAM MEGALKULÁSA

- Nézzétek meg az illusztrációt! Milyen hatással vannak rátok a képen látható építmények? Tetszenek-e nektek?
- Szerintetek mit érezhetett egy egyiptomi a piramisok lábánál?

„A világ fél az idő múlásától, az idő pedig a piramisoktól tart” – mondogatták régen azokról a sírokról, ahová a fáraók temetkeztek i. e. 5–4 ezredévvel ezelőtt. Ezek a piramisok még ma is ott magaslanak a Nílus nyugati partján és hirdetik Egyiptom régvolt nagyságát, uralkodóinak korlátlan hatalmát.

Khephrén és Kheopsz (e.: kefrén, keopsz) fáraók piramisa Kairó, Egyiptom mai fővárosa közelében

1. Mik a fő jellemzői Egyiptom természeti viszonyainak, és hogyan befolyásolták az egyiptomiak életét?

Afrika belsejében ered a világ leghosszabb folyója, a Nílus, melynek hossza 6671 kilométer. Mielőtt a Földközi-tengerbe torkollna, erősen elágazik. Felülről nézve ezek a folyóágak a közöttük lévő kis szigetekkel háromszög alakúnak tűnnek. Az ókori görögök ezt a helyet a Nílus **deltájának** nevezték, mert alakja a görög ábécé Δ (delta) betűjére emlékeztette őket. A jégkorszak végeztével Észak-Afrika éghajlata forró és száraz lett. Csak a Nílus völgyében alakultak ki emberi élet számára kedvező feltételek. Az itt letelepedő népek i. e. az 5. évezredben megismerték a földművelést. Tavasszal a Nílus mellékfolyói kiléptek medrükből és zölddéz, zavarossá váltak a különböző növényi maradványoktól, hordalékoktól. Július közepén az áradás elérte Egyiptom déli határát. A víz szintje 8–14

méert emelkedett. Novemberben a Nílus visszahúzódott, vastag, termékeny iszapréteget hagyva a part mentén. A föld feketévé változott. Országuknak termékeny területeit az egyiptomiak **Ta-Kemetnek**, **fekete földnek**, a homokos, köves sivatagot pedig **vörös földnek** nevezték.

Kezdetben a törzsek nem mertek a folyó mellé telepedni, félték az árviztől. Később azonban töltéseket emeltek, megerősítették a partokat. Hogy a folyótól távolabbra eső földek is vízhez jussanak, a parasztok csatornákat vezettek oda, a csatornáktól pedig keskenyebb árkokat ástak, így öntözték földjeiket. A csatornákat és a mezőket nádból valamint agyagból készített gáttal védték, ezekbe pedig zsilipeket építettek be. Áradáskor a zsilipeket kinyitották és vizet eresztettek a mezőkre, majd bezárták.

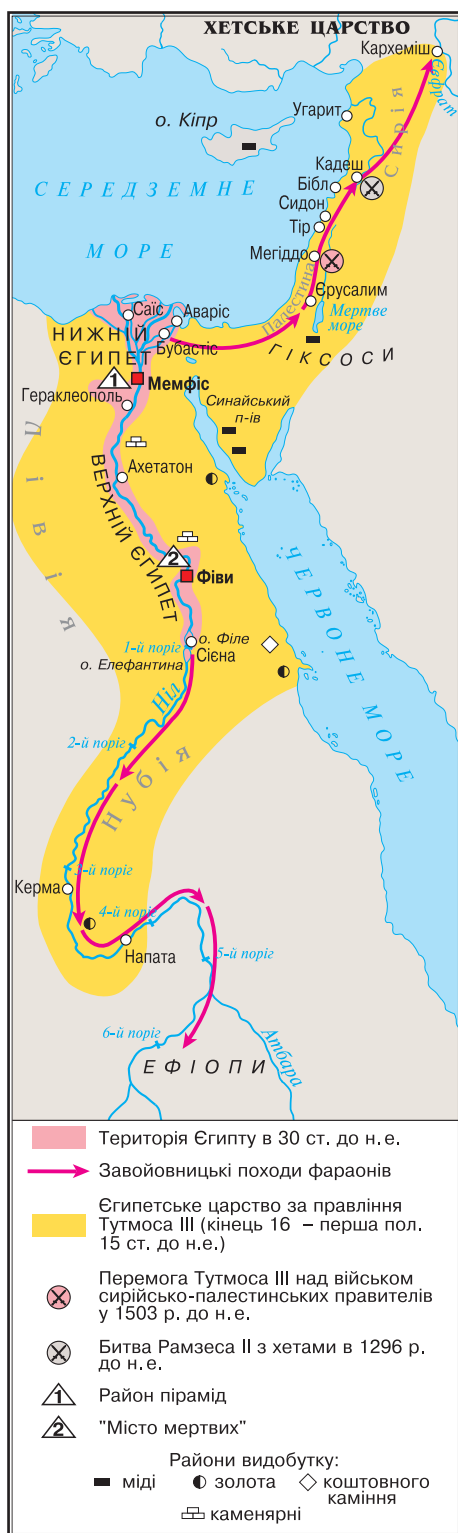
A csatornaépítés nehéz munkája arra ösztönözte a Nílus völgyében élő törzseket, hogy összefogjanak. Szomszédsági közösségek jöttek létre, amelyek később **nomokba** egyesültek. Egyiptom földjén összesen 42 nom volt. Több nom ezután egy körzetet alkotott saját területtel és központtal. A központ fallal körülvett település volt, ahol a körzet vezetője, a nomarcha élt és a helyi istenség szentélyét is itt építették fel. A központban összpontosult a kézművesség.

Mutassátok meg a térképen a Nílust első zuhogójától a Földközi-tengerig! Határozzátok meg az ókori Egyiptom földrajzi fekvését!

Egy ország földrajzi fekvésének ismertetésekor először a kontinentet nevezzük meg, ahol az állam található, majd a területén lévő óceánokat vagy tengereket, tavakat, hegyeket, néha a szomszédos államokat.

A bemutatót az égtájak és a kontinens meghatározásával kezdjük, ezután megmutatjuk folyásiránya mentén a folyót: „Az ókori Egyiptom Afrika északkeleti részében helyezkedik el a Nílus völgyében és deltájában, annak első zuhogójától a Földközi-tengerig.”

1. Az alábbi illusztráció felhasználásával meséljétek az egyiptomiak öntözőrendszeréről! 2. Igazoljátok vagy cáfoljátok Diodórosz (i. e. 1. sz.) görög történész következő szavait: „Egyiptomot minden oldalról maga a természet védi”.

A Nílus és az öntözőrendszer. Rekonstrukció

2. Mikor, és milyen körülmények között jött létre az óegyiptomi állam?

A nomok állandó harcban álltak egymással, ami több államszövetség létrejöttéhez vezetett. Ezek élén a győztes nom királya állt. I. e. a 4. évezred végén Egyiptomban két államalakulat jött létre: délen Felső-Egyiptom, északon pedig Alsó-Egyiptom (a Nílus deltája).

Dinasztia (a görög ház szóból) – uralkodóház. Ugyanabból a családból származó uralkodók sora, akik egymás után öröklék a hatalmat.

I. e. 3000-ben Felső-Egyiptom királya Meni (görögül Ménész) elfoglalta Alsó-Egyiptomot és egy hatalmas egységes államot hozott létre Memphisz (görögül *Fehér falakat* jelent) központtal. Az egyiptomiak fővárosukat Hut Ka Ptahként (Ptah isten lelkének háza) emlegették. Meni **dinasztiát** is alapított. Az egyiptomiak uralkodója a **fáraó** volt.

Felső-Egyiptom királya magas fehér koronát hordott, Alsó-Egyiptomé pedig pirosat. A két ország egyesítése után a fáraók összekapcsolták a koronákat is. Hatalmuk jelképe ezután a kettős, piros-fehér korona lett.

1

2

3

4

1. Felső- (Dél-) Egyiptom koronája
2. Alsó- (Észak-) Egyiptom koronája
3. Az egyesített korona Egyiptom egységét jelképezte
4. A dombormű egy győztes fáraót ábrázol Egyiptom egyesítésének korából. I. e. 3000

A domborművön látható kép alapján bizonyítsátok, hogy ez a fáraó Felső-Egyiptom uralkodója volt.

Szerkesszettek időtengelyt, tüntessétek fel rajta a megfelelő dátumokat, és oldjátok meg a kronológiai feladatot! *Hány ezer évvel ezelőtt jött létre az óegyiptomi állam?*

1. Észrevettétek-e a térképen, hogy Alsó-Egyiptom Felső-Egyiptom felett helyezkedik el? Magyarazzátok meg, miért van ez így! 2. Keressétek meg a térképen az óegyiptomi állam első fővárosát, és vázoljátok földrajzi fekvését!

3. Ki, és hogyan irányította az egyiptomi államot? Milyen céllal épültek a piramisok?

Már tudjátok azt, hogy az egyesített Egyiptom élén a fáraó állt. Ő volt a **főpap** és a hadsereg főparancsnoka is. Csak ő üzenhetett hadat, ő dönthetett arról, hol épüljenek öntözőcsatornák vagy paloták, és egyéb másról is. Rangban utána a **főbíró** és az állami gazdaság irányítója következett. A fáraó-főpap mellett a nagy szentélyeknek is voltak papjai, akiket az uralkodó nevezett ki.

Papság – az egyiptomi társadalom életének meghatározói, az ő feladatuk volt a halál utáni életbe vetett hit ápolása.

Az egyiptomiak hite szerint az ember lelke addig halhatatlan, amíg van hová hazatérnie és felismeri saját magát. A halott testét ezért bebalzsamozták, mumifikálták, majd nagy síremléket emeltek neki. A fáraók sírboltjai voltak a **piramisok**.

Az első lépcsős, 62 méter magas piramist **Dzsószer** fáraó számára emelték i. e. 2650-ben. A későbbi piramisoknak is szabályos mértani formájuk volt. 25–500 mázsás tömör kőtömbökből épültek, oldalaik pedig a négy égtáj felé néztek.

• A szövegrészlet alapján meséljétek el, milyennek képzelitek el a piramisépítéskor az egyiptomiak munkáját! • Elősegítette-e ez a tevékenység Egyiptom gazdaságának a fejlődését? • Célszerű volt-e piramisokat építeni?

Hérodotosz Kheopsz fáraó piramisának építéséről: „*Kheopsz ...minden egyiptomira ráparancsolt, hogy neki dolgozzék. Egy részüknek az volt a feladata, hogy az Arab-hegység kőbányáiból a Nílusig vigyék le a hatalmas szikladarabokat. Másoknak meghagyta, hogy a folyamhoz szállított szikladarabokat pakolják hajóra, és juttassák át a másik partra. Innen pedig vigyék át az úgynevezett Líbiai-hegységig (Nefusza-hegység, a ford. megj.). Állandóan százezer ember dolgozott, három havonként váltották őket. A nép kíméletlen sanyargatása közben tíz évig készült az az út, amelyen a szikladarabokat húzták, vontatták. Olyan munka volt ez, mely véleményem szerint, semmivel sem könnyebb, mint egy piramis felépítése... Magának a piramisnak a felépítése 20 évig tartott...*”

A fáraókat mesés pompával temették el. Egyiptom felvirágzása idején a piramisépítés szokása abbamaradt. A fáraókat ezután sziklába vájt földalatti sírkamrákba helyezték örök nyugalomra a Királyok völgyében. Leghíresebb közöttük **Tutanhamon** sírkamrája, aki kilencéves korában lett fáraó. Uralkodása tíz éve alatt semmi említésre méltó nem történt. Neve nem a

1

2

1. Dzsószer piramisa – a piramisok ősanyja. 2. Kheopsz fáraó piramisa a legnagyobb piramis. Magassága 146,5 méter. I. e. 2560 táján épült. Építéséhez 2 millió 300 ezer kőtömböt használtak fel

tei miatt vált halhatatlanná, hanem sírjának köszönhetően, amely csodával határos módon maradt érintetlen, nem rabolták ki. A fáraó sírkamrájának több gazdagon berendezett terme volt, az egyikben Tutanhamon aranytrónusa állt.

Múmia – különleges eljárással tartósított vászonba csavart holttest.

Egy másik teremben nagy láda állt, benne három kisebb ládával. A legutolsó egy **kőszarkofágot** tartalmazott, három aranykoporsóval. A legbelső, több tonna súlyú koporsót, amelyben Tutanhamon fáraó múmiája feküdt, színaranyból kovácsolták. Tetejére a fáraó halotti maszkját helyezték. A múmiát amulettekkel, karperecekkel, nyakláncokkal, gyűrűkkel díszítették.

1

2

1. Tutanhamon sírhelyének freskói és szarkofágja
2. Tutanhamon 10 kilogrammos drágakövekkel díszített arany maszkja, az egyiptomi művészet egyik legismertebb alkotása
3. Tutanhamon trónja

• Megérintettek-e titeket az egyiptomi mesterek alkotásai? Milyen fejlődési szintet ért el, véleményetek szerint, az egyiptomi művészet?

3

Szerkesszettek időtengelyt, tüntessétek fel rajta a megfelelő dátumokat, és oldjátok meg a kronológiai feladatot. 1922-ben hosszú kutatások után Howard Carter angol régész rátalált Tutanhamon sírjára. Számítsátok ki, hány évig pihent szarkofágjában a fáraó, ha i. e. 1342-ben halt meg 18 éves korában. Mikor született?

Ellenőrizték tudásotokat!

1. Mikor jött létre az óegyiptomi állam? Hány ezer év telt el azóta? Hol terült el?
2. Magyarazzátok meg a következő fogalmakat: fáraó, pap, nomok, egyiptomi piramis!
3. Hogyan befolyásolták az emberek életét Egyiptom természeti viszonyai?
4. Miként jött létre az egységes egyiptomi állam? Miért irányították személyesen a piramisok építését a fáraók?

Mi volt a fő oka az óegyiptomi állam megalakulásának? Milyen szerepet játszottak ebben a természeti viszonyok és az ország lakóinak foglalkozása? Miért nevezte a történelem atyja, Hérodotosz Egyiptomot a természet ajándékának?

10. §. AZ ÓKORI EGYIPTOM MÍTOSZAI ÉS VALLÁSA

3. SZ. GYAKORLATI FOGLALKOZÁS

1. Milyen isteneknek hódoltak az ókori egyiptomiak?

Az ókori vallások közül legbonyolultabbnak az egyiptomi számított. Istenségeik mindig más formában jelentek meg. Voltak ember formájú és állatformájú istenek, de voltak olyanok is, amelyek mindét formát ötvözték magukban. Az egyiptomiak hódoltak a természeti jelenségeknek és az égitesteknek. A világ teremtéséről és az istenek életéről a **mítoszok** szólnak. Az egyik ilyen mítosz **Oziriszt** mutatja be.

Mítosz (görögül *elbeszélést, tartalmat jelent*) – ősi, vallási jellegű elbeszélés, amelyben alakot ölt az emberek elképzelése a világról és annak felépítéséről.

Az egyiptomiak elképzelése szerint régen a világot istenek irányították. Ozirisz volt közöttük a főisten. Ő tanította meg az embereket földet művelni, szőlőt termesztetni, letelepedett életmódot folytatni, énekelni, táncolni, zenélni és tisztelni az isteneket. Ozirisz testvére, **Széth** a gonosztságot, erőszakot és pusztítást testesítette meg. Csapdába csalta testvérét és megölte. **Ízisz**, Ozirisz felesége megtalálta férjét és feltámasztotta. Ő azonban nem akart a földön élni, ezért a túlvilág ura lett. Hatalmas trónján ülve ítélkezett a mennyországba bebocsátást kérő lelkek felett. A természet változásait az egyiptomiak Ozirisz mítoszával magyarázták. A májusi-júniusi szárazságot meggyilkolásával hozták összefüggésbe. A Nílus áradását pedig feltámadásával. Később Ozirisz földi hatalmát fiának, **Hórusznak** adta át. Hórusz az ég és a világosság megtestesítője, a fáraók hatalmának védelmezője volt. Súlyomként vagy embertestű, súlyomfejú lényként ábrázolták.

A másvilág irányításában Oziriszt **Anubisz**, a sakálfejű istenség segítette. Anubisz őrködött a sírok és múmiák felett, ő volt a lelkek kalauza az alvilágban.

Az egyiptomiak körében nagy tiszteletnek örvendett **Thot**, a bölcsesség íbiszfejű istene. Ő tanította meg az embereket írni és olvasni.

Egyiptom történetének legjelentősebb istensége a napisten **Ré** volt, aki aranybárkájával minden reggel végighaladt az égen, annak egyik horizontjától a másikig. Este pedig az alvilágban folytatta útját. Nevezték még **Ámonnak** és **Ámon-Rének** is. Az emberek sólyomfejű férfiként képelték el, napkoronggal a fején, amely fényt és meleget ad a világnak.

Miben, és kiben hittek az ókori egyiptomiak? Milyen természeti jelenség tükröződik az Oziriszról és Széthről szóló mítoszban? Miért övezte Egyiptomban Ámon-Rét, Oziriszt és Íziszt a legnagyobb tisztelet?

Önálló munka. 1. sz. feladat. Nézzétek meg az illusztrációkat! Az eddig tanultak alapján határozzátok meg, melyik kép melyik istenséget ábrázolja!

1

2

3

4

5

6

Egyiptomi istenségeket ábrázoló ókori domborművek

2. Hogyan mutatja be a túlvilági életet az Ozirisz bíróságáról szóló mítosz?

Az óegyiptomiak hite szerint a lélek csak úgy nyerhette el a halál utáni életet, ha az elhunyt múmiáját megőrizték. A múmiát ezért szarkofágba zárták és egy sírkamrában helyeztek örök nyugalomra. A sírkamrát a halott házának tekintették.

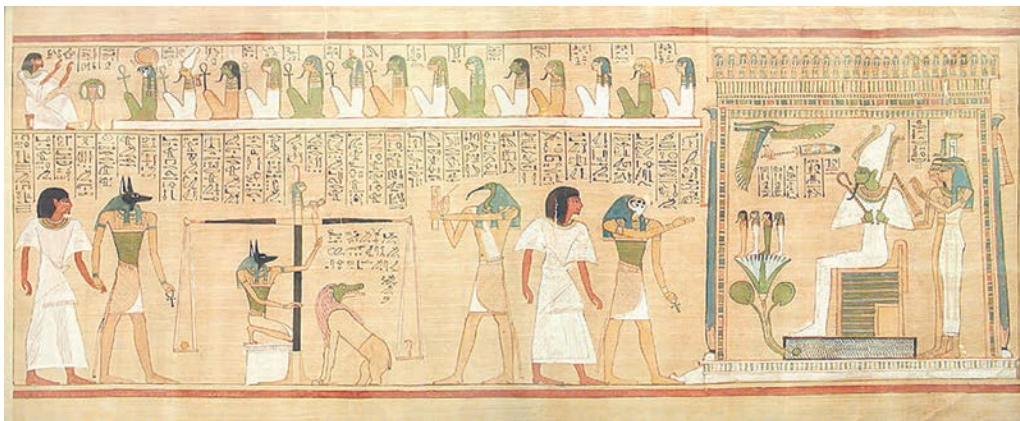
Hittek abban is, hogy az ember lelke Ozirisz bírósága előtt számol el földi életével. A bölcsesség istene Thot és az igazság istennője Máát döntötték el, igazat mond-e az elhunyt. Majd megmérték a szívét is, mivel hitük szerint a szívben lakozik az értelem. Az igazak a Boldog Lelkek Földjén, az *elíziumi mezőkön* éltek tovább, ahol nem kell dolgozni, mert a föld magától terem. Ha a megmérésteteskor a szív bizonyult nehezebbnek, a lélek egy szörnyeteg fogai között végezte.

Olvassátok el a *Holtak könyvében* található szövegrészletet, amelyben egy lélek Ozirisz bírósága előtt számol el múltjával! Milyen cselekedeteket ítéltek el az ókori egyiptomiak?

Nem tettem rosszat az embereknek, nem öltem, gonoszt nem cselekedtem, nem voltam oka könnyeknek, nem okoztam senkinek szenvedést.

- Aktuálisak-e napjainkban ezek az erkölcsi tanítások?

Ozirisz bírósága a másvilágon. Rajz a Holtak könyvéből

Önálló munka. 2. sz. feladat. Nézzétek meg a rajzot! Válaszoljatok a kérdésekre!

1. A rajz melyik részén látható Ozirisz? Miből látszik az, hogy ő a másvilág királya?
2. Kiket ismersz fel az illusztráción az istenek közül?
3. Mi a szerepük a szertartásban?

3. Milyen helyet foglalt el az óegyiptomiak hitvilágában a fáraó?

Az egyiptomiak úgy gondolták, hogy uralkodójuk az istentől származik. Első fáraójuknak Hóruszt tartották. Később Ámon-Ré fiát tisztelték benne. Isteni eredetének jogán a fáraó megáldott minden fontosabb eseményt. Áradáskor például papirusz tekercset dobott a folyóba, amellyel megparancsolta a Nílusnak, hogy lépjen ki medréből. Ő kezdte meg a szántást és ő vágta le az első búzakaralást is. A fáraók isteni erejének a jelképe a **szfinx** volt, az oroszlántestű, emberfejű lény.

Nézzétek meg a képen látható gízai nagy szfinxet! Igaz-e, hogy ő a fáraók isteni erejének a jelképe? Miért használják a mai nyelvben a *szfinx* kifejezést a *talányos, titokzatos* ember szinonimájaként?

1

2

1. Az óegyiptomi szfinx

2. A fáraó és Egyiptom istenei egy korabeli falrajzon

Önálló munka. 3. sz. feladat.

1. Nézzétek meg a rajzot! 2. Ki látható rajta az istenek közül? 3. Magyarázzátok el, mi látható az illusztráción! 4. Szerepelhetett-e földi halandó az istenekkel egy képen?

Értékeljétek az órán végzett munkátokat az alábbi követelmények alapján: az 1–3. feladat megoldásáért 1–3 pont jár! Szintén 1-től 3 pontig értékelhető a párban és csoportosan végzett munka is (max. 12 pont).

Felfedezhető-e valamilyen kapcsolat a túlvilági élet és az egyiptomiak mindennapjai között? Válaszotokat bizonyítsátok tényekkel! Mit gondoltok, miért mondták azt az óegyiptomi papok, hogy Isten szereti a szófogadókat, de nem szereti a makacsokat? Hogyan függ össze ez a mondás az Ozirisz bíróságáról szóló mítosszal?

11. §. AZ ÓKORI EGYIPTOMIAK GAZDASÁGI, TÁRSADALMI ÉS MINDENNAPI ÉLETE

- Nézzétek meg az óegyiptomi falrajzot! Mivel foglalkoznak rajta az emberek?
- Hogy van megszervezve a munkájuk? Miről tanúskodik ez? Miért nevezik az első rajzot a mezőgazdasági munkálatok naptárának?
- Figyeljétek meg a második képet! Mit csinál a mezőn az egyiptomi a kötéllel aratás előtt? Miről tanúskodik ez?
- Miben különbözik a falrajzon látható emberek öltözéke?

Óegyiptomiak munka közben. Falrajzok a fáraók sírkamrájából

1. Mi határozta meg Egyiptom gazdasági életét?

Az ókori egyiptomiak alapvető foglalkozása a földművelés volt, melynek eredménye a Nílustól függött. A folyótól távolabbra eső földeket úgy öntözték, hogy csatornákat vezettek hozzájuk, a csatornáktól pedig keskenyebb árkokat ástak a mezőig. Ezt a nehéz munkát a bő termés elérése érdekében minden évben elvégezték. A földek mesterséges öntözéssel alapuló növénytermesztést **öntözéses földművelésnek** nevezzük.

A Nílus völgyében az óegyiptomiak gabonaféléket termesztettek, a folyó deltájában pedig legelők voltak. Alsó-Egyiptom gyümölcsöseiről és szőlőjéről volt híres. A gabonafélék közül az árpát részesítették előnyben, de vetettek még kölest, búzát és lent is. Ismerték a fokhagymát, uborkát, a vöröshagymát. A földet nagyon egyszerűen művelték meg. A vetőmagokat a nedves talajba szórták, majd állatokat hajtottak rá és betaposztatták velük.

Egyiptomban az év három részre tagolódott: az áradás (július-október), vetés (november-február), aratás és szárazság (március-június) idejére.

Nézzétek meg az illusztrációkat! Milyen mezőgazdasági munkát végeznek rajta az egyiptomiak?

Óegyiptomiak munka közben. Falrajzok

Miért volt lehetetlen öntözés nélkül a sikeres aratás az ókori Egyiptomban?

2. Milyen kézműves mesterségek voltak fejlettek Egyiptomban?

Egyiptom híres volt kőműveseiről, kőfaragóiról, fafaragóiról, ötvös mesteireiről, rézműveseiről és a kovácsairól. A hegyekben bazaltot és gránitot bányásztak, a sivatagban arany-, a Sínai-félszigeten pedig rézlelőhelyek voltak. Vasat Nyugat-Ázsiából szállítottak.

Az egyiptomiak ügyes asztalosok hírében álltak. Tudtak fából hajót építeni, bútorokat, különféle luxuscikkeket készíteni. Ezeket csiszolták, majd arannyal vagy ezüsttel vonták be. A faanyagot a Közel-Kelet cédruserdeiből szerezték be.

Magas szintet ért el az óegyiptomi takácsmesterség. Legnépszerűbb a lenvászonzéskészítés volt, melyet fekete és barna cérnákból készült geometrikus

mintákkal díszítettek. Az óegyiptomi fazekasok, tímárok ügyességét műveik dicsérték. Messze földön híresek voltak az ötvösmesterek, akik aranyból, ezüstből és drágakövekből készítettek ékszereket.

Óegyiptomi kézművesek

Nézzétek meg az illusztrációkat! Milyen kézművesmesterségek láthatók rajtuk?

Óegyiptomi kézművesek

Nézzétek meg a szobrokat! Melyik közülük az írnok, és melyik a fazekasmester?

1. Mit gondoltok, kitől származnak az alábbi sorok? 2. Az egyiptomiak milyen foglalkozásairól szereztek tudomást? 3. A mindennapi élet milyen sajátosságairól ír a szöveg szerzője? 4. Miért tartja a szerző az írnok munkáját tiszteletre méltónak, megbecsültnek és kifizetődőnek?

„A vésővel dolgozó kézműves még a földművesnél is jobban elfárad. Az ő szántóföldje a fa, munkaszerszáma az érc. Kezén a bőr olyan, mint a krokodilbőr, s büdösebb a romlott halnál is ... A kőfaragónak folyamatosan keményebbnél keményebb kövekkel kell megbirkóznia. ... A borbély reggeltől estig borotvál ... Az utcákat járva keresi a kuncsaftokat. Azért teszi ezt, hogy megkeresse az élelemre valót. A kőműves mindig beteg, mert ki van téve az időjárás viszontagságainak. Az oszlopfőkhöz odakötözve végzi kemény munkáját, ruhája mégis csupa rongy.

A takács műhelyében még a rabszolganőknél is nyomorultabban él. Térdét felhúzza, görnyedten ül, levegőre nem jut. Ha egy nap nem sző eleget, büntetésből megkötik.

És lásd: nincs foglalkozás, ahol ne lenne felügyelő. Csak az írnok foglalkozása jó – hisz ő maga felügyel másokra.”

Miért volt népszerű az egyiptomi társadalomban az írnok mestersége?

3. Hogyan volt megszervezve az egyiptomi társadalom?

Az egyiptomi társadalom felépítése a piramisra hasonlít. Élén a fáraó állt, akit az **előkelőségek**, **főrangúak** (a legrangosabb valamint leggazdagabb emberek) és az állami **hivatalnokok** követték. Ez utóbbiak tartották kezükben az ország irányítását. Legnagyobb hatalommal közöttük a vezír, a tjati (e.: cseti) és a hadsereg parancsnoka rendelkeztek. A főpapok is nagy befolyással bírtak.

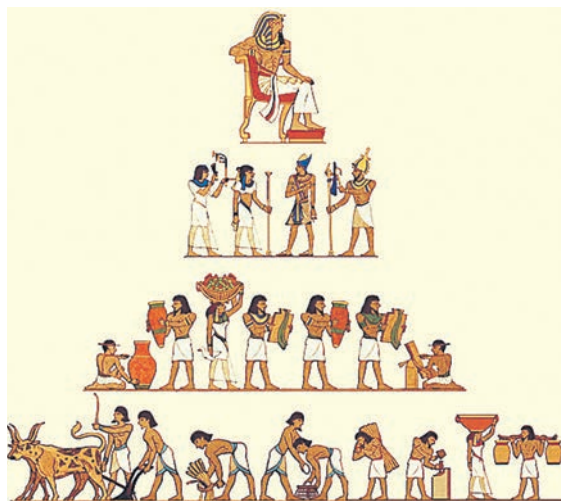
A piramis központi helyét az írnokok, ellenőrök, felügyelők foglalták el. Velük egyenrangúnak számítottak a templomok papjai, szobrászok, építésszek, művészek és az orvosok.

Egy lépcsőfokkal lejjebb a parasztok és kézművesek álltak, akik a lakosság nagyobb részét alkották. Ők **adóztak**: búzát, háziállatokat, kézműves termékeket szolgáltattak be az állam javára. Emellett különböző **kötelezettségeket** teljesítettek töltsékek, paloták templomok és piramisok építésénél.

Az ókori Egyiptomban voltak **rabszolgák** is, akiket megvásárolhattak és el is adhattak. Rabszolgái csak az előkelőségeknek lehettek.

Az ókori Egyiptom társadalmi piramisa

1. Miért ábrázolják az egyiptomi társadalmat piramisként? 2. Jellemezzétek az egyes társadalmi csoportokat! 3. Szerintetek miért nincsenek a piramison feltüntetve a rabszolgák?

4. Mi határozta meg az egyiptomiak mindennapjait és életmódját?

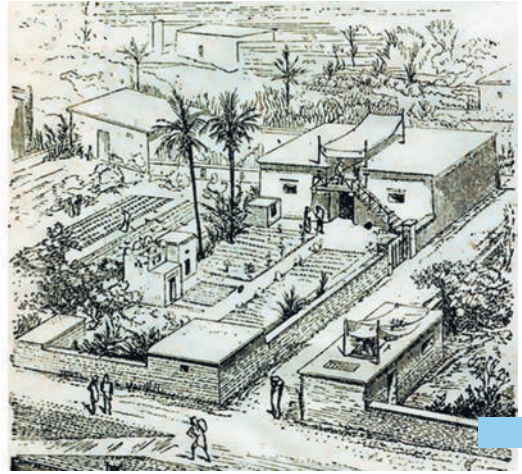
Ta-Kemetben a fáraó nemcsak világi uralkodó, hanem főpap, hadúr valamint legfőbb bíró is volt egyben. Társadalmi helyzetének megfelelő életet élt. A reggeli ébredés után megmosakodott, magára öltötte királyi öltözékét, áldozatot mutatott be, majd meghallgatta a főpap imáit, erkölcsi intelmeit. Napközben fogadta az alattvalókat, ítélezett, kirándult, szórakozott. Mindig parókát hordott, még szűkebb családi körben is. Parókáját, amely kerek formájú volt, drágakövek és különböző függők díszítették. Hatalmának jelképét, a kettős koronát csak ünnepnapokon viselte. A fáraó öltözékéhez tartozott még a hullámos ágyékkötő és a rögzítésére szolgáló ékszeröv, a befont alszakáll és a nyaklánc.

A főrangú egyiptomiak többnyire háromemeletes, vastag falú agyagházakban éltek, melyekhez kertek, tavak, medencék tartoztak. Lakásaikat ágyakkal, asztalokkal, székekkel, szekrényekkel, ládákkal rendezték be. Főleg változatos húsételeket fogyasztottak, melyek szarvasmarhából, kacsából, libából, vadmadarakból, halból készültek. Szerették a szőlőt, almát, dinnyét, a trópusi gyümölcsöket. Ünnepnapokon a férfiak magas parókát, drága ékszereket, ágyékkötőt és térdig érő kötényt (sentit – *a ford. megj.*) viseltek. Az előkelő nők viselete a testhez simuló lenvászon vagy hurkolt ruha. A neve kalaszírisz (*a ford. megj.*). Testhez rögzítése szalaggal történt, a vállakra erősítve. Kiegészítésként nemesfém és drágakő ékszerek sokaságát vi-

1

2

1. Tutanhamon feleségével a kertben. Egy láda tetejét díszítő dombormű az i. e. 14. sz. közepéből

2. Egy főrangú egyiptomi háza

selték: nyakláncok, kar-, csukló- és bokaperecek, fejékek, fülbevalók, gyűrűk, jelvények, amulettek. Lábbelijük a bőrből készült, gyakran arannyal díszített saru volt. A férfiak és nők egyaránt használtak kozmetikumokat, festették a szemüket.

A szegények nyomorúságos viskóban éltek, melynek papirusznádból fonták a falait, amit folyamiszappal mázoltak be. Lakásuk bútorzata egyszerű volt: gyékényszőnyeg, papiruszból készült szék, ritkábban láda. A férfiak ágyékkötőt viseltek széles övvel, amit ünnepnapokon szegényes ékszerekkel egészítettek ki. A nők pántokkal megtartott olcsó lenvászonruhában jártak.

Hétéves korukig a gyerekek általában meztelenül szaladgáltak. Aztán elérkezett a nap, amikor a fiúk ágyékkötőt, a kislányok pedig ruhát kaptak. Ez a nap fontos esemény volt minden gyermek életében.

1

1. Lent betakarító nő egy egyiptomi sírhely falrajzán

2. Az egyiptomi Szeneb és családja. Oegyiptomi szobor

2

1. Nézzétek meg az illusztrációt, amelyen Szeneb és családjának szobra látható! Milyen következtetéseket lehet levonni az egyiptomiak családi életéről? 2. Milyen testi fogyatékosága volt Szenebnek? Mit gondoltok, hogyan viszonyultak az ilyen emberekhez az ókori Egyiptomban?

Ellenőrizték tudásotokat!

1. Magyarazzátok meg a következő fogalmakat: *társadalmi piramis, előkelőségek, hivatalnokok, írnok, adók, rabszolgák!* **2.** Milyen gazdasági ágazatok voltak a legfejlettebbek az ókori Egyiptomban? Miben különbözött a főrangúak élete az egyszerű emberekétől? **3.** Hasonlítsátok össze a fáraók, előkelőségek és egyszerű emberek életmódját az ókori Egyiptomban!

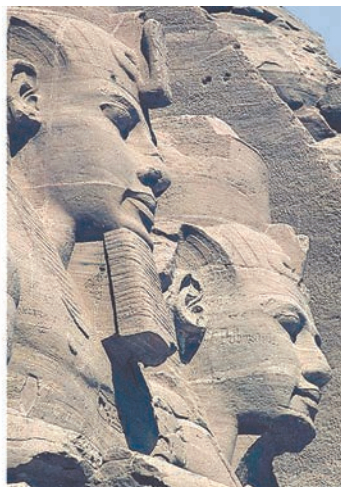

Az egyiptomiak mindennapjairól tanultak közül mi volt rátok a legnagyobb hatással? Miről szeretnétek többet megtudni?

12. §. EGYIPTOM VIRÁGKORA ÉS HANYATLÁSA

• Nézzétek meg a fényképeket! • Mit gondoltok, miért emeltek ilyen óriás fáraószobrokat? Mit akartak ezzel sugallni?

II. Ramszesz 20 méteres szobra a fáraó barlangtemplomának bejáratánál Abu-Szimbelen

1. Milyen események következtében vált Egyiptom világhatalommá?

Egyiptom uralkodóinak erős hadseregre volt szükségük ahhoz, hogy korábban tartsák népüket, megvédjék határaikat és újabb területeket szerezzenek maguknak. A katonák harci készültségben tartása óriási pénzüsségeket emésztett fel, amit a fáraók egyáltalán nem sajnáltak. A hadsereg gerincét a gyalogság képezte, amely nyíllal és karddal volt felszerelve. I. e. a II. évezred közepén az egyiptomi hadseregben megjelent a harci ló. Egyre nagyobb népszerűsége tett szert a harci szekér, melynek legénysége két főből állt, az egyik katona a lovakat irányította, a másik pedig nyilakat lőtt ki. Közben modernizálták a harci felszerelést. A katonák új típusú nyilat és íjat, valamint harci szekercét kaptak. Az egyiptomi csapatok trombiták és dobok hangjára vonultak csatába a fáraó zászlaja alatt. Különböző háborús kitüntetések, láncokat, karpereceket vezettek be. A legbátrabbak megkapták az *Oroszlán és Légy Érdemrendet*.

Az egyiptomi történelem első hódítója I. Thotmesz (görögül Thutmoszisz) fáraó volt, aki elérte Szíria határát. Célja egy hatalmas világbirodalom létrehozása volt Etiópiától az Eufráteszig.

Az i. e. 1504-től 1483-ig Egyiptom élén I. Thotmesz lánya, **I. Hatsepszut** állt, aki a történelem első női uralkodója. Uralkodása idején folytatódtak a korábban elkezdett nagy építkezések. Az ő halotti templomának épült a híres teraszos kiképzésű Dejr el-Bahari-i templom, mely arányos szépségével az ókori templomépítészet egyik legszebb épülete.

1

2

1. *Hatsepszut szoborportréja*

2. *Hatsepszut halotti temploma Dejr el-Bahariban, Théba környékén, a mai Luxor területén*

Hatsepszut halála után a trónt **III. Thotmesz** (i. e. 1504–1450) foglalta el. Az új fáraó legyőzte a szír-palesztin csapatokat és Egyiptomhoz csatolta Szíriát. III. Thotmesz idején ért Egyiptom hatalmának csúcsára. Határa Ázsiában az Eufrátesz volt, Afrikában pedig a Nílus negyedik zuhogója. Észak-déli irányban az ország területének hossza elérte a 3200 kilométert.

III. Thotmesz utódai tovább folytatták elődjük hódító politikáját. Egyiptom erejét elismerte Babilon, a hettiták, Asszíria. Ezeket az éveket Egyiptom aranykoraként emlegetik.

Miért akartak az egyiptomi uralkodók újabb területeket elfoglalni?

1. Lapozzatok vissza a 49. oldalon található térképhez, és keressétek meg rajta az új fővárost, Thébát! Készítsetek

III. Thotmesz

rövid, de lényegre törő beszámolót fekvéséről! 2. Keressétek meg a térképen azokat az országokat is, amelyek ellen Egyiptom harcolt: Núbiát, Líbiát, Palesztinát, Szíriát! 3. Mutassátok meg Egyiptom határait III. Thotmesz idején!

Hasonlítsátok össze Hatsepszut és III. Thotmesz szoborportréit a 64. oldalon! Törekedtek-e a művészek arra, hogy a szobrok a fáraók pontos képmásai legyenek? Válaszokat indokoljátok meg!

1. Nézzétek meg az illusztrációkat! Hogyan volt felfegyverezve az egyiptomi hadsereg? 2. Milyen szerepet játszottak a csaták során a harci szekerek? 3. Véleményetek szerint mik a zsoldoshadsereg főbb sajátosságai? Mely esetekben megbízhatók, és melyekben nem? 4. A harmadik kép előterében miért a fáraó látható és nem a hadsereg?

1. Az egyiptomi hadsereg núbiai íjászsoldosai. Egyiptomi előkelőségek sírjából előkerült figurák i. e. 2000 környékéről

2. Egyiptomi hadsereg i. e. 2800-ból

A Karnaki templom (Théba) domborművének egyik rajza, amely azt ábrázolja, hogyan foglalta el II. Ramszesz Dapur várát. Baloldalon maga a fáraó látható harci szekereán, amint éppen az ellenségre céloz nyilával. Fején azúrkék harci sisak, nyakában nyaklánc. Jobb oldalon az ostromlott vár tűnik fel, melynek falairól az egyiptomiak által leölt védők hullnak a mélybe. A kép alsó részén Ramszesz fiai irányítják az ostromot és maguk is harcolnak az ellenséggel.

2. Miért nevezik II. Ramszeszt katonának és építőnek?

Katonai dicsőségre **II. Ramszesz** (i. e. 1301–1234) a Hettita Birodalom elleni háború során tett szert. A hettiták bátor harcosok hírében álltak és ismerték a vasat. A megerősödött hettita állam szemet vetett Egyiptom földjére, és támadásba lendültek.

A döntő ütközetre i. e. **1296**-ban került sor Kádesnél (a mai Szíria területén helyezkedett el), és hettita győzelemmel ért véget. A fáraó csapatait szétverték, II. Ramszesz csodával határos módon tudott megmenekülni. A **kádesi csatát** tartják a történelem legrégebbi ütközetének, amelyről írásos feljegyzések és falrajzok maradtak fenn. 16 évig tartó hosszú háborúskodás után végül a harcoló felek békét kötöttek egymással, amelyben megosztották Szíriát és Palesztinát. Ez volt az emberiség történetének első békeszerződése.

Ramszesz nagyszabású építkezéseivel is igyekezett elérni, hogy neve örökké fennmaradjon. Új fővárost alapított **Per-Ramszesz** (Ramszesz háza) néven. Parancsára templomok egész sora épült Egyiptomban, Nubiában. Abu Szimbel-i halotti temploma napjainkban is lenyűgöző. A templom termeit, szobrait a hegyoldalba faragták. Bejáratát a fáraó 20 méteres szobra őrzi. Falait az uralkodó-hadvezér bátorságát megéneklő rajzok és szövegek díszítik, és jelenetek a kádesi csatából. Hasonló alkotásokkal más templomokban is találkozhatunk. II. Ramszesz neve úgy került be a történelembe, mint Egyiptom nagyságának a jelképe.

1

1. *II. Ramszeszt ábrázoló dombormű Memphiszből*

- Miről tanúskodik, véleményetek szerint, ez az alkotás?
- Mit akart közölni az utókorral az alkotó?

2. *II. Ramszesz feleségét, Nefertitit ábrázoló falrajz a királynő sírjából*

2

1. I. e. 1296-ban került sor a kádesi csatára Egyiptom és a Hettita Birodalom között. Hány év telt el az említett csata és az egyiptomi állam megalapítása között?
2. Keressétek meg a 49. oldalon lévő térképen, milyen országok területén kellett II. Ramszesz csapatainak átvonulni a hettiták ellen vezetett hadjárata során!

3. Milyen sikereket értek el az egyiptomiak a gazdasági életben? Mikor, és miért kezdett Egyiptom hanyatlani?

Legjelentősebb gazdasági sikereiket az egyiptomiak akkor érték el, amikor meghódították a Líbiai sivatag északkeleti részében található Fajjum-óázist. Ekkor jelent meg az ekés földművelés, a kézművesek pedig megtanultak bronzot ötvözni, színes üveget készíteni. Nem ismerték a vas titkát, ezért nagyon értékesnek tartották, arannyal vonták be és ékszerként viselték.

Az egyiptomiak házasították a tevét, melynek segítségével óriási terheket tudtak szállítani a sivatagon keresztül. A kereskedelmet a fáraók és templomok tartották ellenőrzésük alatt, ezért Egyiptomban nem voltak kereskedők. Pénzként a debent használták, melynek értéke 91 gramm ezüsttel volt egyenlő.

Egyiptom utolsó ismert fáraója III. Ramszesz volt, aki katonai **reformot** hajtott végre. Az ország lakosságát sorkötelesek csoportjaira osztotta és zsoldosokat fogadott fel külföldről. Még így sem tudta azonban megfékezni a papok és katonai előkelőségek között kibontakozó ellenségeskedést. Az ellenségeskedés idővel összeesküvésbe nőtt át, melynek során életét veszttette a fáraó. III. Ramszesz halála után még rosszabb lett a helyzet. A tisztviselők nyíltan szembefordultak az uralkodókkal és kirabolták az államkincstárat. A fáraók nem bíztak senkiben és kalózokat fogadtak zsoldjukba. I. e. 1050 környékén az egyiptomi állam kettészakadt. Délen Ámon papjai ragadták magukhoz a hatalmat, északon pedig a fáraó uralkodott líbiai zsoldosaival. Egyiptom a szomszédos országok könnyű prédájává vált, és az i. e. I. ezredév közepén végérvényesen elvesztette függetlenségét.

Oázis – a sivatag termékeny, növényekkel benőtt része.

Reform – változás, átalakulás.

III. Ramszesz alakja sírjának falrajzán a Királyok völgyében

A gazdasági és társadalmi élet milyen sajátosságai vezettek a fáraók hatalmának elvesztéséhez?

Ellenőrizték tudásotokat!

1. Mikor ért Egyiptom hatalma csúcsára? Melyik évszázad első negyedében éleződtek ki az ellentétek II. Ramszesz és a hettiták között?
2. Milyen volt az egyiptomi állam területe fejlődésének virágkorában? Soroljátok fel azokat az országokat, amelyek ellen a fáraók harcoltak!
3. Miért tartják II. Thotmesz fáraót a világbirodalom megteremtőjének?
4. Mi tette II. Ramszesz nevét halhatatlanná?

Bizonyítsátok be, hogy Egyiptom III. Thotmesz és II. Ramszesz idején élte virágkorát! Igazoljátok vagy cáfoljátok azt az állítást, hogy Egyiptom bukásához a fáraók és papok közötti hatalomért folyó harc vezetett!

13. §. OKTATÁS, TUDOMÁNY, KÉPZŐMŰVÉSZET ÉS ÉPÍTÉSZET AZ ÓKORI EGYIPTOMBAN

- Nézzétek meg a képen látható óegyiptomi írást! Hasonlít-e a mi írásunkhoz? Milyen különbségek a legszembevetőbbek? • Mit gondoltok, könnyű volt-e megtanulni írni Egyiptomban?

Egyiptomi színes hieroglif írásminták

1. Milyen sajátosságai voltak az óegyiptomi írásbeliségnek? Kik, és mire tanították a gyerekeket az óegyiptomi iskolákban?

Hieroglifa – rajzos szimbólum, fogalmak és szavak leírására alkalmas jel.

A **papirusz** egyiptomi nyelven annyit jelent, a király tulajdona. A Nílus deltájában őshonos nádféle növény.

Az egyiptomiaknak volt saját írásbeliségük, amely az egyiptomi civilizáció ezeréves története során sokat változott, tökéletesedett. Az óegyiptomiak különleges képirással, **hieroglifákkal** írtak, amiből összesen 750-et különböztettek meg. Egyes hieroglifák lehetnek hangok, szótagok, szavak, sőt egész mondatok is.

A hieroglifákat jobbról balra vagy fentről lefelé írták, illetve olvasták. Először kőtáblákba vésték jeleiket, később **papiruszra** kezdtek írni. Az egyiptomiak hasított hegyű nádtollal írtak, amit piros vagy fekete tintába mártottak. Az új sor kezdő jelét és a dátumokat piros festékkel jelölték.

Hogyan készültek a papirusztekercsek? A papirusznádat vékony szeletekre vágják, amelyeket egy vízzel nedvesített deszkalapon szorosan egymás mellé helyeztek, és simára kalapáltak. Ezekre keresztben újabb csíkokat fektettek. Faka-lapáccsal a két réteget összedolgozták. A papiruszlapokat a napon megszárazították, majd kő- vagy csonteszközzel a felületüket simára csiszolták. Ezután összeragasztották és tekercset készítettek belőlük. Némelyik papirusztekercs hossza elérte a 40–50 métert is.

Az egyiptomi kisfiúk 7–8 éves korukig otthon nevelkedtek, majd származásuktól függetlenül a templomok mellett működő iskolák egyikébe kezdtek járni. Az oktatásért fizetni kellett, a tandíj általában élelmiszer volt. A társadalmi felemelkedés egyetlen lehetséges útja az egyszerű emberek számára a tanulás volt. Az egyik falfelirat egy szegény ifjúról ír, aki *írótáblájának köszönhető, hogy a fáraó közelébe kerülhetett*. Az iskolában a tanulók elsajátították a hieroglifákat, megtanultak írni, olvasni, számolni. Megismerték a földrajz és a mértan alapjait. Az iskola befejezése után az ifjaknak odaítélték a *másoló, aki írotáblát kapott* címet. Ezután már nyugodtan vállalhattak hivatalnoki állást.

A szülők egyformán fontosnak tartották a kislányok és kisfiúk oktatását, bár iskolába egyáltalán nem volt kötelező járni, különösen a lányoknak. Egyeseknek azonban mégis sikerült valamilyen szakmát elsajátítani. Ilyen volt Peszeset az első ismert női orvos, aki Memphiszben praktizált az i. e. III. évezredben.

Minden egyiptomi tanulhatott? Miért?

1822-ben Jean-François Champollion (e.: zsan franszuá sampoljon) francia tudósnak évekig tartó munkával sikerült megfejteni a rosette-i kövön látható óegyiptomi hieroglifák rejtélyét. A kövön V. Ptolemaiosz i. e. 196-ban kelt rendelete olvasható három nyelven. Champollion felfigyelt arra, hogy egyes hieroglifák ovális keretben vannak. Feltételezte, hogy azok királyi személyek, Ptolemaiosz és Kleopátra nevei. Alájuk írta a megfelelő görög betűket, s megtudta, hogyan írják Ptolemaioszt és Kleopátrát óegyiptomi nyelven. Számítsátok ki, hány év telt el a Ptolemaiosz rendelet megjelenése és annak megfejtése között Champollion által!

Rosette-i kő

2. Milyen ismeretekkel rendelkeztek az ókori egyiptomiak a világról és az emberekről?

Az ókori egyiptomiak már régóta tudták mérni az időt. Felfigyeltek arra, hogy a Nílus akkor kezd áradni, amikor egy forró júliusi éjszakán az égbolton megjelenik a Szíriusz csillag. Ők találták fel a napórát és a vízórát is.

Az egyiptomi év 12 hónapból állt, azok mindegyike 30–30 napból. A hónapokat három, 10–10 napos periódusra osztották. A napnak 24 órája volt, 12 nappali és 12 éjszakai óra.

2

1

1. Napóra
2. Óegyiptomi vonalzó

A piramisok, templomok építésénél komoly matematikai tudásra volt szükség. Még ma is lenyűgözi az embereket az a pontosság, ahogyan az építésszek kiszámították, hány munkás, hány kötőmb szükséges egy piramis felépítéséhez. A piramisok oldalai pontosan a négy égtáj felé voltak tájolva.

A földterületek mérése, csatornák ásása közben az egyiptomiaknak állandóan mérniük kellett a hosszúságot, szélességet, a területet, a szöget. Így jött létre a mértan tudománya.

Az egyiptomi orvosok híresek voltak szakértelmükről, képzettségükről. Tudtak töréseket sínbe tenni és bonyolult sebészeti beavatkozásokat végezni. Több orvostani gyűjteményt és kézikönyvet hagytak az utókorra. Régészeti ásatásokon gyakran kerülnek elő bronzszikék és tűk. Jelentős sikereket értek el a csillagászat terén is. Csillagképeket neveztek el, csillagtérképeket állítottak össze. A Nagymedve csillagképet például Bikalábnak hívták. Hittek abban, hogy a csillagok állásából megjósolható az emberek sorsa.

Milyen ismeretekre volt szükség: 1) a Nílus áradási periódusainak a kiszámításához, és az ezzel kapcsolatos mezőgazdasági tevékenység elvégzéséhez; 2) az adók mértékének és a termés mennyiségének a kiszámításához; 3) a piramisok, paloták, templomok építéséhez; 4) a holttestek bebalzsamozásához?

1. Egyiptomban ismert volt egy mondás: *A szív dobbanásának ismerete – az orvosi tudás titka*. Hogyan jellemzik ezek a szavak az orvostudomány színvonalát? 2. Vajon miért értek el ilyen jelentős sikereket az egyiptomiak az orvostudomány terén?

3. Milyen sajátosságai voltak az óegyiptomiak képzőművészetének?

Az egyiptomi szobrászok készítettek először szoborportrékat. A palotákban, templomokban, sírkamrákban sorra jelentek meg a fáraók, főurak, ezredesek, főpapok, egyszerű emberek szobrai. Egyedülálló Rahotep herceg és feleségének a szobra.

Az ókori szobrok pontos szabályok szerint készültek. Lábaik össze voltak zárva, egyik kezüket a mellükhöz szorították, másikat a térdükhöz. Fejüket egyenesen tartották és előre néztek. A férfialakokat barnára, a nőket sárgára festették, a hajuk pedig fekete volt.

Az embereket mindig fiatalnak, szépnek és erősnek ábrázolták az alkotásokon. A talpazatra felírták a szobor által megjelenített személy nevét, foglalkozását. A harcos kezébe fegyvert, az írnokéba pedig papirusztekercset helyeztek.

A sírkamrák falait különböző festményekkel, domborművekkel díszítették. A **dombormű** olyan szobrászati vagy iparművészeti mű, amely alacsony plasztikával emelkedik ki az alapsíkból a térbe. Az emberi alakokat a domborműveken is meghatározott szabályok szerint ábrázolták. A test felső része, a váll, kéz előlnézetből látható, a lábak oldalnézetűek. A fejét szintén profilból látjuk, bár a szemeket úgy festették meg, hogy úgy tűnjön, egyenesen a szemünkbe néznek. A fáraók alakja mindig nagyobb volt

az egyszerű halandókénál. A férfiak alakját sötétebb tónusú festékekkel vonták be, mint a nőkéét.

Óegyiptomi dombormű i. e. 2000 körüléről

- Ki, és milyen esemény van megörökítve a domborművön?
- Keressétek meg a szövegben, milyen szabályok szerint ábrázolták az embereket a domborműveken, és vessétek össze az illusztráción látottakkal!

A templomok, sírkamrák falfestményeinek hősei gyakran egyszerű emberek, földművesek, katonák, pásztorok, kézművesek voltak, akik élték a mindennapjaikat. Az óegyiptomi művészek pontosan tudták ábrázolni az állatokat, növényeket és tárgyakat, de a Nílus völgyének lenyűgöző természetét is.

1. Nézzétek meg az óegyiptomi művész festményét! Nem nehezítik-e a mű megértését a részletek: az égen repülő madarak, a nádasban egerésző macska, vagy a folyóban úszkáló hal? Mit akart a képén ábrázolni a festő?

2. A másik illusztráción egy szobor látható. Milyen szabályok szerint készültek ezek az alkotások? Miért hasonlítottak a sírkamrák szobrai az elhunytakra? 3. Miért voltak a férfiak sötétebb tónusú festékekkel kiszínezve, mint a nők?

1

2

1. Vadászat a Nílus-menti nádasokban. Egy thébai sírkamra falfestmény-részlete.

I. e. 15. sz. vége

2. Rahotep herceg és felesége, Nofret. I. e. 2700 körül

4. Miért lenyűgöző az óegyiptomi építészet?

Az egyiptomiak építettek először kőből palotákat és templomokat. Ők tudtak elsőként **oszlopokat** is emelni.

Oszlop vagy kolumna – kör keresztmetsetű, teher alátámasztására szolgáló építőelem.

Obeliszk – magas, felfelé keskenyedő, négyzet keresztmetsetű kőoszlop, ami gúla alakú csúcsban végződik; ókori egyiptomi napszimbólum.

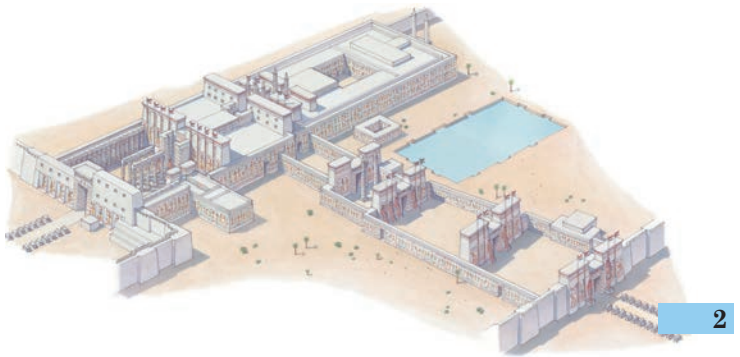
Máig fennmaradtak Ámon-Ré karnaki és luxori (thébai) templomának maradványai. Ezek a szentélyek hosszú évszázadokon keresztül épültek és több helyiségből, tágas szobákból, fasorokból, oszlopcsarnokokból és **obeliszkekből** álltak. A karnaki templom nagy oszlopcsarnoka például 102 méter hosszú és 53 méter széles volt. Mennyezetét 134 darab 15–21 méteres oszlop tartotta. Az oszlop felső részét oszlopfőnek nevezzük. Az ókori Egyiptomban pálma- és papyrusz-oszlopfőket építettek. A pálma-oszlopfő olyan oszloptípus, amelynek törzsét kehely alakú, pálmalevelű oszlopfő koronázza. A papyrusz-oszlopfő pedig a papyrusz alapanyagául szolgáló növény virágját stilizáló oszlopfő.

Óegyiptomi obeliszk

1

2

1. A karnaki Ámon-Ré templom nagy oszlopcsarnoka
2. A karnaki templomkomplexum. Rekonstrukció

Az óegyiptomi építészet kiemelkedő alkotásai még II. Ramszesz Abu Szimbel-i halotti temploma és a piramisok. A világ hét csodája között az első helyen Kheopsz fáraó piramisa áll.

Ellenőrizték tudásotokat!

1. Milyen volt az óegyiptomi írásbeliség?
2. Mit tudatok meg az egyiptomi oktatásról? Milyen tudásra volt szüksége az egyiptomiaknak a mindennapi életben?
3. Milyen épületek épültek az ókori Egyiptomban? Mi jellemzi az óegyiptomi művészetet?
4. Magyarázzátok meg a következő fogalmakat: *hieroglifa, papyrusz, oszlop, obeliszk?*

Többen úgy gondolják, a piramisok idegen, földönkívüli civilizációk utasítására épültek. Ti mit gondoltok erről? Van-e valamilyen alapjuk ezeknek a nézeteknek? Milyen tudással kellett rendelkezni a piramisok építőinek?

ELŐ-ÁZSIA ÉS KÖZÉP-ÁZSIA CIVILIZÁCIÓI. A KIMMÉR-SZKITA VILÁG

14. §. FOLYAMKÖZ LEGŐSIBB ÁLLAMAI

• Nézzétek meg az illusztrációt! Miről tanúskodik az a tény, hogy az ókori Babilon törvényeit lejegyezték?

• Miért adott parancsot a király arra, hogy véssék kőbe a törvényeket? Mi az oka annak, hogy a királyt és az istent együtt ábrázolják? Miért ül az isten, és miért áll a király?

• Kommentáljátok az oszlopra vésett mondatok egyikét: „Hogy az erős ne bántsa a gyengét, hogy egyenlő jogokkal rendelkezzen az árva, az özvegy ..., hogy igazság uralkodjon az országban és helyes döntések szülessenek, ezért alkotam ezeket a törvényeket...”!

1. Hogyan befolyásolták Folyamköz természeti viszonyai az ott lakók életét?

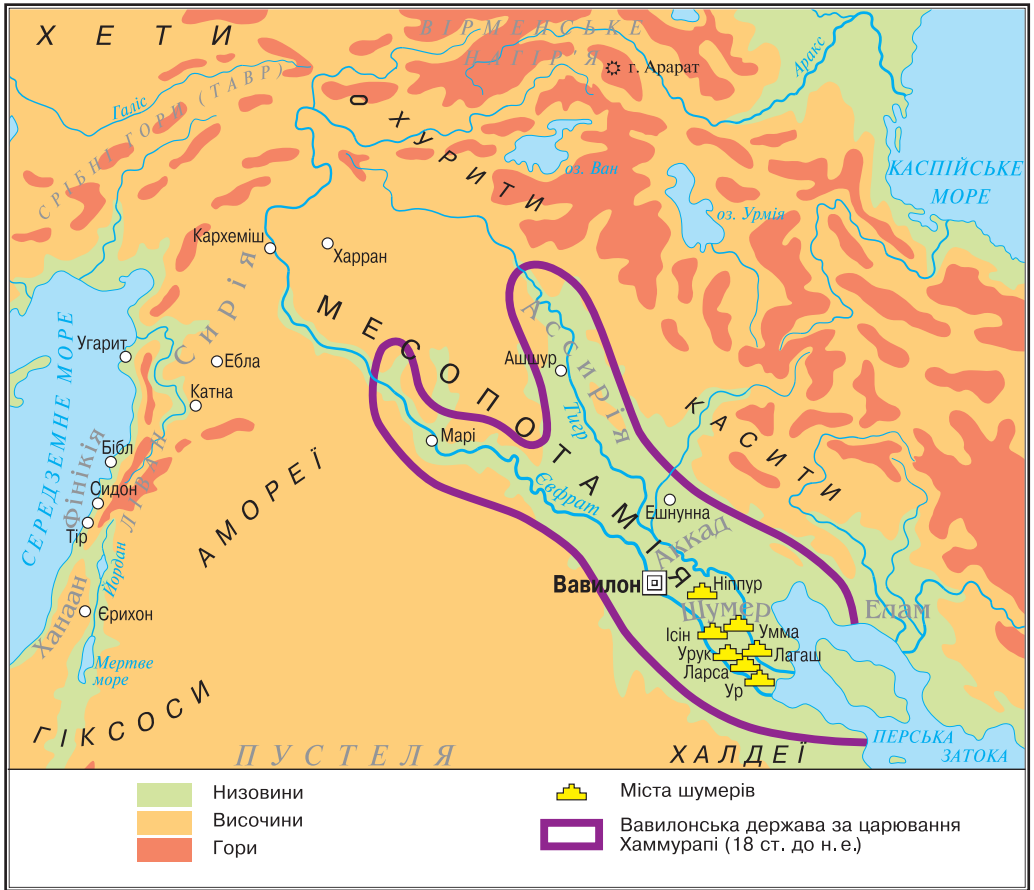
Délnyugat-Ázsiát két nagy folyó szeli át, a Tigris és az Eufrátesz. A két folyó közötti térség központi és alsó részén elterülő országot a görögök **Mezopotámiának** nevezték, ami folyamközt jelent. Mezopotámiát földrajzi adottságai alapján két részre lehet osztani, Felső- és Alsó-Mezopotámiára (Folyamközre). Míg Felső-Mezopotámia területén közep-hegységek és sztyeppék váltották egymást, addig a **Folyamközt** a Tigris és Eufrátesz iszaphordalékából létrejött alföldek határolták. A forrón perzselő nap percek alatt kiégette és kemény agyagkéreggé változtatta a nedves talajt még a folyók partján is. Igazi csapást jelentettek a helyi lakosság számára az állandóan ismétlődő áradások, melyek következtében mocsarak és tavak alakultak ki. Hogy megtermeljék a mindennapi kenyerüket, az emberek megtanulták elvezetni a vízfölösleget, amivel a száraz hónapokban földjeiket öntözték. A gabonafélék mellett a folyamköziek datolyapálmát is termesztettek. Terméséből kenyeret, bort, ecetet készítettek, ágjaiból, leveleiből kosarat fontak, magvait tüzelőanyagként és takarmányként hasznosították.

Folyamköz gazdag természeti erőforrásokkal rendelkezett. Különösen sok volt területén az ezüstbánya. Edényeiket jó minőségű agyagból készítették, abból formázták a téglát is. Mezopotámia lakói hittek abban, hogy az isten az embert szintén agyagból gyúrta.

A Szúzában megtalált fekete bazaltszlop Hammurapi törvényeivel. Felső részében maga Hammurapi, a Nap és igazságosság istene látható Samasz színe előtt. I. e. 18. sz.

1. Mutassátok meg a térképen a Tigriszt és az Eufrátészt! 2. Ázsia melyik részén folynak ezek a folyamok? 3. Keressétek meg az ókori Folyamköz területét! 4. Hogyan lehetett Folyamközből eljutni Egyiptomba? Milyen országokon kellett ehhez áttutazni?

1. Mi a hasonlóság, és miben térnek el Egyiptom és Folyamköz természeti viszonyai? 2. Hogyan öntözték földjüket az ókori egyiptomiak? 3. Hasonlított-e Mezopotámia öntözőrendszere az egyiptomihoz?

2. Kik a sumérok?

Mezopotámia legrégebb lakói a **sumérok**. Országukat Sumernak nevezték, melynek területe háromszor kisebb volt, mint Egyiptomé. A sumér civilizáció az i. e. IV. évezredben jött létre. Közösségeik élén a pap-uralkodók álltak, akik hadvezérek is voltak egyben. A sumér templom ezért nemcsak a település, hanem az államalkotás központja is volt. A templomok melletti raktárakban őrizték az élelmiszer-tartalékokat éhség esetére. Főisteneiknek lépcsős vagy toronytemplomokat, **zikkuratokat** építettek.

Ur nagy zikkuratja. Mai kép. A zikkurat tetején volt Nanna holdistennek, Ur védőszentjének a temploma

A sumérok gazdagsága vonzotta a szomszédokat. Hogy megvédjék magukat, az i. e. III. évezredtől településeiket dombra építették és fallal vették körül. Ezek önálló városállamok voltak, amelyek saját közigazgatással rendelkeztek. Lakosaik száma elérte a 40–50 ezer főt. A városok gyakran katonai szövetségre léptek egymással. A sumérok legfontosabb városállamai a következők voltak: Eridu, Ur, Larsza, Lagas, Uruk és Nippur.

A sumérok találmánya az írásbeliség, melyet átvettek Nyugat-Ázsia más népei is. Kihegyezett végű pálcikákkal írtak nedves agyagtáblákra. A nedves agyagba ékszerű jeleket nyomtak. Ezért ezt az írást **ékírásnak** nevezzük.

A suméroknak voltak iskoláik, ahol írást, olvasást, számtant, csillagászatot, földrajzot, zenét, orvostudományt tanultak, valamint elsajátították a vallási szertartásokat is. Ismerték a négy számtani alaplételemet, tudtak négyzet- és köbgyököt vonni, területet kiszámítani, feltalálták a törteket. Ők állapították meg, hogy az év 365 nappól áll és 12 hónapra tagolódik. Egységes súly- és mértékrendszert vezettek be, nekik tulajdonítják a kerék és a fazekaskorong feltalálását is.

Imádkozó sumérok. Az esnunnai Abu-temp-lomból

1

1. Sumér agyagtábla

2

2. Sumér iskola mai rekonstrukciója

- Milyen tudással kellett rendelkeznie a művésznek, hogy lerajzolja a korabeli sumér iskolát?

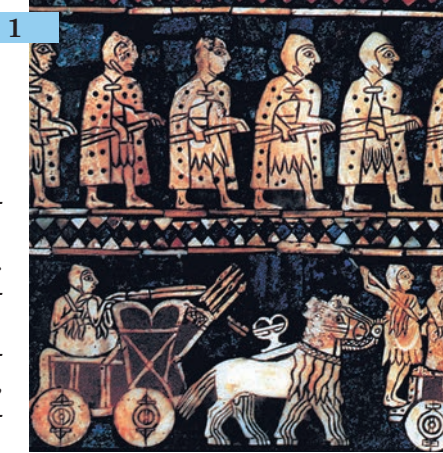

1. Nézzétek meg az Urból származó műemlékeket i. e. 2600-ból! Hasonlítsátok össze őket az egyiptomi sírkamrák leleteivel (52., 65. oldal)! Milyen közös vonásokat fedeztetek fel? 2. Figyeljétek meg az Ur „zászlaján” látható sumér harci egységet! Csak gyalogos katonái voltak Urnak? Milyen fegyverekkel rendelkeztek? 3. Milyen következtetést lehet levonni Ur városállam életéről a képen látható műemlékek alapján?

1. Részlet Ur „zászlajáról”

2. Királyi sisak. Arany és ezüst ötvözet

3. Hárfa bikaformájú, aranyból készült, drágakövekkel kirakott csúcspdísz

Idézzétek fel, mi a civilizáció! Lehet-e a sumérokról szóló szövegrészt sumér civilizációnak nevezni? Véleményeteket támasszátok alá tényekkel!

3. Hogyan lett Babilon egy erős királyság fővárosa? Mi tette híressé Hammurapi nevét?

Az i. e. 2. évezred elején Mezopotámiát nomád állattartó törzsek foglalták el. Létrehozták államukat, melynek fővárosa Babilon volt. A város nevének jelentése: Isten kapuja. Virágkorát **Hammurapi (i. e. 1792–1750)** királysága idején élte, aki meghódította egész Alsó-Mezopotámiát és Felső-Mezopotámia egy részét.

Hammurapi éberan őrködött az ország gazdasági élete és az adók beszedése felett. Nem kerülték el figyelmét még az egyszerű embereket érintő ügyek sem. Ellenőrzése alatt tartotta a templomok építését is. Két öntözőcsatorna viselte a nevét: *Hammurapi a bőség* és *Hammurapi a nép gazdagsága*. Babilon gazdaságának alapját a földművelés képezte. A betakarított búzafölösleget a szomszédos országokban adták el. Babilon Mezopotámia legjelentősebb kereskedelmi központja volt.

Törvények – az összes ember vagy emberek egy csoportja számára kötelező érvényű előírások, amelyek szabályozzák a közösségen vagy az államon belüli viszonyokat.

Hammurapi nevét azzal tette halhatatlanná, hogy megalkotta a világtörténelem első **törvénykönyvét**. A törvénykönyv 282 paragrafust tartalmaz és kiterjed az élet legkülönbözőbb területeire. Hammurapi Babilon társadalmát három csoportra osztotta: teljes jogú, szabad személyekre (Awélum – *a ford. megj.*), palotától vagy templomtól függő személyekre (Muskénium) és szolgákra (Wardum – *a ford. megj.*).

1. Keressétek meg a 74. oldalon lévő térképen Babilont, és határozzátok meg földrajzi helyzetét! A város elhelyezkedésének milyen sajátosságára figyeltetek fel? 2. Milyen területeket foglalt el Babilon Hammurapi uralkodása idején?

Az időszámításunk előtti hányadik században uralkodott Hammurapi? Kiket ismerhetett Egyiptom fáraói közül?

Olvassátok el Hammurapi törvényeit! Válaszoljatok a kérdésekre!

Ha egy szabad ember gyilkossággal vádol egy szabad embert, de nem bizonyít: a vádló ölessék meg!

Ha valaki az isten, avagy a palota tulajdonát ellopja, az illető ölessék meg és az, akinek kezében a lopott holmit meglelik, ölessék meg!

Ha valakit betörésen kapnak rajta: a tett színhelyén öljék meg, és kaparják el az illetőt!

Ha valaki mezei munkást fogad fel, szerződést köt vele a föld megműveléséről, vetőmagot és igavonó ökröt ad neki, és ha ez a munkás ellopja a vetőmagot, a lopott holmit pedig meglelik kezében, vágják le a kezét!

Ha a gyermek apját megüti, kezét vágják le!

● Miért voltak Hammurapi törvényei ennyire kegyetlenek?

Ha valaki hanyagságból nem erősíti meg a földjén a gátat, és a gáton rés nyílik úgy, hogy a megművelt föld víz alá kerül: az elpusztult gabonát az fizesse meg, akinek a gátja átszakadt. Ha nem képes a gabonát megtéríteni: öt magát és vagyonát pénzért eladván, a pénzén osztozzanak meg azok, akiknek a víz elsodorta a gabonáját!

Ha egy szabad embert az adóssága szorongatja, s ezért feleségét, fiát vagy lányát kénytelen pénzért eladni vagy szolgálónak küldeni: annak házában, aki megvette őket vagy a gazdájuk lett, három évig dolgozzanak. A negyedik évben fel kell, hogy szabaduljanak. Ha valaki rabszolgát vagy rabnőt adósrabságba ad el, túladhathajtuk ezüstért.

● Miért volt érdekelt a király a gátak rendben tartásában és a parasztok jólétében? A rabságnak mely formáit szabályozzák a törvények?

Ha egy szabad ember kiszúrja bárkinek is a szemét a szabadok rendjéhez tartozók közül: szúrják ki az ő szemét is!

Ha egy muskénu szemét szúrta ki, vagy egy muskénu csontját törte el: 1 mina ezüstöt fizessen!

Ha egy szabad ember rabszolgájának szúrta ki a szemét, vagy egy szabad ember rabszolgájának törte el a csontját: fizesse meg a vételára felét!

● Miért szabtak ki ugyanazért a bűncselekményért más-más büntetést?

Ellenőrizték tudásotokat!

1. Hol volt az ókori Mezopotámia? Milyen területekre terjedt ki Babilon hatalma Hammurapi idején? Melyik században élt Hammurapi?

2. Magyarázzátok meg a következő fogalmakat: *ékirás, zikkurat, sumér városállamok, törvény!*

3. Milyen természeti viszonyok segítették, és melyek gátolták Folyamköz gazdasági fejlődését? Kik a sumérok, és milyen sikereket ért el civilizációjuk?

4. Milyennek látod a babiloni társadalmat Hammurapi törvényei alapján?

Milyen társadalmi csoportok érdekeit védték Hammurapi törvényei? Igazságosak voltak-e ezek a törvények? Megváltoztak-e az igazságosságról kialakult elképzelések Hammurapi óta? Miért tartják Hammurapi törvényeit az emberiség egyik legfontosabb vívmányának és a civilizációs fejlődés ismérvének?

15. §. FÖNÍCIAI VÁROSÁLLAMOK. AZ IZRAELI-JÚDEAI KIRÁLYSÁG

- A zsidóság legrégebbi jelképe, a menóra, a hétágú gyertyatartó, amely a Mózes által látott égő csipkebokrot szimbolizálja. A gyertya meggyújtásának szokása és ablak vagy ajtó melletti elhelyezése, hogy ragyogását mindenhol meglássák, ma is él. Mit gondoltok, mit jelent ez a szokás?

Miután elfoglalták Izraelt, a római katonák kirabolták a jeruzsálemi templomot. Hadizsákmányként elvitték onnan a zsidók legfontosabb kegytárgyát, az arany menórát. Dombormű az 1. század végétől

1. Keressétek meg a térképen a Földközi-tenger keleti partvidékét! Melyik részében található Szíria és az ókori Palesztina területe? 2. Szíriát vagy Föníciát lehet tengeremléki országnak tekinteni? 3. Nevezzétek meg a Földközi-tenger keleti partvidékével szomszédos államokat! 4. Határozzátok meg az ókori Palesztina földrajzi helyzetét! Milyen folyók és tavak vannak a területén?

1. Miként befolyásolták Fönícia természeti viszonyai lakói foglalkozását? Hogy jöttek létre a föníciai városállamok és gyarmataik?

Több mint négyezer évvel ezelőtt a Földközi-tenger keleti partvidékén nomád törzsek telepedtek le, kiket a görögök **föníciaiaknak** neveztek, országukat pedig **Föníciának**. Az ókori Föníciát Libanon magas hegyei választották el Nyugat-Ázsia többi részétől. Itt húzódott a termékeny Sáron-síkság, amely a tenger felől érkező nedves légtömegeknek köszönhetően gazdag volt cédruserdőkben és olajfaligetekben.

A vékony tengerparti sávban a föníciaiak jól felszerelt kikötőket és erődíté-

1

2

1. Föníciai hajó. Dombormű
2. Föníciai kereskedő város. Rekonstrukció

ményeket hoztak létre. Legrégibb közöttük **Büblosz** volt és i. e. a 2. évezredben alakult. Kereskedő hajói eljutottak még Egyiptomba is, épületfát és olivaját szállítottak oda. Később Bübloszt **Türosz** és **Szidon** követték, amelyek Bübloszhoz hasonlóan önálló városállamok voltak, saját uralkodóval, törvényekkel, hadsereggel és flottával.

A föníciaiak tengeri kereskedelemmel foglalkoztak, ami több előnnyel is járt. Vízi úton egyszerűbb volt a cédrus, a fenyő és más épületfák szállítása, másik részről pedig nem kell vámot fizetni. Az i. e. 2. évezred közepén a föníciaiak ezüstlelőhelyekben gazdag földeket fedeztek fel. Később ólmot is találtak itt, amit ötvöztek a rézzel, így bronzot nyertek. A bronzból készült pajzsok és kardok messze földön híressé tették nevüket. Ők szállították az ólmot Ázsia harcias uralkodóinak. A meggazdagodás vágya arra ösztönözte a föníciai kereskedőket, hogy rablásal, kalózkodással, illetve rabszolga-kereskedelemmel is foglalkozzanak.

Fokozatosan kialakult Föníciában a kézművesség. A városokban bronzöntödék és takácsműhelyek létesültek. A virágzó föníciai városok vonzották az idegeneket, akik tömegesen telepedtek le ott. A lakosság száma egyre nőtt. A fiatalok nehezen jutottak megélhetéshez, ezért elhagyták hazájukat, és idegen földön új városokat alapítottak. Az ilyen népességmozgást **gyarmatosításnak**, a telepések által létrehozott városokat pedig **gyarmatoknak** nevezzük. A legismertebb föníciai kolónia Karthágó volt Észak-Afrikában. Türoszból származó kereskedők hozták létre az i. e. 9. században. Karthágó sokáig fennmaradt, még **anyaországát** is túlélte.

Színes üvegből készült föníciai edény

Gyarmatosítás (kolonizáció) – új területek meghódítása és betelepítése.

Anyaország (metropolisz) – gyarmatokat létrehozó ország vagy város.

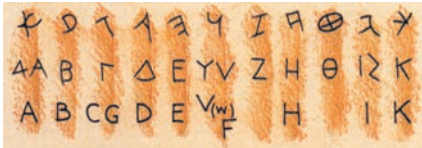

2. Milyen találmányok tették híressé Föníciát?

A föníciaiak rendelkeztek a kor legerősebb és legtökéletesebb flottájával. Ők voltak az ókor legjobb hajóépítői is. Vitorlás és evezős hajókkal járták a tengert. A tengerészek csillagok segítségével tájékozódtak, ismerték a hajózható tengeri utakat, rendelkeztek a partvidékek térképeivel, de titokban tartották azokat.

A föníciai kereskedők és tengerészek titkos irataik lejegyzésére 22 írásjelből álló ábécét használtak, ahol minden jel egy adott hangnak felelt meg. A föníciai ábécé az európai nyelvek ábécéjének az őse.

Az első sorban a föníciai ábécé látható, a második és harmadik sorokban pedig a görög és latin

A Föníciában készített *bíborfesték* messze földön híres volt. Bíborcsigából főzték, amit csigahalász-búvárok hoztak fel a tenger fenekéről. Ez a színezék nem kopott a mosástól, nem fakította ki a nap. Bíborszínű öltözetek csak királyok, papok és hadvezérek viselhettek. A festett szövetek kivitele Fönícia legígéretesebb üzletévé vált. A görögök phoinikes-nek (e.: föniké) nevezték ezért őket, ami vörös népet jelent. Innen származik a Fönícia elnevezés.

Föníciai üvegfej

A föníciaiaknak köszönhetjük az üveg felfedezését. Az első üvegek nem voltak átlátszók. Nyakláncot és edényeket készítettek belőlük.

Miben különbözött a föníciaiak életmódja az egyiptomiak és folyamköziek életétől?

A felfedezések közül melyek voltak fontosak a föníciaiak számára, és melyek játszottak kiemelkedő szerepet az emberiség fejlődésében?

3. Milyen volt az ókori héberek (zsidók) társadalmi rendszerre és szellemi élete?

Az i. e. 14–13. században Folyamközből héber törzsek érkeztek Kánaánba. A **héber** szó folyón túli embert jelent, a jövevények ugyanis az Eufrátesz folyón túlról származtak. Történelmükről a **Biblia** első részében, az

Ószövetségben olvashattok. A régészek által feltárt ékírásos táblák alátámasztják a *Szentírásban* foglaltakat. A *Biblia* ezért a legrégebb és legértékesebb történelmi forrás.

A *Bibliából* tudjuk, hogy az első héber **Ábrahám** volt, akit a zsidók ősatyjának tekintenek. Ő városához közel élt, a Tigris és az Eufrátesz között legeltette állatait. Később Kánaánban telepedett le. Ábrahám fiát Izsáknak hívták, unokáját pedig Jákobnak. Jákob **Izraelre** változtatta nevét, innen az **izraelita** elnevezés. Tizenkét fia született, ők a 12 zsidó törzs ősei.

A zsidó törzsek egy Istenben hittek, akit Jahvének neveztek. Nevét azonban csak indokolt esetekben ejthették ki, ezért többnyire Istenként és Uramként emlegették. Az ókori héberek hittek abban, hogy Jahve Izrael népének adta Kánaánnak azt a részét, amit Palesztinának neveztek.

A Földközi-tenger keleti partvidékének délnyugati részét i. e. a 12. században harcias filiszteus törzsek (héberül pelestimek) foglalták el, akik vasból kovácsolt fegyverekkel és harci szekerekkel rendelkeztek. Róluk nevezték el az országot **Palesztinának**. A zsidók sokat harcoltak ellenük.

Ebben az időben elkeseredett harc bontakozott ki Palesztináért a hettiták és Egyiptom között. A történészek feltevése szerint a héberek egy része Egyiptom rabságába került. I. e. a 12. század végén kiszabadultak évszázados fogságukból, és elindultak Palesztina felé. A *Bibliából* tudjuk, hogy Izrael népét hosszú útja során **Mózes próféta** vezette. A negyven éves vándorlás idején lépett szövetségre Isten a zsidókkal a Sínai-hegyen. Itt adta át Jahve Mózesnek a két kőtáblát a *Tízparancsolattal*. A *Tízparancsolat* szabta meg az emberek számára, hogyan viselkedjenek, és mit kerüljenek el. Mózes a két kőtábla számára **frigyládát** készített, ami a zsidók legféltettebb kincsévé vált, és magukkal vitték vándorlásaik során.

Biblia (görögül könyveket jelent) – azoknak a könyveknek a gyűjteménye, amelyeket a zsidóság és a kereszténység Istentől sugalmazottnak, vagyis Szentírásnak tekint. Két részből áll, Ószövetségből és Újszövetségből. Ez utóbbi Jézus Krisztus életét meséli el.

Próféta – hírnök, szóvivő, beszélő. Olyan személyt jelöl, aki Isten nevében beszél, isteni akaratot vagy tanácsot hirdet jóslatokban.

Olvassátok el a *Tízparancsolatot*! Válaszoljatok a kérdésekre! 1. Hogyan szolgálták ezek a parancsolatok a zsidók egységét? 2. Miért vált a *Tízparancsolat* az általános emberi értékek kifejezőjévé? 3. Melyik parancsolat betartása a legnehezebb számotokra? 4. Hasonlítsátok össze a *Tízparancsolatot* a *Holtak könyvéből* idézett részlettel! Mi a közös a két szövegben?

„Uradat, Istenedet imádd, és csak neki szolgálj! Isten nevéért szádra hiába ne vedd! Az Úr napját szenteld meg! Atyádat és anyádat tiszteld! Ne ölj! Ne paráználkodj! Ne lopj! Ne hazudj, és mások becsületében kárt ne tégy! Felebarátod házastársát ne kívánd! Mások tulajdonát ne kívánd!”

4. Hogyan fejlődött az Izraeli-Júdeai Királyság Dávid és Salamon uralkodása idején?

Az i. e. 2. évezred végén a héberék áttértek a földművelésre és letelepedett életmódot kezdtek folytatni. Megismerték a kézművességet is. I. e. 1300 környékén **Sault** választották királyukká, de ő életét vesztette a filiszteusok elleni harcokban. Az új király a veje, **Dávid** lett, aki legyőzte Góliátot, a filiszteus óriást. Dávid i. e. 1005–965 között állt az Izraeli Királyság élén, melynek fővárosa Jeruzsálem volt. Azóta ez a város a zsidó történelem szent jelképe. Dávid uralkodása idején filiszteusokból és krétaiakból álló királyi testőrséget hoztak létre, és népszámlálást is tartottak. Békét kötöttek a filiszteusokkal. Izrael területe ekkor a Vörös-tengerig terjedt.

A jeruzsálemi Salamon-templom. Rekonstrukció

Dávidot fia, **Salamon** (i. e. 965–935) követte a trónon. Ezt az időt nevezzük az Izraeli-Júdeai Királyság aranykorának. Salamon nem háborúzott annyit, mint apja. Ő inkább a diplomácia és kereskedelem eszközeivel próbálta megerősíteni államát. Az ország gyors fejlődésnek indult. Új városok alakultak, paloták épültek. Salamon idején épült fel Jahve tiszteletére a jeruzsálemi templom. A *Biblia* elbeszélése szerint a templom falai drágakövekkel, arannyal, ezüsttel, libanoni cédrussal voltak díszítve. Itt őrizték a frigyládát is. Salamon bölcsességéről számos történet született, amelyek bekerültek a *Bibliába*.

Júdeai nők és gyermekek Babilonba költözése – babiloni fogság. Ninivei dombormű

Salamon halála után a királyság kettészakadt, helyén két jelentéktlenebb, egymással versengő állam alakult ki: északon az **Izraeli Királyság** Szamária központtal, délen pedig a **Júdeai Királyság**, melynek fővárosa Jeruzsálem maradt. Néhány évszázaddal később mindkét királyságot elpusztították a harcias szomszédok.

A 78. oldalon lévő térképen mutassátok meg az Izraeli-Júdeai Királyság területét Dávid uralkodása idején!

Ellenőrizték tudásotokat!

1. Milyen államok voltak a Földközi-tenger keleti partvidékén? Miért nevezik ezt a vidéket Nyugat-Ázsia kapujának?
2. Magyarázzátok meg a következő fogalmakat: *Biblia*, *föníciai városállamok*, *gyarmatosítás (kolonizáció)*, *anyaország (metropólia)*, *próféták!*
3. Milyen találmányai voltak a föníciaiaknak?
4. A héberек történetének mely részéről olvashatunk a *Bibliában*? Hogy jött létre az első zsidó állam? Miért nevezik Salamon uralkodását az Izraeli-Júdeai Királyság aranykorának?

Miben különbözött a zsidók vallása az egyiptomiakétól? Miért tartják a *Bibliát* értékes történelmi forrásnak? Milyen bibliai történetek szólnak Salamon király bölcsességéről? Milyen erények megtestesítője volt ez a történelmi személyiség?

16. §. NYUGAT-ÁZSIA NAGY BIRODALMAI

- Nézzétek meg az emberfejű szárnyas bika szobrát! Miben különböznek az asszír királyok palotájának szobrai az egyiptomiaktól?
- Vizsgáljátok meg a domborművet! Vajon miért választotta ezt a témát művéhez a szobrász? Milyen érzéseket és gondolatokat volt hivatott sugallni a dombormű? Miért gondoljátok így?

1

2

1. Emberfejű szárnyas bika szobra az asszír királyok palotájából

2. Asszír király oroszlánvadászaton. Ninivei dombormű az i. e. 7. század közepéből

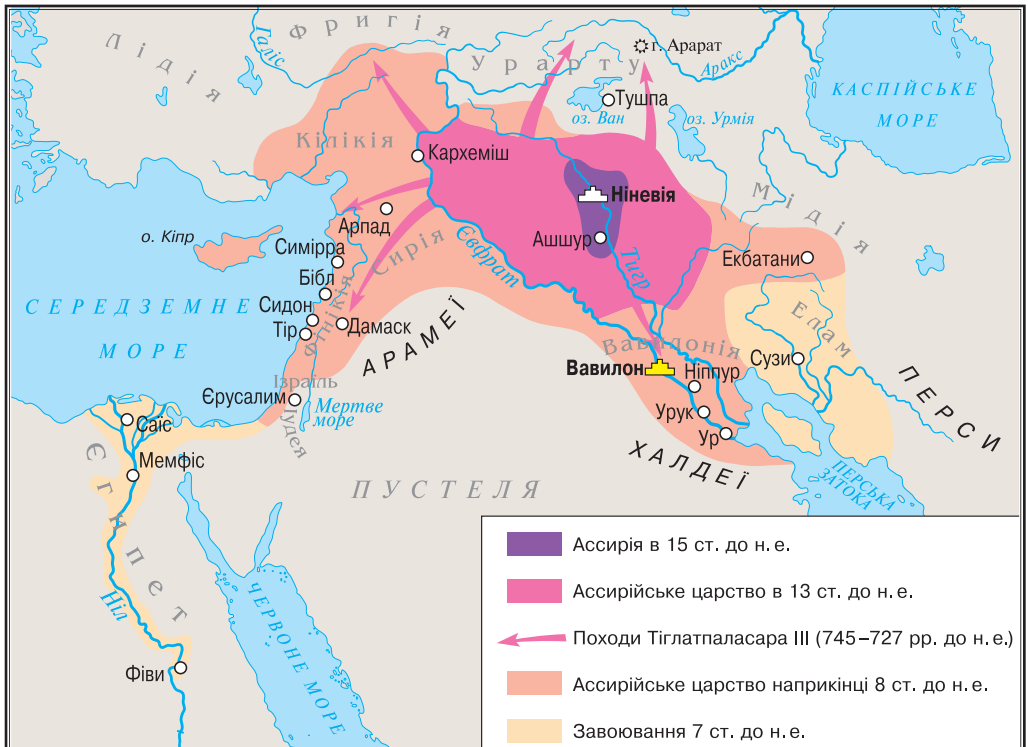

1. Hogyan lett AsszírIA hatalmas katonai állammá?

Az i. e. 3. évezred első felében Észak-Mezopotámiában, a Tigris jobb partján jött létre Assur. Ennek a városnak a nevéből ered AsszírIA neve, amely rövid időn belül Nyugat-Ázsia leghatalmasabb katonai állama lett. Az i. e. 10. század végére elfoglalta egész Észak-Mezopotámiát, sőt az azon túli területeket is. AsszírIA jól kiképzett és fegyelmezett hadsereggel rendelkezett. A hadsereg lovasságból, harciszekér-egységekből, gyalogságból, felderítőkből állt, vasfegyverekkel volt felszerelve. Háború idején gyorsan és ügyesen építettek hidakat. Felfújt bőrtömlőkön keltek át a folyókon, az ostromlott város erődfalaihoz pedig faltörő kosokat vontattak. Ők találták ki a hajtógépet, amellyel kőzáport és égő szurokkal teli edényeket zúdítottak az ostromlott városokra.

1. Mutassátok meg a térképen Mezopotámia melyik részében van AsszírIA!
2. Hasonlítsátok össze a földrajzi helyzetét Babilonéval és Egyiptoméval!
3. Milyen országokkal volt határos AsszírIA?
4. Milyen országokat foglaltak el III. Tiglatpilezer és utódai?
4. Mutassátok meg a térképen az Asszír Birodalom határait hatalmának csúcán, az i. e. 8. században!

A területi hódítások következtében AsszírIA világbirodalom má vált. Megalapítójának **III. Tiglatpilezert** (i. e. 745–727) tekintik. Hódító hadjárait Urartu lerohanásával kezdte, majd Szíria és Fönícia következett. Később elfoglalta a Méd Birodalom egy részét. I. e. 729-ben országához csatolta Babilont. Ezzel egész Nyugat-Ázsia a kezébe került a Földközi-tengertől a Perzsa-öbölíg, vagyis a *Felső-tengertől, napnyugtától az Alsó-tengeríg, napkeletig*. Jelentős asszír uralkodó volt még **Assur-bán-apli** (i. e. 669–629). Ő alapította a ninivei könyvtárat, ahol 25 ezer agyagtáblát találtak régi szövegekkel. Tovább folytatta elődei hódításait.

Birodalom – olyan állam, amely fegyverek erejével egyesít különböző nyelvű, vallású, kultúrájú népeket.

Assur-bán-apli utódainak még körülbelül száz évíg sikerült megőrizni birodalmukat. A babiloniak végül összefogtak a médekkel és szétverték AsszírIát. I. e. 612-ben elesett a főváros, **Ninive** is.

1

2

1. Asszír előkelőségek egy i. e. 8. századi freskón
2. Ninive. Elképzelt rekonstrukció

1. Miben különbözött az asszír hadsereg az egyiptomitól? Mivel volt jobb nála?
2. Miért nevezték Ninivét oroslánbarlangnak és véres városnak, királyait pedig a világ urainak?

2. Mikor, és milyen események következtében jött létre a Kháldeus Királyság?

AsszírIA bukását követően a babilóniai király fennhatósága alá került Szíria, Fönícia, Palesztina, Arábia. Ezeken a területeken jött létre az **Újbabiloni Birodalom**, azaz a **Kháldeus Királyság**.

A Kháldeus Királyság felemelkedéséhez a babiloni királyfi dinasztikus házassága vezetett a méd trónörökös nővel. Méd katonai segítséggel meghódította Szíriát és Palesztinát, majd **II. Nabukodonozor** (i. e. 605–562) néven ő lett az uralkodó. Uralkodása idején a Kháldeus Királyság Nyugat-

Istár istennő kapuja Babilonban. Rekonstrukció

Ázsia legjelentősebb államává vált. Az ország nagyságának megtestesítője fővárosa, Babilon volt.

II. Nabukodonozor a kétszázézer fős Babilont teljesen átépítette. A fővárost 360 bástyával ellátott hatalmas védőfallal vette körül. A városba a 14 méter magas és 30 méter széles Istár istennő kapuján vezetett az út, melyet arany állatfigurákkal díszített kék mázas csempével burkoltak. A kaputól a kőlapokkal kirakott ünnepi menetek útja Bel-Marduk főtemplomához, Babel tornyához vezetett. Az út szélessége 35 méter volt. Az Eufráteszen 123 méter hosszú és 5–6 m széles híd ívelt át. Onnan már látni lehetett Szemirámisz függőkertjét, a világ hét csodájának az egyikét.

Nézzétek meg a rekonstrukciót! A tankönyv szövege, illusztrációja és Hérodotosz szavai alapján készíttetek beszámolót *Az ókori Babilon utcáin* címmel!

Hérodotosz ógörög történész felkereste Babilont és így írt róla:

„Babilon nemcsak nagyváros, hanem az ismert világ minden városánál fényesebb. Először is mély, széles, bővizű árok veszi körül. A várost az Eufrátesz két részre osztja. Utcái részben a folyóval párhuzamosan futnak, részben pedig hozzá képest merőlegesen. Épületei három- és négyemeletesek.”

Babilon II. Nabukodonozor idején. Rekonstrukció

Irán – a médek és perzsák nevezték így saját országukat. Áryák földje vagy Ariánám. Az árja szó nemes, igaz embert jelent.

A **perzsa** elnevezés a perzsa tengerparti tartomány ókori görög elnevezéséből ered, amit a modern perzsa nyelvben Fársznak, közép-perzsául Pársznak hívnak.

3. Kik voltak a perzsák, és mit tudunk az államukról?

Babilontól keletre helyezkedett el **Irán**, egy hatalmas ország, melynek központi részét sivatag foglalta el. Az öntözéses földművelés az oázisokban fejlődött és gazdag termést eredményezett. A hegyekben vadárpa nőtt, vadkecskék meg vadjuhok legelésztek. Földje gazdag volt ásványi kincsekben. Rezet, vasat és ezüstöt bányásztak itt.

Az i. e. 1. évezred elején méd és perzsa törzsek érkeztek Irán területére. A médek északon, a perzsák pedig délen telepedtek le. A perzsák sokáig az asszírok és médek fennhatósága alatt éltek. **II. Kürosz**

perzsa király **i. e. 550**-ben megdöntötte a médek hatalmát, és megalapította a Perzsa államot.

II. Kürosz később megtámadta Lüdiát, és letaszította trónjáról Kroiszosz királyt, az ókori világ egyik leggazdagabb uralkodóját. (Krőzusnak is mondják, a nagyon gazdag embert szokták ezzel a névvel illetni – *a ford. megj.*) Ez a sors várt Közép-Ázsiára és Babilonra is. II. Kürosz egy kis törzsszövetségből hatalmas világbirodalmat hozott létre, amely keleten Indiával volt határos, nyugaton pedig a Földközi-tenger mosta partjait. A leigázott népek szokásait a hódítók nem változtatták meg. Megőrizhették vallásukat, papjaikat. Saját uraik voltak, akik kordában tartották a helyi lakosságot és beszedték az adót a perzsák számára. Kürosz meg akarta hódítani Egyiptomot is, de i. e. 530-ban váratlanul meghalt.

Szerkesszettek időtengelyt, tüntessétek fel rajta a megfelelő dátumokat és oldjátok meg a kronológiai feladatot!

Babilont a perzsák i. e. 539-ben foglalták el. Hány év telt el Ninive lerombolása és e között az esemény között?

Milyen ravaszságok árán sikerült a perzsáknak elfoglalni Babilont?

„A babiloniak a város kapujánál várták Küroszt, hogy megütközzenek vele. Miután vereséget szenvedtek, visszatértek a városfalak mögé. Az ostrom miatt nem fájt a fejük, mivel több évre elegendő élelmiszer-tartalékkal rendelkeztek. Kürosz viszont nehéz helyzetbe került, mivel az idő múlásával a kialakult helyzet nem akart megoldódni. Ekkor ravaszságához folyamodott. Csatornák segítségével egy tóba vezette az Eufrátesz vizét. Amikor a folyó annyira leapadt, hogy térdig ért csak, a perzsák besétáltak a városba. Babilon olyan nagy volt, hogy a város központi részében élők észre sem vették, mikor foglalták el a perzsák a külvárost.”

1. Nézzétek meg az illusztráción látható perzsa királyi testőröket, akiket a görögök halhatatlanoknak neveztek! Mindhárom harcos arca zord, érzéketlen, merev.
2. Szerintetek mit akart kifejezni a harcosok arckifejezésével a művész?

Mozaik a perzsa halhatatlanokról. Szúza i. e. 500

1. Keressétek meg a térképen az Iráni fennsíkot! Milyen irányban helyezkedik el Folyamközhöz képest? 2. Ázsia mely részében vannak ezek a földek? 3. Mutassátok meg a térképen II. Kúrosz hódító hadjáratainak az irányait! Milyen országokat foglalt el? 4. Milyen folyó alkotta a Perzsa Birodalom határát fénykorában keleten? Melyik tenger mosta partjait északon és nyugaton?

4. Milyen volt a Perzsa Birodalom I. Dárius király uralkodása idején?

I. e. 522–486 között a Perzsa Birodalom feje **I. Dárius** volt. Uralkodását a leigázott népek lázadásának leverésével kezdte. Ezt követően újabb területeket foglalt el. Birodalma területén ekkor már 70 különböző nép élt.

A király az országot 20 tartományra, **szatrapia**ra osztotta. Mindegyik élére kormányzót, szatrapát nevezett ki. Ők szedték be az adókat, ítéleztek és ellenőrizték a királyi rendelkezések végrehajtását. A belső rend helyreállításában kiemelkedő szerepet játszott a király testőrsége, kik a *Tízezer Halhatatlan* nevet kapták. A titkosrendőrség a király szeme és füle volt. Nemcsak az egyszerű embereket tartotta megfigyelés alatt, hanem a szatrapákat is. I. Dárius veretett először aranypénzt, a darikot. A nagy kiterjedésű birodalom különböző vidékeit széles, sima kövezett utak kötötték össze egymással. Éjjel-nappal vágattak rajta a lovas futárok a király parancsaival.

Húsz kilométerenként fogadók voltak, ahol a futárok leválthatták lovaikat. A Perzsa állam fővárosa Szúza volt. Dárius az őszt és telet Babilonban töltötte, a nyarat Ekbatanában, a tavaszt Szúzában. Ünnepeken az ősi fővárost, Paszárgadit kereste fel vagy pedig **Perszeopoliszt**.

A királyok királyának, I. Dáriusnak a halála után az ország hanyatlani kezdett. Xerxész (i. e. 486–465) idején a birodalmat nagy felkelések rázták meg Egyiptomban és Babilonban. Perzsia elkeseredett háborút folytatott a görögök ellen, amit elvesztett. A perzsa államiság i. e. 4. század végéig állt fenn, és Makedóniai Nagy Sándor idején pusztult el.

Dárius legyőzi a griffet. Dombormű

Hérodotosz elbeszélése szerint a perzsák gyerekeiket öttől tizenkét éves korukig megtanították lovagolni, löni és mindig igazságosnak lenni. A perzsák mindennapi életével kapcsolatban mit bizonyítanak ezek a tények?

1. Keressétek meg az illusztráción a perzsa királyt! 2. Vajon miért adott I. Dárius parancsot arra, hogy az őt és a rabláncra vert többi királyt egy helyen ábrázolják? 4. Miért került a dombormű és a felirat olyan szédítő magasságba?

I. Dárius perzsa király behisztuni domborműve háromnyelvű felirattal i. e. 516-ból. A felirat 105 méter magas mészkőszirten áll

Ellenőrizték tudásotokat!

1. Hol voltak a Perzsa Birodalom határai fénykorában?
2. Nevezzétek meg Asszíría, a Kháldeus Királyság és Perzsia történetének sorsfordító eseményeit!
3. Mi a hasonlóság és a különbség Asszíría, az Újbabiloni Birodalom és Perzsia államrendszerében?
4. Mi tette halhatatlanná Assur-bán-aplit, Nabukodonozort és I. Dáriust? Ismerhették-e egymást?

Bizonyítsátok, hogy I. Dárius Perzsa állama birodalom volt! Miért indultak hanyatlásnak egy idő után Nyugat-Ázsia birodalmai? Válaszotokat támasszátok alá tényekkel!

17. §. KIMMEREK ÉS SZKÍTÁK

• Nézzétek meg az illusztráción látható szkíta királyi mellédísz az i. e. 4. századból! A Tovszta Mohila kurgánban leltek rá Dnyipropetrovszk vidékén. Aranyból készült, melynek súlya 1150 gramm. A másik műemlék egy aranyfésű a Szolohai kurgánból szintén Dnyipropetrovszk környékéről.

• A leleteket látva, szerintetek milyen volt a szkíták életmódja?

1

2

1. Szkíta mellédísz
2. Szkíta aranyfésű

1. Miért nevezik a kimmereket tejívó harcosoknak?

A **kimmerek** iráni származású törzsek voltak és az Alsó-Volga mentéről vándoroltak a Fekete-tenger északi partvidékére az i. e. 9. században. Két évszázadon keresztül éltek ezután a tengerparti sztyeppéken. Az első olyan nép országunk területén, amelyiknek a neve írásos okmányokban fennmaradt. Legkorábban Homérosz ír róluk az *Odüsszeiában*, legrészletesebben pedig a történelem atyja, Hérodotosz mutatja be őket. Homérosz kancafejő és tejívó népként írja le a kimmereket. Sok érdekes adatot tartalmaznak életükről az asszír és babilóniai feljegyzések is.

A legtöbb írásos emlék a kimmerek hadjáratairól tudósít.

Az i. e. 8. század végén és a 7. század elején a kimmerek hadjáratot indítottak Kaukázusontúl és Kis-Ázsia államai ellen, megtámadták még a hatalmas Asszíriát is. A történelmi források később arról tudósítanak, hogy az asszírok szolgálatába álltak. Hadseregük jól felfegyverzett, mozgékony lovas egységekből állt, fő fegyverük a nagy lőtávolságú íj volt. Közelharcban előszeretettel használták vasból készült rövid kardjukat. Megérkezésükkel kezdődik Ukrajnában a **vaskor**.

Kimmer harcos. A lovason szűk nadrág, puha csizma és rövid ing van, fején csúcsos csuklya

A kimmerek voltak az ukrán földek első **nomád** népe. Nem rendelkeztek állandó lakhellyel, folyton vándoroltak. Családjuk ökor vontatta lakószekeken követte őket. Fő foglalkozásuk a lótenyésztés volt.

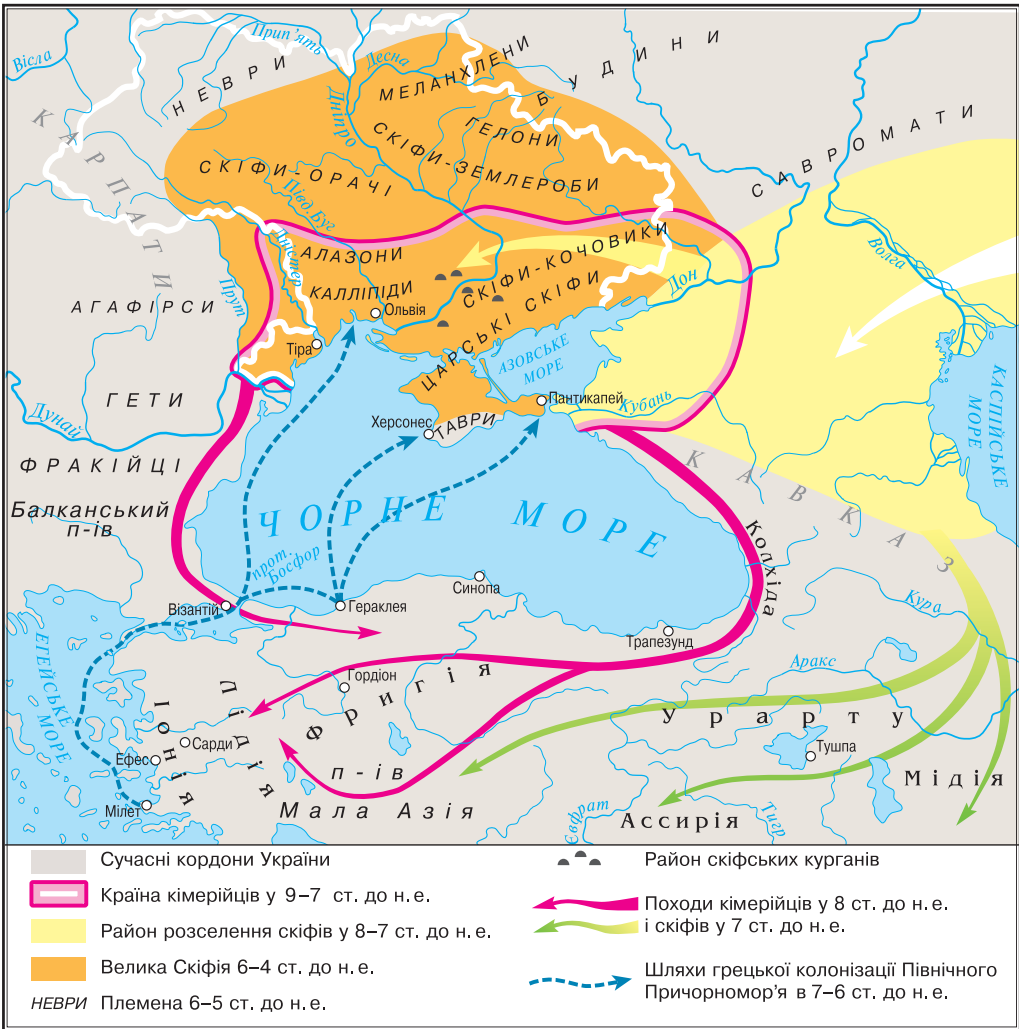
Bármennyire is tűntek legyőzhetetlenek, az i. e. 7. század második felében a **szkiták** leigázták őket.

1. Keressétek meg a térképen a Dnyepert és a Dnyesztert, az Azovi- és a Fekete-tengert! Ezeknek a földrajzi neveknek a felhasználásával határozzátok meg a kimmerek helyzetét! 2. Milyen államok ellen harcoltak?

Nyugat-Ázsia történetének mely eseményeiről tudhattak a kimmerek?

2. Kik a szkíták, és hogyan éltek?

Szkíta harcos felhúrozza íját. Kehely-részlet a Kul Oba kurgánból

A Fekete-tenger északi partvidékének sztyeppeire a szkíták az Elő-Kaukázusból érkeztek. A kimmerekhez hasonlóan nomád lótarással foglalkoztak. Elődeikhez hasonlóan több hadjáratot vezettek Nyugat-Ázsiába. Mivel többször vereséget szenvedtek, megváltoztatták zsákmányszerző portyáik irányát.

Iráni nyelvet beszélő népként rokonai voltak a kimmereknek, így hamar egybeolvadtak velük. Nomád állattenyésztéssel foglalkoztak, ami azt jelentette, hogy egyik helyről a másikra vándoroltak friss legelőt keresve állataiknak. Ilyen életmód mellett nem építettek várakat, tornyokat, hosszú falakat. Csupán sírhant-**kurgánjaik** maradtak fenn napjainkig. A szkíta sírok földalatti házakhoz hasonlítottak és fakonstruktókból kialakított több helysége tagolódtak. Mivel hittek abban, hogy az evilági élet befejezése után kezdetét veszi a túlvilági, halottaikat legjobb ruháikban, ékszerekkel, fegyverekkel hantolták el. Melléjük finom ételeket és italokat is raktak. A szkíta főurakkal együtt eltemették lovaikat és rabszolgáikat is. A földalatti palotát deszkákkal fedték le, amire földet, kurgánt hánytak. Minél előkelőbb volt az elhunyt, annál magasabb volt a kurgánja.

Szkíta íjász ábrázolása egy görög tálon I. e. 520–500

A szkíták harcművészetükről hadjárataik során tettek tanúbizonyságot. „Csak akkor fogunk harcolni, ha itt lesz az ideje” – mondták a szkíták I. Dáriusnak, a királyok királyának, aki hatalmas sereggel érkezett a Fekete-tenger sztyeppéire. A nagy hódító már több országot elfoglalt, de a szkítákat még neki sem sikerült legyőzni.

Szerkesszetek időtengelyt, tüntessétek fel rajta a megfelelő dátumokat, és oldjátok meg a kronológiai feladatot!

Köztudott, hogy I. Dárius i. e. 514-ben vezette hadjáratát a szkíták ellen. Számítsátok ki, uralkodásának hányadik évében történt ez?

Nézzétek meg a szkíta műemlékeket, és pótoljátok a hiányzó szövegrészeket! Az edényen négy jelenet látható a szkíták életéből. Az egyikben, fejét dárdájára támasztva ül egy ... Vele szemben valamiről beszámol Annak háta mögött szkíta harcos ... íját. A következő képen a szkíta harcos ... társa Egy másikon meg

A Kul Oba kurgánban talált kehely, Kercs közelében a Krímen

A tankönyv illusztrációi és a paragrafus szövege alapján készítsétek el egy szkíta harcos portréját! Beszámolótok során írjátok le öltözetét és fegyverzetét! Építsétek be a beszámolótokba a következő szavakat: *nyíl, vashegyű dárdá, kard, páncéling, sisak, pajzs!*

3. Mit tudunk Nagy-Szkítiáról?

A perzsák felett aratott győzelem az **i. e. 5–4. század**-ban Szkítia felemelkedéséhez vezetett. A szkíták kiterjesztették hatalmukat a szomszédos népek területeire is. Hérodotosz arról tudósított, hogy Szkítiában éltek szkíták és nem szkíták. A szkíta törzsekhez sorolta a nomád szkítákat, a királyi szkítákat, a szántó szkítákat és a földművelő szkítákat. Iráni nyelven csak a nomád szkíták és a királyi szkíták beszéltek. A letűnt korok szkíta dicsőségének tanúi a **királyi kurgánok**. A legtöbb ilyen sírhalmot az Alsó-Dnyepermentén tárták fel. A legismertebbek a Csortomlik, a Szoloha, a Hajmanova Mohila, Tovszta Mohila kurgánok.

Nagy-Szkítia törzsei nem rendelkeztek írásbeliséggel. Lelki világukat ezért ékszereik, edényeik és a görögök elbeszélései alapján ismerhetjük meg. Edényeiket, fegyvereiket, ékszereiket **állatmintás** képekkel díszítették,

Szkíta harcos teljes felszerelésben

vagyis szarvasok, leopárdok, oroszlánok, bárányok, lovak, madarak, halak és más fantasztikus lények voltak rajtuk láthatók. A díszítések témái általában mítoszaik és legendáik voltak.

1. Állatmintás aranyhal

2. A zaporizzsjei Hajmanova Mohila kurgánból előkerült kupa. Előkelő szkíták és azok szolgái láthatók rajta. Az előkelőségek beszélgetnek egymással és élénken muto-gatnak. Kaftán van rajtuk, szűk nadrág és puha bőrcsizma

A szkíták néha kőszobrokat is készítettek, amit a kurgánok tetejére helyeztek. Kezdetleges szobraik gránitból, homokkőből, mészkőből megformált emberre emlékeztető figurák. Bár rendelkeztek arcvonásokkal és fegyvereik, ruházatuk is volt, mégsem tekinthetjük őket képmásnak.

A 91. oldalon található térképen mutassátok meg a királyi szkítákat, nomád szkítákat, a szántó szkítákat és a földművelő szkítákat! Keressétek meg a legjelentősebb királyi kurgánokat is!

Hasonlítsátok össze a szkíták és Nyugat-Ázsia népeinek kulturális vívmányait!

Nagy-Szkítiában szkítának nevezték a leigázott népeket is, de a történészek csak a nomád és királyi szkítákat tartják igazi szkítának. Miért van ez így?

Ellenőrizték tudásotokat!

1. A mai Ukrajna mely területein éltek a kimmerek és a szkíták? Nevezetek meg 2–3 olyan korabeli csatát, melyekben részt vehettek!
2. Magyarázzátok meg a következő fogalmakat: *nomád, szkíta mellűs, szkíta kurgánok, állatmintás stílus!*
3. Kik a kimmerek? Milyen életmódot folytattak? Hogyan alakult sorsuk a történelem során?
4. Legyőzhetetlenek voltak-e a szkíták?

A nomád népeket általában kalandvágó hősöknek és bátor harcosoknak tartják. Történelmi tényeken alapszik ez a kép vagy inkább idealizált?

18. §. TÖRTÉNELMI FORRÁSOK A SZKÍTÁKRÓL

4. SZ. GYAKORLATI FOGLALKOZÁS

1. Mit mesélnek a leletek a szkíták életéről?

Képzeljétek el, hogy a szkíták történetéről szóló tárlatot kell összeállítanotok. A képeken látható műemlék-leletek közül melyeket használnátok fel kiállítási tárgyként? Tömören jellemezzétek mindegyiket!

Önálló munka. 1. sz. feladat. Válasszátok ki a kiállítandó tárgyakat! Jellemezzétek mindegyiket az alábbi forma alapján: számú kiállítási tárgy egy , amely segítségével megismerhetjük . A szkítákról tudjuk azt, hogy .

2. Mit tudhatunk meg a szkíták életmódjáról, mindennapjairól és hitvilágáról az írott forrásokból?

Elemezzétek az okmányokat az alábbi kérdések alapján:

1. A szkíták milyen foglalkozásáról tudósítanak a források? 2. Milyen következtést lehet levonni a szkíták életmódjáról a szöveg alapján? 3. Mit tudatok meg a szkíták temetkezési szokásairól? 4. Miért értékesek ezek a forrásművek? Mi fogott meg titeket leginkább bennük?

„... Az úgynevezett szkíta pusztaság mérsékelten nedves éghajlatú síkvidék, gazdag legelőkkel, kevés erdővel. A szkíták... négykerekes, néha hatkerekes lakószekereken élnek. Ezek a kocsik nemez* vannak körültekerve, belül két vagy három részre tagolódik, ugyanúgy, mint egy lakóházé. A nemez vízhatlan és megvédi a szkítákat a szélről is. A kocsi elé két vagy három pár

* nemez – durva, ló vagy tehénszőről készült pokróc

szarvatlan ökröt fognak. A szekereken általában asszonyok utaznak, a férfiak lóháton követik őket. A szkíta karavánt a csorda és a ménes zárja. Egy helyben általában addig maradnak, amíg friss legelőre lelnek, azután tovább állnak. Főtt húst és pakut (lótejből készült túró) esznek és lótejet isznak.” (Ál-Hippokratész)

„A királyok temetkezőhelye a gerrhoszok földjén van, ott, ahol még hajózható a Borüsztthenész folyó. ... A sírűregben a halottat egy magas ágyra helyezik, kétoldalt lándzsákat szúrnak mellé, melyekre deszkákat raknak, majd az egészet befedik náddal. A tágas sírűregben a halottal együtt eltemetik egyik ágyasát, pohárnokát, étkefogóját, lovászmesterét, aranyserlegeit, vagyonának bizonyos részét. Ha mindezzel végeztek, óriási földhalmot emelnek a sír felé, s azon versengenek, hogy minél magasabb legyen. Így temetik el királyaikat.” (Hérodotosz)

Önálló munka. 2. sz. feladat. A történelmi forrásművekre támaszkodva bizonyításokat be, hogy a szkíták nomádok voltak és hittek a túlvilágban!

3. A perzsa-szkíta háború mely részleteit ismerhetjük meg Hérodotosz elbeszélésében?

Elemézzétek az okmányt az alábbi kérdések alapján:

1. Milyen történelmi eseményről szól a forrásmű? 2. Gondolkozzatok el azon, vajon miért nem akartak a szkíták nyíltan megütközni a perzsákkal! 3. Miért értékes ez a forrásmű?

«Babilon elfoglalása után Dárius a szkíták ellen vezetett hadjáratot. ... Erőltetett menetben vonult hadával Szkítia felé, s megérkezvén ott találta a másik két szkíta sereget. Üldözőbe vette őket, azok meg, mindig megtartva az egynapi járóföld távolságot, egyre hátráltak előle.

...Többször megismétlődött a dolog, s már Dárius nem tudta mire vélni. Amikor a szkíta királyok észrevették a perzsák tanácsstalanságát, követ útján ajándékokat küldtek Dáriusnak: egy madarat, egy egeret, egy békát és öt nyilvesszőt. Hiába faggatták a perzsák a követet, hogy mit jelent az ajándék, csak annyit tudtak kihúzni belőle, amennyit rábíztak, adja át az ajándékokat, aztán gyorsan térjen vissza. „A perzsák – mondta –, ha elég okosak, megfejtik az ajándék értelmét.”

A perzsák végighallgatva a követ szavait, tanácsot tartottak. Dárius úgy vélekedett, hogy a szkíták földjükkel és vizükkel meghódnak előtte, mert – magyarázta – az egér a földben él, a föld terményeivel táplálkozik, akárcsak az ember, a béka a vízben él, a madár alighanem a lovat jelképezi, a nyilak pedig azt, hogy a szkíták egész fegyveres erejüket átadják neki. Dárius így magyarázta a dolgokat. Ezzel szemben Gobrüasz a következőképpen értelmezte az ajándékokat. „Ha nem repültök el a levegőben, perzsák, mint a madarak, ha nem bújtok be a föld alá, mint az egerek, ha nem ugráltok be a tavak vizébe, mint a békák, akkor sose tértek haza, mert ezek a nyilak fúrnak át benneteket.” Ekképpen magyarázták a perzsák az ajándékokat.»

Önálló munka. 3. sz. feladat. Volt-e esélyük a perzsáknak a győzelemre a Fekete-tenger északi partvidékének sztyeppéin? Válaszotokat támasszátok alá a szöveg mondataival! Ti hogyan értelmezték a Dáriusnak szánt „ajándékok” jelentését?

Értékeljétek az órán végzett munkátokat az alábbi követelmények alapján! Az 1–3. feladat megoldásáért 1–3 pont jár. Szintén 1-től 3 pontig értékelhető a párban és csoportosan végzett munka is (max. 12 pont).

Mit gondoltok, maradtak-e nyomai a szkíták tevékenységének az ukrán kultúrában? Miben nyilvánulhatnak meg?

AZ ÓKORI INDIA ÉS KÍNA

19. §. AZ ÓKORI INDIA

Indiai i. e. a 3. században élte aranykorát Asóka uralkodása idején. Cselekedeteinek emlékét, erkölcsi tanításait számos, ma is meglévő kőbe vésett felirat hirdeti. A legismertebb közülük Asóka oroszlános oszlopa, melyet felülről négy oroszlán figurája díszít.

- Gondolkozzatok el azon, miért lett ez az oszlopfő az indiai címer része!
- Emlékezzetek vissza: az ókori Keleten hol istenítették még az állatokat, és miért!

1. Milyen volt India földrajzi fekvése és természetvilága?

Az ókori India Ázsia déli részén terült el, a Himaláján túl. Természetvilága nagyon változatos volt. Az Indus folyó völgyében (*Északnyugat-India*) ritkán esett az eső. A folyó csak akkor öntött ki, ha a hegyekben elolvadt a hó. A nedves légtömegek is elkerülték ezt a vidéket, ezért a szántóföldek öntözésre szorultak.

A Gangesz völgye (*Északkelet-India*) ezzel szemben csupa mocsár, áthatolhatatlan trópusi erdő, dzsungel volt. A dzsungelben bambusz nád, mangó, lótuszfa nőtt, tigrisek, orrszarvúk, oroszlánok, elefántok, majmok, kígyók éltek. Megművelésre alkalmas földeket csak úgy tudták elhódítani a természettől, ha kiirtották az őserdő egy részét. A vidék éghajlatát az Indiai-óceán felől jövő nedves szelek határozták meg. Rögtön az aratás után, októberben-novemberben vette kezdetét a meleg tél, plusz 5 fokok középhőmérséklettel. Júniusban-augusztusban beköszöntött az esős évszak. Ha az esőzések nem csitulnak, a folyók kiléptek medrükből, és pusztító árvizek kezdődtek.

Dél-Indiát az északi területektől hegyvonulatok választották el. Itt ritkán esett az eső. A folyókban gazdag arany- és gyémántlelőhelyek voltak.

Az ókori India lakossága többnyire kis településeken élt, amelyet fal vagy kerítés vett körül. Így védekeztek az idegen betolakodóktól és a vadállatoktól.

Asóka király oroszlános oszlopfője Sharnathiben az i. e. 3. század közepén

Egyemeletes házaik víztározók köré épültek. A házaknak egy ablaka volt, amit farács védett. A tetőt náddal vagy levelekkel fedték be. A szobák bútora ágyból és fonott asztalból állt, amely mellett a földön ültek. A kamrákban cserép- és rézedényekben tárolták az élelmiszert (olajat, fűszereket, mézet, paprikát). Kézzelel ettek, tányéerként faleveleket használtak.

1. Mutassátok meg a térképen a kontinentális Indiát északkeletről szegélyező hegyeket! 2. Milyen óceán mossa ennek az országnak a partjait? 3. Melyek a legnagyobb folyói? 4. Határozzátok meg India földrajzi helyzetét!

Milyen természeti-földrajzi adottságai különböztették meg Indiát Nyugat-Ázsia országaitól és Egyiptomtól?

Melyik folyó völgye volt alkalmasabb a földművelésre? Mikor vált lehetővé a Gangesz völgyének megművelése?

2. Mit tudunk az Indus-völgyének legősibb civilizációjáról?

A legősibb városok és államok Indiában i. e. a 23–18. században jöttek létre. Az 1920-as években végzett régészeti ásatások során több mint 500 ilyen település maradványait tárták fel, melyek lakosságának száma elérte a száz-ezer főt. Először **Mohendzsodáro** (a név jelentése 'halott város' – *a ford. megj.*) és **Harappa** romvárosok nyomára bukkantak. A két várost fallal vették körül, utcáik merőlegesen metsztek egymást. Két- és háromemeletes házaikat égetett téglából építették. A házakhoz fürdő, vécé, a házból kivezető szennyvízcsatorna tartozott, ami az utcákon a házak mellett futott. Az Indus-völgyében öntöző csatornákat ástak és évente kétszer takarították be a termést. Búzát, árpát, borsót, sárgadinnyét, gyapotot termesztettek, a mocsarasabb helyeken pedig rizst. Szarvasmarhát, bivalyt, juhot, sertést, különféle szárnyasokat, szamarat tenyésztettek. I. e. 2000 esztendővel megszelídítették az elefántot.

India őslakói tudtak rezet olvasztani, üveget, ékszereket készíteni, ismerték a fazekaskorongot. Indiából külföldre gyapjú- és gyapotszövetet, elefántcsontot, drágaköveket, aranyat, értékes fafajtákat szállítottak.

Az indiaiaknak, hindiknek volt írásbeliségük, melynek a megfejtésével a tudomány még adós. Harappa lakói jobbról balra írtak és 400 képjelet használtak.

Az Indus-völgyi civilizáció virágzása ismeretlen okok miatt hirtelen megszakadt. A városok eltűntek, helyüket trópusi erdők foglalták el.

1

1. Életképek az Indus-völgyi civilizáció egyik településének mindennapjaiból. Rekonstrukció

2. Agyagszobrocska Harappából. Ökör vontatta szekér

2

Nézzétek meg a Mohendzsodároból és Harappából származó műemlékeket! Milyen következtetést vonhatunk le a korabeli India fejlettségi szintjéről?

Mohendzsodáro romjai. Pakisztán

1

2

1. Pap-király Mohendzsodároból
2. Pecsétnyomó indiai írásjelekkel Harappából

3. Kik azok az árják? Hogyan jött létre a védikus civilizáció a Gangesz völgyében?

Az ókorban Indiát Árvavartának is nevezték, vagyis az árják országának. Az árja törzsek **i. e. 1500 körül** érkeztek Iránból Indiába. Vasból készült szerszámaik segítségével kiirtották a bozótosokat, lecsapolták a mocsarakat, öntözőcsatornákat építettek. A Gangesz völgyében városok keletkeztek.

Északkelet-India meghódítása majdnem ezer évig tartott. Az indiai történelem ezen periódusát **védikus kornak** nevezzük, mivel akkor születtek az árják szanszkrit nyelven írt *Védák* (így nevezik az árja istenek tiszteletére írt himnuszok gyűjteményét) szent szövegei.

Az i. e. 1. évezred közepén a Gangesz völgyében új államok jöttek létre. Élükön a **rádzsák** (uralkodók) álltak, akik az összes föld felett rendelkez-

tek, hadvezérek és a törvények, a **dharma** védői voltak. A legerősebb állam Magadha és Kosala volt. I. e. a 4. század végén Magadhában a hatalmat **Csandragupta Maurja** szerezte meg. Unokájának, Asókának az uralkodása idején a magadhai rádzsák hatalma kiterjedt majdnem egész Indiára. Az Indus völgyét a perzsák kaparintották meg.

Az indiaiak óriási adót fizettek a perzsáknak, évente 9 tonna aranyat kellett fizetniük a kötelező katonai szolgálat mellett.

Dharma – a mindenséget meghatározó alapelv, de az élet sokféleségében ezernyi, külön-külön megnyilvánuló törvény alakjában jelenik meg.

1. Mutassátok meg a 98. oldalon lévő térképen, India mely részében alakult ki az első civilizációk! 2. Határozzátok meg az árják letelepedési határait Indiában az i. e. 1. évezredben! 3. India mely részében jött létre a Magadha Birodalom? 4. Milyen földekre terjedt ki Asóka hatalma?

Ismerkedjétek meg Lucius Flavius Arrianus ógörög történész munkájának részletével az indiaiak mindennapjairól az i. e. 2. századból! Fogalmazzatok a szöveg alapján 3–5 kérdést, és válaszoljátok is meg!

„Pontosan nem lehet megmondani az indiai városok számát, annyi van belőlük. Ezek a városok általában folyók mellett vagy tengerparton alakulnak. A házakat fából építik, mert a sok eső és az árvizek gyakran elmosják a vályogépületeket. Csak a hegyekben, vagy hegyes-dombos vidéken élők használnak építőanyagként agyagot meg téglát. Az indiaiak vászonruhában járnak. Chitonjuk (bő ruha) térdén alul ér, vállukra köpenyt öltenek, amivel a fejüket is eltakarják. A gazdagabbaknak elefántcsontból készült fülbevalójuk van. Szakállukat tarkára festik. Fehér bőrből készült, magas, színes talpú lábbelit hordanak, hogy nagyobbak tűnjenek. A hindik magas termetű, szikár emberek. Általában lovon, száron és tevéen közlekednek, a gazdagok elefánton.”

4. Miért nevezik Asókát a legismertebb indiai uralkodónak?

Legnagyobb dicsőségre a maurják közül **Asóka** (i. e. 268–231) tett szert. Birodalmát öt tartományra osztotta, melyek élén fiai álltak. Ő maga nevezte ki a tisztségviselőket és ellenőrizte az adószedést is. Ő állt a hadsereg élén, és a főbíró is ő volt. Fontos méltóság volt még az udvarban a főpapé, aki előkelő családból származott. Asóka mindenkit figyeltetett az udvarában, gyakran vizsgáztatta, tesztelte az embereit. Aki nem ment át a próbán, azt száműzte.

Az ország gazdagságának forrása az adó volt, amit a szabad földbirtokok, kézművesek, kereskedők és állattartók fizettek.

Asóka idején szilárdult meg a buddhizmus vallása, bár ő maga csak a dharmáról szóló tanítást fogadta el. A vallási közösségeket ugyan támogatta, de a buddhizmust nem tette államvallássá.

A királyi hatalom megszilárdulása és a buddhista templomok építése a helytartók és papok elégedetlenségéhez vezetett. Asóka halála után a hanyatlás kora, az állam gyengülése vette kezdetét. Az időszámítás előtti utolsó években India már a Közép-Ázsia és Afganisztán területén létrejött országokkal volt egy szinten.

Hasonlítsátok össze az i. e. 4. században létrejött Magadha Királyságot és az i. e. 3. századi maurják államot!

Szerkesszettek időtengelyt, tüntessétek fel rajta a megfelelő dátumokat, és oldjátok meg a kronológiai feladatot! *Hány évvel ezelőtt lett Asóka India királya?*

Ellenőrizték tudásotokat!

1. Hol, és mikor jött létre India első civilizációja? Milyen földekre terjedt ki a maurják hatalma?
2. Magyarazzátok meg a következő fogalmakat: *védák, áriják, dharma, rádzsza!*
3. Mi változott meg India életében az áriják bejöveteleivel? Hogyan jött létre a Maurja Birodalom?
4. Mi tette híressé Asóka nevét?

Mivel magyarázható egyes ukrán szavak és szanszkrit megfelelőjük hasonlósága: tato (tata) – ukránul apa; mati, matyir (mata, matar) – ukránul anya; brat (bhrata) – ukránul fivér; voda (uda) – ukránul víz; odin (adi) – ukránul egy? Szerintetek hogyan jött létre az indoeurópai nyelvcsalád, melyhez az ukrán nyelv is tartozik?

20. §. AZ ÓKORI INDIA TÁRSADALMI, VALLÁSI ÉS KULTURÁLIS ÉLETE

- Nézzétek meg az illusztrációt! Formáját tekintve mire emlékeztet titeket ez a buddhista templom? • Hasonlítsátok össze az indiai és egyiptomi templomokat! • Mivel magyarázható a képen látható épület egyszerűsége?

A Száncsinban lévő Nagy Sztúpa, a buddhista építészet jellegzetes darabja. I. e. 3–2. század

1. Mi jellemezte az ókori India társadalmát?

Az árják bejövetele után Indiában kialakult a társadalom **varnákra** való tagolódása. A varna olyan társadalmi csoport, melynek tagjai azonos jogokkal és kötelezettségekkel rendelkeznek. Összesen három fő varna volt: a **brahmanák** (árja eredetű világos bőrű papok); a **ksatriják** (a királyi család tagjai és a hadvezérek) és a **vajsziák** (szabad faluközösségi tagok) varnája. A negyedik varnát a **sudrák** (nem egyenlők) alkották, akik sötét bőrű, nem árja eredetű őslakosok voltak és a három fő varnát szolgálták. A varnákhöz való tartozást a származás határozta meg. A brahmana fia csak brahmanák, a sudra fia pedig csak sudra varnájához tartozhatott. A házasság különböző varnák képviselői között tilos volt. Az ókori Indiában úgy tartották, hogy *Brahma* isten saját testrészeiből teremtette az egyes *varnákat*. Fejéből a brahmanákat, kezéből a ksatrijákat, derekából a vajsziakat, lábából a sudrákat.

A sudrák jogfosztottsága több korlátozásban nyilvánult meg. Nem hallgathatták a Védákat. Nem vehettek részt a beavatási szertartáson sem, amelyre a felnőttkor határán került sor. Ekkor avatták be a fiatalokat a vallási misztériumokba; ez volt a második születésük. A sudrákat nem avatták be, ezért ők csak egyszer születtek. Az egy varnához tartozó emberek hasonlóan éltek, hasonló házakat építettek, egyformán étkeztek.

A társadalom legalján helyezkedtek el az **érinthetetlenek**. Még az egyszerű érintésük is beszennyezte a kétszer születetteket. Asóka idején a varnákon belül, de azokon kívül is megjelentek a **kasztok**. Kasztokba általában az egy szakmát űző emberek egyesültek. A gyermekek a szüleik kasztjához tartoztak.

Mit gondoltok, miért volt szükség a társadalom varnákra és kasztokra tagolására? Hatott-e ez a megkülönböztetés az ott élők mindennapi életére? Hogyan?

Okozhatta-e a társadalom varnákra és kasztokra tagolása az indiai civilizáció hanyatlását? Miért?

2. Mikor jelent meg a buddhizmus, és mi a lényege?

Az ókori Indiában született az a tanítás, amely később a világvallások egyikévé vált. Ez a **buddhizmus**. Létrejöttét **Gautama Sziddhárta** nevével hozzák összefüggésbe, aki az i. e. 6–5. században élt.

Az elbeszélések szerint Sziddhárta herceg egy véletlennek köszönhetően szerzett tudomást arról, hogy mindenkire az öregség, a betegségek és a halál vár. E felismerést követően 29 éves korában elhagyta a családját, lemondott a gazdagságról, és a megvilágosodás keresése érdekében remetének állt.

Végül egy bódhifa (fügefafa) alatt meditálva, nem messze Bodh-Gaja városától, rátalált a megoldásra, és Buddhává, vagyis **Megvilágosodottá** vált. Egész életünk, Buddha tanítása szerint, szenvedés. A születés – szenvedés, a

Buddha szobra Szárnáthból, ahol első beszédét tartotta. Buddha lótuszülésben ül, ami a belső összpontosítás és befelé fordulás testtartása

- A buddhizmus eszméinek megtestesítője ez a szobor? Miért?

betegség – szenvedés, a halál – szenvedés, ha jelen van az, akit gyűlölünk – szenvedés, ha távol van tőlünk az, akit szeretünk – szenvedés. A szenvedés állapotától csak úgy szabadulhatunk meg, ha leküzdjük életvágyunkat, mohóságunkat, az érzékiséget, és elérjük a tökéletesen nyugodt tudat állapotát, a **nirvánát**. Ehhez azonban le kell győznünk saját tudatlanságunkat is. A buddhisták alapvető erkölcsi kötelességei: a nagylelkűség, az erényesség, a határtalan irgalom, a türelmesség és a megbocsátás minden élőlényhez.

Olvassátok el a forrásmű-részletet, és válaszoljatok a kérdésre! A buddhizmus Asóka idején terjedt el Indiában. Egyik sziklába vésett törvényében olvashatjuk a következőket: „Asóka, az istenek kegyeltje tisztel minden vallási tanítást és annak követőit. ... Ne legyen az, hogy valaki a saját vallását dicsóítja, míg a másokét becsmérlé, mert aki így tesz, az a saját hitének is árt, meg a másokénak is...”

- Milyen álláspontot képviselt a király a vallással kapcsolatban?

3. Mi a hinduizmus?

A buddhizmus mellett Indiában sok híve volt a **hinduizmusnak**, amely magába olvasztotta az ókori India tradícióit és vallási tanait.

Fő isteneik **Brahma**, **Siva** és **Visnu**. Brahma a teremtő és a világot igazgató isten. Ő hozta létre a varnákat és ő bünteti meg a hitetleneket, a bűnösöket. A hindu istenháromság másik két alakja Visnu, a megtartó és Siva, a pusztító. Brahmát a brahmana papok pártfogójának tartották, Visnu pedig a kereskedőket, kézműveseket és földműveseket támogatta. A hinduizmus hívei más isteneknek is hódoltak. Nagy tisztelet övezte például **Indrát**, a mennydörgés és harc istenét, a ksatriják valamint a királyi hatalom pártfogóját, vagy Visnu és Siva feleségeit **Laksmi**t, a családi boldogság, a női hatalom és jószerencse istennőjét, de **Kálit** is, a rettegetés istennőjét. Létrejött az **ava-**

tár-tan, vagyis az isten alászállása és halandó lényekben történő megtestesülése a világ megmentése, a dharma helyreállítása vagy híveinek megoltalmazása céljából. Visnu avatárja például Buddha volt, Krisnáé pedig Ráma herceg, a Rámájána hőse.

Miben hasonlít, és miben tér el a hinduizmus más ókori népek vallásától?

A táncoló Siva

• Szerintetek miért ábrázolják Siva istent égő tűzkerékben?

Jelenetek Visnu életéből. Indiai miniatúra-részlet a 18. századból

4. Milyen ismeretekkel rendelkeztek a világról az ókori Indiában? Miért sajtósági az ókori India építésze?

Az indiaiak sok hasznos találmánnyal és felfedezéssel ajándékozták meg az emberiséget, melyek közül sokat még ma is használunk. Ők kezdtek először gyapotból szövetet készíteni és cukornádból cukrot. India a sakkjáték hazája, amit *csaturangának* neveztek. A szó azt jelenti, négy fegyvernemből álló hadsereg. Az indiai orvosok több mint száz betegséget diagnosztizáltak és ismerték a gyógyfüvek használatát. Nekik köszönhetjük a tízes számrendszert is, az úgynevezett **arab számokat**. A számjegyek a számokban elfoglalt helyüktől függően változtatják értéküket, ezért ugyanazokkal a számjegyekkel jelölhetjük a tízeseket, százakat és ezreket. Ők vezették be a számrendszerbe a nullát is. Kidolgozták a számtani műveletek szabályait, bevezették a négyzet- és a köbgyök fogalmát.

Sztúpa – buddhista szentély, ahol szent ereklyéket őriznek.

Az ókori India fő építőanyaga a fa volt, melyet speciális anyagokkal kezelték, hogy kiállja az évszázadok megpróbáltatásait. Asóka háromemeletes fából épült palotája pompájával felülmúlta a perzsa királyok szúzai palotájának gazdagságát.

Az i. e. 4–2. században élte India építészete aranykorát. Ebben az időben épült fel a legtöbb buddhista templom, azaz **sztúpa**. Asóka királysága idején például 84 ezer szentélyt emeltek. A leghíresebb és legnagyobb közöttük a *Száncsinban* lévő Nagy Sztúpa volt.

A sztúpát körülvevő kőfal négy kapuja a négy világtáj felé nézett. Mindegyiket Buddha életéből vett képekkel, állat- és növénymotívumokkal, a nép mindennapjait bemutató ábrázolásokkal, valamint legendák illusztrációival díszítettek.

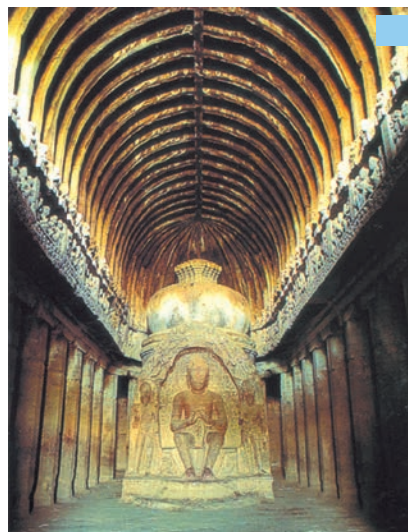
Az i. e. 2–1. századtól kezdve templomaikat és kolostoraikat sziklákba vájták. Az egyik legismertebb ilyen alkotás a *Karli Barlangkolostor* (i. e. 1. század – i. sz. 1. század). Magassága 15 méter, szélessége pedig 15,5 m. Két oszlopocsarnokának oszlopfői lótuszvirágokat és elefántokon ülő embereket ábrázolnak.

1

1. A száncsini Nagy Sztúpa.
2. A Karli Barlangkolostor

2

Az indiai művészek ismerték a festékek különleges kikeverésének titkát. Isteneiket és királyaikat különleges fehér színű festékekkel ábrázolták, amiylennel a rossz szellemeket és az embereket nem lehetett.

1. Nézzétek meg a képeket! Milyen művészeti ág fejlődését bizonyítják az illusztrációk? 2. Milyen egyiptomi templomokra emlékeztet a Karli Barlangkolostor?

Milyen tények tanúskodnak arról, hogy az építészet és a képzőművészet a Maurja Birodalom idején élte aranykorát? Miben hasonlít India építésze és szobrászata az ókori Kelet más országainak hasonló művészeti ágaihoz?

Ellenőrizték tudásotokat!

1. Magyarázzátok meg a következő fogalmakat: *varnák, kasztok, hinduizmus, buddhizmus, sztúpa!*
2. Ki a buddhizmus megalapítója? Mi a lényege ennek a vallásnak?
3. Milyen sajátosságai vannak a hinduizmusnak? Nevezzétek meg főbb isteneit!
4. Az óindek mely találmányait használja ma is az emberiség? Milyen építészeti és szobrászati műemléket ismertetek meg?

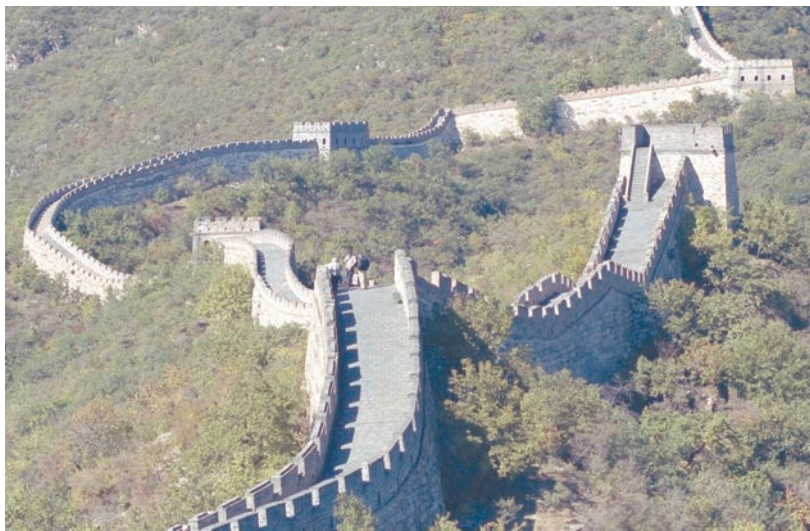

Napjainkban a buddhizmusnak és a hinduizmusnak több mint 1 milliárd híve van. Mit gondoltok, miért olyan népszerűek vallási tanai az emberek körében?

21. §. A MENNYEI BIRODALOM ÉS AZ ÓKORI KÍNA ELSŐ URAI

- Gondolkozzatok el azon, hogy az első császár valóban csak az ország biztonsága érdekében kínzott milliókat halálra az építkezéseken?
- Miért vált a Nagy Fal százazrek gyűlöletének jelképévé a császár és hivatalnokai iránt?
- A kínai nagy falat a világ legnagyobb temetőjének is nevezik. Miért?

A kínai nagy fal. Építésére Csin Si Huang-ti császár adott parancsot Kína egyesítése után (i. e. 221-ben). A birodalom északnyugati határait akarta így megvédeni a nomád törzsek betörésétől. Később a falat tovább építették és többször is helyreállították

1. Milyenek voltak az ókori Kína természeti-földrajzi viszonyai?

Az ókori Kína a mai Kína területének egy részét foglalta el. Lakói hazájukat Mennyei Birodalomnak nevezték. Az ország központi részén húzódott az

Az ókori kínaiak főistenüknek az Eget tartották, ezért nevezték országukat *Mennyei Birodalomnak*.

Észak-Kínai síkság, melyen a Huangho sárga vize hömpölygött keresztül. Sárga folyóként is emlegették ezért. Délebbre erdő borította hegyek magasodtak, túl rajtuk pedig a Kék folyó, vagyis a Jangce tört magának utat.

A két folyó völgyében trópusi erdők voltak. Elefántok, orrszarvúk, bölények, tigrisek, antilopok, leopárdok és más állatok éltek ott. A Nílushoz hasonlóan a Huangho is kilépett medréből, és termékeny iszappal borította el a környező földeket. Áradáskor nagy területeket, mezőket, falvakat öntött el. Ezért *ezer bajok folyójának, Kína ostorának és barangolójának* is nevezték.

A nedves éghajlat lehetővé tette itt a földművelést öntözés nélkül is. A helyi lakosság kiirtotta az erdők egy részét, majd felszántotta és bevetette az így nyert termőföldet. Kína területén i. e. a 3. ezredben földműves települések jöttek létre. A Huangho völgyében kölest termeltek, a Jangce völgyében pedig rizst. Az első városok i. e. a 2. évezred közepén jelentek meg.

Kínai parasztok a rizsföldeken az ókorban

1. A 109. oldalon lévő térképen keressétek meg északkeletre Indiától az Észak-Kínai síkságot és két nagy folyóját! 2. Honnan erednek, és hová torkollanak ezek a folyók? 3. Határozzátok meg Kína földrajzi fekvését és vessétek össze azt Mezopotámia és Egyiptom elhelyezkedésével!

2. Hogy jött létre az első Kínai Birodalom?

Az i. e. 8. században Kína területén 150–200 kisebb-nagyobb államalakulat volt, melyek állandó harcban álltak egymással. Végül a hét legbefolyásosabb állam felosztotta egymás között az ország területét. Az i. e. 5–3. század ezért a *Hadakozó Fejedelemségek kora* néven került be a történelembe. A legerősebb királyság a hét közül **Csin** volt. Uralkodója Jing Cseng leszámolt vetélytársaival és egységes birodalommá formálta a hadakozó fejedelemsé-

geket. Császárrá koronáztatta magát, majd felvette a **Csin Si Huang-ti** nevet, ami azt jelenti, Csin első császára (i. e. 221–210). A birodalom fővárosa Hszienjang lett.

Olvassatok el egy részletet Sze-ma Csiennék (i. e. 145–86), a kínai történelem atyjának *Történelmi feljegyzések* című művéből! Mit gondoltok, miért foganatosította azokat az intézkedéseket Csin Si Huang-ti, amelyekről a szerző ír?

„A Csin Királyság először egyesítette a Mennyei Birodalmat. ...Huang-ti felosztotta a Mennyei Birodalom területét harminchat tartományra, és civil kormányzókat nevezett ki mindegyik élére. Az egyszerű nép nevét feketefejűekre változtatta; begyűjtötte az összes fegyvert a birodalom területéről, Hszienjangba szállította azokat és mindet beolvasztatta. Egy részükből állványok készültek a harangok számára, másik részükből meg tizenkettő, egyenként ezer si (kb. 31 tonna) súlyú emberi figura, melyeket palotáiban helyeztetett el. Egységes törvények kerültek bevezetésre. Parancsba adta, hogy egységes hossz- és súlymértéket, valamint nyomtávot használjanak a birodalom területén. Egységesítette a hieroglifákat is.”

1

2

1. Agyagkatona Csin Si Huang-ti sírjából. Érdekes, hogy a több ezer agyag- és bronzfigura között nincs két egyforma

2. Csin Si Huang-ti gyaloghintóban. Selyemábrázolás. A befolyásos kínai tisztviselők gyakran utaztak gyaloghintóban, melyet szolgáik vittek a vállukon

3. Hogyan irányította birodalmát Csin Si Huang-ti?

A birodalom egyesítése után Huang-ti hódító háborúkba kezdett, melyek következtében kiterjesztette országa határait a Dél-kínai-tengerig. Északon meggyűlt a baja a nomád népekkel. Különösen a hunok okoztak sok fejtörést neki. Hogy megvédje országát a nomád hunok támadásaitól, parancsot adott a **kínai nagy fal** megépítésére.

Az építkezéseken kétmillió paraszt dolgozott az ország minden szegletéből. A munka- és az életkörülmények nagyon nehezek voltak. Különösen elvi-

selhetetlennek az éhség és a felvigyázók ütlegetései bizonyultak. Aki nem bírta a megpróbáltatásokat és megszökött, azt elfogták, majd kegyetlenül megbüntették. Bambuszbotokkal verték a talpát, levágták az orrát, élve megfőzték, majd betemették a falba.

A felkelések és összeesküvések megelőzése érdekében a császár 120 ezer előkelőséget költöztetett a fővárosba, akiket állandó megfigyelés alatt tartott. Amikor a tudósok zúgolódní kezdtek, hogy a császár nem tartja be a régi bölcsenek intelmeit, kivégeztetett 460 tudóst.

Betiltotta a dalokat és meséket. A vallásos, orvosi, gyógyszerészeti, agronómiai és a matematikai irodalom kivételével parancsot adott az összes régi könyv elégetésére. Megtiltotta a magánoktatást és a kormány kritikáját. A kivégzések 12 formáját vezette be.

A terror és félelem légkörében ő sem érezte magát biztonságban, félt a merénylettől. A fővárosban 270 palotát építtetett magának, hogy senki ne tudja, melyikben tölti az éjszakát. Sorsát végül nem kerülhette el. 48 éves korában hirtelen meghalt.

Nem sokkal élte túl őt birodalma sem. Az országban lázadás tört ki, amelynek az élén egy egyszerű parasztember **Lü Ban** állt. Megalapította a **Handinasztiát** és i. e. 202-ben császárrá kiáltotta ki magát.

Szerkesszettek időtengelyt, tüntessétek fel rajta a megfelelő dátumokat, és oldjátok meg a kronológiai feladatot! **Számítsátok ki, hány évvel ezelőtt jött létre az első Kínai Birodalom, és hány évig maradt fenn!**

Keressétek meg a 109. oldalon lévő térképen a hét kínai hadakozó fejedelemséget, és nevezzétek meg őket! Mekkora volt Csin Si Huang-ti birodalmának a területe?

1. Mit gondoltok, miért adott parancsot Csin Si Huang-ti a könyvek elégetésére és a tudósok megfigyelésére? Hogyan függnek össze ezek a tények a királyi paloták építésével? 2. Hasonlítsátok össze a kínai császár, az egyiptomi fáraó és a perzsa király hatalmát!

Olvassátok el Sze-ma Csien egyik művének a részletét! Válaszoljatok a kérdésekre!

● Miért jellemezte a történész Csin Si Huang-tit ezekkel a szavakkal?

- Alkossatok véleményt erről a történelmi személyiségről!
- Hasonlítsátok össze a császárról készült elképzelt rajzot Sze-ma Csien jellemzésével!

„Csin császár nagy szemű ember volt. Mellkasa a ragadozó madáréhoz hasonlított. A jóság és szelídség távol állt tőle. Hangja a sakál ugatásához hasonlított, szíve meg olyan volt, mint a tigrisnek és a farkasnak egyszerre. Ha sarokba szorították, könnyen megadta magát, de ha el akart érní valamit, bárkin átgázolt.”

Csin Si Huang-ti elképzelt portréja

4. Mit tudunk a Han-dinasztiáról (i. e. 202–220)?

A 60 milliós, végletekig kimerült országban Lü Ban csak nehezen tudott rendet teremteni. Nagyon óvatosan politizált. eltörölte Csin Si Huang-ti kegyetlen törvényeit és csökkentette az adókat. A földművelést a birodalom leg-tiszteletreméltóbb foglalkozásává és gazdaságának alapjává nyilvánította.

A Han Birodalom **Han Vu-ti** (i. e. 140–87) császár idején ért fejlődésének csúcára. Uralkodását *aranykornak* is nevezik. Kína erős állam lett, minden tartománya a császárnak volt alárendelve. A császári határozatok megvalósítása fölött 130 ezer tisztviselő szorgoskodott. Kizárólag állami jog volt a pénz-kibocsátás, a só- és vaskereskedés. Han Vu-ti jelentősen kiszélesítette az országhatárokat északon és nyugaton, biztonságossá tette a kereskedő karavánok útját. Létrejött a **Selyemút**, amely Közép-Ázsiát kötötte össze a nyugati országokkal. Ezen a kereskedelmi útvonalon érkeztek Kínába a rabszolgák. Nyugatról üvegárut, drágaköveket és fűszereket szállítottak a Mennyei Birodalomba, a kínai kereskedők pedig vasat, nikkelt, lakkozott edényeket, bronz szerszámokat és selymet vittek külföldre. Ez utóbbit kizárólag Kínában állították elő.

Órtorony kerámiából készült modellje a Han-dinasztia idejéből

Kína fennhatóság alá kerül ebben az időben Korea és a mai Vietnam területe is. A hódító háborúk egyre több pénzt emésztettek fel. A császárok növelték az adókat és a kötelezettségeket. A parasztok elszegényedtek.

I. e. a 3. században hivatalosan eltörölték a pénzt. Fizetőeszköz lett ezután a selyem és a búza is. Pusztult a lakosság, a városok száma kétszeresére csökkent. **184-ben** az országban felkelés robbant ki. Megkülönböztetésül a felkelők sárga szalagot kötöttek a fejükre, amely a közjó birodalmának eljövételét jelképezte. A felkelők 300 ezer fős hadserege megindult a főváros felé. A felkelést **207-ben** levertek. A Han Birodalom **220-ban** három egymás ellen harcoló királyságra esett szét.

Honnan származnak az alábbi Kína történetével kapcsolatos kifejezések: *selyemút, a világ legnagyobb temetője, vándorló folyó, hadakozó fejedelemségek, sárga szalagosok?*

Ellenőrizték tudásotokat!

1. Hol található az ókori Kína? Mutassátok meg a térképen az első két kínai birodalom határait!
2. Milyen természeti-földrajzi feltételek segítették elő az ókori kínai civilizáció létrejöttét?
3. Miért nevezik Csin Si Huang-ti-t az ókori Kelet legkegyetlenebb uralkodójának?
4. Milyen változások mentek végbe Kínában a Han-dinasztia idején?

Osztjátok-e azt a véleményt, hogy az egyiptomi piramisok építése gyermekjáték volt a kínai nagy fal építéséhez képest? Véleményeteket támasszátok alá tényekkel! Miért fogtak bele az ókor uralkodói nagy építkezésekbe?

22. §. AZ ÓKORI KÍNA TÁRSADALMI ÉS KULTURÁLIS ÉLETE

- Nézzétek meg az illusztrációt! Miért volt szüksége a kínai császárnak halála után agyaghadseregre? • Hogyan függ össze ez a lelet a kínaiak hitvilágával?
- Milyen művészeti ág fejlettségéről tanúskodik? • Mit éreztek, szerintetek, az emberek Csin Si Huang-ti sírjának építése közben?

Csin Si Huang-ti embermagasságú agyagkatonái (7000 katona, 650 ló, 130 harci szekér). Ez a hadsereg Csin Si Huang-ti sírjából került elő 1972-ben

1. Hogyan befolyásolta az ókori kínaiak foglalkozása mindennapi életüket?

Az ókori kínaiak fő foglalkozása a földművelés volt. Szántóföldjeiken búzát, árpat és rizst termeltek. Ez utóbbi még napjainkban is Kína alapvető eledele. Gazdaságuk másik fontos ágazatának az állattenyésztés számított. Többnyire szarvasmarhát tenyésztettek, melyet igavonó állatként is alkalmaztak. De tartottak még sertést és juhot is. A zöldségfélék közül kedvelték a fokhagymát, vöröshagymát, póréhagymát, bambuszna dat, sütőtököt és fehér répát. Gyümölcsöseikben körte-, szilva-, eper-, narancs-, gesztenye-, sárgabarack, őszibarack, datolyaszilva fák nőttek. Kínában természetek a világon először *teát*.

Kínai specialitás volt még a *selyem* előállítása. Technológiáját titokban tartották.

A kézművességen belül kiemelt szerepet játszott a takácsmesterség. Parasztportákon, állami és magán takácsműhelyekben foglalkoztak vele. Tökélyre fejlesztett szövőszékeiken különleges selymet szöttek, amit egyedi festékekkel színezték.

A kínaiak mesterien olvasztották a fémeket. Időszámításunk kezdetén a vaskohókban már fújtató* alkalmaztak, amit vízi kerékkel hoztak működésbe.

* *fújtató* – a levegő adagolását végző szerkezet

1

1. Selyemelőállítás. A selyemszál az eperfalevéllal táplálkozó, majd begubózdó selyemhernyó váladékából képződik. A gubót forró vízbe dobják vagy gőz felé tartják, majd a selyemszálat lefejtik

2. Kínai bronzedény az i. e. 17–11. századból

2

Ötvöseik tudtak bronzedényeket készíteni. Népszerűek voltak jáspisból és nefritből kifaragott tálaik, serlegeik. Fehér agyagból formált vékony falú vázáikat zománccal és gyönyörű képekkel díszítették.

2. Mi a konfucianizmus lényege?

Az i. e. 5–3. században Kína-szerte különböző világnézeti tanítások jelentek meg. Az egyik legnépszerűbb közöttük a **konfucianizmus** volt, amely még a birodalom megalakulása előtt jött létre. Megalapítójának Konfuciuszt (kínaiul Kung Fu-ce) tartják, aki i. e. 551–479 között élt. Elszegényedett nemesi családból származott, sokáig pap volt, majd saját iskolát alapított. Közben sokat vándorolt. Nagy bölcsnek tartották, bár semmi újat nem talált ki, csak lejegyezte a régi mondákat, hagyományokat. Később istenként kezdték tisztelni. Élete során valószínűleg semmit nem írt, szóban oktatott. Aforizmáit tanítványai őrizték meg a *Beszélgetések és mondások* című könyvben. Konfuciusz tanítása szerint a legfőbb isten az Ég, és az általa kialakított rend örök. A császár pedig az Ég fia, ezért hatalma isteni eredetű. A filozófus a család és az állam tiszteletét szorgalmazta. Nagyra értékelte a nevelést. Megfogalmazta azokat az alapvető erkölcsi szabályokat, melyek segítségével az emberek lélekben tökéletesedhetnek. Legfőbb erénynek az alázatot tartotta. A gyerek tisztelje a szüleit, a nép pedig a császárat. „Az uralkodó legyen uralkodó, az apa legyen apa, a fiú legyen fiú” – mondta. Arra szólította a hivatalnokokat, hogy tanuljanak, mert művelt emberek irányíthatják csak az országot.

3. Hogyan alakították a konfucianizmus szabályai a kínaiak mindennapi életét?

A Konfucius által megfogalmazott erkölcsi szabályok származástól, beosztástól, vagyoni helyzetétől függetlenül mindenki számára kötelező érvényűek voltak. A ruházat, hajviselet és a viselkedés meg kellett, hogy feleljen a személy társadalmi helyzetének. A külalak nem volt többé magánügy, hisz annak alapján döntötték el, milyen szerepet játszik az adott ember a közösségen belül. Konfucius szerint jól nevelt az, aki mezítláb lép be a lakásba, a sarkán ül, mindig udvarias az alacsonyabb rangúakkal és sohasem hízelgő a magasabb rangúakkal szemben. Nem durva. Az ifjabbakkal jóindulatú, az idősebbekkel tiszteletudó. Ruházata és hajviselete ápolts. A kínaiak bonyolult frizurát hordtak. Hajukat kontyba fogták vagy pedig hosszú copfot fontak belőle. A fejük többi részét leborotválták. A hosszú hajfonat a császár iránti hűség jele volt. A szegényebbek olcsó kendervászon anyagból készült köpenyben jártak, a módosabbak pedig gazdagon hímzett selyemruhában.

Jó egészséget mindenütt a világon kívának egymásnak az emberek. Kínában ennek valódi kultusza alakult ki. Az ókori Kína három legfőbb kívánsága a hosszú élet, a sok fiúgyermek és a nagy gazdagság volt.

Két kínai beszélgetése. Csempe-rajz a Han-dinasztia korából. A kínai ruházat legfőbb eleme a köpeny. A férfiak a nőkkel ellentétben még étkezéskor is fejfedőt viseltek, sapkát hordtak vagy szalagot kötöttek a fejükre

Az ókori kínai szokások és erkölcsi szabályok közül melyek nem veszítették el ma sem aktualitásukat?

Ismerkedjete meg a *Beszélgetések és mondások* című könyv egyes részleteivel, majd válaszoljatok a kérdésekre!

1. Hogyan értelmezték ezeket az aforizmákat? 2. Mely tanítások időtállóak? 3. A *Ne kívánd másnak azt, amit magadnak sem szeretné!* tanítást miért tartják az erkölcs arany szabályának?

„Tanulni és nem gondolkodni: hiábavaló fáradság, gondolkodni és nem tanulni pedig: veszedelmes.

Akiben a természetes tulajdonságok túlszárnyalják a műveltséget, az vadember. Akiben a műveltség szárnyalja túl a természetes tulajdonságokat, az közönséges írnok. Akiben a műveltség és a természetes tulajdonságok kiegyensúlyozottak, az nemes emberré lett.

Ne kívánd másnak azt, amit magadnak sem szeretné!

Hogyha a népnek megvan mindene, az uralkodónak sincs szüksége semmire. Ha viszont a nép nyomorog, az uralkodó sem dűskálhat.”

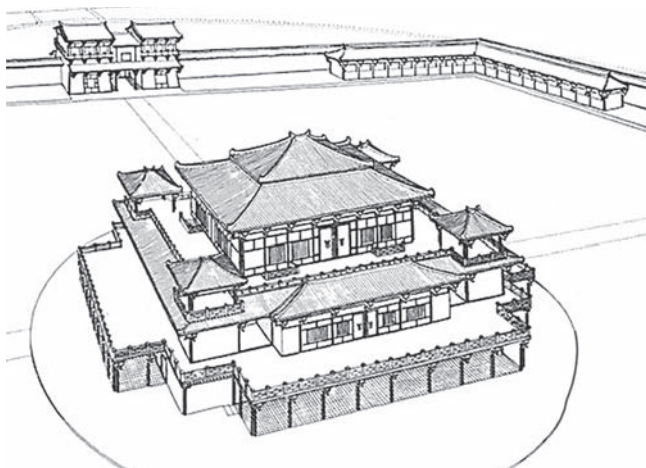
1. Szerintetek Csin Si Huang-ti megfogadta-e Konfuciusznak a *Beszélgetések és mondások* című művében megfogalmazott tanításait? 2. A Han-dinasztia uralkodói a *Minden tisztelet a konfucianizmusnak!* elv vezérelte. Miért?

4. Miért egyedi a kínai építészet és szobrászat?

Gazdag kínai házának modellje

Palota Changanban. Rekonstrukció

A kínaiak jelentős sikereket értek el az építészet, szobrászat és festészet terén. Az i. e. 1. évezredének közepén nagy városok jöttek létre. A legjelentősebb és legjobban kiépített közöttük a Han-dinasztia fővárosa, Changan volt, melyet 30 kilométeres fal védett a betolakodóktól. A város legmagasabb épületeinek a királyi paloták számítottak. Földalatti folyosók és függő hidak kötötték őket össze. Changan 160 lakónegyedének mindegyike köré fal épült és kapuját éjszakára bezárták. Egyik városnegyedből a másikba egyenes és széles utcákon keresztül lehetett eljutni. A belvárosban és a külvárosban kilenc piac valamint több börtön működött. A piacokon a rendet a jóskok és borbélyok biztosították. Itt végezték ki a bűnözőket is. A kínai városokban általában sokan éltek, ezért többemeletes lakóházak épültek.

A korabeli épületek nem maradtak fenn. Az ásatások során előkerült agyagmodellek és dombormű-ábrázolások alapján alkothatunk képet róluk. A kínai lakóházak általában két- vagy háromemeletesek voltak, több szintes, toronnyal ellátott cserép tetőszerkezettel. A házak falait faragásokkal, festményekkel díszítették, a tartópilléreket pedig lakkal vonták be. A szobák még a gazdagabb kínaiaknál is szegényesen voltak berendezve. A kínai építészek arra törekedtek, hogy megőrizsék az otthonok nyitottságát az ég felé.

Nézzétek meg a lakóház modelljét! 1. Hány emeletes az épület? 2. Mik az építészeti sajátosságai? 3. Mely elemek kölcsönöztek szigorú, pontos formákat neki, és melyek a díszítőelemei?

A Csin Si Huang-ti sírjából előkerült agyagkatonák (113. oldal) példáján mutassátok be a kínai szobrászatot!

Ellenőrizték tudásotokat!

1. Mi volt az ókori kínaiak fő foglalkozása, melyek voltak a legelterjedtebbek?
2. Ki volt Konfucius, és milyen nézeteket vallott?
3. Mik a sajátosságai a kínai építészetnek és szobrászatnak?
4. Mi határozta meg a kínai városok életét?

Konfuciusz aforizmái alapján kit tartottak a kínaiak bölcs embernek? Sokban különböznek ezek az elképzelések a mai felfogástól?

23. §. OKTATÁS, ÍRÁSBELISÉG, TUDOMÁNYOS ISMERETEK AZ ÓKORI KÍNÁBAN

5. SZ. GYAKORLATI FOGLALKOZÁS

1. Milyen sajátosságai voltak az írásbeliségnek és az oktatásnak az ókori Kínában?

Az ókori Kínában a szavak írásához **hieroglifákat** használtak. Összesen 10 ezret különböztettek meg belőlük. A hieroglifákat oszlopokba írták fentről lefelé, és azok balról jobbra követték egymást. Iskolázottnak az a kínai számított, aki legalább 7 ezer hieroglifát ismert. Ezt nagyon nehezen lehetett elsajátítani, egy írásjelnek ugyanis körülbelül 52 vonása volt más-más kombinációban.

A kínaiak kezdetben állatsontokra és teknőspáncélra írtak. Később bambusz- és fatáblákat, illetve selyemszalagokat használtak. Az 1. században feltalálták a papírt.

A kínai műveltség alapja a hat művészet volt: a szertartások, a zene, az íjazás, a harciszekér-hajtás, az olvasás és írás, a számolás.

Az oktatás magániskolákban folyt, ahová a bölcs tanítók maguk válogatták be a tanulókat. A magániskolák mellett működtek állami tanintézmények is. Miután Han Vu-ti császár vizsgákhoz kötötte az állami hivatalok betöltését, az oktatás szerepe felértékelődött. Az ország vezetése ezáltal a legtehetségesebbek, legrátermettebbek kezébe került. Mivel a vizsgákon elsősorban a tudásról kellett számot adni, a kínaiak tömegesen kezdtek beiratkozni a konfuciánus magániskolákba.

Kérdések formájában készíttetek előadás-vázlatot az írásbeliség és oktatás fejlődéséről az ókori Kínában!

Önálló munka. 1. sz. feladat.

Állítsátok helyes sorrendbe a következő szavakat: az ókori Kínában, hieroglifák, 7 ezer, vonások száma, 52!

Melyik a kakukktójas: papír, agyagtábla, selyemszalag, bambusztábla, állatcsontok?

Fejezzétek be a mondatot: Miután Han Vu-ti császár vizsgákhoz kötötte... !

Válaszoljatok a kérdésre: Miért tekintették követendő példának az ókori Kínában inkább az írástudó-hivatalnok tevékenységét, mint a harcosét?

2. Milyen tapasztalatokkal gazdagította az ókori Kína az emberiséget?

Kína több olyan találmánynak a hazája, melyeket még ma is használ az emberiség. Többek között a *papírt* is nekik köszönhetjük.

A papírgyártás nagyon nehéz kézi munka volt. A növényi rostokat vagy rongydarabokat zúzás és aprítás után vízben lazították föl (főzték, pépesítették), majd a jól formálható pépet szűrőszítára helyezték. A szűrőszítán víztelenítették, majd összepréselték és fokozatosan kiszáritották. A szűrőszita olyan lyukméretűre készült, hogy fölfogja a rostokat. Ha a szita síklappá feszült, akkor a rajta formálódó papírlemez is szépen fölfekvő síklap lett.

Ők találták fel az *iránytűt* is. Egy négyzet alakú lemezen mágnesből készült kanál forgott és szárával észak felé mutatott.

Kínai csillagászok fedezték fel a napfoltokat. Összesen nyolcszáz csillagot írtak le, és az égboltot 28 állatövi csillagképre osztották. Fontos találmány volt még a *szeizmográf*, amivel a földrengések erősségét mérték. Maga a szerkezet egy gömbölyű rézedényre emlékeztetett, belsőjében függőlegesen elhelyezett ingával. A kínai matematikusok használták a tizedes törteket és tudtak negatív számokkal számolni.

Fejlett volt az orvostudományuk. Ismerték sok gyógynövény titkát. A teát is orvosságként itták. Úgy gondolták, fogyasztása megszünteti a fáradságot és meghosszabbítja az életet. Sok tanulmány született a ginseng gyökér gyógyító hatásáról is. Fájdalomcsillapítókat is alkalmaztak. Ismerték az ideggócok elhelyezkedését a testen, tudták befolyásolni azok működését. Ennek alapján fejlődött ki a kínai hagyományos orvoslás egyik módszere, az akupunktúra.

A kínaiak gyártottak először *puskaport*, amit kezdetben tűzijátékoknál alkalmaztak a császári palotában nagy ünnepek alkalmával. Ismerték a fa tartósításának műveletét is, ami akár 500 °C hőhatásnak és még a savasodásnak is ellenállt. Az ókori Kína híres volt *lakkozott* termékeiről.

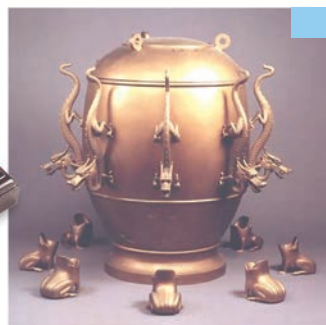
A *selyem* hazája is Kína volt

Milyen szerepet játszottak ezek a találmányok az ókori Kína gazdaságának fejlődésében és mindennapi életében?

Önálló munka. 2. sz. feladat. Figyeljétek meg az illusztrációkat, melyek az ókori Kína természettudományi felfedezéseit mutatják be! Adjatok rövid leírást mindegyikhez, s szerkesszetek weboldalt *A természettudományok és matematika fejlődése az ókori Kínában* címmel!

3. Milyen humán tudományok fejlődtek az ókori Kínában?

Olvassátok el Se-ma Csen művének egy részletét! Keressétek meg a tankönyvben életének éveit! Ki volt Se-ma Csen? Résztvevője volt-e az általa leírt eseményeknek? Milyen tudomány fejlődéséről ír?

„... Csín Sí Hang-ti hatalomra kerülése után röviddel a L hegy gyomrában hozzálátott síremléke megépítéséhez. Miután egyesítette a Mennyei Birodalmat, 700 ezer rabot irányított az építkezésre, akik kialakították a sírkamrát. Falait bronz lemezekkel erősítették meg, majd megépítették a szarkofágot. A sírhely mellé különféle palota-maketteket, emberi és állati figurákat, drágaköveket és dísz tárgyakat helyeztek. Megparancsolta a mestereknek, hogy készítsenek számszerijakat, azaz *önműködően* lövő fegyvert, melyek majd lenyilazzák a hívatlan betolakodókat. A sír belsejében higany-folyók és -tengerek is voltak. A mennyezetre az égboltot festették, a padlózatra pedig a világ térképét. ...”

Melyik ókori nép szokásaira emlékeztet titeket Csin Si Huang-ti sírjának a leírása?

Önálló munka. 3. sz. feladat. Válaszoljatok a kérdésekre!

1. Milyen eseményekről ír Sze-ma Csien?
2. Mikor történtek?
3. Miért mesél Sze-ma Csien róluk?

Értékeljétek az órán végzett munkátokat az alábbi követelmények alapján! Az 1–3. feladat megoldásáért 1–3 pont jár. Szintén 1-től 3 pontig értékelhető a párban és csoportosan végzett munka is (max. 12 pont).

Értékeljétek a tudományos ismeretek fejlettségi szintjét az ókori Kínában! Melyik találmányukat ismerték más népek? Melyek mondhatók igazi felfedezésnek? A felfedezések közül sokat nem vett át az emberiség a kínaiaktól. Szerintetek miért?

3. fejezet

AZ ÓKORI
GÖRÖGORSZÁG
TÖRTÉNETE

Az európai civilizáció bölcsője görög földön ringott. Maga az ógörög civilizáció a Balkán-félsziget déli részén, az Égei- és Jón-tengerek szigetvilágában, valamint Kis-Ázsia keleti partvidékén terjedt el.

Első gócpontja Kréta-szigetén volt. Itt jött létre az i. e. 2000–1400 években Európa legrégebbi állama.

I. e. a 11. században új korszak veszi kezdetét a görög államiság történetében, amit homéroszi kornak (i. e. 11–9. század) is neveznek. Törzsi állapotok uralkodtak ekkor. Az i. e. 8–6. században a homéroszi kort az archaikus kor váltja, amely az államiság kialakulásának újabb lépcsőfoka. Lét-rejönnek a poliszok, végbemegy a gyarmatosítás. A törzsi arisztokrácia szerepét a kézműves-kereskedői elit veszi át. Az i. e. 5–4. századot klasszikus kornak nevezik. Az ógörög poliszok virágkorukat élik, maradandó sikereket érnek el a gazdasági életben és a kultúra terén.

Az ókori görög civilizációt a rómaival együtt *antik* civilizációként tartják számon. A szó jelentése latinul régi, ódon, ősi. Az antik civilizáció a mai európai civilizáció alapja.

1

2

4

AZ ANTIK GÖRÖG CIVILIZÁCIÓ KIALAKULÁSA

24. §. AZ ÓKORI GÖRÖGORSZÁG TERMÉSZETVILÁGA ÉS LAKOSSÁGA

Nézzétek meg a képet! • Mivel foglalkoznak a vázarajzon a görögök? Emlékezzetek vissza a *Madár vadászat* című egyiptomi rajzra, és hasonlítsátok össze az adott illusztráción látható ábrázolással! • Miben hasonlítanak, és miben térnek el egymástól? Az eltérések alapján próbáljátok megfogalmazni, mi volt a különbség az ókori egyiptomiak és görögök között! • Vajon miről beszélnek az amforán látható alakok? Készítsetek párbeszédet elképzelt dialógusuk alapján!

Ógörög amfora i. e. 510 környékéről. Az első fecske megérkezése

1. Az ókori Görögország földrajzi fekvésének sajátosságai

Az ókori Görögországot tartják az európai civilizáció bölcsőjének, melynek kezdetei az i. e. 3–2. évezredig nyúlnak vissza. Európát az ókori Kelet államaival a Balkán-félsziget és az Égei-tenger szigetvilága kötötte össze.

Keressétek meg a 123. oldalon lévő térképen a Balkán-félszigetet, az Égei- és a Jón-tengert! Európa mely részén helyezkednek el? Mutassátok meg Görögország történelmi térségeit: Epiruszt és Thesszáliát, Boiótiát és Attikát, Messzénia és Lakóniát! Az Égei-tenger mely szigetei tartoztak a görög civilizációhoz?

A görögök és Görögország kifejezéseket a rómaiak találták ki. A görögök magukat kezdetben törzsi hovatartozásuk alapján különböztették meg (pháiakok, akhájak). Később hazájukat **Hellásznak**, magukat pedig **helléneknek** kezdték nevezni. Ez a nép a Balkán-félsziget déli részén, az Égei- és Jón-tengerek szigetvilágában, valamint Kis-Ázsia keleti partvidékén élt az ókorban.

A Balkán-félsziget déli részét elfoglaló kontinentális Görögország három térségre tagolódik: *Észak-, Közép- és Dél-Görögországra* (a Peloponnészoszi-félsziget). Domborzatát tekintve főleg hegyvidék.

Észak-Görögországot hegyvonulatok választják el Hellász többi részétől. Két tartományra oszlik. Nyugaton van **Epirusz**, keleten pedig **Thesszália**. Thesszáliában folyik a bő vizű a Peneusz. Termékeny völgyében hamar kialakult a földművelés. Görögország északkeleti határán magaslik Hellász legnagyobb hegye, az Olümposz (2917 méter). Thesszáliából Közép-Görögországba a **Thermopülai-szoroson** keresztül vezet az út.

Közép-Görögország legfejlettebb térségei az ókorban **Boiótia** és **Attika** voltak. Attika hegyes-dombos vidék. Napégette, sziklás talaja kevésbé volt alkalmas növénytermesztésre. Boiótia meleg éghajlata ezzel szemben kedvelte a mezőgazdaság fejlődésének.

Dél-Görögország **Messzénia** és **Lakónia** tartományaiban virágzott a földművelés és az állattenyésztés.

Az Égei-tenger kisebb szigetei, Leszbosz, Khiosz, Szamosz, Ródosz gyümölcsöseikről és szőlőikről váltak híressé. Déloszon, Naxoszon és Pároszon márványlelőhelyeket tártak fel. Az Égei-tenger nagy szigetei közé sorolhatjuk Krétát, Thászoszt, Euboiát. Az ókori görögök már nagyon régen benépesítették Kis-Ázsia keleti partvidékét, és létrehozták ott Miléoszt, Epheszoszt valamint Pergamont.

Görögország éghajlata mediterrán. A telek enyhék és esősek, a nyarak általában melegek és szárazak.

1. Hol terült el az ókori Görögország? 2. Milyen térségekre tagolódt? 3. Milyen természeti viszonyok jellemzik ezeket a térségeket?

Milyen természeti-földrajzi sajátosságok különböztették meg Görögországot az ókori Kelet államaitól? Hogyan hatottak ezek a jellegzetességek a helyi lakosság foglalkozására?

2. Milyen foglalkozásoknak kedveztek Görögország természeti viszonyai?

Szőlőtőke egy i. e. 550–525-ből származó amforán

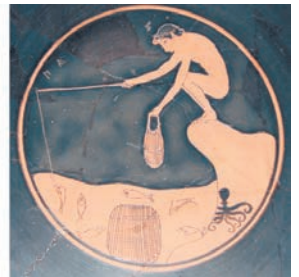
Görögország domborzati viszonyai nem kedveztek a mezőgazdaság fejlődésének, de megtanították a görögöket arra, hogy a termőföld minden kis darabját meg kell művelni még öntözőcsatornák hiányában is.

Hellász mezőin búzát, rozst, olívbogyót és szőlőt termesztettek. Gazdasági életükben fontos szerepet játszott az olajütés. Az olívaolajat élelmiszerként és gyógyszerként használták. Olívaolajjal töltötték fel lámpáikat is és azzal világítottak.

Görögország gazdag volt vas-, réz-, ezüst-, márvány- és jó minőségű agyaglelőhelyekben. Ez kedvezett a kézművesség fejlődésének. A kézművesek termékeiket élelmiszerre cserélték.

Mit tudatok meg az ókori görögök mindennapjairól az edényeken látható képek alapján? Csak hétköznapi dolgokkal díszítették amforáikat a görögök?

1. Nézzétek meg a vázaképeket! Milyen sajátosságokra figyeltetek fel?
2. Gondolkozzatok el azon, miért nevezik az egyiket fekete alakos vázafestészetnek, a másikat meg vörös alakos vázafestészetnek?

A hegyvonulatoknak szegényes növénytakarója volt, ezért a görögök itt elsősorban legeltető állattartással foglalkoztak. Szarvasmarhát, lovat, öszvért, juhot, kecskét és sertést tenyésztettek. A kontinentális Görögország északi és nyugati térségeit és a Peloponnészoszi-félsziget nagy részét hatalmas tölgy-, dió-, ciprus-, fenyő- és lucfenyő erdők borították, ahol vaddisznók, medvék, farkasok, szarvasok, sőt még oroszlánok is éltek.

Hellászt három oldalról a Földközi-tenger hullámai mosták. Partjait kikötésre alkalmas öblök tagolták. Ez kedvezett a hajózásnak. A görögök jól ismerték a tengereket és az i. e. 8. században gyarmatosították Itáliát, Trákiát, valamint a Fekete-tenger partvidékét.

Sokat vándoroltak. Megművelésre alkalmas területeket kerestek. Kalandos útjaik során megismerték a Földközi-tenger partvidékét, majd a Hellészpontoszon és trák Boszporuszon át kijutottak a **Pontos Euxinoszhoz** (ógörögül vendégszerető tengert jelent). Így nevezték a görögök a Fekete-tengert.

Az illusztrációkon látható edényeken milyen mezőgazdasági munkákat végeznek a görögök?

1

2

3

3. Kik voltak Görögország első lakói?

A Balkán-félsziget legősibb lakóinak származásáról nem sokat tud a történelem.

I. e. a 3. évezred végén **akháj** törzsek érkeztek ide, meghódították a helyi népséget, majd széttelepültek a félszigeten. A 2. évezred végén új hódítók, a **dórok** törtek be Görögországba. Az akhájok nagy része beolvadt az újonnan érkezett törzsekbe, de voltak olyanok is, akik a hegyekben húzták meg magukat, bár ott sokkal kevesebb termőföld volt.

A népvándorlások következtében fokozatosan kialakult Hellász négy alapító törzse: az *akhájok*, *iónok*, *dórok* és *aiolok*.

Ókori görög képmása egy kerámiaedényen i. e. 570–550

Ellenőrizték tudásotokat!

1. Hol helyezkedett el az ókori Görögország?
2. Hogy nevezték magukat és hazájukat az ókori görögök?
3. Milyen sajátosságai voltak az ókori Görögország természeti-földrajzi fekvésének?
4. Milyen foglalatosságnak kedveztek a természeti viszonyok?

Hasonlítsátok össze Görögország és Egyiptom természeti-földrajzi helyzetét! Mi a közös, és mi eltérő bennük? Miért nevezték a görögöket tengeri népek?

25. §. AZ ÓKORI GÖRÖGÖK MÍTOSZAI ÉS VALLÁSA

6. SZ. GYAKORLATI FOGLALKOZÁS

1. Hogy magyarázták az ókori görögök a világ teremtését és az istenek származását?

Az istenek születéséről szóló ógörög mítosz szerint kezdetben volt **Káosz**, a zűrzavaros anyagi jellegű üresség. Később kivált belőle **Erosz**, a szerelem őseje és mozgásba hozta a világot. Káoszból lett **Gaia**, a földanya, aki megszülte **Uranoszt**, az eget és **Pontoszt**, a tengert. Ezután született Gaia és Uranosz szerelméből a tizenkét **titán** és az egyszemű **küklopszok**. A titánok között legnevezetesebb **Kronosz**, az idő volt. (Fellázadt atyja, Uranosz ellen és átvette hatalmát. Kronosz később attól való félelmében, hogy őt is gyermekei fogják letaszítani trónjáról, születésük után mind felfalta őket. Legkisebb fiát, **Zeuszt** nem tudta lenyelni, mivel Rhea, a felesége egy követ csavart a pólyába és azt adta át neki. Mikor Zeusz megnőtt, az ész istennőjétől mérget kapott, amelyet Kronosznak adott, aki kihányta korábban lenyelt gyermekeit: Hesziát, Démétért, Hérát, Poszeidónt, Hádészt – *a ford. megj.*) Zeusz legyőzte atyját és a titánokat, majd elfoglalta a trónt. Ő lett a főisten és a villámlás ura. Magas székében ülve felosztotta fiverei és nővérei között a világot. **Poszeidón** lett a tengerek istene, a tengerészek pártfogója. Háromágú szigonyával fel tudta korbácsolni és meg tudta nyugtatni a tengert, képes volt földrengést előidézni. Ha akarta, megmentette a zátonyra futott hajókat, a hajótöröttet pedig biztonságos helyre segítette.

Hádész kapta az alvilág feletti uralmat, melynek bejáratát egy háromfejű kutya, a Kerberosz őrizte. A holtak birodalmának kapuján belépő lelkek először

Perszephoné és Hádész. Ógörög dombormű

Hádész bírósága elé kerültek, ahol számot adtak földi életükről. Az igazak lelke az örök boldogság és tavasz országába került, a bűnösöké pedig a Tartaroszba, az alvilág tűztengerrel körülvett legmélyebb tartományába. Ott mindenki elnyerte méltó büntetését.

Zeusz megengedte Hádésznek, hogy elrabolja **Perszephonét**, a földművelés és termékenység istennőjének, Démétérnek a lányát. Démétér, míg eltűnt gyermekét kereste, elhanyagolta a földet. Ez megijesztette a villámlás és mennydörgés urát, aki arra utasította Hádészt, hogy engedje vissza Perszephonét anyjához. A lány ezután az évnek csak egyharmadát volt köteles az alvilágban

tölteni. Ameddig Perszephoné a földön élt, megújult a természet, virágba borultak és gyümölcsöt adtak a fák. Mikor visszatért az alvilágba, a természet meghalt. Így magyarázták a görögök az évszakok változását.

1. Hogyan képzeltek el a hellének a világ keletkezését? 2. Kik osztották fel egymás között a világot? Milyen hatalommal rendelkeztek? 3. Hogyan magyarázták a görögök az évszakok változását?

Önálló munka. 1. sz. feladat. Nézzétek meg az illusztrációkat, és oldjátok meg a feladatokat!

1. Állapítsátok meg, kik láthatók az istenek közül a képeken!
2. Voltak-e az egyiptomi istenek között olyanok, akik a görögökéhez hasonló erőket személyesítettek meg vagy társadalmi csoportokat pártfogoltak? Mi az oka ennek a hasonlóságnak?
3. Miért éppen ezeknek az isteneknek hódoltak a görögök?

2. Hogyan öltöttek testet a görögök mindennapjai mítoszaikban?

A hellének hite szerint az istenek az Olümposzon éltek. Emberformájuk volt, és ugyanúgy reméltek, éreztek, szerettek, gyűlöltek, veszekedtek és versengtek egymással, mint a földi teremtmények.

Megkülönböztetett tisztelet övezte Hellászban Zeusz és Poszeidón nővéreit, **Hesztiát**, **Démétért**, **Hérát**. Hesztia volt a családi tűzhely pártfogója, Démétér a földművelés és termékenység istennője, Héra pedig a házasságot és a születést védő istennő.

Hódoltak a hellének Zeusz gyerekeinek is: **Árésznek**, a háború istenének, **Héphaisztosznak**, a kovácmesterség és tűz istenének, **Artemisznek**, a Hold és a vadászat szűz istennőjének, a vadak úrnőjének, akit hosszú női ruházatban vagy rövid szoknyában ábrázoltak vállán tegezssel, kezében nyíllal és íjjal, dámszarvassal az oldalán.

Egész Görögország területén nagy megbecsülésnek örvendett **Pallasz Athéné**, a bölcsesség istennője, a tudományok, a művészetek és a női munka (takácsmesterség) patrónusa. A legenda szerint Zeusz fejéből pattant ki talpig fegyverben. Ezért többnyire lándzsával a kezében, mellvértben és sisakban láthatjuk. Ő ajándékozta meg az athéniakat olajfával.

Apollónban a görögök a ragyogó Nap, a művészetek és a gyógyítás istenét tisztelték. Ő volt a kilenc **múza** karvezetője is, akik a különböző művészeti ágakat személyesítették meg. A hellén művészek szépséges ifjúként jelenítették meg lanttal a kezében.

Az istenek hírnöke, a pásztorok, kereskedők, tolvajok és szélhámosok védelmezője volt **Hermész**. Szárnyas bőrcizmát kötött a lábára, hogy időben teljesíthesse az istenek megbízatásait. Kezében varázspálcát tartott és széles karimájú nemezkalapot viselt.

A görögök legjobban **Dionüszoszt** szerették, a bor és szőlő istenét. Ő tanította meg a helléneket szőlőt termeszteni és bort készíteni. Hol borostyán, hol pedig szőlőlevélből font szőlőfürtökkel teli koszorúval ábrázolják a mindig ifjú istent.

A szerelem és szépség istennője, **Aphrodité** a legenda szerint a tenger habjaiból kelt ki kagylóhéjon és amerre járt, lába nyomán csodás virágok keltek ki a földből.

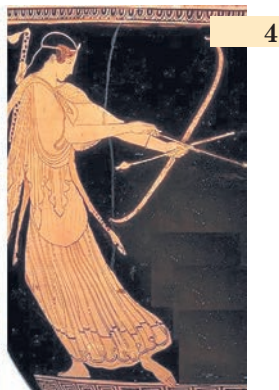
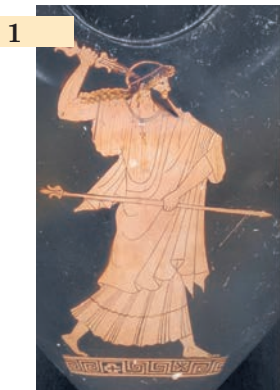
A görögök hitték, hogy egyes istenek beleavatkoznak az életükbe, vagy segítik őket, vagy pedig ártanak nekik. Közéjük tartozott például **Themisz**, az igazságszolgáltatás istennője, **Hüpnosz**, az álom és **Hümenaiosz** a házasságkötés védőistene, de a bosszúálló **Erinnüszöket** is számon tartották. (A rómaiak Fúriáknak nevezték őket, a bosszúálláson kívül a lelkiismeretfurdalás istennői is, akik az alvilágból azért jönnek fel, hogy vadul üldözzék és megbüntessék az embereket. Ők személyesítik meg az átkot, ők a meggyilkolt emberek szellemei – *a ford. megj.*)

1. Vajon miért ábrázolják a görögök isteneiket emberként? 2. Magyarázzátok meg, hogyan függ össze az istenek megjelenése a hellének foglalkozásával és életmódjával! 3. A görög istenek közül kik személyesítették meg természeti jelenségeket?

Önálló munka. 2. sz. feladat. Ismerkedjete meg az illusztrációkkal, és oldjátok meg a feladatokat!

5

6

7

8

1. Állapítsátok meg, kik láthatók az istenek közül a képeken!
2. Milyen természeti jelenségeket vagy foglalkozásokat pártfogoltak ezek az istenek, és voltak-e emberi tulajdonságaik?
3. Jellemezzetek minden képen látható istenséget szavakkal vagy szókapcsolatokkal!

3. Kit neveztek Görögországban hősnek (hérosznak)?

A görög mitológiában hősöknek (héroszoknak) a félisteneket nevezték, akik istenektől és közönséges halandóktól származtak. A héroszok új dolgokra tanították meg az embereket és ijesztő szörnyeket győztek le. A hellének az összes hős közül legjobban **Héraklést** (Herkulest) szerették, aki megölte a nemai oroszlánt, legyőzte a lernéi Vizi szörnyet, vagyis a kilencfejű hidrát, elfogta az erümanthoszi vadkant, amely rettegésben tartotta az egész környéket. Tisztelték azért is, mert egy nap alatt kitakarította Augeiasz istállóját (30 évig nem tisztította senki) úgy, hogy oda vezette két folyó vizét, amely elsodort minden szennyet. Héraklész összesen 12 feladatot hajtott végre, amiért Zeusz halhatatlanná tette, és magához emelte az Olümposzra.

A Héraklészről szóló mítoszban szó esik a hős találkozásáról **Prométheusz** titánnal, akit Zeusz parancsára egy kősziklához láncoltak, mert ellopta az istenektől a tüzet és az embereknek adta. Prométheusz máját mindennap egy sas marcangolta, ami másnap újra visszanozott. Héraklész lelőtte a sast és kiszabadította Prométheuszt.

Nem kevésbé tisztelt hőse a görög mítoszoknak **Perszeusz**. Ő semmisítette meg a Gorgó Medúzát. Tette végrehajtásában két isten segítette: Pallasz Athéné egy fénylő pajzsot adott neki, Hermész pedig egy kardot, ami még a vasat is átvágta. Amikor Perszeusz a Gorgókhöz érkezett, azok már aludtak, szárnyas sarujában a magasba szökkent és levágta a Medúza fejét, miközben csak az Athénétől kapott pajzsban visszatükröződve látta a szörny képét. A fejet egy ezüst tarisznyába tette és elmenekült a tett színhelyéről. Közben megmentette egy tengeri szörnytől a szépséges Andromédát, majd később feleségül vette.

Miért tisztelték a görögök a héroszokat legalább annyira, mint az isteneket? Kiket neveznek napjainkban hősöknek? Magyarázd meg a következő kifejezések eredetét: *herkulesi munka, Prométheusz tüze, Augeiasz istállójának a kitakarítása!*

Önálló munka. 3. sz. feladat. Nézzétek meg az illusztrációkat, és oldjátok meg a feladatokat!

1. Milyen mitikus jeleneteket ábrázolnak a szobrok?
2. Miért Héraklészt kedvelték legjobban a görögök?
3. Milyen erények megtestesítője volt? Miért ezeket a tulajdonságokat értékelték leginkább a hellének?

Értékeljétek az órán végzett munkátokat az alábbi követelmények alapján! Az 1–3. feladat megoldásáért 1–3 pont jár. Szintén 1-től 3 pontig értékelhető a párban és csoportosan végzett munka is (max. 12 pont).

Miért ábrázolták egyes isteneiket a görögök öregként, másokat meg fiatalként? Miben különbözik a görögök vallása a keleti népek vallásától? Kapcsolatba hozható-e a görögök elképzelése isteneikről a szobrászat és festészet fejlődésével?

26. §. A MINÓSZI PALOTA-CIVILIZÁCIÓ

- Nézzétek meg a falrajzot, melyen egy krétai játszik a bikával! A bikafejű, ember-törzsű Minótauroszról szóló legenda szintén arról tanúskodik, hogy a krétaiak tisztelték ezt az állatot.
- Mivel magyarázható ez?

Játék a bikával. Knósszoszi freskó. I. e. 1500

1. Mit tudunk Európa első civilizációjáról?

Európa legősibb civilizációja Kréta-szigetén jött létre. *Palota-civilizáció*nak is nevezték, ugyanis a királyi palota nemcsak az uralkodó lakhelye, hanem az állam vallási, politikai, kulturális és gazdasági életének a központja is volt egyben. A palotában voltak az élelmiszerraktárak, a fazekas és fafaragó műhelyek is. A lakosság szintén a palota körül telepedett le. Falakat lakhelyük köré nem emeltek, annyira bíztak a flotta erejében és abban, hogy a tenger felől bevehetetlen a sziget. A krétai civilizáció közel 600 évig maradt fenn i. e. 2000–1400 között.

Aranykorát az **i. e. 16. században** és a **15. század első felében** élte **Minósz** király uralkodása idején. Minósz egyesítette a palotákat. Királysága központjává Knósszoszt tette. Nevéről kapta a krétai civilizáció a **minósz**i palota-civilizáció nevet.

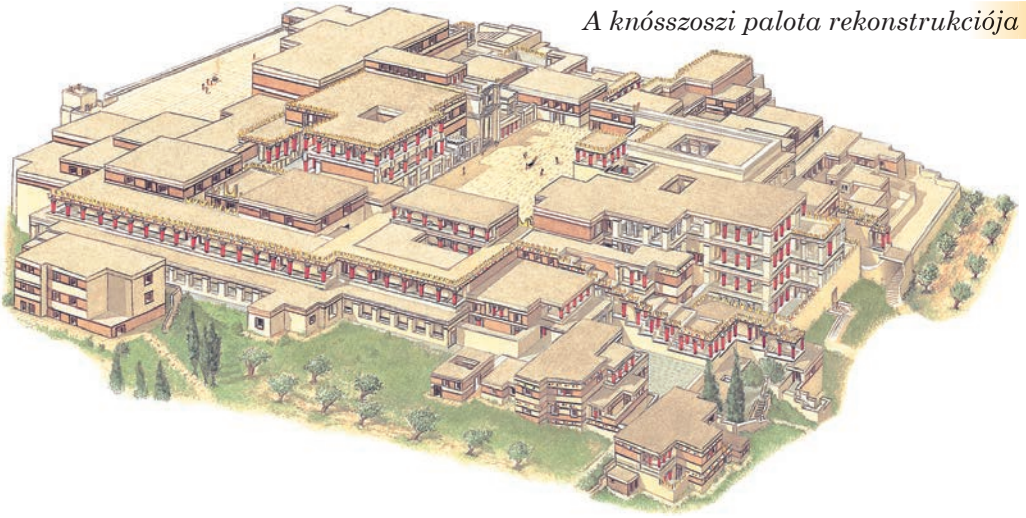
A krétai állam Minósz idején uralta a Földközi-tenger keleti partvidékét, a szomszédos népek pedig adót fizettek neki. Knósszosz a térség legnagyobb városának számított. Flottája volt a leggyorsabb és legerősebb a világon. Kereskedői olívaolajat, bort, edényeket és gyapjút szállítottak külföldre, onnan pedig fémeket vásároltak. Pénzüik kifeszített bikabőrre emlékeztető rézöntvény volt, súlya elérte a 29 kg-ot. Az ásatások során a régészek gyakran találhatnak ilyen leleteket.

A krétaiak fő istenét Nagy Égi Uralkodónőnek hívták és a termékenység, a hegyek, az erdők istennőjét, minden ember és állat anyját tisztelték benne.

A knósszoszi palota rekonstrukciója

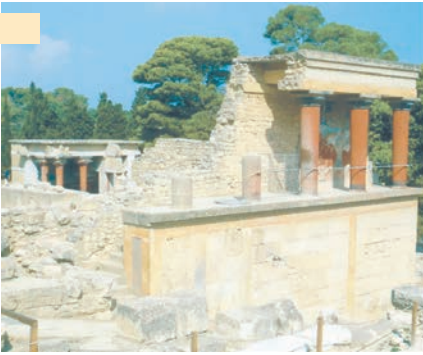

A földrengéseket, természeti csapásokat megszemélyesítő istenséget bika képében vagy bikafejű ember képében ábrázolták.

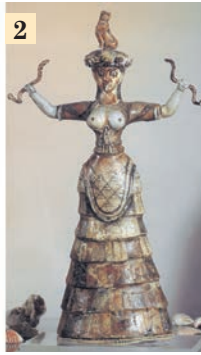
Sok istenük neve ismeretlen számunkra, ugyanis írásukat a tudósoknak nem sikerült megfejteni. Kréta uralkodójának kezében összpontosult a világi és az egyházi hatalom. Arcát csak a trónhoz közel álló személyek láthatták, akik komoly ellenőrzésen estek át egy arra kijelölt teremben.

A minószi civilizáció olyan hirtelen tűnt el, amilyen gyorsan létrejött. A Santorini szigeten történt vulkánkitörés i. e. 1450 körül elpusztította a krétai paloták és települések nagy részét. Elsüllyedt a flotta is, Kréta hatalmának a jelképe. A szigetet ezután elfoglalták az **akhájok**.

1

2

3

1. A knósszoszi palota romjai

2. Kígyóistennő szobrocskája a knósszoszi palota szentélyéből. I. e. 1600–1580

3. A phaisztoszi korong, krétai írásjegyekkel. I. e. 18–17. század. Arthur Evans tárta fel

Számítsátok ki, hány év telt el az egyiptomi állam létrejötté és a krétai-minószi civilizáció aranykora között!

2. Miről szólnak a krétai-minószi civilizáció mítoszai?

A görögök legkedveltebb mítosza azt meséli el, hogyan győzte le a labirintusban élő Minótauroszt az athéni királyfi, **Thészeusz**.

Ovassátok el a mítoszcsoportot, majd válaszoljatok a kérdésekre!

1. Hogyan sikerült Thészeusznak legyőzni Minótauroszt?
2. Alkossatok mondatot az *Ariadné fonala* szókapcsolattal, melyben ez a kifejezés valamilyen nehéz helyzetből való szabadulás módját jelenti!
3. Hogyan magyarázták a görögök az Égei-tenger nevét?

Labirintust ábrázoló érme

„Valamikor régen a krétai király súlyos adót vetett ki Athénra. Az athéniaknak kilenc havonként hét ifjút és hét lányt kellett Krétára küldeniük, akiket ott megevett egy bikafejű, embertörzsű szörny, a Minótauroszt, aki a labirintusban lakott. Aigeusz athéni király fia, a bátor ifjú Thészeusz elhatározta, hogy megöli Minótauroszt, s ezzel megmenti az athéni ifjakat és lányokat. Apjával megbeszélte: ha a Minótauroszt legyőzi, hazatérőben fehér vitorla lesz a hajón, ha meghal, akkor fekete... Az athéni fiatalokat Minósz király elé vezették. Minósz rögtön felfigyelt az ifjú hősré. Megakadt rajta lányának, Ariadnénak is a szeme, aki szerelemre lobban Thészeusz iránt. Elhatározta, hogy segít neki. Hogy megmentse a biztos haláltól, adott neki egy kardot és egy gombolyag fonalat. Thészeusz odakötötte a fonal végét a labirintus bejáratához, és a szálát legombolyítva elindult, hogy megkeresse a szörnyet. Megtalálta, meg is ölte azt, és a fonál mentén kihozta az athéni fiatalokat a labirintusból. A bejáratnál a szerelmes Ariadné várta.

Mikor azonban tengerre szálltak, Thészeusz örömeben elfelejtette kicserélni a vitorlát. Aigeusz király, amikor meglátta a fekete vitorlával közeledő hajót, azt hitte, hogy a fia meghalt, és bánatában egy szikláról a tengerbe vetette magát. Azóta nevezik ezt a tengert Égei-tengernek.”

3. Hogyan tárták fel a minószi civilizációt?

A Thészeuszról, Ariadnéról és Minószról szóló történetek annyira lenyűgözték Arthur Evans angol régészt, hogy a 19. század végén ásatásokat kezdett Krétán. Knósszosz mellett felfigyelt egy dombra, amit meg is vásárolt. A domb régészeti feltárása során a tudósok egy ősi palota nyomára bukkantak, amely több mint 300 helyiségből állt. Ez volt a knósszoszi palota. Mint már olvashattatok róla, a palota nemcsak lakóhely, hanem a gazdasági, kulturális és vallási épületrészek bonyolult rendszere is volt egyben, melyeket folyosók, átjárók, lépcsők kötöttek össze. Ezeknek a folyosóknak nem volt ablakuk. Megvilágításuk különleges fény-aknák segítségével történt, melyek labirintusra emlékeztettek. A palotának volt szellőztetőberendezése, vízvezetéke és szennyvízelvezető csatornája is.

1

2

3

1. A knósszoszi palota lakrészébe vezető lépcső
2. A knósszoszi palota delfines freskója a királyi fürdőben
3. A knósszoszi palota trónterme

A tróntermeket és szobákat festmények díszítették. Az egyik ilyen festményen díszes ruhába öltözött nők láthatók ékes frizurával. Valószínűleg papnők, akik valamilyen vallási szertartáson vesznek részt, vagy valamilyen eseményt figyelnek. Lehetséges, hogy azokat az ifjakat és lányokat szemlélik, akik a szomszéd szobában lévő festményen egy bikát ugranak át. Egyedülállóak a Krétán készült portrék. Leghíresebb közöttük egy fiatal, fekete hajú krétai nő portréja, melynek Arthur Evans a *Párizsi nő* címet adta. Maradandó élményt nyújt az imádkozó férfi szobrocskája is, aki nagy valószínűség szerint papkirály. A falfestményeken tengeri állatok, halak és különleges élőlények alakjaival is találkozhatunk.

A Krétán végzett ásatások bebizonyították, hogy a knósszoszi palotán kívül még három hasonló épület volt a szigeten.

1. Figyeljétek meg a képen látható krétaiakat! Hogyan öltöztek a nők és a férfiak?
2. Milyen eltéréseket fedeztél fel az öltözékekben? 3. Viseltek-e a fejükön fejdíszeket vagy fejdődőket? Mit bizonyít ez? 4. Tudták-e ábrázolni a mozgás folyamatát a korabeli krétai művészek?

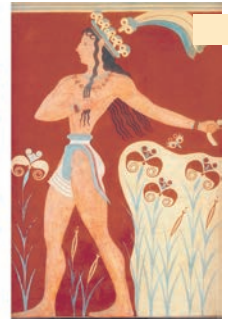
1

2

3

1. Párizsi nő. Freskó. I. e. 1500 környéke
2. Előadást szemlélő nők
3. Papkirály

Olvassátok el a mítosz részletét, mely Thészeusz egyik hőstettéről szól útban Athén felé! Miért használják a *Prokrusztész ágya* szókapcsolatot olyan tényeknél és jelenségeknél, amelyek csak nagyon erőltetett módon kapcsolhatók össze?

„Thészeusz megérkezett a híres rablóhoz Damasztészhez, akit Prokrusztésznek is neveztek. Prokrusztész áldozatait az ágyába fektette, és megkínozta. Ha áldozata nagy termetű volt és kilógott az ágyból, akkor levágott belőle, hogy éppen beleférjen. Ha alacsony volt, akkor addig nyújtotta, míg az ágygal azonos méretű nem lett. Soha senki nem fért be pontosan, mert valójában két ágya volt. Thészeusz a saját módszerével győzte le. Rádobta a rövid ágyra, melyről kilógott a lába. Levágott belőle, hogy beférjen ...”

Thészeusz mely hőstetteiről szereztek tudomást? Milyen szókapcsolatokat, kifejezéseket ismertetek meg, és mi a jelentésük?

Ellenőrizték tudásotokat!

1. Határozzátok meg Kréta földrajzi fekvését! Melyik város volt a fővárosa?
2. Magyarazzátok meg a következő fogalmat: *palota-civilizáció!*
3. Mikor jött létre, és mikor szűnt meg a minószi palota-civilizáció? Az ókori Kelet uralkodói közül ki ismerhette?
4. Milyen tények tanúskodnak a krétai civilizációról az i. e. 2. évezred közepén? Miért nevezték minószi palota-civilizációnak?

Miben különbözött Kréta gazdasági, állami és szellemi élete az egyiptomiak, illetve a kínaiak életétől? Mik voltak a három nép történetének hasonló vonásai?

27. §. AZ AKHÁJ PALOTA-CIVILIZÁCIÓ

- Nézzétek meg az illusztrációt! A tudósok egy részének az a véleménye, hogy a képen látható bronztör minószi alkotás és Kréta lerohanása után kerülhetett Mükénébe a többi hadizsákmánnyal együtt. Más vélekedések szerint a tör Mükénében készült és egy krétai mester gyártotta, aki ismerte urai ízlését. • Mit gondoltok, miről tanúskodik ez a lelet?

Aranyberakásos bronztör, melyen egy oroslánvadászat részlete látható. Mükéné

1. Mikor, és hogyan virágzott fel az akháj civilizáció?

Amikor a krétai-minószi palota-civilizáció fénykorát érte, a kontinentális Görögországban egyre nagyobb erőre tettek szert az **akháj** törzsek. Ők hozták később létre a **mükénéi civilizációt**, amely a legnagyobb akháj király-

ság fővárosának nevééről, **Mükénéről** kapta a nevét. Mükéné volt akkoriban Görögország kereskedelmi és kézműves központja. Az i. e. 16–15. században gyors fejlődésnek indult a többi akháj város is, Pülosz, Tirünsz, Athén és Thébai. Krétához hasonlóan akháj-földön is a *paloták* voltak a hatalom és kultúra központjai. Az akháj palotákat hatalmas kőfallal vették körül. Különösen Tirünsz falai voltak vastagok, mivel 4,5 méter széles és 7 méter magas kőtömbökből épültek.

A krétai palotáktól eltérően az akháj paloták termeinek belső elrendezését gondosan megtervezték. A **püloszi palota** központi részében például a nagyterem helyezkedett el a szentéllyel. Falait festmények díszítették. Számos lakószoba és gazdasági mellékhelység tartozott hozzá. A palota raktáraiban több ezer edény sorakozott, melyekben olívaolajat és más élelmiszert tároltak. A püloszi palotában épült még fürdőszoba, vízvezeték és szennyvízelvezető csatorna. Legérdekesebb részének a levéltár számított, ahol közel ezer agyagtáblát tártak fel a régészek. Az agyagtáblák felirataiból megtudhatjuk, mi jellemezte Pülosz gazdasági életét.

1. Mükéné rekonstrukciója. I. e. 1400–1200

2. A püloszi nagyterem rekonstrukciója. I. e. 1300–1200

Nézzétek meg az illusztrációt! Mit gondoltok, miért építettek palotájuk köré vastag falat az akhájok?

A püloszi levéltárban feltárt agyagtáblák segítségével a történészeknek sikerült megérteni, milyen volt az akháj Görögország államrendszere. Az ország élén a király állt, akit a hadvezér segített. A föld a király vagy a közösség tulajdonában volt. A királyi földek nagy részét az uralkodó szétosztotta hivatalnokai között fizetség fejében szolgálatukért. A tisztviselők feladata volt az adószedés, amit a faluközösségektől szedtek be élelmiszer formájában. A parasztok és kézművesek nem vettek részt az állam irányításában.

Az akháj királyok gazdagságáról a sírjaikból előkerült aranymaszkok, ékszerek, arany és ezüst edények, különböző fegyverek tanúskodnak. A feltárt leletek alapján a régészek arra a következtetésre jutottak, hogy az akháj civilizáció az **i. e. 15–13. században** élte fénykorát.

Az akhájok harcias nép volt. Hódító hadjárataikról több korabeli forrás is beszámolt. A hettiták például nagyon veszélyes nyugati szomszédnak nevezték őket. Államukról, Ahhijaváról azt tartották, hogy katonai erejét tekintve egy szinten áll Egyiptommal, Babilonnal és Asszíriával.

1. Egy mükénéi király aranyból készült halotti maszkja
2. Harcosok egy mükénéi vázán. I. e. 1200

Nézzétek meg a 123. oldalon lévő térképet! 1. Görögország mely történelmi tartományában volt a legtöbb akháj város? 2. Hol helyezkedett el a trójai királyság? 3. Hogyan sikerült az akhájoknak elfoglalni fővárosát?

2. Hogyan számolnak be a görög mítoszok a trójai háború okairól?

Az akhájok jelentős katonai erejükre támaszkodva ellenőrzésük alá akarták vonni az Égei-tengert. Kis-Ázsia érdekelte őket gazdag lüdiai aranyforrásaival. Az i. e. 13. században a hettiták katonai ereje meggyengült, így az akhájok szabad kezet kaptak a térségben.

Legismertebb katonai akciójuk Kis-Ázsiában a trójai háború volt, amely **i. e. 1240–1230** között zajlott. Az akhájokat Mükéné ura, Agamemnon vezette. Trója királya Priamosz erős katonai szövetséget kötött szomszédjaival, de a háborút elveszítette.

A görög–trójai háború emléke sokáig fennmaradt az akhájok elbeszéléseiben és a valóság fokozatosan összefonódott a legendákkal. Az évszázados mítoszok nyomán jött létre a trójai mondakör, amely később a híres *Iliász* alapjául szolgált.

Olvassátok el a mítosz részletét, és válaszoljatok a kérdésekre!

1. Mivel magyarázza a mítosz az akháj–trójai háború okát? Mi vezetett valójában a háború kitöréséhez? 2. Mit jelent az *Erisz almája* kifejezés, és milyen esetekben használjuk?

« ... Éppen ekkor ülte nászát Thetisz istennő a halandó Péleusszal. A menyegzőre minden istent és istennőt meghívtak, kivéve Eriszt, a viszály és veszekedés gonosz istennőjét. Ő azután fufangosan állt bosszút. Egy aranyalmát dobott a lakomázók asztalára «A legszebb nőnek» felirattal. Éktelen civakodás kezdődött Héra, Aphrodité és Pallasz Athéné között, mivel mindegyik magát tartotta a legszebbnek. Végül Zeusz tett igazságot köztük. Megbízta

Hermészt, vigye el feleségét és két lányát Trója földjére. Az Ida hegyén él a földkerekség legszébb férfi, Parisz, döntse el ő, kit illet az aranyalma.

Parisz, a kiszemelt férfi, zavarba jött, de mégis döntenie kellett. Athéné azt ígérte neki az almáért, hogy a világ legbölcsebb emberévé tesz. Héra azt, hogy a leghatalmasabbá. Aphrodité, a szerelem szépséges istennője pedig azt, hogy a földkerekség legszebb asszonyát ajándékozza neki. Parisz neki ítélte az almát. Athéné és Héra sértettségükben bosszút esküdtek Parisz városa, Trója ellen. Aphrodité viszont állta a szavát, Spártába kalauzolta a királyfit, s minhogya Menelaosz éppen távol volt, Parisznak ajándékozta a világszép királynét, Helenét. Parisznak még arra is volt gondolja, hogy kincsekkel megrakja a hajóját, máris boldog szerelemben hajózott Trója felé. Menelaosznak ez persze nem tetszett. Testvéréhez, Agamemnonhoz sietett, hogy megtanácskozza vele Parisz és Trója megbüntetésének módját. Nem sokkal ezután 1200 akháj hajó indult Trója ellen.»

3. Milyen szállóigék kapcsolódnak a trójai mondakörhöz?

A trójai faló egyik legrégebbi ábrázolása. Vázán látható dom-bormű i. e. 670-ből

Tíz éve tartott már az öldöklő küzdelem Trója falai alatt, de egyik fél sem tudta kicsikarni a végső győzelmet. Ekkor Odüsszeusz azt tanácsolta az akhájoknak, hogy folyamodjanak cselhez. A városkapu előtti tengerparton építettek egy hatalmas falovat, melynek gyomrában az éjszaka leple alatt a legjobb görög vitézek rejtőztek el. Másnap reggel Menelaosz serege hajóra szállt, felszedte a horgonyt és úgy tett, mintha feladná a további küzdelmet és elhajózna. Persze csak egy szomszédos öbölben bújtak meg a csatahajók. A trójaiak nem győztek csodálkozni, hogy ilyen hirtelen vége szakadt az ostromnak. Kitédultak mind a tengerpartra és a hatalmas falovat körülállva tanakodtak. A kételkedők élére egy Laokoón nevű pap állt, aki azt mondta a népnek, hogy féljenek a görögöktől, még ha ajándékot hoznak is, mert az hadicselt jelent. A trójaiak nem

hallgatták meg papjukat és bevontatták a falovat városukba. Éjszaka az akhájok Odüsszeusz vezetésével kimásztak a falóból és kinyitották a városkaput társaik előtt. A „*Félek a görögöktől, még ha ajándékot hoznak is*” szállóige valamilyen alattomos, gonosz, ártó cselekedetre utal, amitől óvakodni kell. A trójai faló pedig olyan ajándékot jelent, amit az ellenségnek adnak ártó szándékkal.

Pénélopé, Odüsszeusz felesége húsz évig várta férje hazaérkezését. Sokan szerették volna feleségül venni, de ő azt mondta, akkor megy férjhez, ha elkészül apósa halotti leple. Három éven át szőtte apósának a halotti leplet. Amit nappal megszőtt, éjszaka lebontott. Így odázta el a válaszadást az őt zaklató számos kérőnek. *Úgy készül, mint Pénélopé vászna*, mondják a soha véget nem érő munkára.

4. Hogyan ért véget az akháj civilizáció?

A trójai háború befejezése után az akháj szövetségesek egymásra támadtak. Nem tudták megosztani a hadizsákmányt. Senki sem hallgatott többé

Mükénére. Az akháj államok meggyengülését kihasználva nomád *dór* törzsek törték be Görögországba. Először Közép-Görögországot rohanták le, majd elpusztították a püloszi palotát. Mivel Tirünszt és Mükénét nem tudták elfoglalni, ezért ostromolni kezdték. Az **i. e. 12. század végén** az akháj civilizációt elpusztították a dórok.

Ellenőrizték tudásotokat!

1. Nevezzétek meg az akháj civilizáció központjait! Miért nevezik az akháj civilizációt mükénéinek is?
2. Hány évvel ezelőtt vette kezdetét a trójai háború?
3. Milyen tények tanúskodnak a civilizáció kialakulásáról kontinentális Görögországban az i. e. 15–13. században? Soroljátok fel az akháj városok legfőbb vívmányait!
4. Miért pusztult el az akháj civilizáció? Milyen szállóigéket ismersz az akhájok életéből?

Miért nevezik a mítoszok Mükénét túlszűfolt és aranyozott városnak? Lehet-e a görög mítoszokat történelmi forrásnak tekinteni?

28. §. AZ ÓGÖRÖG TÁRSADALOM ÁBRÁZOLÁSA HOMÉROSZ EPOSZAIBAN. A GÖRÖG POLISZOK MEGJELENÉSE

- Vizsgáljátok meg a képeken azokat az i. e. 5. századból származó ógörög edényeket, melyeken az *Odüsszeiát* és *Iliászt* bemutató rajzok láthatók!
- Ismeritek-e a rajzokon ábrázolt történeteket?
- Milyen információkat tartalmaznak ezek az illusztrációk az ókori görögök gazdasági életéről?
- Miről tanúskodik az a tény, hogy a fazekasok és vázafestők műveiket a görög eposzokból vett képekkel díszítették?

1

2

3

1. *Odüsszeusz és társainak menekülése Poliüphemosz barlangjából a juhok hasa alatt*
2. *Pénélopé munka közben Odüsszeuszra várva*
3. *Thetisz átveszi Héphaisztosztól az Akhilleusz számára kovácsolt páncélt*

1. Miről szól az *Iliász* és az *Odüsszeia*?

Más népekhez hasonlóan az ógörög mítoszok és legendák is szájhagyomány útján terjedtek. Vándor énekesek, *rapszódoszok* járták Hellász földjét és régen élt hősookról, háborúkról, istenekről, félistenekről, csodás tájakról meséltek az embereknek dalban.

Napjainkig fennmaradt az i. e. 8. században élt vak vándor énekes, Homérosz emléke. Őt tartják Görögország első költőjének. Két hőskölteményt írt, az *Iliászt* és az *Odüsszeiát*, melyek nemcsak szépirodalmi alkotások, hanem történelmi források is egyben. Miközben Homérosz eposzaiban egy négyszáz évvel korábban történt eseménynek állít emléket, addig saját koráról is sok mindent elárul. Az *Iliászt* és *Odüsszeiát* ezért két történelmi síkban kell vizsgálni. A dicső akháj múlt összefonódik a Mükéné bukását követő korrall.

Az *Iliász* alapjául a trójai mondakör szolgált. A mű címe Trója görög, **Ilion** nevéből származik. A hősköltemény a trójai háború 10 évéből mindössze 51 napot mesél el. Az eposz főhőse a thesszáliai *Akhilleusz*, Thetisz istennő és a görög hérosz Péleusz fia.

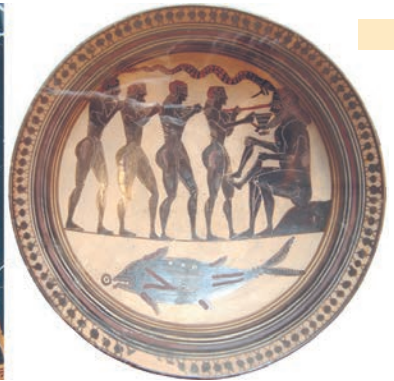
1

2

3

1. Odüsszeusz útja a szirének szigete mellett, akik képesek énekükkel elbűvölni az utazókat, majd elemészteni őket. A vázán az a jelenet látható, amint az akhájok hajója elhalad a szirének szigete mellett. Odüsszeusz a hajó árbocához köttette magát.

2. Akhilleusz egy ógörög vázán

3. Odüsszeusz megvakítja Polüphemoszt, a küklopszot

Az *Odüsszeia* története a trójai háború után veszi kezdetét. Ilion lerombolva, a görögök haza indulnak. Csak Odüsszeusz nem találja sehogyan sem az otthonába vezető utat. Poszeidón gátolja ebben, mert haragszik rá fia, Polüphemosz megvakításáért. Sok viszontagságon megy keresztül, gyakran kerül nehéz helyzetekbe saját kíváncsisága miatt, de végül mégis eléri Ithaka partjait.

Egy-két mondatban foglaljátok össze Homérosz hőskölteményeinek a tartalmát!

Gondolkozzatok el azon, miért nem tárgyalja az *Iliász* részletesen a trójai háború okait és tízéves történetét sem! Mi az oka annak, hogy csak az utolsó 51 nap eseményeit meséli el?

22. Mit tudhatunk meg a görögök gazdasági életéről a homéroszi korból (i. e. 11–9. század)?

A vasat a görög mesterek az i. e. 11–9. században kezdték megmunkálni. Ezt az időszakot *homéroszi kornak* nevezzük, ugyanis Homérosz hőskölteményeiből tudhatunk meg róla a legtöbbet. Ezekben a művekben sok utalást találunk a mezőgazdasági termelés akkori színvonaláról. Az *Iliászban* például Homérosz a csaták hőseit ekét húzó bikákhoz hasonlítja, a harcoló feleket meg egymással szembe haladó aratókhoz.

Az ógörögök gazdasági életében fontos szerepet játszott az állattartás. Homérosz idején a szarvasmarhát tartották a gazdagság legfőbb mutatójának. Odüsszeuszról tudjuk azt, hogy tizenkét csordája, több tucat nyája és számtalan kecskéje, sertése volt. A görögök gyakran fizettek ökörrrel.

Homérosz eposzaiból értesülünk arról is, hogy Hellaszban kevés volt a kézműves. Sokszor nem rendelkeztek műhellyel, ezért faluról falura jártak, hogy megkeressék a betevő falatjukat. Munkájukat a hellének akkor vették igénybe, amikor fegyverekre vagy ékszerekre volt szükségük. A földművesek és állattenyésztők maguk csinálták munkaeszközeiket. Az előkelőségek sem szégyellték ezt a munkát. Odüsszeusz például azzal dicsekszik, hogy saját ágyát maga készítette.

Görögország gazdasági életének milyen sajátosságairól van szó az *Iliászból* és *Odüsszeiából* vett idézetekben?

Héphaisztosz műhelynek a leírása az *Iliászban*:

*Lángra vette a nem puhuló rezet is, meg az ónt is,
és a nagyértékű aranyat s az ezüstöt, utána
üllőlapra nagy üllőt tett, s a kezébe ragadta
jó kalapácsát, míg a fogót másik kezébe fogta.*

Akhilleusz pajzsának a leírása az *Iliászban*:

*Rengő búzamezőt is formált: rajta a béres
nép aratott, éles sarlót lendítve kezében:
egyoldal a csomók hullottak rendben a földre,
ott meg a kévekötők fűzték kévékbe kötéllel.
Szép puha szántót is remekelt, televény laza földet,
széleset és hármasszántásút: rajta a barmot
hajtották a vetők, jártak velük erre meg arra,*

Az *Odüsszeiából*:

*Jó öregem, te a kertész munkájában ügyetlen
nem vagy, ugyan gondját viseled mindennek: a kertben
semmi sem elhanyagolt; látom sem olaj, füge, szőlő,
semmi növény, veteményágy, körtefa: mind nagyon ápol.*

Az Iliászból:

És a keserves birkózás díját megmutatta:
háromlábás edényt, tűzállót, drága tizenkét
ökröt is érőt szánt annak, ki felülkerül ebben:
s asszonyt állított a legyőzöttek be a körbe.

A tankönyv anyaga, az eposzrészletek alapján meséljétek a 1) földművelés, 2) az állattenyésztés és 3) a kézművesség fejlődéséről!

3. Hogyan mutatja be Homérosz hőskölteményeiben a görög társadalmat?

A homéroszi korban gyakran összehívták a népgyűlést. Itt határoztak a legfontosabb ügyekben, például a hadüzenet és békekötés kérdésében. A jelentéktelenebb döntéseket a vének tanácsa hozta. Ők rendelkeztek például a szántóföldek újra felosztásáról a családok között. Erre általában évente egyszer került sor. A közösség tagjai sorsolás útján döntötték el, ki melyik földet fogja kapni. Voltak azonban olyanok, akik nem jutottak szántóföldhöz, és nem volt saját gazdaságuk sem. Ők a módosabb gazdáknál vagy a törzsi előkelőségeknél dolgoztak.

A törzsi előkelőségek (hadvezérek, vének) néha **aristos**nak nevezték magukat, ami görögül azt jelenti, hogy a 'legjobb'. Szerepük különösen a háborúk idején értékelődött fel. Ilyenkor népfölkelést hirdettek, melynek élén az arisztokraták közül állt valaki. Véleményük a népgyűlésben ezért egyre meghatározóbb lett. A polgárjogokkal rendelkező egyszerűbb szabad lakosságot Hellaszban **demosz**nak, népnek hívták.

Szó van Homérosz hőskölteményeiben a rabszolgaságról is. Ebben az időben minden arisztokratának 50 rabszolgája lehetett. A rabszolgákkal nem bántak rosszul, a rabokat a nemzetség nem teljes jogú tagjainak tekintették. A földeken nem dolgozhattak, ezért a ház körüli munkákban vettek részt. Legtöbbször ők voltak a pásztorok. A rabszolgaságnak ezt a formáját **házi rabszolgaságnak** nevezik.

Görögországban, ezekben az években két társadalmi csoport jött létre, az arisztokraták és a demosz, akik különböző érdekekkel rendelkeztek. Ez a folyamat határozta meg Hellász társadalmi fejlődésének fő irányát.

Arisztokrata – a szó ógörög eredetű, a szó töve a "legjobb" jelentésű *aristos*, a *kratein* jelentése pedig "uralkodni", az összetétel jelentése tehát: "a legjobbak uralma". Az arisztokraták szolgákat tartó, jelentős javakkal rendelkező, csak kormányzással és katonáskodással foglalkozó kiváltságosok voltak. Hovatartozásukkal, származásukkal, jómódúságukkal kerültek bele ebbe a rétegbe, már megszületésükkor.

Az **arisztokrácia** eredetileg olyan kormányzati formát jelent, amelyben a legkiváltságosabbaknak, a legjobbaknak tartottak uralma érvényesül.

4. Hogyan változott meg a görög társadalom az i. e. 8–7. században?

Az arisztokraták és demosz közötti harc idején vette kezdetét az i. e. 8–7. században a görög államiság kialakulása. A folyamat sajátossága az, hogy bár a hellének egy nyelvet beszéltek, hasonló módon írtak, azonos isteneket

imádták, ugyanazok voltak a hőseik, legendáik, valamennyien sajátjuknak tekintették az *Odüsszeiát* és az *Iliászt*, mégsem rendelkeztek egységes állammal, mint az ókori Kelet népei. Görögország a **poliszok** hazája volt.

A polisz (görögül 'közösség', 'város') **polgárok** közösségét jelentette. Olyan városállamot, melyben együtt éltek földművesek és állattenyésztők, akik közösen védelmezték földjüket. A polisz központja a falal körülvett város volt, közepén a piactérrel, *agorával* és a várost oltalmazó isten templomával. A városhoz falvak, mezők, szőlők és legelők tartoztak. Az összes föld és a természeti kincsek a polisz közösségének tulajdonát képezték. Földbirtokos csak a polisz polgára lehetett. A polgárok kötelesek voltak részt venni népfelkelőként a polisz fegyveres védelmében. Legfőbb hatalommal a városállamon belül a népgyűlés rendelkezett. Munkájában csak polgárok vehettek részt. Minden polisznak megvoltak a maga hatalmi szervei.

Az i. e. 8–7. században az arisztokrácia katonai szerepe csökkent, a törzsi szokásjogot írott törvények váltották fel. A démosz egyre magabiztosabban harcolt jogaiért. Amikor a tárgyalások minden lehetőségét kimerítették az arisztokratákkal, olyan embert segítettek fegyverrel hatalomra, aki megdöntötte az addigi rendet és egyszemélyes önkényuralmat vezetett be. Az ilyen embert **türannosz**nak vagy zsarnoknak hívták.

A türannoszok nyílt harcot folytattak a törzsi előkelőségek ellen. Szétkergették a korábbi vezetőséget, újraosztották a földeket, olyan törvényeket vezettek be, amelyek egyformán vonatkoztak mindenkire. Némelyikük örökletessé akarta tenni uralmát és erőszakot alkalmazott a démoszal szemben. A nép ekkor szembefordult velük és elkergette vagy megölte őket.

Polgár – olyan ember, aki a törvények által biztosított jogokkal és köteleességekkel rendelkezik.

A **türannisz** egy ókori görög államberendezkedés volt, amely alatt a virágkorban egy alkotmányellenesen hatalomra jutott egyeduralkodó, a **türannosz** (zsarnok) uralmát értették.

1. Miért nevezték a poliszok polgárait harcoló és szavazó embereknek? 2. Mik voltak a poliszok polgárainak a jogai és kötelességei? 3. Mi volt a poliszon belül a zsarnok szerepe?

Ellenőrizték tudásotokat!

1. Kit tartanak az *Iliász* és *Odüsszeia* szerzőjének? Mikor keletkeztek ezek a hősköltemények, és miről szólnak?
2. Magyarázzátok meg a következő fogalmakat: *démosz*, *arisztokrácia*, *polisz*, *türannosz*!
3. A görög társadalom milyen sajátosságait ismerhetjük meg az *Iliászból* és *Odüsszeiából*? Hogyan változott meg a görög társadalom az i. e. 8–7. században?
4. Milyen gazdasági ágak voltak fejlettek a görögöknél? Mit olvashatunk róluk az *Iliászban* és *Odüsszeiában*?

Miért tartják az *Iliászt* és az *Odüsszeiát* nemcsak szépirodalmi alkotásnak, hanem történelmi forrásnak is egyben? Miért népszerűek ezek a történetek a filmrendezők körében még ma is?

29. §. A NAGY GÖRÖG GYARMATOSÍTÁS

Nézzétek meg a Krím-félsziget görög gyarmatairól származó műemlékeket! Bizonyítsátok, hogy a kolóniák lakói szoros kapcsolatban álltak a kontinentális Görögországgal!

1

2

1. A pihenő Héraklész. Dombormű az i. e. 4. századból és a 3. század első feléből. A Kerkinitiszén végzett ásatások során került elő (a mai Jevpatória)
2. Görög színház romjai Khersonészoszból (a mai Szevasztopol)

1. Mit értünk nagy görög gyarmatosítás alatt, és milyen irányai voltak?

Az i. e. 8–6. században a görögök gyarmatosították a Földközi- és a Fekete-tenger partvidékét. Ebben az időben 2 millió hellén indult útnak, hogy új hazát keressen magának. Sok települést hoztak létre a világban mindenütt. A népességmozgás olyan méreteket öltött, hogy a történészek elnevezték **nagy görög gyarmatosításnak**.

A kolonizációnak több oka volt. A kontinentális Görögország domborzatát tekintve hegyvidéknek számított, kevés szántófölddel. Több hellén nyomorgott, nem tudta eltartani családját. Sokan indultak útnak, hogy olyan otthonra leljenek, ahol gazdagon élhetnek. Mások meg új városokat, kereskedelmi központokat akartak létrehozni a görög áruk eladása céljából. Voltak olyanok is, akik újabb nyersanyagforrásokat kerestek. Elősegítette a gyarmatosítást az arisztokrácia és a démosz közötti harc is.

A görög gyarmatosításnak három fő iránya volt. A legtöbb gyarmat Hellásztól *nyugatra* a mai Dél-Olaszországban és Szicília szigetén, a francia és a spanyol tengerpartokon keletkezett. I. e. a 7. század közepén alakult meg Itália első gyarmata, **Kümé**, majd röviddel ezután újabb kolóniák jöttek létre: **Szurakusza**, **Rhéigion** és **Tarentum** (Spárta egyetlen gyarmata), összességében mintegy 500 kolónia.

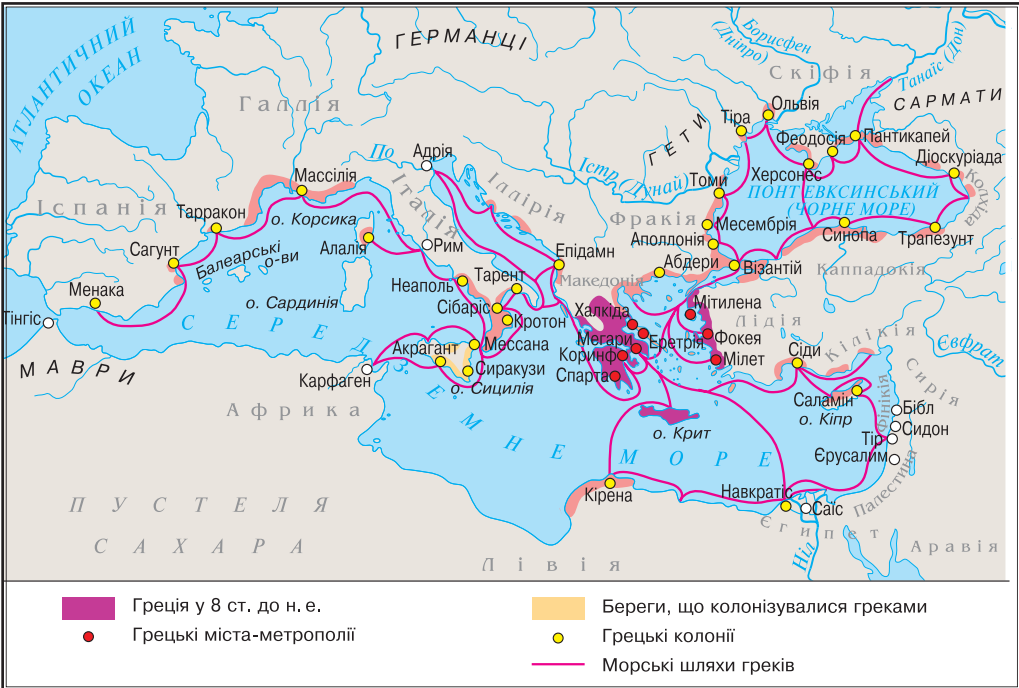
Hasonlóan jelentős volt az *északkeleti irány* is. A görögök először meghódították Trákia partjait, majd a Földközi- és Fekete-tenger közötti területet, ezután Kis-Ázsia északi része következett. Ezt követően a hellének útja a Fekete-tenger nyugati és északi partvidékére vezetett, ahol településeket hoztak létre.

Viszonylag lassabban haladt a földek *nyugati irányban* történő gyarmatosítása, Fönícia ugyanis útját állta a görögök előrenyomulásának. A görögök itt nem gyarmatokat, hanem a helyi uralkodóknak alárendelt kereskedelmi településeket alapítottak.

Mutassátok meg a térképen a nagy görög gyarmatosítás irányait! Keressétek meg mindegyik irány görög gyarmatait!

Nézzétek meg a Pantikapaionból származó ékszereket! Elmondhatjuk-e róluk, hogy úgyesen ötvöződnek bennük a görög és szkíta művészeti vonások? A választ támasszátok alá tényekkel!

2. Mikor, és hol jöttek létre a legjelentősebb görög gyarmatvárosok a Fekete-tenger északi partvidékén és a Krímen?

Az első görög települések a Fekete-tenger északi partvidékén az i. e. 7. század közepén jöttek létre. A térség gyarmatosításában fontos szerepet játszott a kis-ázsiai Milétosz. A legtöbb gyarmatvárost ugyanis milétosziak alapították.

A mai Dél-Ukrajna területének első görög gyarmata **Berezan** szigeten (akkor félsziget) volt, mely a mai Mikolajiv megyei Ocsakivka közelében volt. A milétosziak az i. e. 7. század közepén rakták le a település alapkövét, amit **Borüszthenész**nek neveztek a Dnyeper görög elnevezése után.

Az i. e. 6–5. században a hellének megvetették lábukat a Fekete-tenger egész partvidékén. Gyarmatvárosaik négy térségben összpontosultak: a Dnyeszter és a Déli-Bug alsó szakaszán, a Kercsi-félszigeten és Krím délnyugati részén. A Dnyeszter (Turasz) torkolatában jött létre a mai Bilhorod-Dnyisztrovszkij helyén **Turasz**, a bugi-limán jobb partján pedig **Olbia** (Parutine község közelében Mikolajiv megyében). A legjelentősebb gyarmatvárosnak **Kherszonészosz** számított (Szevasztopol területén). Igaz, kicsit később az i. e. 5. század végén alapult.

A Kercsi-szoros partján, amit a görögök Kimmér Boszporuszonnak neveztek, voltak a következő gyarmatvárosok: **Pantikapaion** (ma Kercs), Theodószia, Phanagoria, Nümphaion, Mürmekion, Türitáke.

I. e. 480 környékén jött létre a Boszporuszi királyság, amely több mint húsz görög gyarmatvárost egyesített. Fővárosa Pantikapaion volt.

A 145. oldalon lévő térképen keressétek meg a Fekete-tenger északi partvidékén és Krímen a görög gyarmatvárosokat!

Nézzétek meg az *Utcai jelenet Olbiában* című rekonstrukciót! Szerintetek miről beszélgethettek az ott lakók séta közben? Játsszátok el!

3. Mi határozta meg a görögök életét a Fekete-tenger északi partvidékén és a Krímen?

A görögök új hazájukban úgy akartak élni, mintha még mindig Hellászban lennének. Ezért gyarmataikat azoknak a városoknak a mintájára építették fel, ahonnan érkeztek. Nem voltak ez alól kivételek a Fekete-tenger északi partvidékének kolóniái sem, ahonnan visszaköszöntek az ókori Görögország gazdasági, politikai és kulturális életének sajátosságai. A térség gyarmatosítása békés úton történt egy szűk, 10 kilométeres, tengerparti sávban. Nem sértette a helyi lakosok érdekeit, akikkel a görögök előnyös kereskedelmi kapcsolatokat ápoltak.

Minden tengerparti gyarmatváros a kontinentális Görögország városrendezési törvényei alapján épült. Magas kőfal vette körül bástyákkal és megerő-

sített kikötő is tartozott hozzá. Városnegedekre tagolódott. Központjában a főtér, az agora állt templomokkal övezve. Az agora körül épültek fel a legfontosabb középületek is. Egyes városokban a középületeket a hegy tetején helyezték el és falat emeltek köréjük. Így jött létre az **akropolisz**, a város falakkal körülvett vára. A házakat kőből építették, falaikat lecsiszolták, a tetőt piros cseréppel fedték. A Fekete-tenger északi partvidékének sajátossága volt a pincelakások sokasága. Egyenes utcái vagy derékszögben metszették egymást, vagy pedig szerteágaztak. Kőből és cserépből rakták ki őket. Az utcák mellett szennyvízelvezető csatornák épültek. A gyarmatvárosoknak volt vízvezeték hálózata is.

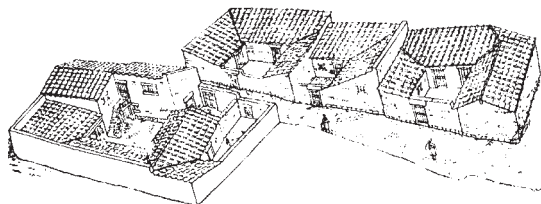

Pantikapaion akropolisza. Rekonstrukció

Minden városhoz mezőgazdasági körzet, **khóra** tartozott. Lakói földműveléssel, kertészkedéssel, gyümölcsstermesztéssel foglalkoztak. A termést a piacon értékesítették.

A könyv szövege és az illusztráció alapján meséljete a görög gyarmatvárosok szerkezetéről!

Kherzonészosz és Olbia lakóházainak rekonstrukciója

Ellenőrizték tudásotokat!

1. Mikor vette kezdetét a nagy görög gyarmatosítás, és melyek voltak a fő irányai?
2. Mi volt az oka a nagy görög gyarmatosításnak?
3. Mikor, és milyen körülmények között lett a Fekete-tenger északi partvidéke a görög világ része?
4. Milyen volt a szerkezete a Fekete-tenger északi partvidékén és a Krím-félszigeten épült gyarmatvárosoknak?

Miért nevezik a Fekete-tenger északi partvidékét és Krímet a görög világ töredékének? Bizonyítsátok legalább 4–5 érvel az állítást!

30. §. ATHÉN ÉS A SPÁRTAI ÁLLAM

A demokrácia megőrzésének egyik módja Athénban az i. e. 6. század végén a cserépszavazás (osztrakiszmosz) volt. Évente egyszer a népgyűlés feltette a kérdést, van-e olyan ember a poliszban, aki veszélyezteti a demokráciát. A polgárok felkarolták egy cserépre annak a személynek a nevét, akiről így vélekedtek. Ha valaki 6 ezer szavazatot kapott, azt száműzték Athénból 10 évre.

- Szerintetek igazságos volt-e ez a módszer?
- Miről tanúskodnak az osztrakonok (cserepek), mint történelmi források?

Athéni osztrakonok

A 123. oldalon lévő térképen mutassátok meg Attikát! A Balkán-félsziget mely részén fekszik?

1. Mi határozta meg az athéni polisz társadalmi életét az i. e. 8–7. században?

Már megtanultátok azt, hogy Görögország számtalan kisebb-nagyobb poliszból állt. Kettő közülük nagyon ismert volt. Az ókorban úgy tartották, Hellász két lábon áll: az egyik Athén, a másik Spárta.

Athén az Attikai-félszigeten terült el, Közép-Görögország termékeny síkságának közepén 5 kilométerre a tengertől.

A polisz vezetése az arisztokrácia kezében összpontosult. A legfőbb hatalmat az **areioszpagosz** gyakorolta, melynek tagjai a nemzetségfők és a **9 arkhón** volt. Az arkhónok testülete Athén vezető állami tisztségviselőiből: az elnökből, a főpapból, a katonai parancsnokból és a hat törvényhozóból állt.

Ezekben az években sok paraszt elszegényedett és kénytelen volt kölcsönt kérni a gazdagabbaktól. Az arisztokraták adóskövet állítottak az adós mezszejére, melyre rá volt vésve, kinek, mennyivel és meddig tartozik. Amennyiben az adós nem törlesztett idejében, földjét elvették, őt magát pedig eladták rabszolgának. Ha valaki földet bérelt, a termés egyhatodát tarthatta meg, a többi a tulajdonost illette.

I. e. 621-ben az egyik arkhón, **Drakón** kezdeményezésére kegyetlen törvényeket fogadtak el.

Olvassátok el Plutarkhosz (görög író és filozófus, (kb. 46 – kb. 120)) *Párhuzamos életrajzok* című művének szövegrészletét! A szerző többek között Drakón törvényeit tárgyalja benne. Vajon miért nevezték ezeket a törvényeket drakóinak?

„... A drakóni törvények értelmében halálbüntetéssel sújtották a legcsekélyebb bűncselekményeket is. Így a munkakerülők, a zöldség és gyümölcs tolvajok ugyanolyan büntetést szenvedtek el, mint a templomrablók, vagy a gyilkosok. Mikor megkérdezték tőle, miért sújtott halálbüntetéssel oly sok vétséget, Drakón állítólag azt felelte, hogy szerinte a kis bűnök is megérdemlik a halálbüntetést, a nagyobbakra pedig nem talált súlyosabbat...”

Olvassátok el Plutarkhosz *Párhuzamos életrajzok* című művének szövegrészletét! A szerző azokról az eseményekről ír, amelyek Szolón megválasztását eredményezték. Milyen okok vezettek a reformok meghirdetéséhez Attikában?

„... A gazdagok és szegények közti ellentét élesebb volt, mint valaha; a város helyzete a teljes bizonytalanság képét mutatta, s a zavarok megszüntetésére egyetlen mentségnek az egyeduralom látszott. Az egyszerű nép az utolsó szál emberig a gazdagok adósa volt. Földjüket nekik művelték, minden termény hatodát nekik fizették, ezért a parasztokat hektémorosznak (hatadosoknak) vagy csak egyszerűen napszámosoknak nevezték. Sokan saját személyüket zálogosították el, s hitelezőik bármikor eladhatták őket rabszolgának otthon vagy az ország határain túl. Mások kénytelenek voltak gyermeküket eladni (ezt semmiféle törvény nem tiltotta), vagy kegyetlen hitelezőik elől elmenekültek a városból. A többség, közöttük a legbátrabbak, egymást biztatták, hogy ne essenek kétségbe, és ne engedjenek az igazságtalanságnak, hanem válasszanak valakit, akiben megbízhatnak, s aki képes őket vezetni. Azt javasolták, szabadítsák fel a tartozásaik miatt eladott rabszolgákat, osszák fel a földet, és változtassák meg gyökeresen az állam alkotmányát...”

2. Miért mondják azt, hogy Szolónnal vette kezdetét az athéni demokrácia kialakulása?

I. e. 594-ben választották első arkhónná **Szolónt**, a híres bölcselőt és költőt. Parancsára megszüntették az adórszolgálatot. A parasztok földjéről eltávolították az adósköveket, adósságaikat eltörölték, birtokukat visszaadták. A külföldön raboskodókat Szolón állami pénzen kiváltotta és hazahozatta. Ezek a változások a parasztgazdaságok megerősödéséhez és fejlődéséhez vezettek. Athén polgárai magabiztosakká váltak, hisz a legszegényebb parasztot sem lehetett többé rabszolgává tenni.

Szolón következő lépése az volt, hogy a polgárokat vagyoni alapon négy osztályba sorolta:

Ötszázmérősök – a leg-gazdagabbak, évi 500 mérő (medimnosz) gabonát termelők.	Lovagok – évi 300 mérő (medimnosz) gabonát termelők.	Ökörfogatosok (zeugítészek) – évi 200 mérő (medimnosz) gabonát termelők.	Napszámosok (thészek) – évente kevesebb, mint 200 mérő (medimnosz) gabonát termelők.
Egy mérő (medimnosz) 52,5 liter olívaolajjal vagy borral volt egyenlő.			

Attika polgárainak helyzete ezután nem a származásuktól függött, hanem jövedelmük nagyságától. Ez határozta meg *jogaikat és kötelességeiket*.

Az első és második osztályhoz tartozó polgárok a lovassághoz kerültek. A zeugítészek alkották a nehézfegyverzetű gyalogság derékhadát. A thészek a könnyűgyalogságnál szolgáltak, vagy evezősök voltak a hadihajókon.

Szolón megreformálta az állam kormányzását. A legfőbb hatalmat Athénban a *népgyűlés* gyakorolta, melynek tagja volt minden huszadik életévét betöltött férfi. A gyűlés döntött a legfontosabb ügyekben: törvényeket fogadott el, megválasztotta az állami tisztviselőket. Állami tisztséget csak az első három osztály képviselői tölthettek be. A thészeknek csupán szavazati

joguk volt. A népgyűlés munkáját a **négyszázak tanácsa** (minden osztály 100–100 képviselővel vett benne részt) segítette. A tanács feladata volt a törvények előzetes megvitatása és a népgyűlés elé terjesztése.

Az areioszpagosz tárgyalta a legsúlyosabb bűncselekményeket. A halálos ítéletekről éjszaka szavaztak, hogy megőrizték annak titkosságát. A szavazás a következő módon történt. A szervezet minden tagja egy-egy követ dobott az urnába. Feketét, ha jóváhagyta a halálbüntetést, fehérét, ha a kegyelem mellett voksolt. Szavazategyenlőség esetén Athén fehér köve döntött. Szolón elrendelte a **bírói tanács** létrehozását, melynek hatezer harminc évesnél idősebb tagját évente újraválasztották.

Szerkesszettek időtengelyt, tüntessétek fel rajta a megfelelő dátumokat, és oldjátok meg a kronológiai feladatot! *Hány évvel ezelőtt rakta le Szolón az athéni demokrácia alapjait? Milyen század melyik felében volt ez?*

Mit gondoltok, mire gondolt Plutarkhosz, amikor Szolón reformjainak következményeit kommentálta: „A gazdagokat magára haragította a záloglevelek érvénytelenítésével, de a szegények is megharagudtak rá, mert reményeik ellenére nem valószínűsítette meg a földosztást.”?

3. Miről vált híressé Peiszisztratosz és Kleiszthenész?

Bármennyire is voltak mélyrehatók a Szolón reformjai következtében végbement változások, nem rendítették meg a hatalmi elit erejét. Ekkor lépett színre **Peiszisztratosz**, aki a demokrácia védelmezőjének és a szegény polgárok pártfogójának nevezte magát. Athénban **türanniszt** hozott létre. Peiszisztratosz a földet szétosztotta a parasztok között. Egységes adót vezet be mindenki számára, ami a termés tizedrészét tette ki. Ezáltal gazdagabb lett az államkincstár. Hogy a parasztok munkája még több hasznot hozzon, megparancsolta, búza helyett szőlőt és olívbogyót termesszenek. Megélénkült a kereskedelem a Fekete-tenger északi partvidékének gyarmatvárosaival.

Közben a város utcáit kiszélesítették és kiegyenesítették. Vízvezeték épült, amely ivóvízzel látta el Athént, csatornahálózat a szennyvíz elvezetésére. A más városokból meghívott építészek, szobrászok, festők új templomokat emeltek. Ekkor épült fel Athéné temploma, az Akropoliszon. Peiszisztratosz parancsára jegyezték le az *Iliászt* és az *Odüsszeiát*.

I. e. 510-ben a zsarnokságot megdöntötték. A népgyűlés felhatalmazta **Kleiszthenészt**, hogy reformokat hajtson végre. A reformok i. e. 507-ben kezdődtek. Az Attikai-félszigetet 10 phülére (területre) osztotta. Minden phülé három részre tagolódott: egy síkvidéki, egy tengerparti és egy hegyvidéki kerületre.

Sztratégoszok – széles katonai és polgárjogi hatáskörrel felruházott hadvezérek a görög poliszokban.

A négyszázak tanácsa helyett megalapította az **ötszázak tanácsát (bulé)**, amely a phülék képviselőiből állt. Két új kollégiumot hozott létre. Az egyik az adószedést felügyelte, a másik a fegyveres erők működését (**sztratégoszok** kollégiuma). Az athéniak

minden évben tíz sztratégoszt választottak, hogy vezessék a hadsereget.

A **demokrácia** megőrzése érdekében bevezette az osztrakizmust, cserépszavazást. Minden athéni polgár rákarcolhatta egy cserépdarabkára annak az embernek a nevét, akit az államra nézve veszélyesnek tartott.

Kleiszthenész idején fejeződött be az athéni állam demokratikus alapokon történő felépítése.

Demokrácia – görög eredetű szó, a *démosz* (nép) és *kratein* (uralom) szavakból jött létre. Jelentése: *népuralom*. A demokrácia egyik legmeghatározóbb sajátossága a szólás- és véleményszabadság.

Miért nevezik Peiszisztratoszt zsarnoknak? Zsarnoki volt-e a rendszere? Mit tett Athénért? Miért mondják azt, hogy Kleiszthenész idején fejeződött be az athéni állam demokratikus alapokon történő felépítése?

Keressétek meg a 123. oldalon lévő térképen Messzénia és Lakónia!

4. Hogy jött létre Spárta? Kik, és hogyan irányították az államot?

Az i. e. 9. században dór törzsek érkeztek a Peloponnészoszi-félszigetre, és néhány települést hoztak ott létre. Meghódították a helyi akháj törzseket, és i. e. a 7. században elfoglalták a szomszédos Messzénia is. A két messzéniai háború idején jött létre **Lakedaimón (Spárta)**.

Spártaiak – az ókori Spárta teljes jogú polgárai.

Mivel a leigázott népesség többszörösen felülmúlta a hódítókat, ezért a **dór-spártaiak** legfőbb feladata uralmuk megőrzése volt.

Az ókori görög történészek és írók nagyra értékelték a spártai törvények megalkotóját, a legendás bölcset, **Lükurgoszt**. A spártai polisz élén a geruszia, vének tanácsa állt, melynek 28 hatvan évnél idősebb tagja volt. Részt vett a munkájában még két harminc évnél idősebb király is, akik a hadsereget vezették. A királyi hatalom örökletes volt, a geruszia tagjait pedig a népgyűlésen választották meg a hatalmi elit képviselői közül. A vének tanácsa döntéseit a népgyűlés hagyta jóvá. A nép elfogadhatta vagy pedig elutasíthatta a vének és a királyok javaslatait. Amennyiben a népgyűlés helytelenül döntött, a geruziának és a királyoknak jogukban állt feloszlanni azt. A hatalom megszervezésének ezt a módját **oligarchiának** nevezzük.

A vének tanácsa (geruszia) Spártában. Művészi rekonstrukció

Miért nevezik a spártai államot oligarchikusnak?

Ellenőrizték tudásotokat!

1. Határozzátok meg Athén és Spárta földrajzi helyzetét!
2. Magyarozzátok meg a következő fogalmakat: *drákói törvények, demokrácia, osztrakizmus, adósrabszolgaság, areioszpagosz, arkhónok, spártaiak, oligarchia!*
3. Mi volt a lényege Szolón és Kleiszthenész reformjainak? Mik voltak az eredményei?
4. Milyen sajátosságai voltak Spárta társadalmi életének?

Összehasonlíthatók-e a mai demokratikus államok Athénnal Szolón idejéből? Mit örökölték az ógörögöktől, és mit nem vettek át tőle? Miben különbözött Spárta államigazgatása Athénéétől?

31. §. A SPÁRTAIK ÉLETE ÉS ISKOLÁZÁSA, NEVELÉSE

7. SZ. GYAKORLATI FOGLALKOZÁS

1. Hogyan teltek a spártaiak mindennapjai?

A spártaiak mindig készek voltak harcolni. Nem foglalkoztak gazdasággal, nem kereskedtek. A háborúskodás töltötte ki mindennapjaikat. Harci szellemüket az állandó sportversenyek segítségével tartották ébren. Nem hagyhatták el ok nélkül a polisz területét, röviden, pontosan kellett fogalmazniuk, feleslegesen nem beszélhettek, az otthon elhangzott párbeszédnek tartalmát sem árulhatták el. Spárta olyan volt mint egy katonai tábor.

Az lehetett teljes jogú spártai polgár, akinek volt földbirtoka, részt vett az állam által felügyelt nevelésben és valamelyik közkonyhán étkezett, ahol az összes harminc évnél idősebb férfi is evett.

Futóversenyen részt vevő spártai lány az i. e. 5. századból. A spártai lányoknak, mint jövőbeli anyáknak, erősnek, egészségesnek és edzettnek kellett lenni. Ezért futottak, birkóztak és gerelyt hajítottak

Olvassátok el a Plutarkhosz művéből származó részletet! Vajon miért állítja az alábbiakat a szerző: „Spárta az egyetlen város, melyre illik a következő mondás: *élettelen és mozdulatlan festményre hasonlít a gazdagsága.*”?

„... Hogy teljesen megszűnjön az egyenlőtlenség, először is minden arany- és ezüst-pénzt kivont a forgalomból, és elrendelte, hogy fizetési eszközkül csak vasat szabad használni. A vaspénz azonban olyan nehéz volt, és olyan kevés értéket képviselt, hogy tíz mina értékű pénz otthoni elraktározásához külön kamra, elszállításához pedig igásszekér kellett. Később száműzte a szükségtelen és felesleges mesterségeket, bár ezek legnagyobb része magától is eltűnt a régi pénzzel együtt, hiszen senki nem vásárolt fényűzési tárgyakat. Sem idegenből hozott árut, sem dísztárgyakat nem lehetett vaspénzért vásárolni. Külföldi kereskedők hajói nem kötöttek ki Lakedaimón kikötőiben. Hogy még sikeresebben harcoljon a fényűzés ellen, és megszüntesse a gazdagság utáni vágyakozást, harmadik és legcsodálatraméltóbb intézkedésével bevezette a közös étkezést. Spárta lakosainak össze kellett gyűlniük, hogy együttesen fogyasszák el a meghatározott hús- és növényi eredetű ételeket. Senki sem merészelt otthon étkezni a gazdagon megterített asztal mellett, végigheveredni a drága párnákkal borított kereveteken.”

Önálló munka. 1. sz. feladat Válaszoljatok a kérdésekre!

1. Miért szűnt meg az új pénz bevezetésével, Plutarkhosz szavai szerint, a bűnözés?
2. Miért vezették be Spártában a közös étkezést?
3. Lükurgosz mely intézkedései hatottak leginkább a spártaiak életére?

2. Mire akarták gyerekeiket megtanítani a spártaiak?

Az állam nagy figyelmet fordított a nevelésre. Az újszülöttek élete a vének tanácsának döntésétől függött. A spártaiak úgy tartották, hogy beteg gyermekekre sem az államnak sem a családnak nincs szüksége. Hétéves korig a gyermekek otthon nevelkedtek. Azután közösségi iskolákba kezdtek járni. 14 éves korukban Artemis-Orthüa szentélyében beavatási szertartáson vettek részt. Ha némán túrték a korbácsütéseket, akkor a következő szintre léphettek. Amikor betöltötték 18. évüket, besorolták őket az epheboszok közé. Ekkor már katonai feladatokkal foglalkoztak. Néha loptak is, ugyanis élelemmel saját magukat kellett ellátniuk. A férfiak nevelése 30 éves korukban ért véget. A nők 18 évesen lettek felnőttek. Ezután mehettek férjhez.

Spártai harcos csatához készül. Haja leengedve, vállán köpeny. I. e. 5. század

Nézzétek meg az illusztrációt! A történelmi forrásokból tudjuk, hogy a spártaiak vörös köpenyben mentek a csatába. Vajon miért?

3. A spártai nevelés milyen részleteiről értesültünk Plutarkhosztól?

„Lükurgosz a fiúgyermeket hétéves korukban csoportokba osztotta, ahol közös nevelésben részesültek, együttesen vettek részt a játékokban, és tanulmányaikat is közösen végezték. A csoportok vezetőivé a legértelmesebb és a harci játékokban legbátrabb ifjakat tette. A többiek ezek útmutatásait követték, engedelmeskedtek nekik, és alávetették magukat az általuk kiszabott büntetéseknek. Ez a fajta nevelés kitűnő iskolája volt az engedelmességnek. Írni-olvasni csak annyit tanultak, amennyi éppen szükséges volt. Neveltetésük legfőbb célja az volt, hogy feljebbvalóiknak fegyelmezetten engedelmeskedjenek, elviseljék a testi fájdalmakat, és a harcban győzzenek.”

Ahogy ifjakká serdültek, mind keményebb edzésnek vetették alá őket, hajukat rövidre nyírták, mezítláb járatták őket, és a játékokban majdnem mindig mezítelen testtel kellett részt venniük. Amikor betöltötték tizenkettedik évüket, levetették az alsóruhát (chiton), s egész éven át ugyanabban a köpenyben (himation) jártak. Testük mosdatlan volt, nem fürödtek, olajjal nem kenték magukat; ilyen fényűzésben csak az év néhány napján volt részük.

Chiton – hosszú, ujjatlan alsóruha

Himation – köpeny, melyet a chitonra öltöttek

Az ifjakat arra tanították, hogy beszédükben a metsző gúnyt kellemes kifejezéssel vegyítsék, és mondanivalójukat lehetőleg minél kevesebb szóba sűrítsék. Mint már említettük, Lükurgosz nagy súlyú vaspénzének csekély vásárlóértéke volt, a beszéd értékét azonban, éppen ellenkezőleg, kevés szóval és egyszerű kifejezésmóddal tette tartalmassá és mély jelentőségűvé. Arra nevelte az ifjakat, hogy a hallgatás erényét megbecsülve, válaszaik tömörök és kifejezőek legyenek. Lükurgosz maga is szerette a rövid, velős kifejezéseket; kitűnik ez ránk maradt mondásaiból is. Így például, amikor az államforma kérdéséről volt szó, valakinek, aki sürgette, hogy Spártában vezessék be a demokráciát, a következőt mondta: „Vezesd be a demokráciát előbb saját otthonodban!”

Miért nevelték a gyermekeiket ilyen szigorral a spártaiak?

Önálló munka. 2. sz. feladat.

1–2. A Plutarkhosz művéből származó szövegrészek segítségével próbáljátok megmagyarázni a *spártai nevelés* és a *lakonikus beszéd* kifejezések eredetét!

3. Folytassátok a mondatot igékkel:

A spártai fiúkat megtanították ..., ..., ..., ...,

Önálló munka. 3. sz. feladat.

Xenophón elbeszélésének felhasználásával magyarázzátok meg, miben különbözött a spártai nevelés a szövegrészletben szereplőtől.

A spártaiakat másképp nevelték, mint a többi görögöt: először is azért, mert ..., másodszor..., harmadszor... .

Palaisztra – gimnasztikai magániskola tornacsarnokkal, futópályával, úszómedencével.

„Azok a hellének, akik odafigyelnek gyermekük nevelésére, már kiskoruktól kezdve pajdagogoszt, rabszolgát állítanak mellé, aki elkíséri őket a tanítókhöz, hogy elsajátítsák az írást és az éneklést, vagy a palaisztrába, ahol megismerhetik a küzdősportokat. Közben lábukat cipőbe szorítják, ruhákat aggatnak rájuk, és annyi ételt adnak nekik, amennyit csak elbír a gyomruk...”

Értékeljétek az órán végzett munkátokat az alábbi követelmények alapján! Az 1–3. feladat megoldásáért 1–3 pont jár. Szintén 1-től 3 pontig értékelhető a párban és csoportosan végzett munka is (max. 12 pont).

Hasonlítsátok össze Athén és Spárta polgárainak a meggyőződését! Mire voltak büszkéek, mit tartottak a legnagyobb erénynek, mit ítélték el?

A KLASSZIKUS ANTIK GÖRÖG CIVILIZÁCIÓ

32. §. A GÖRÖG-PERZSA HÁBORÚK (i. e. 500–449)

Nézzétek meg a képen látható görög hadihajót, a triérészt! A tengeri hadviselés milyen formája látható az illusztráción?

A szalamiszi ütközet részlete i. e. 480. Művészi rekonstrukció

Triérész – három evezősoros görög hadihajó. Ilyen hadihajó segítségével tudták legyőzni a görögök a perzsákat a görög–perzsa háború egyik ütközetében.

1. Milyen eseménnyel vette kezdetét a görög–perzsa háború?

Már tanultátok, hogy i. e. 522-ben I. Dárius lett a perzsa állam uralkodója. Röviddel ezután meghódította Lüdiát, és adóztatni kezdte Kis-Ázsia görög városait. Később hadjáratot indított a szkíták ellen, majd elfoglalta az Európát Ázsiával összekötő szorosokat.

I. e. 500-ban Milétozon felkelés robbant ki a perzsa uralom ellen. Ezzel vette kezdetét a görög–perzsa háborúk sora. A Milétozt támogató kis-ázsiai városok segítségért fordultak a görög poliszokhoz. Kérésükre azonban csak Athén és Eretria válaszolt, amely Euboia szigetén volt. Kezdetben a siker a felkelők oldalán állt. Később a perzsák győztek a tengeren, és elfoglalták Milétozt. A várost lerombolták, lakói valamennyien rabszolgává lettek.

1

2

1. Perzsa katona. Rekonstrukció

2. Ógörög hoplita. Nehézfegyverzetű gyalogsági harcos

Athén tisztában volt azzal, hogy a perzsák bosszút fognak állni Milétosz támogatásáért, ezért készülődni kezdett a háborúhoz.

2. Hogyan zajlott a görögök első győztes csatája a perzsák ellen?

I. e. 492-ben I. Dárius sikertelen hadjáratot indított a görögök ellen. A perzsa flotta az Athosz-foknál viharba került és háromszáz hajója elsüllyedt.

Két évvel később I. Dárius azzal a követeléssel fordult a görög poliszokhoz, hogy ismerjék el a hatalmát: „*A királyok királya, a nagy király I. Dárius, minden ember ura és parancsolója kelettől nyugatig földet és vizet követel tőletek.*” Több polisz behódolt. De Athén és Spárta ellenállt. Athénban tengerbe dobták a perzsa követet, Spártán meg a kútba, mondván, vigyenek onnan vizet meg földet uralkodójuknak.

I. e. 490-ben a perzsák áthajóztak az Égei-tengeren és partra szálltak Attikában, a **Marathóni síkon**. Athéntől 42 kilométerre nyugatra. A perzsáknak 30 ezer katonája volt, Athénak meg 10 ezer népfelkelője és 10 ezer szövetséges harcosa a thébai Plataiai-ból. A görögök derékhadát a **falanxot** alkotó nehézfegyverzetű gyalogság képezte. A sztratégoszok közt kitűnt tehetségével **Miltiadész**. A görögök ebben a csatában bátorságuknak és kitartásuknak köszönhetően győztek. A perzsák pedig elszenvedték első vereségüket. A legenda szerint a hírnök, aki Athénba elvitte a győzelem hírért, a kimerültségtől holtan esett össze. Ennek az eseménynek a tiszteletére olimpiai versenyszámként bevezették a maratoni futást (42 kilométer 192 méter), amit mind a mai napig megrendeznek.

Falanx (phalanx) – az ókori Görögországban kialakult hoplita-hadviselés alapegysége volt. Eredetileg olyan több sor mélységű, nehézfegyverzetű gyalogosokból álló hadrendet jelölt, ahol az arcvonal szélessége nagyobb, mint a mélysége. A nyolcsoros mélységű klasszikus falanx akár 1–1,5 km hosszú is lehetett mindegyik sorban 1000 katonával.

Az első maratónfutó. Művészi rekonstrukció

• Mit gondoltok, mit mondhatott a hírnök a csata kimeneteléről?

Szerkesszettek időtengelyt, tüntessétek fel rajta a megfelelő dátumokat, és oldjátok meg a kronológiai feladatot! *Hány év telt el Szolón törvényeinek bevezetése és az első görög-perzsa csata között?*

A térkép segítségével beszéljétek Xerxész i. e. 480–479-es hadjáratairól és jelentősebb csatáiról!

3. Hogyan zajlottak a görög-perzsa háború eseményei Xerxész hadjárata idején?

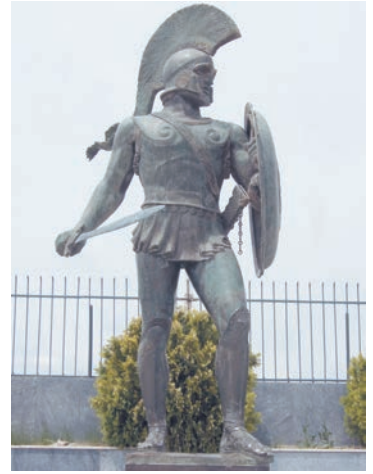
I. e. 480-ban Dárius fia, Xerxész csapatai élén megindult Görögország felé. A görögök ekkor már felkészülve várták őket. A tehetséges államférfi, **Themisztoklész** arkhón 31 poliszból álló perzsaellenes szövetséget hozott létre. Parancsára 200 új triérészt bocsátottak vízre. Hogy elnyerje Spárta támoga-

tását még a hadsereg és flotta főparancsnokságról is lemondott. A hellének a perzsákat a **Thermopüli-szorosban** akarták feltartóztatni. 7 ezer spártai harcos volt hivatott ezt végrehajtani **Leónidász** király parancsnoksága alatt.

7 ezer 150 ezer ellenében. És a görögöknek még így is sikerült a perzsákat négy teljes napon keresztül megállítani. De akadt egy áruló, aki kerülő hegyi utakon bevitte a perzsákat a szorosba, s azok hátba támadták a spártaikat. Leónidász ekkor parancsot adott a görögöknek a visszavonulásra. Csak háromezres spártait hagyott maga mellett, akikkel utolsó csepp vérükig harcolt az egyenlőtlen küzdelemben a hazát, a szabadságot és a függetlenséget védelmezve. Mindannyian hősi halált haltak.

Leónidász király mai emlékműve

Olvassátok el a szövegrészletet Hérodotosz *Történelem* című művéből! Vajon miért nevezik a Thermopüli-szoros védőit a katonai bátorság szimbólumának?

„Négy napig várt a király abban a feltevésben, hogy a görögök előbb-utóbb úgyis maguktól elszaladnak, de aztán az ötödik napon már kezdte szemtelenségnek és ostobaságnak tartani, hogy még mindig ott vannak. Haragjában a médeket és a kissziaikat küldte rájuk azzal a paranccsal, hogy élve fogják el őket és hozzák oda mindnyájukat a színe elé. Erre a médek előtörve a görögökre rohantak, és sokan elesetek közülük; mások léptek az elesettek helyére, de így sem jutottak előbbre, bár most már nagyon sokan elhullottak. Láthatta ebből mindenki – maga a király is! –, hogy a perzsa hadseregben sok az ember, de kevés a férfi! Mondják, hogy a király, aki végignézte az egész hegy-szorosban vívott csatát, seregét féltve háromszor ijedten ugrott fel trónjáról. Az első nap így harcoltak, de a következő nap se jutottak előbbre a barbárok. A spártaiak lándzsáikkal küzdöttek, majd kardjukkal. ... Később foggal-körömmel, míg el nem borították őket az ellenség nyilai ...”

A thermopüli csatával egy időben a görög flotta is elkeseredett harcot vívott a perzsák ellen. Az athéniak többségét erre az időre **Szalamisz szigetére** menekítették. Nyitva állt az út Athén felé. A perzsák végül egy üres városba vonultak be, melynek nagy részét felgyújtották.

A görög flotta a Szalamiszi-öbölben várt az ellenségre. Itt került sor a döntő ütközetre **i. e. 480.** szeptember 28-án. A nagy és nehézkes perzsa hajók összezúzódtak a sziklákon és megfeneklettek a zátonyokon. A könnyű görög triérészek hegyes orrukkal átütötték a perzsa hajók oldalát és összetörték az evezőket.

Xerxész perzsa király az Egalea hegyről figyeli a szalamiszi csata kimenetelét. Művészi rekonstrukció

A szalamiszi ütközet művészi leírását adja a csata résztvevője, Aiszkühülosz görög drámaíró. Olvassátok el a versrészletet, majd keressétek meg azokat a sorokat, melyek a görögök győzni akarásáról tanúskodnak! A részlet segítségével elevenítsetek fel a csata menetét!

« ...lehet már hallani nagy zendülést: „Görög fiak, lendüljétek! Mentsétek meg hazánkat, a sok kisdedet, mentsétek meg a nőket, az ős szentélyeket, az ősök sírját... Most dől el minden itt.” Feleletül minálunk is hangáradat zúg perzsa nyelven: „itt a döntő pillanat!” Legott hajó hajóba fúrja bronz hegyét. A támadást athéni gálya kezdi el: egy tirusi hajó oromtornyát törí

porrá – más gálya csőre más hajóba fúr. Kezdetben még helytáll a perzsa áradat; de a szorosban feltolul a sok hajó, már egy se tud a más baján segíteni, bronz-csőr ütéseikkel egy a másikat horpasztja: törnek evezőik rendei; nagyon is nem bolondul jöttek körbe ránk a hellének hajói... Ami hajó hajóhadunkból fennmaradt, Fut kapkodón evezve, rendezetlenül.»

A következő év tavaszán a perzsák ismét lerohanták Attikát és felégették Athént. A görögök döntő ütközetre készültek, melyre a boiótia **Plataiai** mellett került sor. A csata görög győzelemmel ért véget. Ezzel egy időben flottájuk elkeseredett harcot folytatott a perzsákkal a **Mükalé-hegyfoknál**. Ez az összecsapás szintén hellén fölényrel zárult. A háborút végül a görög poliszok nyerték meg.

Miért tartják a szalamiszi görög győzelmet döntő jelentőségűnek a háború menetében?

Szerkesszettek időtengelyt, tüntessétek fel rajta a megfelelő dátumokat, és oldjátok meg a kronológiai feladatot! *Hány év telt el a marathóni csata és a szalamiszi ütközet között?*

4. Mik voltak a görög–perzsa háború következményei?

I. e. 449-ben a perzsák és görögök végre békét kötöttek egymással. Perzsia nem küldhetett hadihajókat az Égei-tengerre és csapatait háromnapos járőrföldre volt köteles tartani Kis-Ázsia partjaitól.

A győzelemnek óriási jelentősége volt Görögország fejlődése szempontjából. A poliszok először egyesültek egymással egész Hellász, nemcsak városuk megvédése érdekében. Ezzel egy időben fel erősödött a versengés Athén és Spárta között.

Görög és perzsa harcos párharcának ábrázolása egy ógörög edényen

Ellenőrizték tudásotokat!

1. Hogyan kezdődött a görög–perzsa háború? *Hogyan aratták első győzelmüket a hellének?*
2. Magyarázzátok meg a következő fogalmakat: *triérész, maraton futás, falanx, hopliták!*
3. Milyen szárazföldi és tengeri csaták határozták meg a görög–perzsa háborúk menetét, és hogyan zárultak?
4. Milyen szerepet játszott Miltiadész, Leonidész és Themisztoklész a háború kimenetelében?

Mivel magyarázható az, hogy a kis görög poliszok legyőzték a hatalmas Perzsa Birodalmat?

33. §. AZ ATHÉNI DEMOKRÁCIA VIRÁGKORA

• Nézzétek meg a képen látható athéni pénzérmét! Vajon miért éppen bagoly van rajta? • Az i. e. 5–4. században az athéni baglyot mindenütt elfogadták az Égei-tenger városállamaiban, tehát poliszközi pénzegység volt. Miről tanúskodik ez?

Athéni pénzérme i. e. 480-ból

1. Ki volt Periklész? Miért köthető az ő nevéhez az athéni demokrácia megszilárdulása?

Periklész

A görög–perzsa háborúban aratott győzelem megmutatta a görögöknek társadalmi rendszerük előnyeit. Ebben a katonai szembenállásban nem egyszerűen két ország, Perzsia és a görög poliszok csaptak össze egymással, hanem két világ, két civilizáció: a keleti és az antik a maga demokratikus értékeivel. Hellász győzelme az őt területileg 50-szeresen, népességét tekintve pedig 20-szorosan felülmúló Perzsa Birodalom felett gyors fejlődést eredményezett az élet minden területén. Az i. e. 480–431-es éveket ezért *aranykornak* (*arany ötven évnék*) nevezik.

I. e. 462-ben a népgyűlés megvonta az areioszpagosz azon jogát, hogy jóváhagyja a törvényeket és meghallgassa az állami hivatalnokok beszámolóit. Ettől kezdve minden fontos kérdésben kizárólag a népgyűlés döntött és az Ötszázak tanácsa. Az állam élén **Periklész** állt. I. e. 444-től kezdve 15 éven át őt választották meg első *sztratégosszá*.

Periklész kormányzása idején minden athéni polgárt megválaszthattak bármilyen állami tisztségbe. A sztratégoszi és más katonai beosztásokon kívül az összes többi állásról sorsolás útján döntöttek fehér és fekete babbal. A közrend és a törvényesség betartását egy 11 főből álló különleges kollégium felügyelte. Mivel úgy tartották, hogy az athéni polgárok mind egyenlők, ezért a börtönőrök, felügyelők, hóhérok a háromszáz tagot számláló állami rabszolgák alakulatából kerültek ki.

Athena Parthenosz (Szűz Athena). Pheidiasz szobrának pontos mása az athéni Parthenónból. Periklész idején készült. Magassága 11–12 méter. Talapzata fából, ruhája, pajzsa, sisakja aranyból, arca, nyaka és keze elefántcsontból készült. Szeme drágakő

A Parthenón és az agora az athéni Akropoliszon Periklész idejében. Rekonstrukció

Periklészapidíjat adott a bírának, amit később kiterjesztett az ötszázak tanácsának tagjaira (diéta) és fizetést folyósított a hajón szolgálatot teljesítőknél is. Ezen intézkedéseknek köszönhetően a közép és kisbirtokosok is részt vehettek a politikai életben, nem kellett félniük attól, hogy tönkremennek.

Periklész idején Athén kivirágzott. Sok szentély épült, köztük Görögország fő temploma, a Parthenón.

Olvassátok el a részletet Plutarkhosz *Párhuzamos életrajzok* című művéből! Mit gondoltok, Periklész milyen jellemvonásainak köszönhetette azt, hogy többször is sztratégósszá választották? 1. Miért kerülte a bizalmasok köré? 2. Milyen előnyei származtak ékesszólásából? 3. Milyen hadvezér volt? 4. Miben nyilvánult meg önzetlensége?

«A városnak csak azon az egy utcáján lehetett látni, amely az agorára és a tanácssházhoz vezetett. Vendégségekre nem fogadott el meghívást, lemondott a baráti összejövetelekről, politikai pályafutása alatt hosszú éveken keresztül nem vett részt lakomán. ... Periklész olyan előadói modort kívánt elsajátítani, amelyet, mint egy hangszert, összhangba hozhat életrendjével és emelkedett gondolkodásmódjával. ... Ezért nevezték el **olümposzinak**; némelyek szerint azonban azokról a díszes középületekről kapta ragadványnevét, amelyekkel a várost felékesítette, vagy, amint mások gondolják, kiváló államférfiúi és hadvezéri teljesítményeiért. ... Az akkori vígjátékírók gyakori, hol komoly, hol meg tréfás megjegyzéseiből az tűnik ki, hogy főként ékesszólásáért kapta ragadványnevét. „Mennydörög – mondták róla –, villámokat szór, amikor a népgyűlésen beszél.” ... Mindenki látta önzetlenségét és megvesztegethetetlenségét. Városát naggyá és gazdaggá tette. Ő maga hatalmasabb volt bármelyik királynál vagy türannosznál. Vagyona mégsem lett nagyobb akár egy drachmával is annál, mint amennyit apjától örökölt. Mint sztratégóssz leginkább óvatosságáról vált híressé. Önként sohasem kezdeményezett olyan ütközetet, melynek veszélyes vagy kétséges lett volna a kimenetele. Nem követte azoknak a hadvezéreknek a példáját, akik kockázatás árán értek el fényes sikereket.»

Szerkesszettek időtengelyt, tüntessétek fel rajta a megfelelő dátumokat, és oldjátok meg a kronológiai feladatot! Hány év telt el Szolón reformjainak bevezetése és Periklész sztratégósszá választása között? Mi volt a közös Periklész és Szolón tevékenységében?

2. Milyen hatalmi szervek irányították az athéni államot? Milyen jogai és kötelességei voltak a polgároknak?

Periklész idején kezdtek a hatalmi ágak szétválni törvényhozó, végrehajtó és bírói hatalomra.

Az athéni állam legfőbb hatalmi szerve a **népgyűlés** volt, amely törvényeket fogadott el, döntött a személyes ügyekben, megválasztotta a hivatalnokokat és meghallgatta beszámolójukat. Megvitatta a háború és a béke, az élelmiszerral való ellátás kérdéseit, határozott a vallási ünnepekről és más eseményekről. A népgyűlés kilenc naponként ülésezett. Munkájában részt vett minden huszadik életévét betöltött athéni polgár. Napirendi pontjait előre kidolgozták, amelyhez joga volt hozzá szólni, javaslatot tenni bármelyik polgárnak. Akár törvénytervezetet is benyújthattak, sőt olyan kérdéseket is felvethettek, melyek megbeszélését előre nem tervezték. A népgyűlés határozatai mindig ugyanazokkal a szavakkal kezdődtek: „*A tanács és a nép eldöntötte...*”

A polisz második legfontosabb intézményének az **ötszázak tanácsa** számított. A népgyűlések közötti időszakban működött. Tagjait évente sorsolás útján választották a 30 évesnél idősebb polgárok közül. Tíz alosztálya volt, 50–50 résztvevővel minden phülétől.

A törvények végrehajtását a **kollégiumok** végezték. Kivételes szerepe volt közöttük a **tíz sztratégosz kollégiumának**. A sztratégoszok vezették a hadsereget és a flottát, felügyelték működésüket békeidőben, ellenőrizték a katonai építkezések menetét és a hadikiadások felhasználását.

Az igazságszolgáltató hatalmat Athénban a **bíróságok** képviselték. Munkájukban részt vehetett minden athéni polgár vagyoni helyzetétől függetlenül. Az esküdtszék 6000 tagját sorsolás útján jelölték ki. Egy-egy tárgyaláson esetenként 500–1000 bíró vett részt, akik előre nem tudták milyen ügyben fognak dönteni. Ez kizárta a megvesztegethetőséget és a visszaélések lehetőségét. A bíróság előtt bárki vádat emelhetett, de személyesen kellett képviselnie a vádat, s ugyanígy személyesen kellett védekeznie is ellene. Attikában senkit sem lehetett börtönbe zárni bírósági ítélet nélkül.

A népgyűlés által elfogadott határozatok akkor emelkedtek törvényerőre, ha jóváhagyta őket a bíróság. A hatályos törvényeket egy táblára írták és közszemlére bocsátották.

Az ókori görög állam hatalmi rendszeréből mit öröklött az utókor?

Miért foglalkozott annyit, szerintetek, Periklész Athén kiépítésével?

„... Így emelkedtek a nagyszerű, utánozhatatlan szépségű épületek, s a mesterek versengve múlták felül önmagukat terveik tökéletes és gyors kivitelezésében. Amiről mindenki azt hitte, hogy megvalósításához több nemzedék fáradságos munkája kell, egyetlen ember politikai pályafutásának a csúcspontján néhány év alatt készült el ...”

Plutarkhosz szavaival élve „Periklész tizenöt éven keresztül egyszemélyes hatalommal rendelkezett, bár a sztratégosz megbízatása egy esztendőre szól.”; „Periklész meggyőzéssel és utasításokkal irányította az embereket. Hol visszafogta goromba elbizakodottságukat, hol meg bízatta őket és lelket öntött beléjük. Periklész az állam építményének támasza volt.”

- Kié volt a hatalom Athénban, Periklészé vagy a népé?
- Mire gondolhatott Periklész, amikor sztratégosszá választása során, magára öltve katonai köpenyét, a következőket mondta: „Periklész, légy körültekintő, hisz te nem egyszerűen szabad embereket, hanem helléneket, sőt athéniakat fogsz vezetni.”?

Hogyan változott meg Athén közigazgatása Periklész idején?

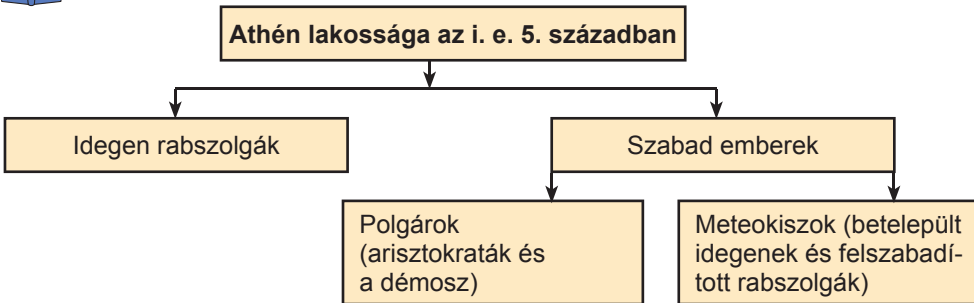
Nézzétek meg a képet! Vajon mit mondhat Periklész Athén polgárainak? Javasoljatok két-három témát, fogalmazzátok meg tömören a megbeszélendő kérdéseket!

Periklész felszólalása a népgyűlésben. Művészi rekonstrukció

Nézzétek meg az ábrát! Athén minden lakosának biztosítva voltak a jogai? Szerintetek kimaradt valamelyik csoport Athén lakói közül?

3. Egyenjogú volt-e Athén minden lakója?

Athén minden polgárának jogában állt bírálni az állami hivatalnokokat, javaslatokat tenni a kül- és bel**politikával** kapcsolatban. A népgyűlés munkájában 6000 polgár vett részt, vagyis minden ötödik atikái. A legtöbb képviselőnek nem volt semmilyen végzettsége, ezért mindig az ékesszólók (demagógok, a démosz hangadói) szólaltak fel.

Az államigazgatás művészetét a görögök **politikának** nevezték.

Athén nem minden lakosa rendelkezett polgári joggal. A rabszolgák mellett a meteokiszok is jogfosztottak voltak. Ez utóbbiak nem vehettek részt a népgyűlés és a bíróságok munkájában, nem tölthettek be állami tisztségeket. Hiába éltek Athén területén, nem lehetett földbirtokuk és saját házuk sem.

Nem vehettek részt Athén állami életében a nők sem.

Ellenőrizték tudásotokat!

1. Hány évvel ezelőtt választották meg Periklészt első sztratégosszá?
2. Magyarazzátok meg a következő fogalmakat: *politika, athéni demokrácia, polgárjogok!*
3. Melyik volt az athéni állam legfőbb hatalmi szerve? Milyen kérdéseket vitatott meg? Hogyan folyt benne a munka? Milyen jogkörrel rendelkeztek a többi hatalmi szervek?
4. Athén lakosai közül kik nem vehettek részt a polisz irányításában?

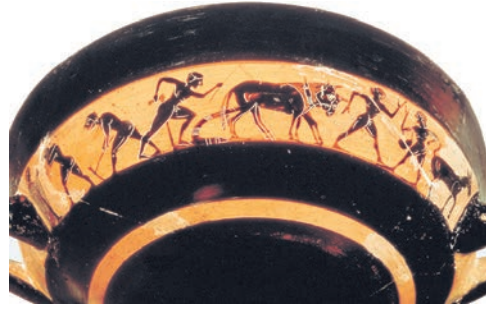
Miért nevezik aranykornak az athéni állam történetét Periklész idején? Mi lepte volna meg leginkább Athén polgárát az ókori Kelet valamelyik országának államrendszerében vagy lakóinak jogaiban?

34. §. AZ ÓKORI GÖRÖGORSZÁG GAZDASÁGA, LAKÓINAK MINDENNAPI ÉLETE

- Nézzétek meg az ógörög kézművesek alkotásain látható ábrázolásokat! Mivel foglalkoznak rajta a hellének?

1. Milyen volt Görögország gazdasági élete a klasszikus korban?

Hellász természeti viszonyai nem kedveztek a gabonafélék termesztésének, ezért a búzát fokozatosan kiszorította a szőlő, olívbogyó, zöldségek és gyümölcsök. A szőlőt és az olívbogyót szárították és savanyították, de külföldre leginkább borokat és olajat szállítottak. A piacon vöröshagymát, fokhagymát, káposztát, fűgét, zöldségfélét lehetett kapni. A görögök mindennap fogyasztottak húst és tejet. Spártában, Thesszáliában és Boiótiában a mezőgazdaság fejlődött, Korinthoszon, az Attikai-félszigeten és Megarában pedig a kézművesség, illetve a kereskedelem.

A görög kovácsok és fazekasok híresek voltak mesterségbeli tudásukról. Tökéletesítették a vas megmunkálásának technikáját, tudtak többféle acélt előállítani, réz és bronz termékeket készíteni. A bor, olívaolaj, búza tárolására alkalmas görög amforák és pithoszok, ünnepi étkezés, terrakotta figurák, lámpák keresett árucikkek voltak az egész mediterrán világban. Az i. e. 6. évszázadtól kezdve a görögök pénzürméket használtak.

Az i. e. 5–4. században alakult ki a rabszolgotartásnak az a formája, amit a tudósok *klasszikus rabszolgaságnak* neveznek. A történészek számításai szerint Athén lakosságának egyharmadát ebben az időben a rabszolgák tették ki. Ők dolgoztak a mezőkön, a kézműves műhelyekben, a bányákban, az építkezéseken, a kereskedésekben. A ház körüli munka elvégzése is az ő feladatuk volt. Búzát őröltek, főztek, takarítottak, a gyerekekre felügyeltek. A rabszolgák közül kerültek ki az írnokok, titkárok, küldöncök, sőt még a rendőrök és a hóhérok is. A görögök természetesnek tartották az emberek felosztását szabadokra és rabszolgákra, ezért úgy gondolták, hogy a rabszolgaság örökre fennmarad. A rabszolgák beszerzésének fő forrása a háború, a rabszolgapiac és a kalózkodás volt. A rabszolga gyermeke szintén rabszolgának született.

Nézzétek meg az i. e. 630–610-ből származó korinthoszi kerámiát! Mivel foglalkoznak rajta az emberek?

2. Milyenek voltak az ókori görögök szokásai és életmódja?

Egy gazdag görög házában.
Rekonstrukció

A görögök életében fontos szerepet játszott a szabadidő eltöltése. Ez jellemezte egész civilizációjukat. Nézeteket jól fejezik ki Arisztotelész szavai: „Az ember azért születik, hogy boldog legyen. A polisz pedig azért van, hogy az ott élők boldogan tudjanak élni.” Mivel minden munkát a rabszolgák végezték, a polgároknak nem kellett a napi betevővel foglalkozni. Tavasszal és nyáron napi hat órát dolgoztak. A többi időt testedzésre fordították, vagy felkeresték az agorát, ahol politikusok, filozófusok, költők, írók beszédeit hallgatták.

A hellének szabadidejük nagy részét sportpályákon, úgynevezett **palaisztrákban** és **gümnaszionokban** töltötték. Itt megvolt minden lehetőségük a sportoláshoz és a pihenéshez. Az edzés után a sportolók a fürdőkhöz frissülhettek fel és lazíthattak. A görögök előszeretettel rendeztek estélyeket, ahová költőket, táncosnókat hívtak meg. Ezeken az estélyeken érdekes beszélgetések folytak a filozófiáról, irodalomról és a mindennapi életről.

A görögök előtt beléptek a házba, levették a lábbelijüket. A rabszolgák ezután megmosták a kezüket. Ezt az eljárást többször megismételték, ugyanis a hellének kézzel ettek, nem használtak kést, villát, sőt kanalat sem. Az első fogás elfogyasztása után kezdődtek az asztal körüli beszélgetések. A rabszolgák édességeket szolgáltak fel és bort, amit kétharmad részben hideg vízzel vegyítettek.

A görög lakóházak férfi és női részlegre tagolódtak. A magánélet számukra szent volt, ezért lakásaik utcára néző részén nem voltak ablakok. A házak falait lecsiszolták, a gazdagabbaknál pedig mozaikkal díszítették. A lakóházak bútorzata nagyon szerény volt: heverő, kis asztalkák, szekrények, székek, padok. A heverőn nemcsak aludtak, hanem könyökökre támaszkodva, félig fekvő testtartásban étkeztek. Bronzmécsesekkel világítottak, amibe olajat öntöttek. Amforáik, ivó és más edényeik többnyire agyagból készültek.

1

2

1. Ógörög heverő ábrázolása a vázafestmény részleten

2. Baloldalon nő khitónban, közepén és jobboldalon nők khitónban és himatiában

A férfiak térdig érő, ujj nélküli inget, **khitónt** viseltek, arra széles köpenyt, **himatiát** borítottak. A nők khitónja hosszabb volt, mint a férfiaké, a földet súrolta. Néha köpenyüket kendőszerűen a fejükre borították. A férfiak fedetlen fővel jártak, csak a kézművesek és utazók hordtak sapkát. Lábukra bőrsarut húztak.

3. Hogyan hódoltak isteneiknek az ógörögök?

Az ókori Görögország történelmével való ismerkedés során megtudhatók azt, hogy a hellének világnézetének és mindennapi életének szerves része volt a vallás. Az évszázadok folyamán az istenek együtt változtak az emberekkel. A poliszok kialakulásával egyre nagyobb szerephez jutottak a kereskedelem, a kézművesség és a kovácsok istenei, Hermész és Héphaisztosz. A városokban a kézműveseket a városvédő istenségek pártfogolták. Athénban Pallasz Athéné, Delphoiban pedig Apollón. Minden poliszban kialakult az államot védő és támogató főisten kultusza.

A görögök hittek abban, hogy az istenek tudják, miként lehet elkerülni a kellemetlenségeket. Parancsaikat és tanácsaikat prófétákon és látnokokon keresztül közölték az emberekkel orákulumok segítségével. Delphoiban emelkedett Apollón szentélye, ahol az ott élő papnő, Püthia válaszolt a jövővel kapcsolatos kérdésekre. Hellász és más országok, népek uralkodói fordultak hozzá vagy a templom papjaihoz tanácsért. Napjainkig fennmaradt Priamosz trójai király lányának, Kasszandrának a legendája, akit az istenek megajándékoztak a jövőbe látás képességével. De mivel elutasította Apollón szerelmét, a feldühített isten büntetésül azt róttta ki rá, hogy jóslataiban soha ne higgyen senki, és emiatt szenvedjen egész életében.

Orákulum – 1) jóshely, ahol az emberek választ kaptak kérdéseikre; 2) a jóslat maga, amit kihirdetett Püthia.

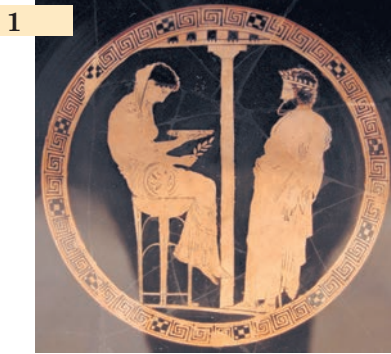

A delphoi jósda modelljének részlete

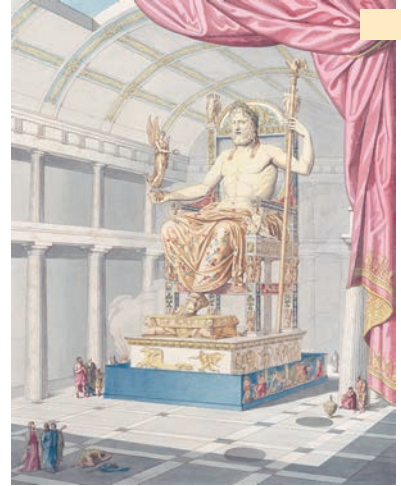

A görögök más népekhez hasonlóan *templomokat* emeltek isteneiknek. A templom belsejében az istenség szobra állt. A szertartások és ünneplések a szentély előtti téren zajlottak. A hívők nem voltak közvetlenül részesei a misztériumnak, csak kívülről szemlélték azt. A papi feladatokat általában sorsolás útján megválasztott állami hivatalnokok látták el. A görög papok nem folytattak külön tanulmányokat és semmiben sem különböztek a többi polgártól.

1

2

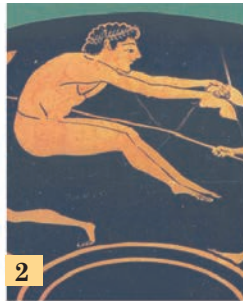
1. Püthia és Aigeusz. Vázakép
2. Az olümpiai Zeusz szobor rekonstrukciója az olümpiai Zeusz-templomból (Pheidiasz alkotása). A világ hét csodájának egyike

Nézzétek meg az illusztrációkat! Olimpiai sportágak láthatók az ógörög edényeken. Nevezzétek meg őket!

1

2

3

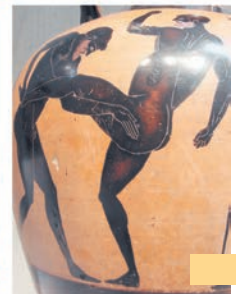
4

5

6

7

4. Mit ünnepeltek az ókori görögök? Milyen szerepet játszottak az olimpiai játékok a hellének életében?

A vallási ünnepek különleges helyet foglaltak el a poliszok életében. Ezeket az ünnepeket a városvédő isteneknek szentelték, sportversenyeket szerveztek, a művészek, költők, szobrászok bemutatták legújabb alkotásait. Athén legfontosabb ilyen ünnepe a Panathénaia volt. (Athéné és az állam egységének, dicsőségének ünnepe – *a ford. megj.*)

Egyes ünnepek össznépivé váltak. A legismertebb közülük az **olimpiai játékok** voltak. **I. e. 776-tól** kezdve négyévente rendezték meg őket Olümpiában Zeusz tiszteletére. A versenyek idejére az egész országban békét és fegyvernagyvást hirdettek. Hellász minden részéből érkeztek ide versenyzők és nézők.

A verseny a résztvevők felvonulásával kezdődött. Az olümpiai stadionban a sportolók öttusában (futás, ugrás, dárda- és diszkoszvetés, birkózás), ökölvívásban, kocsihajtó versenyben mérték össze erejüket (később bevezették a **pankrációt** is, ami közelharc volt szabályok nélkül). A versenyek után áldozatot mutattak be. Az olimpiai játékok győzteseit **olimpiai bajnokok**nak nevezték, és olajágakból készült koszorúval ajándékozták meg. Nevüket városukéval együtt ünnepélyesen kihirdették. Tiszteletükre lakomát rendeztek. Az olimpiai bajnokok bíbor színű köpenyben harci szekéren tértek haza poliszukba. A város egész lakossága kitörő örömmel fogadta őket. Himnuszokat énekeltek és népünnepeket tartottak megérkezésük alkalmából.

Össznépi jelentőségűek voltak a Dionüszosz-ünnepek. Athénban tartották őket március–áprilisban hat napon keresztül. Ősszel került sor a betakarítások idején Déméter istennő méltatására. Megemlíthetjük még a Püthia-ünnepeket Delphoiban Apollón tiszteletére, vagy az iszthmoszi ünnepeket Poszeidón tiszteletére. Az állami ünnepeken valamilyen történelmi eseményről emlékeztek meg. Ilyenkor méltatták a marathóni és plataiai-i győzelmeket.

Nézzétek meg az illusztrációt! Hogyan képzelitek el az olimpiai játékokat az ókori Görögországban?

Ellenőrizték tudásotokat!

1. Magyarazzátok meg a következő fogalmakat: *püthia*, *orákulum*, *olimpiai bajnok*, *klasszikus rabszolgaság*!
2. Mi határozta meg a görögök gazdasági életét a klasszikus korban?
3. Milyenek voltak az ógörögök mindennapjai?
4. Hogyan kerültek megrendezésre az olimpiai játékok, és mit jelent a szókapcsolat? Milyen ünnepeik voltak még a görögöknek?

Mi lepte volna meg leginkább Athén polgárát, ha az ókori Kelet valamelyik országának gazdasági életét vagy lakóinak mindennapjait látja?

35. §. OKTATÁS, TUDOMÁNY, NEVELÉS ÉS CSALÁDI ÉLET AZ ÓKORI GÖRÖGORSZÁGBAN

- Nézzétek meg az illusztrációt! Milyen iskolai foglalkozás látható rajta? • Milyen részletekre hívja fel a vázafestő a figyelmet? • Miben különbözik ez az oktatás a spártaitól? • Vajon mit csinál a nádszállal a jobboldalon álló férfi?

Ókori görög iskolát ábrázoló vázákép-részlet

1. Az ókori görög oktatás és nevelés sajátosságai

A gyermek világra jövele az ókori görögöknél nagy ünnepnek számított. Ha kisfiú született, olajágot tűztek a ház ajtajára, ha kislány, gyapjúszálat. Hétéves koráig a kisedet az anyja vagy dajkája nevelte. A görögök hite szerint a gyermekek felelősek voltak szüleik cselekedeteiért.

A különböző poliszokban eltérő nevelés folyt. Spártában például az állam felügyelte. Máshol otthon történt. Hétéves korában a gyereket egy rabszolgára bízta, akit **paidagogosznak** neveztek. Később a kisfiúk iskolába mentek, ahol általában három tanító tanította őket. Az egyik írni, olvasni és számolni tanította őket, a másik a zenét oktatta, a harmadik pedig testi fejlődésüket felügyelte. A további tanulásért fizetni kellett. 12 éves koruktól a diákok grammatikát (irodalmat, költészetet) és retorikát (szónoklattan) tanultak.

Az iskolai oktatás 16 éves korig tartott, majd két éven keresztül sporttal foglalkoztak. 18 éves korukban besorozták őket az epheboszok közé, ami két-éves katonai vagy határőr szolgálatot jelentett. Ezután érték el a férfiak a felnőtt kort. Retorika mellett dialektikát is tanultak, ami a helyes elmélkedésről szóló tan volt.

Szerkesszettek mondatokat a különböző korosztályú görögök oktatásáról és neveléséről!

7 éves korig	7 éves kortól	12 éves kortól	16 éves kortól	18 éves kortól

2. Milyen hagyományokat ápoltak a görögök a családon belül?

A görögök voltak az elsők az ókori népek közül, akiknek egy feleségük volt. A jövődöbelit legtöbbször a lány apja választotta ki úgy, hogy meghívta házába a kérőket és megfigyelte a viselkedésüket. Spártában a menyasszonyt el kellett rabolni, persze az ő beleegyezésével.

A házasságot eljegyzés előzte meg. Az igent azonban nem a lány mondta ki, hanem az apja vagy a bátyja. A lakodalomba meghívták a rokonokat és a család barátait. A mulatságon a menyasszony nem vett részt, a barátnői között ült fátyollal a fején. A bankett után az ifjú pár a férj házához indult, ahol a vőlegény ölje vette a menyasszonyt és átvitte *a küszöbön*. A vendégek közben datolyával, dióval és pénzermékkal szórták tele az útjukat.

A férjes asszonyok elvesztették önállóságukat. Engedély nélkül nem hagyhatták el az épület női szárnyát, és semmiben sem dönthettek. Csak akkor ülhettek asztalhoz, ha a család vendégek nélkül ebédelt. A lakáson kívül egyedül a templomba mehettek, de akkor is a férjük kíséretében.

1

2

1. *Fiatal pár ábrázolása egy ógörög edényen*

2. *Lakodalmi képek egy ógörög vázán*

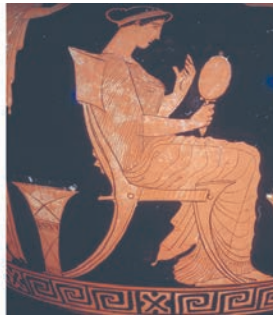

A spártai nők az athéniakkal ellentétben otthonuk gazdasszonyai voltak, hisz férjeik a vadászaton, sporton és háborúskodáson kívül semmivel sem foglalkoztak. Mikor valaki azt vetette az egyik előkelő asszony szemére, hogy Spártában a nők uralkodnak a férfiak felett, a következő volt a válasz: „*De hát mi szültük őket.*”

Nézzétek meg az illusztrációkat! A nők mindennapi életének milyen jelenetei láthatók az ógörög vázákön?

3. A görög filozófia és tudomány vívmányai

Az európai civilizáció szempontjából kiemelkedő jelentőséggel bírt a **filozófia** megjelenése, ami lényegesen különbözött a mitológiától, és a világ megismerésének új irányát jelentette. A filozófia az i. e. 7. század végén alakult ki Kis-Ázsia nyugati partvidékének poliszaiban. Kezdetben nem különült el a természettudományos és matematikai ismeretektől. Később ezek az ismeretek olyan tudományágakká formálódtak, mint a csillagászat, matematika, orvostudomány és földrajz. Filozófiai alapvetésüket azonban ezután sem veszítették el, mivel a világ, az ember és az emberi társadalom felépítésének titkait kutatták.

A **filozófia** szó ógörög eredetű, jelentése a *bölcsesség szeretete*. A természet a társadalom és az emberiség fejlődésének legáltalánosabb törvényszerűségeit tanulmányozza.

Nagy hírnévre tettek szert az ókorban **Hérakleitosz** és **Démokritosz**. Hérakleitosz úgy tartotta, hogy a világot nem az istenek és nem is egyes emberek terem-

tették. Az életben minden mozgásban van, vallotta, és semmi sem marad változatlan. „Kétszer nem léphetsz ugyanabba a folyóba” – mondta. Démokritosz azt feltételezte, hogy a természet nagy dolgai kis részecskékből, atomokból épülnek fel.

Az **Athéni iskola** című freskó (1511) a Vatikán pápai palotájából. Raffaello Santi (1483–1520) itáliai festőművész így jelenítette meg a művészet eszközeivel a filozófiáról alkotott elképzeléseit. A több alakot felvonultató festmény középpontjában Arisztotelész és Platón látható tudósok körében. Valamiről élénken vitatkoznak. Méltósággteljesen lépkednek a mozaikpadlón, és egyre közelebb kerülnek a szemlélőhöz. Baloldalon, kicsit feljebb Szókratészt pillantjuk meg, mellette egy csoport köze-pén Püthagorasz áll. A kép elején Hérakleitosz magányos alakja tűnik fel.

A tudományok olyan gyorsan fejlődtek ebben az időben, hogy egyes filozófusok azt kezdték terjeszteni azok eredményeiről, hogy mulandók és kétségesek. Sok követője akadt ekkor **Szókratész**nek. A filozófus hitt abban, hogy az emberek korlátolt lehetőségeik ellenére is el tudják sajátítani az igazi (pontos és hiteles) tudást. „Tudom, hogy semmit sem tudok”, mondogatta, ami azt jelentette, hogy senki sem születik kész ismeretekkel és egy élet is kevés ahhoz, hogy mindent megtanuljunk. „Vitában születik az igazság”, volt a másik kedvelt mondása, amellyel a tudományos megismerés fejlődésének útját határozta meg.

Szókratész filozófiáját tanítványa **Platón** fejlesztette tovább. Mesterét dialógusai főszereplőjévé tette, amelyek párbeszéd formájában megírt bölcséleti alkotások voltak. Platón meg volt győződve arról, hogy a világ egy isteni elme tökéletes alkotása, ezért megismerni lehetetlen. Athén közelében létrehozta Hellász első filozófiai iskoláját, ahol minden jelentkező tanulhatott. Az

iskola az *Akadémia* nevet kapta, mivel egy Akadémosz nevű hérosznak szentelt liget közelében épült. Platón akadámiája majdnem ezer évig működött.

Arisztotelész rendkívül széles körű ismereteivel tűnt ki kortársai közül. Nehéz találni olyan tudományágat, melyben ne alkotott volna maradandót. Több filozófiai, matematikai, botanikai, orvos- és jogtudományi művet írt. A világ alapját, Arisztotelész tanítása szerint, az anyag, vagyis az atom képezi. Arisztotelész Platónhoz hasonlóan szintén alapított filozófiai iskolát *Lükeion* (líceum) néven. Azért nevezték így, mert a Farkas-Apollón (Apollón Lükeiosz) temploma mellett működött Athén közelében. A bölcs sétálás közben tartotta előadásait tanítványainak, akik megpróbálták követni mesterüket. Aki lépést tartott vele, az elsajátított mindent, aki nem, az „*a tanulásban is lemaradt*”.

Idővel a filozófiából kivált a matematika. A legjelentősebb matematikai iskolát **Püthagorasz** hozta létre. A Kósz szigetén működő Aszklépiosz templomban (a gyógyítás istene) szervezte meg orvosi iskoláját **Hippokratész**, akit az orvostudomány megalapítójának tartanak. Sok országban a fiatal orvostanhallgatók diplomájuk kézhezvételekor hippokratészi esküt tesznek, amelyben megfogadják, hogy lelkiismeretes orvosok lesznek.

I. e. az 5. században jelentek meg az első történelmi művek. A korszak legismertebb történészei **Hérodotosz**, a történelem atyja és Thuküdidész voltak.

Válasszátok ki a szövegből a legismertebb filozófusok nevét, majd készítsétek el rövid portréjukat!

Olvassátok el a Szókratészről szóló történeteket! Vajon milyen mindennapi kérdésekkel foglalkoztak a görögök, milyen filozófiai és etikai problémák foglalkoztatták őket?

Egyszer Szókratészhez egy idegen kopogtatott be.

- *Hallod-e Szókratész, kénytelen vagyok elmondani neked, hogy a barátod ...*
- *Állj meg - szakította félbe az atyáit a bölcs. – Mielőtt folytatnád, szeretném tudni, hogy átmegy-e a mondókád a három rostán.*
- *Miféle rostán? – kérdezte az ismeretlen.*
- *Először is az igazság rostáján – felelte Szókratész, majd megkérdezte –, te biztos vagy abban, hogy amit mondani akarsz nekem az szintiszta igazság?*
- *Tulajdonképpen csak hallottam valakitől...*
- *Akkor próbáljuk ki a jószág rostáját. Amiről szólni szeretnél, az valószínűleg nagyon jó.*
- *Nem éppen...*
- *Vegyük sorra a harmadik rostát. Szerinted, nekem feltétlenül muszáj tudomást szerezni erről az egészről?*
- *Tulajdonképpen, nem.*
- *Ha nem is igaz, nem is jó és nem is fontos, akkor ne fárasz vele – nevette el magát Szókratész.*

Egy tékozló arra panaszkodott Szókratésznek, hogy soha sincs elég pénze. Majd megkérdezte tőle, kitől kérjen kölcsön.

- *Magadtól – volt a válasz – úgy, hogy korlátozod a kiadásaidat.*

Ellenőrizték tudásotokat!

1. Mivel, vagy kivel hozhatók kapcsolatba a ma is használt kifejezések: *filozófia, akadémia, líceum, pedagógus*? Magyarázd meg minden szó jelentését!
2. Mi tette híressé Hérakleitoszt, Démokritoszt, Szókratészt, Platónt, Arisztotelészt, Hérodotoszt, Püthagoraszt és Hippokratészt?
3. Milyen oktatásban részesültek az ókori görögök?
4. Mi jellemezte családi életüket?

Voltatok már lakodalomban? Vannak-e közös vonásai a görög és a magyar lakodalomnak? Mivel magyarázható ez? Az ókori görög oktatás és nevelés mely vonásait örökölte meg a mai iskola?

36. §. AZ ÓKORI GÖRÖGORSZÁG MŰVÉSZETE

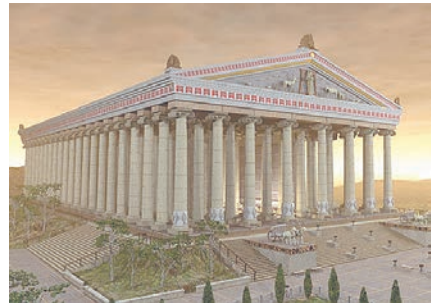
8. SZ. GYAKORLATI FOGLALKOZÁS

1. Mik az ókori görög építészet főbb sajátosságai? Milyen műemlékek tették híressé Hellász építészetét?

Az ókori görög építészet fénykorának ékes bizonyítékai a templomok. A hellén művészek megalkották a kultikus építmények új típusát, amely a társadalmi élet legfontosabb eseményeinek színhelyéül is szolgáltak egyben. A templomok általában az akropolisz vagy agora központjában épültek, négy-szög alaprajzúak voltak és minden oldalról oszlopsor vette őket körül. A görögök több stílusú oszlopsort alkalmaztak. Legkorábbi a masszív **dór oszlop** volt, amely a dórok harcias és bátor jellemét személyesítette meg. Oszlopfője gömbölyű párnára emlékeztetett, amit nehéz fejlemez borított. A **jón oszlop** későbbi eredetű, vékonyabb és karcsúbb, mint a dór. Vonalai könnyedek, finomak, játékosak. Oszlopfőjének négy sarka csigavonalba csavarodik. Legkésőbb alakult ki a **korinthuszi oszlop**. Oszlopfője olyan, mint egy virágkosár. Oszlopsorokkal nemcsak templomaikat díszítették a görögök, hanem színházait, palaisztráikat és gümnaszionjaikat is. Az oszlopokat gyakran helyettesítették nőalakú kőszobrokkal (hosszú ruhás lányok), amelyek fejükkel vagy karjukkal támasztották alá a tetőt. Az ilyen oszlopokat **kariatidának** nevezzük.

Hellász talán legismertebb temploma az **epheszoszi Artemisz-templom**. Kis-Ázsiában épült az i. e. 6–5. században. A *világ hét csodája* között tartják számon. Szélessége 51 méter, hosszúsága 105, magassága pedig 18 méter. A templomot 127 oszlopból álló oszlopcsarnok egészítette ki. 356-ban felgyújtotta az epheszoszi Hérosztratosz, aki így akart bekerülni a történelemkönyvekbe. Innen a *hérosztratoszi dicsőség* kifejezés, ami szégyenletes dicsőséget jelent.

Az epheszoszi Artemisz-templom rekonstrukciója

Az ókori Görögország építészetének legfényesebb műemléke az **athéni Akropolisz** épületegyüttes, amely Periklész kezdeményezésére a perzsák felett aratott győzelem után jött létre. Az építkezéseket Pheidiasz irányította, az első sztratégosz barátja. Rövid időn belül olyan építmények nőttek ki a földből, amelyek Athén hatalmának és virágzásának szimbólumává váltak. Az Akropolisz *Propülaia*-nak nevezett hatalmas bejáratú kapujához márvány lépcső vezetett. Bal oldalon volt a képcsarnok, a *Pinakothéka*, jobb oldalon pedig *Niké Apterosz* (szárnyatlan Niké) temploma, akinek azért vették el a görögök a szárnyát, hogy a győzelem soha ne hagyja el Athént.

Az Akropolisz központi épülete a *Parthenon* (a szűz Pallasz Athéné temploma – *a ford. megj.*), amelyet a görögök perzsák felett aratott győzelmének és az athéni állam hatalmasságának tiszteletére emeltek. Az Akropolisz felső teraszán helyezkedik el 150 méterrel a tengerszint felett. Már messziről lehet látni az Athént megközelítő hajókról. Iktinosz és Kallikratész tervei alapján építették egy korábbi templom helyére. Az épület talapzata négyszög alakú. 46 oszlopból álló oszlopcsarnok veszi körül. 92 különböző mitikus tartalmú dombormű díszíti, amelyek az Athéné istennő születésének tiszteletére megtartott Panathéniaia-játékoknak vannak szentelve. A templom belsejében helyezték el Pheidiasz mesterművét, *Pallasz Athéné* 12 méter magas *szobrát*. Az istennő fehér bőrét elefántcsont érzékeltette, ruhája aranyozott üvegből készült.

Az Akropolisz közepén magasodott Athéné aranyozott szobra, szintén Pheidiasz alkotása.

1

1. A Parthenon mai képe

2

2. Az Erekhtheion kariatidái

Az Akropolisz egyik fő nevezetessége volt az *Erechtheion* szentély, amely a legenda szerint Athéné és Poszeidón vitájának helyén épült fel, ami Athén birtoklásáért robbant ki köztük. A templom déli oldalát hat márvány kariatida díszíti.

Melyek voltak az ógörögök leghíresebb építményei? Beszéljete az athéni Akropoliszról, mint Athén szentélyéről és legfontosabb vallási központjáról!

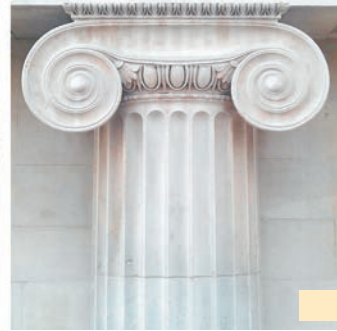
Önálló munka. 1. sz. feladat. Nézzétek meg a képeket, és oldjátok meg a feladatokat!

1

2

3

1

2

5

3

4

1. Határozzátok meg az oszlopok stílusát! 2. Az Akropolisz mely épületeit jelölik a számok?
3. Gyűjtsetek szavakat, szókapcsolatokat az épületek bemutatására!

2. Melyek az ógörög szobrászat legjelentősebb alkotásai?

A korai ógörög szobrok többnyire jelentéktelenek voltak. A mozdulatlanságba dermedt alakok testükhöz szorított kézzel mereven néztek előre. Az i. e. 5. századtól kezdve azonban az ógörög szobrászatot a test tökéletes ábrázolása és a mozgás különböző fázisainak érzékeltetése foglalkoztatta. Az életteli emberi test szépsége és tökéletessége az ógörög szobrászat legfőbb témája lett.

A művészek megalkották az istenek és hősök szobraikat, a templomokat pedig domborművekkel ékesítették. Készültek szobrok athéni politikusokról és olimpiai bajnokokról is. A szobrokat általában márványból faragták vagy bronzból öntötték. Az i. e. 5. század leghíresebb szobrászai **Pheidiasz, Mürón**

Ógörög szobor mintája az i. e. 6. századból

és **Polükleitosz** voltak. Pheidiasz, mint tudjuk, az olümpiai *Zeusz-szobor* megalkotója, amelyet a világ hét csodája között tartanak számon. De az ő mesterműve a fentebb tárgyalt *Athéné-szobor* is. Mürón és Polükleitosz alkotásai tele vannak élettél és mozgással. Ők készítettek először a görögöknél olyan egészalakos szobrokat, amelyeket minden oldalról meg lehetett tekinteni. Mürón legismertebb alkotása a *Diszkoszvető*, amely a diszkosz eldobásának pillanatában mutatja a sportolót. Polükleitosz *Lándzsavivő* (*Dorüphorosz*) szobra pedig az egyik lábára támaszkodik, miközben a másikat a levegőben tartja.

Az i. e. 4. századtól kezdve a szobrászok megpróbálták az emberek belső világát bemutatni. A korszak leghíresebb művésze **Praxitelész** volt. Tehetsége művei sokféleségében, könnyedségében és kecsességében nyilvánult meg. Legismertebb márványszobrát, a *Hermészt* sem nem bálványként, sem nem ideálként ábrázolja. A szobor azt a pillanatot örökíti meg, amikor az istenek hírnöke éppen megpihen a nimfákhoz vezető úton, karján a kis Dionüszossal, akit az istenek rábíztak.

Praxitelész másik híres alkotása a *Knidoszi Aphrodité*, melyet már akkor a legtökéletesebb szobrok között tartottak számon. Az istennő fürödni készül. Leveti ruháját és a mellette álló vázára dobja.

1. Nézzétek meg II. Ramszesz fáraó szobrát, és hasonlítsátok össze a görög szobrokkal! Mi a hasonlóság, és a különbség közöttük? 2. Miért mondták az i. e. 5–4 században alkotott görög szobrokról a kortársak, hogy „élnek, lélegeznek, és mindjárt megszólalnak”?

Önálló munka. 2. sz. feladat. Nézzétek meg a képeket, és oldjátok meg a feladatokat!

1. Készülhetett-e az ókori Keleten a *Diszkoszvető*höz hasonló szobor? Miért?
2. Miért törekedtek a görög szobrászok az emberi test tökéletességének, szépségének ábrázolására? Mivel magyarázható ez?
3. Az alább látható szobroknak nevezd meg az alkotóit!

1

2

3

4

3. Hogyan jött létre a görög színház? Milyen színdarabokat adtak ott elő?

A görög poliszok életében meghatározó szerepe volt a színháznak. Megjelenése elsősorban **Dionüszosz** ünnepeihez kapcsolódik. A szőlőművelés, a bor és a mámor istenének egy évben több vidám, zajos ünnepe is volt. A városokban január végén ötven kecskebőrbe bújt ifjú *dithüramboszokat*, kardalokat adott elő, és ezekben Dionüszosz sorsát énekelték meg. Ebből a szokásból alakult ki később a **tragédia** műfaja, ami kecskebak-dalt jelent. A Dionüszosz-ünnepek általában vidám énekekkel, táncokkal, mulatozásokkal zárultak, amit *kommosznak* neveztek. Ebből alakult ki a **komédia**.

A színházi előadások kezdetben szabadtéren játszódtak. A nézők a domboldalakon foglaltak helyet. Később erre a célra külön épületeket építettek. A nézőteret félkör formában alakították ki. Theatronnak nevezték, ami görögül *nézemet* jelent. Innen a **teátrum** szó, ahogyan később magát az épületet kezdték nevezni. A görög színházak egyszerre több tízezer nézőt is be tudtak fogadni. Az ógörög színház a theatron mellett még **orkhésztrából** és **szkénéből** állt. Az orkhésztrán léptek fel a színészek, a szkéné pedig öltöző sátruk volt. Később állandó jellegű építményeket emeltek a helyükön, amelyre a dekorációkat aggatták. A színészek szép ruhákba öltöztek. Arcukon *maszkot* viseltek. Hol vidámat, hol meg szomorút, a szereptől függően. Magas talpú cipőt, *kothornoszt* hordtak, hogy magasítsa őket. A színészek kizárólag férfiak voltak, a női szerepeket is ők játszották.

Az előadások gyakran két-három napig is eltartottak. A művek versenyeztek egymással, és a nézők döntötték el, melyik a jobb. Periklész idején a szegényeknek pénzt adtak, hogy látogatni tudják a színházat.

Nézzétek meg az egyik legnagyobb görög teátrum, az epidauroszi színház mai képét, amely 20 ezer nézőt volt képes befogadni (az epheszosi 60 ezret)! Miben különbözik a mai színházaktól, és miben hasonlít hozzájuk? Mai is úgy nevezik a színházak alkotóelemeit, mint az ókorban?

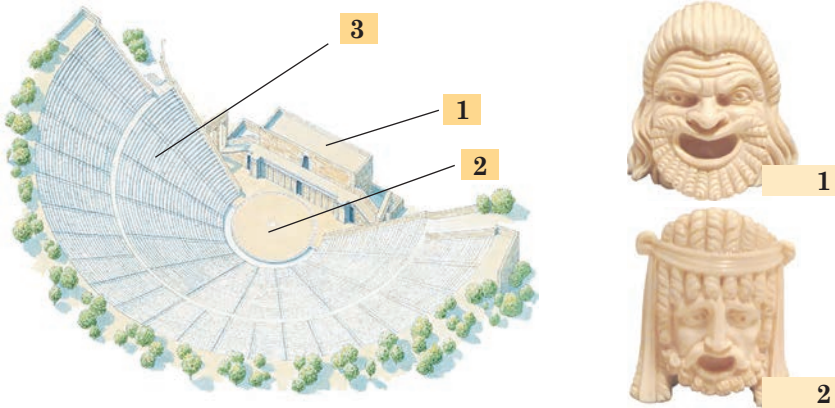

Mit gondoltok, miért nevezték az ókorban a színházat a felnőttek iskolájának, a tragédiák szerzőit pedig a *bölcsesség vezéreinek*?

Önálló munka. 3. sz. feladat. Nézzétek meg az illusztrációkat, és oldjátok meg a feladatokat!

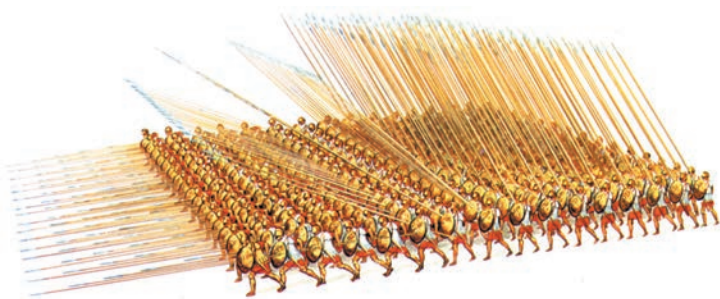
1. Nevezzétek meg az ógörög színház számokkal jelölt részeit!
2. Nézzétek meg a képeken látható színházi maszkokat! Milyen érzéseket voltak hivatottak közvetíteni? Miért gondoljátok így?
3. Milyen mai színházi műfajt jelölhet a szomorú és vidám maszk?

Mi tetszett leginkább a mai óra anyagából? Miért használunk ma is több görög eredetű szót?

37. §. MAKEDÓNIA ELFOGLALJA GÖRÖGORSZÁGOT

- Nézzétek meg az illusztrációt! Milyen előnyöket biztosított a makedón gyalogságnak a falanx? ● Milyen esetben vált megközelíthetetlenné, változott „tüskés vadállattá”?

Makedón falanx. Rekonstrukció

A makedón hadsereg magját a falanx alkotta. Más országoktól eltérően legénységét nem zsoldosok alkották, hanem szabad földművesek és állattenyésztők. A makedón gyalogság sisakot és bőrpáncélt viselt. Kerek pajzsral, rövid karddal és 2–6 méteres dárdával volt felszerelve. A falanx első sorában álló harcosoknak rövid dárdájuk volt és négyszögletes pajzsuk. A hátsó sorban állóké viszont elérte a hat métert, amit az előttük álló bajtársuk vállára tettek.

1. Milyen változások idézték elő az i. e. 4. század első felében a görög poliszok válságát?

Az i. e. 4. század közepén Görögország életében jelentős változások mentek végbe. A hellén egység fokozatosan eltűnt. A rabszolgák munkájának széles körű alkalmazása, a kézművesség és a kereskedelem fejlődése elmélyítette a vagyoni különbségeket a poliszok polgárai között. A szabad hellén nem tudta állni a versenyt az olcsó rabszolgamunkával, és végül megszűnt földtulajdonlása. A hosszan tartó háborúk is a föld elvesztéséhez vezettek.

A föld szabad adásvétele lerombolta a poliszon belüli viszonyokat. Megvásárlásához már nem kellett polgárnak lenni, csak elégséges pénzzel kellett rendelkezni a vevőnek. A polgárok azon előjoga, hogy kizárólag ők lehetnek birtokosok és a haza védői, megszűnt létezni. Gyakorivá vált Athén utcáin a polgár és utolsó rabszolgája közös koldulásának látványa. Egyre több görög maradt gazdaság nélkül. A háború utolsó éveiben megjelentek a zsoldosok, akik pénzért bármilyen feladatot teljesítettek. Népfelkelőkre már nem volt szükség. A zsoldosokat a város tartotta el.

A válságot csak összefogással lehetett volna leküzdeni. Először úgy tűnt, Spárta fogja Görögországot egyesíteni. A Perzsiával és Thébaival folytatott háború (Boiótiában) következtében azonban elvesztette régi erejét, így nem tudta teljesíteni ezt a nemes feladatot.

Mi idézte elő a görög poliszok hanyatlását? Foglaldatok pontokba az okokat!

2. Mit tett II. Philipposz Makedónia felemelkedéséért?

Az i. e. 4. évszázad közepétől Görögország történetében egyre fontosabb szerepet játszott **Makedónia**. Az ország területének nagy részét hegyek foglalták el. Szántóföldje kevés volt. Az ország lakosságának többsége mégis földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozott. Ők alkották a népfelkelő csapatok derékhadát is. Az ország élén a király állt.

Makedónia szoros kapcsolatokat ápolt Görögországgal. A makedónok a görögökhöz hasonló nyelvet beszéltek, sőt magukat is görögöknek vallották. A makedón királyok részt vettek a hellén ünnepeken. A görögök viszont sohasem tartották a makedónokat rokonaiknak.

Makedónia felemelkedése **II. Philipposz** (i. e. 359–336) idején vette kezdetét. Az új király értett a hadviseléshez, ravasz és erőskezű politikus volt. Makedóniát

II. Makedóniai
Philipposz

hatalmas állammá akarta tenni. A királyi udvarban iskolát alapított nemes ifjak számára. A gyerekek itt nemcsak tapasztalatokra és tudásra tettek szert, hanem túszok is voltak egyben. Rajtuk keresztül tartotta sakkban Philipposz az arisztokrata családokat. Ezekből az *ifjából* hozta később létre a *hetairoszok*, a nehézfegyverzetű lovasok hadseregét.

II. Philipposz aranymonétája Apollón arcmasával

A gyalogságot a földművesek és pásztorok alkották. Harci rendjük a falanx volt. Philipposz parancsára mindennap gyakorlatoztak. Hosszú kilométereket tettek meg teljes menetfelszerelésben.

A katonai reformokhoz pénzre volt szükség. Miután elfoglalta Trákia (a mai Bulgária területe) aranybányáit, létrehozta Filippi városát, majd aranypénzt veretett. Aranyának köszönhetően Philipposz megreformálta hadseregét és Szicília szigetén különböző hadifelszerelést vásárolt: hajítógépeket, ballisztákat, faltörő kosokat. Az aranyat később ellenségei legyőzésére használta. Gyakran ismételte: „Egy számár arannyal teli zsákkal a hátán bármelyik várat legyőzi.”

3. Milyen események következtében foglalta el Makedónia Görögországot?

Makedónia csak az alkalomra várt, hogy beleavatkozhasson a görög ügyekbe. És a pillanat elérkezett. Görögországban háború robbant ki. A poliszok egy része Thébai vezetésével, azzal vádolta meg Phokeiát, hogy kirabolta Delphoi szentélyét. II. Philipposz beavatkozott a háborúba, és megbüntette Phokeiát, amivel nagy hírnévre tett szert, mint a görög szent helyek védelmezője.

Ebben az időben Athén két táborra szakadt. A politikusok egy része úgy gondolta, hogy csak Makedónia képes egyesíteni Görögországot. Azt javasolták Philipposznak, hogy kezdjen velük közös hadjáratot Perzsia ellen, ő maga pedig jöjjön Görögországba és egyesítse a poliszokat. A politikusok másik része elutasította ezt a tervet. Közéjük tartozott a híres szónok **Demoszthenész** is, aki világosan látta, hogy Makedónia királyának bevonulása Athénba a függetlenség végét és a demokrácia halálát fogja jelenteni. A Philipposz király ellen irányuló haragos, bátor hangú beszédeit *filippikáknak* nevezték.

Demoszthenésznek sikerült egyesíteni Athént, Korinthoszt, Megarát és Argoszt II. Philipposz ellen. Spárta elutasította a felajánlott szövetséget.

A döntő csatára **i. e. 338. szeptember 1-jén** került sor Khairóneiánál. A görögök megsemmisítő vereséget szenvedtek. Athénban pánik lett úrrá. Philipposz azonban nem rombolta le a várost. Neki engedelmes és ép Görögországra volt szüksége. Szabadon engedte a foglyokat és békét ajánlott ellenfeleinek. Az athéniak ezért városuk díszpolgárává választották.

Korinthoszbba összehívták a poliszok képviselőit, akik megalapították a *görög szövetséget*. A szövetség *hegemónjává* (irányítójává – a *ford. megj.*)

II. Philipposzt nyilvánították. Ő lett a szárazföldi haderő és a flotta főparancsnoka. II. Philipposz ezután parancsot adott egy Perzsia elleni közös hadjárat elindítására.

Tervét azonban nem sikerült megvalósítani, mert orvgyilkosság áldozata lett. A hadsereg húsz esztendő fiatal nyilvánította királlyá **III. Sándor** (i. e. 336–323) néven, mert benne látták azt a vezetőt, aki képes szembeállni és megvívni a perzsákkal.

A **hegemónia** szó görögül lefordítva politikai fensőbbiséget, vezető, irányító szerepet jelent.

Számoljátok ki, hány év telt el a görögök perzsák fölött aratott első győzelme, azaz a maratonai csata és a görögök vesztes *khairóneiai csatája* között!

Olvassátok el a görög városállamok és II. Philipposz által Korinthoszban tett esküszövegét, amely az athéni Akropolisz falán található! Milyen feltételeket voltak kötelesek a görögök teljesíteni? Milyen szerepet játszott ebben a szövetségben II. Philipposz? Lehet-e ezt a dokumentumot békeszerződésnek nevezni a poliszok és II. Philipposz között?

„Esküszöm Zeuszra, Gére ... és minden istenre és istennőre, hogy megtartom a békét, és nem szegem meg a makedón Philipposzal kötött szerződést, nem emelek fegyvert senki veszedelmére azok közül, akik megtartják esküjüket, sem szárazföldön, sem tengeren, és a béke résztvevői közül senki városát, erődítményét vagy kikötőjét nem foglalom el semmilyen módon vagy mesterkedéssel, és sem Philipposz és utódjai királyságát, sem a békére esküt tett városok alkotmányát nem döntöm meg.”

Démoszthenész athéni szobrának talapzatán a következő felirat olvasható: „Démoszthenész, ha akkora lett volna a hatalmad, mint az elméd, a makedón Árészt nem tudta volna elfoglalni Hellászt.” Mi a jelentése ennek a feliratnak? Démoszthenész milyen vonásait ismerjük meg belőle?

Plutarkhosz szavai szerint II. Philipposz, arra a javaslatra, hogy számoljon le az athéniakkal, a következőket válaszolta: „Nem buta dolog-e annak az embernek, aki mindent a dicsőség érdekében tűr és cselekszik, elpusztítani dicsősége tanúit?” Kapcsolatban vannak-e ezek a szavak azzal a ténnyel, hogy II. Philipposz miután leigázta Görögországot nem kiáltotta ki magát királlyá?

Démoszthenész szobra

Ellenőrizték tudásotokat!

1. Milyen volt Makedónia fekvése Görögországhoz képest?
2. Mi idézte elő Görögország hanyatlását az i. e. 4. század első felében?
3. Mikor lett II. Philipposz Makedónia királya? Miért az ő uralkodása idején vette kezdetét Makedónia felemelkedése?
4. Milyen körülmények között jött létre Makedónia hegemóniája Görögország felett?

Mi a jelentése a következő ógörög szólásnak: „Khairóneia alatt a halottakkal eltemették a görög szabadságot is!” Mit gondoltok, miért sikerült a görögöknek az i. e. 5. században legyőzni a perzsákat, i. e. a 4. században pedig elfoglalta őket Makedónia?

38. §. MAKEDÓNIAI NAGY SÁNDOR BIRODALMÁNAK MEGALKULÁSA

- Nézzétek meg az illusztrációt! A képen ábrázolt két alak közül melyik Sándor, és melyik III. Dárius? • Milyen vonásokkal ruházta fel az ellenfeleket a művész?

Makedónia Nagy Sándor és III. Dárius perzsa király csatája Isszosznál. Mozaikrészlet a pompeji Faun-házából. I. e. 2. század második fele. A mozaik több mint másfél millió kavicsdarabkából készült és III. Dárius menekülését ábrázolja a harc színhelyéről

1. Hol, mikor és hogyan került sor Nagy Sándor első csatájára a perzsákkal a keleti hadjárat idején? Miként foglalták el Szíriát, Föníciát és Egyiptomot?

I. e. 334 tavaszán Makedóniai Nagy Sándor csapatai élén megindult Perzsia ellen. A keleti hadjárat során a makedón király bosszút hirdetett a Xerxész által lerombolt görög templomokért. Célja Kis-Ázsia visszahódítása volt a perzsáktól.

Türosz elfoglalása. Rekonstrukció

III. Dárius kis-ázsiai szatrapái elhatározták, hogy megütköznek Sándorral. A csatára **i. e. 334**-ben került sor a Márványtengerbe torkolló **Granikosz** folyónál. A perzsák vereséget szenvedtek. Ezután Nagy Sándor hozzálátott a kis-ázsiai görög városok felszabadításához.

A következő ütközetre **Isszosz** mellett került sor. A perzsák körülbelül 130 ezren voltak, a görögök pedig 30–40 ezren. A legfelölősségteljesebb pillanatban Dáriuson pánik

lett úrrá és megszökött. A csata kimenetelét ez eldöntötte. A hellének győztek. Makedón fogságba esett a perzsa király anyja, felesége és két lánya is.

Fényes győzelmét követően Sándor déli irányba vette útját. Először elfoglalta Szíriát és Föniciát. Legnehezebbnek **Türosz** meghódítása bizonyult. Öt hónapon keresztül (i. e. 332 januárja–májusa) tartotta magát a lakosság. A görög-makedón csapatoknak csak azután sikerült elfoglalniuk a várost, miután betemették a tengerparttal összekötő csatornát.

Sándor ezután nem kelet felé indult, hanem délnek fordult. Célja a perzsák kiűzése volt Egyiptomból. Az egyiptomiak felszabadítóként fogadták a makedón királyt. Itt új várost alapított, melyet a tiszteletére **Alexandriának** neveztek el. Testőreivel felkereste Ámon isten oázisát a Nílus nyugati partján, ahol a papok Ámon isten fiává nyilvánították. Kelet népei csak így fogadták el a hatalmát.

Lássatok hozzá a keleti hadjárat időrendi táblázatának az elkészítéséhez!

2. Milyen harci események vezettek Perzsia bukásához?

Tavasszal Makedóniai Nagy Sándor tovább folytatta hadjáratát. III. Dárius szintén harcra készült. A perzsa uralkodó az ütközet színhelyéül a **Gaugaméla** (a mai Irak területe) melletti síkságot választotta, ahol könnyen elértek harci szekerei és elefántjai. Itt került sor **i. e. 331. október 1-jén** az ókor egyik legnagyobb csatájára. A perzsa hadsereg kétszer akkora volt, mint a makedón: 95 ezren 47 ezer ellenében. A túlerő ellenére a perzsák mégis vereséget szenvedtek. Majdnem ugyanaz történt, mint az isszoszi ütközetnél. Mikor Dárius megpillantotta Sándort, pánikba esett és elmenekült.

Először Média fővárosába szökött. Sándor követte őt, és megszállta Babilont, majd elfoglalta a Perzsia fővárost, Szúzát is. A királyi székhelyet, Perszopoliszt kegyetlenül kirabolta és elpusztította.

1. Olvassátok el a szövegrészletet Plutarkhosz ismert művéből, amely a gaugamélai csatát megelőző eseményeket írja le! 2. Mit gondoltok, miért cselekedett Sándor az ismert módon, és miért nem hallgatott hadvezéreire? 3. Sándor jellemének milyen vonásaira mutat rá a szövegrészlet?

„A holdfogyatkozástól számított tizenegyedik éjszakán Dárius csatarendbe állította hadseregét, és fákllyafénynél szemlét tartott. Reggelre a kielvatlanságtól elgyötört perzsák alig álltak a lábukon.

Alexandrosz nem akart rögtön megütközni ellenségével. Tudta azt, hogy katonáinak a megérítető út után pihenésre van szükségük. Biztos volt abban, hogy a perzsák sem lendülnek támadásba, hagyta, hogy katonái lepihenjenek az ellenséggel teli síkság közelében. Idősebb bizalmasai, főként Parmenión, látván, hogy az egész síkságot bevilágítják a barbárok tábortüzei, s hallván, hogy a táborból, mint végtelen tengerből, zavaros lármá szűrődik ki, megálapították, hogy embertelenül nehéz feladat volna nyílt csatában legyőzni egy ilyen hatalmas ellenséget. Ezért odamentek a királyhoz, és azt ajánlották neki, hogy éjszaka támadja meg az ellenséget, hogy az elkövetkező harc legfélelmetesebb szakaszát sötétség borítsa. Alexandrosz azonban ezt az emlékezetes választ adta: „Én nem lopom a győzelmet.” Ezután elbocsátotta bizalmasait, és nyugovóra tért.”

A perszeopoliszi palota romjai

- A perszeopoliszi palota lerombolásával a görög-makedónok bosszút álltak a perzsákon. Mi volt ennek a bosszúnak az oka?

Makedóniai Nagy Sándor képe egy aranyérmén

III. Dárius közben testőrségével továbbmenekült. Remélte, hogy Baktriában búvóhelyre talál. Útközben azonban hadvezérei megölték. Halála után Nagy Sándor lett trónjának a birtokosa. Senki ő előtte nem rendelkezett az uralkodók közül hasonló hatalommal. Aranykoronával a fején, pompás perzsa öltözékben ült trónján. Megkövetelte, hogy istennek tekintsék, térdet hajtsanak előtte és megsókolják a palástja szegélyét. Ez sértette és felháborította a görög-makedónokat.

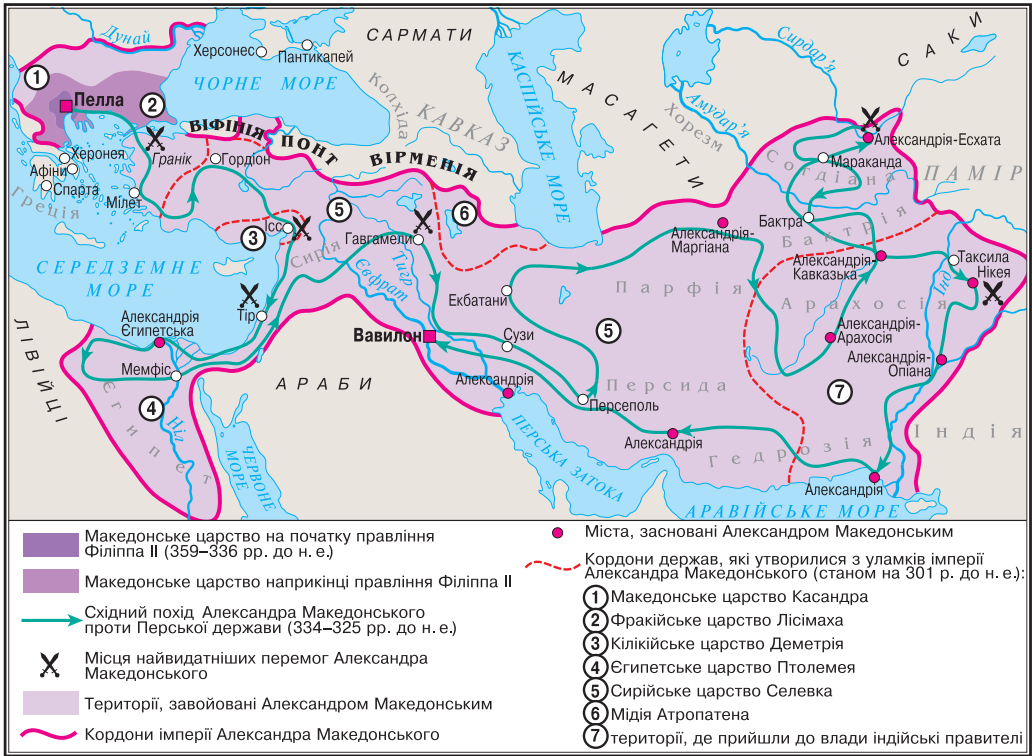
Sándor támogatókat keresett a helyi elit körében, ezért a régi szatrapákat meghagyta beosztásukban, csak helytartókat nevezett ki melléjük. Új ezüst pénzt veretett. Több mint harminc várost alapított és Alexandriának nevezte őket.

Arisztotelész szorgalmas tanítványaként világosan látta a görög kultúra nagyságát. Ezért a meghódított területeken tudatosan terjesztette a hellén szokásokat. A krónikák feljegyzései szerint, keleten új mezőgazdasági módszereket honosított meg, érvelt az európai típusú házasság mellett. Arról próbálta meggyőzni a helyieket, hogy tiszteljék anyjukat és ne öljék meg idős szüleiket.

1. Keressétek meg a térképen Makedóniát! Hasonlítsátok össze annak az országnak a területével, amelyik Makedóniai Nagy Sándor hódításai következtében jött létre!
2. Melyik csata nyitotta meg a görög-makedón csapatok előtt az utat Kis-Ázsia belseje felé?
3. Hol vívták azt a csatát, amelyik után Sándor meghódította Szíriát, Föníciát és Egyiptomot?
4. Hol zajlott a Perzsia bukásához vezető döntő ütközet?

3. Melyek voltak Makedóniai Nagy Sándor utolsó hadjáratának az eredményei?

I. e. 327-ben Sándor elhatározta, hogy elmegy a világ végéig, vagyis Indiába. A következő esztendőben a **Hüphaszisz** folyó (az Indus keleti mellékfolyója, ma Biasz) partján megütközött Pórosz királlyal, aki harci elefántjait is bevetette. Itt zajlott Sándor keleti hadjáratának utolsó nagy csatája. A makedónok veszteségei jelentékenyek voltak. A trópusi erdőkön való átkelés és a hazájukat hősiiesen védő indusok elleni harc a végtelenségig kimerítette a katonákat, akik nem akartak tovább menni. Véget ért a keleti hadjárat. Nagy Sándor ezután újabb hadjáratra készült. I. e. 323-ban váratlanul megbetegedett és meghalt.

A hüphaszisi csata. Művészi rekonstrukció

• A csata milyen sajátosságára hívja fel a figyelmet a rekonstrukció alkotója?

4. Hogyan jöttek létre a hellén államok? Mi a hellénizmus lényege?

Makedóniai Nagy Sándor keleti hadjárata következtében egy új világbirodalom jött létre, amely magába foglalta Makedóniát, a görög poliszokat, Egyiptomot, Közel- és Közép-Keletet. Sokszínű, ellentmondásos világ volt ez. Makedónia megőrizte hagyományos rendszerét, a görög poliszok függetlenségre törekedtek. Egyiptomban és a Közel-Keleten lehetett leginkább érezni a két civilizáció találkozásának a hatását. Közép-Keleten (Irán, Közép-Ázsia, India északnyugati része) viszont csak az újonnan alapított városok voltak a görög kultúra szigetei.

Az új birodalom vezetésébe Sándor bevonta a helyi elit képviselőit is. Kegyetlenül leszámolt azonban mindenkivel, aki gyanús volt számára, függetlenül attól, hogy helyi szatrapa-e az illető vagy pedig a bizalmasa. A birodalom területén a hatalom hadvezérei, a **diadokhoszok** kezében összpontosult, akik saját országról ábrándoztak.

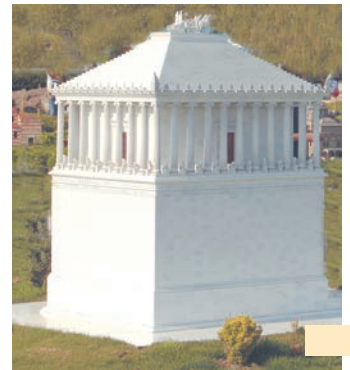
Diadokhosz görögül utódot jelent.

Makedóniai Nagy Sándor halála után viszálykodás tört ki a hadvezérek között, ami végül a világbirodalom széteséséhez vezetett. Új államok jöttek létre, ahol a hatalom a görögök és makedónok kezében volt. Ezeket az országokat **hellén** államoknak nevezzük, és azt az időszakot, amíg fennálltak, **hellénizmusnak**. *A hellénizmus kora Makedóniai Nagy Sándor hódításaiival vette kezdetét és i. e. 30-ban, Egyiptom elfoglalásával ért véget.*

A hellén államok egyesítették magukban a görög államiság elemeit (poliszok, demokrácia) a keleti uralkodók isteni eredetű korlátlan hatalmának az eszméjével. Ezzel beírták nevüket a történelembe.

1

2

1. A pharoszi vagy alexandriai világítótorony. Rekonstrukció
2. halikarnasszoszi mauzóleum modellje

A pharoszi vagy alexandriai világítótorony i. e. 299–279-ben épült. A világ hetedik csodája. Fénye 60 kilométerre is ellátszott. A világ hét csodája között tartották számon Mauszólosz király sírját, mauzóleumát is Halikarnasszoszban (ma Bodrum, Törökország), mely az i. e. 4. század közepén épült.

A görög nyelv és a görög kultúra vívmányai messzire eljutottak Hellász határain túl. Új városok épültek, ahol békésen éltek együtt görögök, makedónok és a helyi lakosság.

1. Keressétek meg a 187. oldalon lévő térképen, milyen országgal volt határos Nagy Sándor állama nyugaton, és melyik volt a határfolyója keleten! Milyen tengerek mosták északon és délen partjait? 2. Miért nevezik a Nagy Sándor keleti hadjárata (i. e. 334–324) következtében létrejött államot világhatalomnak, vagy birodalomnak?

Ellenőriztétek tudásotokat!

1. Határozzátok meg Nagy Sándor birodalmának határait! Milyen államok és népek tartoztak hozzá?
2. Hogyan kezdődött Makedóniai Nagy Sándor keleti hadjárata? Mik voltak a közel-keleti és egyiptomi hadjáratok eredményei?
3. Milyen csata következtében bukott el a Perzsa állam? Hogyan ért véget Sándor indiai hadjárata?
4. Mi lett a sorsa Nagy Sándor birodalmának? Mi a hellénizmus?

Miért voltak képesek a görög-makedónok legyőzni a perzsákat és egy világbirodalmat létrehozni? Mi vezetett ennek a birodalomnak a gyors széteséséhez? Miért mondják azt, hogy Makedóniai Nagy Sándor keleti hadjárata egy új korszak, a hellénizmus, kezdetét jelentette az antik történelemben?

39. §. A TÖRTÉNELMI FORRÁSOK MAKEDÓNIAI NAGY SÁNDORRÓL 9. SZ. GYAKORLATI FOGLALKOZÁS

1. Mit írnak a források Makedóniai Nagy Sándor külsejéről és jelleméről?

«Már gyermekkorában kitűnt önuralmával, mert hevesvérűsége és szenvedélyessége ellenére is érzéketlennek mutatkozott a testi gyönyörök iránt, egyébként viszont korát meghaladó mértékben becsvágyó volt. De a köznapi dicsőségért nem rajongott, mint Philipposz, akit szónoki képessége olyan büszke elragadtatással töltött el, akár egy szofistát, és az olümpiai kocsiversenyeken szerzett győzelmeit még pénzeire is rávésette. Sőt, amikor barátai megkérdezték, hogy nem venne-e részt Olümpiában a futóversenyeken – mert gyors lábú volt –, így felelt: „Miért ne vennék, ha királyok lesznek ellenfeleim.”

Amikor Alexandrosz tudomást szerzett arról, hogy Philipposz valami híres várost foglalt el, vagy jelentős csatában győzött, nem örült a hírnek, hanem így szólt társaihoz: „Fiúk, apám mindent elfoglal, meghódít, s nekem nem hagy lehetőséget arra, hogy veletek valami nagyot és dicsőt vihessek véghez.” Nem nyugalomra és gazdagságra vágyott, hanem vitézségre és dicsőségre. Úgy gondolta, hogy minél többet kap apjától, annál kevesebb lesz, amit maga hajthat végre.

Makedóniai Nagy Sándor portréja. Lüszipposz alkotása. „Alexandrosz külső megjelenését leginkább Lüszipposz szobrairól ismerjük; ő volt az egyetlen művész, akit Alexandrosz méltónak tartott arra, hogy őt megmintázza. Lüszipposz az egyéni formák visszaadására törekedett, úgy az arc, mint a személyiség megjelenítésekor. Ő fejezte ki legtalálébban Alexandrosz jellegzetesen balra tartott fejét, szemének olvatag tekintetét, amit követői is szívesen utánoztak.” (Plutarkhosz)

- Hasonlítsátok össze Sándor portrészobrát Plutarkhosz jellemzésével!

„... Természetes hajlamot érzett a tudományok és az irodalom iránt. Mivel pedig az *Iliászt* katonai útikönyvnek tartotta és nevezte, magával vitte annak Arisztotelész magyarázataival kísért kiadását, ezért nevezik ezt narthéxkiadásnak (láda-kiadás), és törével együtt mindig a párnája alatt tartotta. ... Arisztotelészt mélységesen tisztelte, s apjaként szerette. Gyakran mondogatta, hogy apjától kapta az életet, Arisztotelésztől az élet szépségének érzését. ...

Ezután leigázta Phrugiát. Elfoglalta Gordion városát is, ahol a régi monda szerint Midasz palotája állott. Megtekintette a sokat emlegetett szekeret, amely somfahánccsal volt megkötözve, és meghallgatta a barbárok által hitelesnek tartott mondát, mely szerint az lesz a világ ura, aki ezt a csomót kioldja. A közhiedelem szerint a köteleket egymás feletti bogokkal kötötték szorosan össze, de úgy, hogy a kötelek végét nem lehetett látni, Alexandrosz ezért nem is tudta kioldani, hanem végül kardjával vágta szét a csomót.” (Plutarkhosz)

A történelmi forrás mely része szól Sándor műveltségéről? Melyik részlet mutatja őt erős lelkű, bátor, büszke embernek? Hogyan hatottak érényei a történelem menetére?

Mi az eredete a gordiuszi csomó kifejezésnek? Miért jelenti az *Átvágni a gordiuszi csomót* szólás azt, hogy valaki egy nehéznek tűnő feladatot, vagy problémát drasztikusan, 'egyetlen vágással', de mégis egyszerűen old meg?

Önálló munka. 1. sz. feladat.

Támasszátok alá az alábbi állításokat a történelmi forrásból vett példákkal!
Makedóniai Nagy Sándor...

1. *Bátor és büszke ember volt, ugyanis ...*
2. *Művelt és jól nevelt ember volt, amit az bizonyít, hogy ...*
3. *Határozottsága és erős jelleme abban nyilvánult meg, hogy ...*

2. Makedóniai Nagy Sándor keleti hadjáratának milyen részleteit ismerhetjük meg a történelmi forrásokból?

1. « ... Dárius levelet írt Alexandrosznak, melyben a foglyokért tízezer talentum váltságdíjat, egyik leányát, az Eufráteszen inneni területeket, ba-

rátsági és szövetségi szerződést ajánlott fel. Alexandrosz ismertette a levél tartalmát barátaival. „Ha én Alexandrosz volnék, elfogadnám” – mondta Parmenión. „Istenemre, én is – mondta Alexandrosz –, ha Parmenión volnék.” ... Dáriusnak meg ezt a választ küldte: „Mint ahogyan az égen nincs két nap, úgy Ázsiának sem lehet két királya.”» (Plutarkhosz)

2. « ... A legtöbb történetíró szerint Porosz csaknem két méter magas férfi volt. Nagy, méltóságot parancsoló termete jól illett az elefánthoz, amelyen ült, pedig az volt valamennyi közt a legnagyobb. De nagyon okos állat is volt, bámulatos gonddal vigyázott a királyra: míg az teljes erőbedobással harcolt, dühösen verte vissza és tiporta le támadóit, mikor pedig megérezte, hogy gazdája gyengül, s a vérveszteségtől elalél, szelíden térdre ereszkedett, hogy a király le ne essék, és ormányával egyenként kihúzta a lándzsákat a sebekből. Amikor Porosz fogságba került, Alexandrosz megkérdezte tőle, hogyan bánják vele. „Királyhoz illően.” – válaszolta. Majd Alexandrosz kérdésére, hogy van-e más mondanivalója, így felelt: „Minden benne foglaltatik abban, hogy királyhoz illően.” Alexandrosz nemcsak az egész országot bízta Poroszra, hogy mint helytartó kormányozza, hanem hozzácsatolta azoknak a független népeknek területét is, melyeket fegyverrel hódított meg. ...» (Plutarkhosz)

3. „ ... Sándor Líbiába szeretett volna menni az Ámon-oázisba. Ott volt Ámon isten híres szentélye, ahol kegyes papok éltek és jóslással foglalkoztak. Nagy Sándor Héraklész és Perszeusz (Zeusz leszármazottai voltak mindketten) példáját követve jóslatot akart kérni a papoktól, akikről azt beszélték, hogy jövődöléseik meglepő pontossággal teljesülnek. Nagy Sándor Ámontól származtatta magát, s meg akarta ismerni a jóslat rá vonatkozó részét.” (Lucius Flavius Arrianus)

A makedóniai király jellemének mely vonásait ismerhetjük meg a szövegrészletekből? Melyik rokonszenves nektek, és melyik nem?

Önálló munka. 2. sz. feladat.

1–3. Állítsátok a keleti hadjárat szöveg-részletekben vázolt eseményeit időrendi sorrendbe!

3. Hogyan értékelik az ógörög történészek Nagy Sándort mint embert és államférfit?

„Nincs a hellének és a barbárok közt még egy olyan ember, aki egymaga képes lett volna olyan hatalmas dolgokat véghezvinni, mint ő. Ez inspirált engem arra, hogy írjak róla. ...Tudom, Sándort elbűvölte a méd és perzsa pompa, a barbár királyok élete, ami különbözött az alattvalókéétól. Elítélem őt azért, mert makedón ruháját médre cserélte, és azért is, mert a győztes hellének koszorúja helyett a legyőzött perzsák turbánját öltötte a fejére. ...”

Makedóniai Nagy Sándor a Granikosz folyónál. Művészi rekonstrukció

«Elérkezett a makedónok által kedvelt Dionüszosz ünnep. ... Kleitusz rossz szemmel nézte Sándor túlzott vonzódását a barbár szokások és az őt elborító hízelgés iránt. Kijelentette, nem engedi meg, hogy az ókori hősökől bohócot csináljanak. Sándor megsértődött ezekre a szavakra. „Én sem értek egyet az ilyen viselkedéssel. Senki sem kérte Kleituszt, hogy beálljon a dicső himnuszokat zengők sorába, maradt volna inkább csendben.” Amikor pedig valaki arról kezdett beszélni, hogy Philipposz tettei eltörpülnek fia hősiessége mellett, Kleitusz dühösen felugrott és azt mondta, hogy Sándor meg sem közelíti Philipposzt. Majd arról beszélt, hogyan mentette meg Sándort a Granikosz folyó mellett. „Ez a kéz mentett meg téged, Sándor” – mondta és vakmerően magasba lendítette a kezét. Sándor nem bírta tovább hallgatni ezeket a szavakat, kikapta az egyik testőr kezéből dárdáját és átdöfte vele Kleituszt. ... Elítélem Kleitusznak a királlyal szembeni viselkedését. Sándort pedig sajnálom...» (*Lucius Flavius Arrianus*)

Hogyan viszonyul a forrás szerzője Makedóniai Nagy Sándorhoz? Ti hogyan vélekedtek Nagy Sándorról?

Önálló munka. 3. sz. feladat.

A történelmi források alapján határozzátok meg Makedóniai Nagy Sándor szerepét a történelemben! Konkrét tényekkel támasszátok alá azt, hogy Sándor nemcsak győztes hadvezér, határozott és felvilágosult uralkodó, hanem kegyetlen zsarnok és hiú önimádó is volt egyben.

Értékeljétek az órán végzett munkátokat az alábbi követelmények alapján! Az 1–3. feladat megoldásáért 1–3 pont jár. Szintén 1-től 3 pontig értékelhető a párban és csoportosan végzett munka is (max. 12 pont).

Miért sikerült Nagy Sándornak az egyik leghatalmasabb államot létrehozni a világon? Mit gondoltok szerepéről a történelemben?

40. §. HELLÉN ÁLLAMOK AZ I. E. 4-2. SZÁZADBAN. A HELLÉNIZMUS KULTÚRÁJA

- Nézzétek meg a képen látható szobrot! A görög kultúra milyen elemei keverednek az egyiptomi hitvilág elemeivel? • Létrejöhett-e ilyen művészeti alkotás Egyiptom virágkorában?
- Milyen áttalatok ismert történelmi események tették lehetővé az i. e. 4. század végén és az i. e. 3. század elején az ilyen művészeti alkotások születését? • Szerintetek a Nílus és a 16 kisiú alakja mellé miért kerülhettek olyan figurák, mint a szfinx, a krokodil és a búzagalász? Mit szimbolizál a Nílus és a gyerekek alakja?

Nílus isten szobra az i. e. 3-2. századból. Az eredeti szobor másolata Alexandriából. Egyiptom

A 187. oldalon található térképen mutassátok meg, milyen államokra esett szét Nagy Sándor birodalma! Melyek voltak közöttük a legnagyobbak? Milyen tartományok tartoztak hozzájuk?

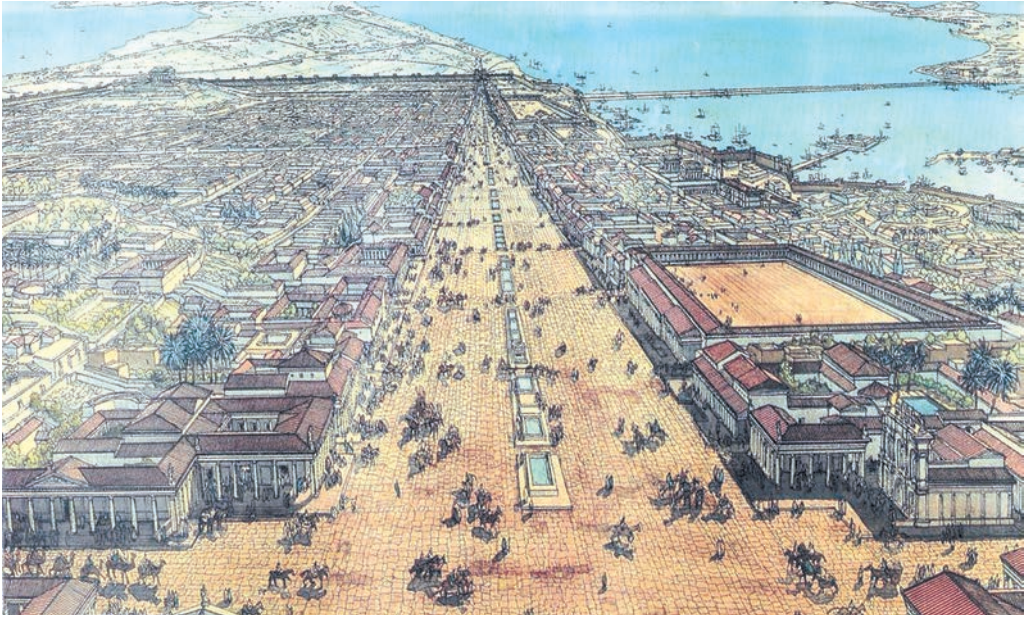
1. Hogyan fejlődtek a hellén államok?

A legnagyobb hellén országnak **Egyiptom** és a **Szeleukidák állama** számított.

Egyiptom élén Ptolemaiosz Lagida állt, akit Szótérnek, *Megmentőnek* is neveztek. Megalapította a Ptolemaida-dinasztiát. Egyiptom fővárosa **Alexandria** volt akkor, a föld legnagyobb városa. Gyakran hasonlították a világmindenség központjához. Az antik városrendezés szabályai szerint épült. Széles és egyenes utcái derékszögben metszették egymást. A város területének egyharmadán a királyi épületegyüttes palotái, parkjai és más építményei sorakoztak. Alexandria kikötő is volt egyben.

Az i. e. 3. században Egyiptom látta el élelemmel az egész antik világot. Külföldön a keresett árucikkek sorába tartoztak az egyiptomi színes üvegből készült termékek, a gyapjú és lenvászon anyagok, a papirusz, az edények, a vas, a réz és a bronz munkaeszközök.

*Az egyiptomi Alexandria. Rekonstrukció
Főutcája kelet-nyugati irányban szelte át a várost a Nap kapujától a Hold kapujáig*

Olvassátok el a forrásrészleteket, válaszoljatok a kérdésre: mi különböztette meg Alexandriát az általatok ismert többi ókori várostól?

„Minden városok koszorúja – Alexandria. Dicsőségét alapítójának és Deinokratesz mester művészetének köszönheti, akinek tervei alapján épült. Sok temploma közül kimagaslik a Serapeion. Szépségének leírásához kevés a szókincsem. Széles termeihez, oszlopcsarnokaihoz, szinte életre kelő szobraihoz semmi sem fogható a világon. Könyvtárának kincsei felbecsülhetetlen értékűek.” (Ammianus Marcellinus)

„A várost átszelő utca lenyűgöz méreteivel és szépségével. Gazdagon díszített házak és templomok szegélyezik. Az utcák mesteri elhelyezésének köszönhetően a város nyitott a tenger felől bejövő nedves áramlatok előtt, melyek az éghajlatot kellemessé és egészségessé teszik.” (Szicíliai Diodórosz)

Egyiptom vetélytársa a *Szeleukidák állama* volt, melyet Szeleukosz, Nagy Sándor egyik hadvezére alapított. Államformáját tekintve szintén monarchiának számított. Szeleukosznak tulajdonítják a következő mondást: *„Mindig az az igazság, amit a király annak tart.”*

Időről időre az állam egyes részei fellázadtak a központ ellen és kikiáltották függetlenségüket. Az i. e. 3. század végén önálló lett Pártia. I. e. 83-ban az ország területeinek nagy részét elfoglalta II. Tigranész, Arménia királya. Csak egy kis rész maradt független Szíriában, melyet Róma húsz év múlva bekebelezett.

Görögország gazdasága, különösen a földművelés és az állattenyésztés, mély válságot élt át. Ezzel egy időben azonban új kézművesmesterségek jelentek meg. Kosz szigete híres volt könnyű, áttetsző kelméjéről, Párosz pedig márványáról. Egyre több antik „bank” jött létre. Olyan pénzváltó asztalok voltak ezek, ahol hitelt lehetett felvenni bizonyos százalék fejében, vagy megőrzésre pénzt elhelyezni.

A szabadságszerető görögök többször fellázadtak a makedónok ellen.

2. Hogyan fejlődött a tudomány a hellénizmus korában?

Alexandria a hellén világ legnagyobb tudományos központja volt. A világ első tudományos intézménye, a **Muszeion** (görögül a múzsák házat jelenti), ahol a tudósok a kutatásnak és a kutatásból éltek, itt jött létre. A fáraó hívására költők, matematikusok, csillagászok jöttek, hogy itt folytassák művészi vagy kutató munkájukat (*a ford. megj.*). Sok tudományos felfedezés fűződik az alexandriai tudósok nevéhez. Falai között működött az emberiség történetének első közkönyvtára, amelyet használhattak a városiak és az átutazók is. A könyvtár közepén egy hosszú asztal állt az írás és olvasás számára. Körülötte székek és puha heverők (a görögök szerettek heverészve olvasni) sorakoztak. Papiruszra vagy finom borjúbórból kidolgozott **pergamenre** (Pergamon városáról kapta a nevét, ahol először készítették ilyet) írtak. A tudósok számításai szerint az alexandriai könyvtárban összesen 500 ezer kézírásos könyv volt.

Több filozófiai iskola jött létre ekkor. Az egyik ilyen iskolát **Kitioni Zénón** alapította, aki a közjó érdekében végzett aktív tevékenységet népszerűsítette. Volt iskolája **Diogenésznek** is, Nagy Sándor kedvelt bölcsének. A kor filozófusai felfedezték maguknak az embert, a maga problémáival. **Epikurosz** abban látta feladatát, hogy megszabadítsa honfitársait a haláltól és sorstól való félelmüktől. Tagadta az isteni beavatkozást a természet és emberek életébe.

3. Milyen sajátosságai voltak az építészet és szobrászat fejlődésének a hellénizmus korában?

A hellénizmus éveiben felvirágzott az építészet és a szobrászat. Soha nem látott méreteket öltött a városfejlesztés. Színházak, gümnaszionok, paloták épültek. A hellénizmus *építészetének* sajátossága a hatalmas méretekre (grandiózusságra) való törekvés volt. I.e. 180-ban készült el Pergamon Akropoliszán **Zeusz-** és **Athéné-oltára**, melynek el kellett homályosítani a Parthenon nagyságát. Az oltár óriási márvány emelvényén áldozatokat mutattak be. Domborművek díszítették, melyeken istenek csatáoztak gigászokkal. A hatalmas istenek határozott mozdulatokkal taszították a mélybe a gigászokat. Ez a mozzanat a pergamoni királyok győzelmét jelképezte ellensé-

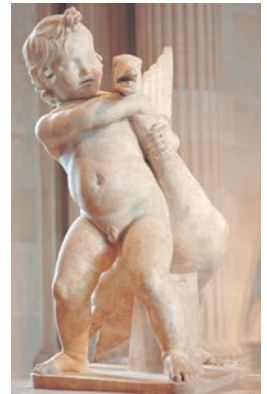

A Pergamon-oltár rekonstrukciója a berlini Pergamon-múzeumban

geik felett. A hellénizmus kultúrájának meghatározó műemléke volt, a világ hét csodájának egyike, a **rodoszi kolosszus**, Héliosz isten 37 méteres bronzszobra Rodoszon.

Rodoszi kolosszus. Világítótorony Rodosz szigetén. I. e. 285. Mai rekonstrukció

Kisfiú libával. Boethus alkotása. I. e. 3. század vége, 2. század eleje

- Hogyan kapcsolódik a *kolosszális* és a *fényszóró* kifejezés az egyiptomi Alexandriához?

A hellénizmus idején jelentek meg a *portrészobrok*. A művészek igyekeztek élethűen visszaadni azok vonásait, akikről a képmások készültek. Jól példázza ezeket a törekvéseket Lüszipposz *Nagy Sándor-portréja* és Boethus *Kisfiú libával* című alkotása. Az emberek belső, lelki rezdüléseit próbálta megjeleníteni a rodoszi szobrászok **Laokoón-csoport** című műve. Laokoón a görög mitológia szerint Apollón papja volt Trójában. Figyelmeztette a trójaiakat, hogy a faló csapdának készült, és beledöfte a dárdáját is a falóba. Athéné megijedt, hogy a trójaiak hallgatni fognak papjukra, de azok a fellegrába vitték az „ajándékot”. Laokoón bikaáldozatot mutatott be Poszeidónnak, a tenger istenének. Ekkor Athéné parancsára két kígyó közeledett a part felé, és egyenesen Laokoón felé tartottak. Laokoón két fia apjuk segítségére indult, de a kígyók őket is megölték. (Ha reménytelen küzdelemről vagy az emberre kígyóként rátekeredő problémákról van szó, gyakran elhangzik, hogy „ezzel egy egész Laokoón-csoport sem tudna megbirkózni”. Az ókori papnak, Laokoónnak és két fiának

alakja több mint kétezer éve él úgy az emberi kultúrában, mint a hiábavaló, ám annál elszántabb küzdelem szimbóluma – *a ford. megj.*)

A kompozíció többalakúsága, bonyolultsága és dinamizmusa jellemzi a **Farnese-bika** szoborcsoportot is. A hellén művészet csodálatos alkotásai közé sorolhatjuk a **méloszi Aphrodité** (latinosan **milói Venus**) és a **Szamothrakéi Niké** szobrokat. A **belvederei Apollónt** pedig sokáig az antik művészet csúcsaként emlegették.

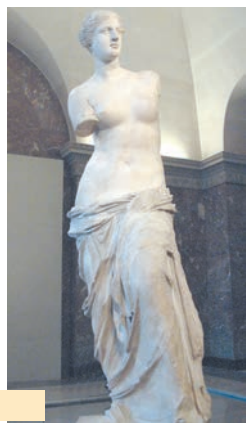

1

2

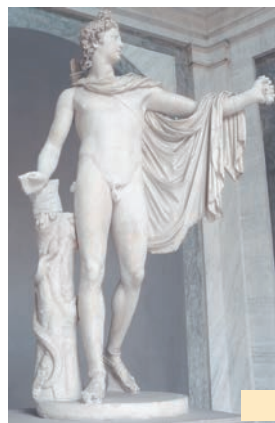
1. A Farnese-bika szoborcsoport. I. e. 2. század vége
2. A Laokoón-csoport. I. e. 1. század

1

2

3

1. A milói Venus. I. e. 120. 2. A Szamothrakéi Niké. I. e. 2. század. 3. A belvederei Apollón. Leókhársz alkotása. I. e. 4. század

1. Hasonlítsátok össze az illusztrációkon látható szobrokat az ókori Görögország fénykorának művészeti alkotásaival! Mi a közös, és miben térnek el? 2. A világ hét csodája közül hány származik a hellén világból?

Szerkesszetek időtengelyt, tüntessétek fel rajta a megfelelő dátumokat, és oldjátok meg a kronológiai feladatot! A méloszi Aphrodité szoborra 1820-ban találtak rá Mélosz-szigetén. A tudósok úgy tartják, hogy i. e. 120-ban készült. Számítsátok ki, hány évvel ezelőtt született ez az alkotás, és hány éve lelték rá?

Ellenőrizték tudásotokat!

1. Nevezétek meg a legjelentősebb hellén államokat! Hol helyezkedtek el Makedóniához képest? Mikor, és hogyan jöttek létre?
2. Magyarazzátok meg a következő fogalmakat: *pergamen, Muszeion!*
3. Mit tudatok meg az egyiptomi Alexandriáról?
4. Milyen sajátosságai voltak a hellén építészetnek és szobrászatnak? Nevezétek meg a tudomány vívmányait!

Lehet-e a Nagy Sándor által létrehozott birodalmat a *civilizációk találkozásának* tekinteni? Sikerült-e Nagy Sándornak a két civilizációból egyet alkotni?

41. §. AZ ANTIK POLISZOK TÁRSADALMI, GAZDASÁGI ÉS MINDENNAPI ÉLETE A MAI UKRAJNA TERÜLETÉN

10. SZ. GYAKORLATI FOGLALKOZÁS

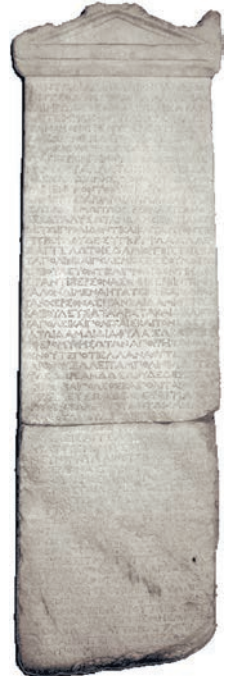
Keressétek meg a 199. oldalon lévő térképen az antik poliszokat a mai Ukrajna területén! Kik éltek itt egy időben a görög gyarmatosítókkal, és kik voltak a szomszédjaik?

1. Milyen volt a görög gyarmatok társadalmi élete a Fekete-tenger északi partvidékén és a Krímen?

A Fekete-tenger északi partvidékén és a Krímen létrejött görög gyarmatok társadalmi élete hasonló elvekre épült, mint Hellász többi részén. Az újonnan megalakult poliszok függetlenek voltak anyavárosuktól, de a kapcsolatot sohasem szakították meg vele. Élénk kereskedelem és kulturális együttműködés folyt közöttük. Nem függtek a telepek a helyi lakosságtól sem.

A Fekete-tenger északi partvidékének poliszai demokratikus vagy arisztokratikus *köztársaságok* voltak. Kivételt képezett a Boszporuszi királyság, ahol királyok uralkodtak. A legfőbb hatalom a népgyűlés és a legtekintélyesebb polgárok tanácsának kezében összpontosult. A tanács készítette elő a döntéseket, a népgyűlés pedig jóváhagyta azokat. A törvények végrehajtása a választott tisztségviselők, arkhónok és sztratégoszok feladata volt.

Páratlan műemlék Khersonészoszból – a városiak esküje fehér márványlapba vésve. Az eskü szövege arról tanúskodik, hogy a polgárok az állam irányába vállalt köteleseégeiket mindig betartották

Olvassátok el a khersonészosziak esküjének egy részletét, és válaszoljatok a kérdésekre!

1. Miért nevezik Khersonészosz államrendszerét demokratikusnak? 2. Milyen jogai és kötelességei voltak a khersonészosziaknak? 3. Városuk fejlődése szempontjából miért tartották a legfontosabbnak függetlenségük megőrzését?

„Nem döntöm meg a demokratikus rendet és nem engedem másnak sem, hogy elárulja vagy megdöntse azt. Ha tudomásomra jut ilyesmi, nem titkolom el, hanem jelentem az állami tisztviselőknek. Esküdt ellensége leszek mindenkinek, aki veszélyezteti Khersonészosz, Kerkinitisz vagy Kalosz Limen területeit. Népemet szolgálom, az állam és polgárai számára a legjobb, legigazságosabb tanácsokat adom. Nem árulom el városom titkait sem a helléneknek, sem a barbárokknak. Nem fogadok el olyan ajándékot, mellyel árthatnék poliszomnak vagy polgártársaimnak. Nem veszek részt összeesküvésben a közösség ellen. A Khersonészoszba behozott kenyeret csak khersonészosziaknak adom el.”

Esküdtétel az ókori Kherzónészoszban. R. Voszkreszenszkij alkotása. 1951.

Önálló munka. 1. sz. feladat. Készítsétek el egy kherzónészoszi polgár 3–4 mondatból álló beszámolóját, melyben a népgyűlést informálja a kontinentális Görögországban vagy más térségekben zajló eseményekről az i. e. 4–2. században!

2. Mi határozta meg a görögök gazdasági és mindennapi életét a Fekete-tenger északi partvidékén és a Krímen?

A Fekete-tenger északi partvidékén és a Krímen létrejött poliszok csak úgy tudtak fennmaradni, hogy mindennel ellátták magukat. Búzát, zöldségeket termeltek, szőlőt műveltek, állattenyésztéssel, halászattal foglalkoztak, halászati termékeket állítottak elő. Magas fejlettségi szintet ért el náluk a kézművesség – a fémmegmunkálás, fazekasság, takácsmesterség, kő-, fa- és csontfaragás. Méltán voltak híresek ötvöseik, akik csodálatos ékszereket készítettek szkíta élőlélőségek megrendelésére. Ide sorolhatjuk a híres szkíta uralkodói melldísz is.

A görög városállamokban virágzott a kereskedelem. Hellászba búzát, jószágot, bőrt, szőrmét, sós halat, sót és rabszolgát szállítottak, onnan pedig fémtermékeket, fegyvereket, különféle kelméket, drága ékszereket, fűszereket, edényeket, olívaolajat és bort hoztak be. Athéntól például fekete és vörös alakos vázakat, márvány- és bronzszobrokat, ékszereket vásároltak. A görögök a helyi lakossággal is kereskedtek. Mindegyik polisz saját pénzt veretett.

Tényekkel támasszátok alá, hogy a görög poliszok gazdasága fejlettebb volt, mint a nomádoké!

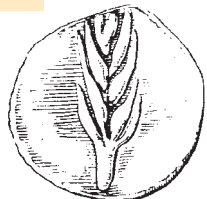

Önálló munka. 2. sz. feladat. A képen látható műemlékek segítségével fogalmazzatok meg néhány állítást a mai Ukrajna területén kialakult antik városállamok gazdaságáról! Beszámolótokat kezdjétek az alábbi szavakkal: *Az illusztrációkon látható műemlékek arról tanúskodnak, hogy a Fekete-tenger északi partvidékén és a Krímen létrejött poliszokban fejlett volt...!*

1

4

2

3

5

1. Pénzermék a Fekete-tenger északi partvidékének poliszjaiból 2–3. Ókori görög kereskedelmi és hadihajókat ábrázoló edények. Kézműves termékek

4. Halántékdísz Athéné ábrázolással az i. e. 4. századból. A Boszporuszi Királyság kézműveseinek alkotása. A szkíta Kul Oba (Kercs közelében) kurgánból került elő

5. Egy görög szőlőtermelő és egy halkészletező házának romjai Kherzonészoszban

3. Milyen volt a Fekete-tenger északi partvidékén élők hitvilága?

A görög istenségek közül leginkább Apollónt tisztelték. Hozzá fohászkoztak a hosszabb tengeri utak előtt, vagy ha új telephelyet kerestek maguknak. Imádták még Démétért, Aphroditét és Gyivát, Kherzonészosz pártfogóját. Szentélyeket, templomokat, oltárokat emeltek tiszteletükre, de imádkoztak otthon is.

A Fekete-tenger északi partvidékének városállamaiban olyan oktatási rendszer működött, mint Görögországban. Műveltségükről a különböző dolgokon ránk maradt feliratok tanúskodnak. Találkozhatunk közöttük jókívánásokkal, levelekkel, nevekkkel, iskolapéldákkal. Az értelem pallérozása mellett odafigyeltek a test edzésére is. Sokoldalú képzést nyújtottak a gymnaszionok. Az ásatások során sikerült feltárni egy ilyen oktatási intézmény romjait. Olbiában Akhilleusz tiszteletére játékokat rendeztek. Sokan vettek rajta részt, még Hellászból is érkeztek versenyzők. Az írásos forrásokban fennmaradt egy zenetanítónak, Iszilnek a neve, aki szerepelt a delphoi énekversenyen.

Igazi tudományos szenzációnak számított 1954-ben a khersonészoszi ógörög színház romjainak a feltárása. A khersonészoszi színház több évszázadon keresztül működött és 3 ezer látogató fért el nézőterén. Tragédiákat és komédiákat mutattak be színpadán, zenei és irodalmi versenyeket is tartottak.

Önálló munka. 3. sz. feladat.

Bizonyítsátok, hogy a Fekete-tenger északi partvidékének poliszai nagy becsben tartották az antik világ szellemi értékeit! Mondjatok legalább három érvet!

Értékeljétek az órán végzett munkátokat az alábbi követelmények alapján! Az 1–3. feladat megoldásáért 1–3 pont jár. Szintén 1-től 3 pontig értékelhető a párban és csoportosan végzett munka is (max. 12 pont).

A *harmónia* szó görög eredetű, összhangot, összhatást, egybeilleszkedést jelent. A részletek szerves összeegyeztetését és az arányérzéklet szokták ezzel a kifejezéssel jelölni az életben, a művészetekben. Miért jellemzik ezzel a szóval gyakran a görög civilizációt?

4. fejezet

AZ ÓKORI RÓMA TÖRTÉNETE

Róma történetével fejeződik be az ókor története. Ez a Tiberis partján létrejött kis város az évszázadok folyamán óriási birodalommá nőtt. Először elfoglalta az Appennini-félszigetet, majd pedig az állandó hódító háborúk során kiterjesztette hatalmát Észak-Afrikára, Európa nagy részére és Elő-Ázsia országaira. Róma több évszázados történetét három korszakra tagoljuk. A **Római Királyság** (i. e. 753–509) idején továbbra is fennmaradtak a törzsi viszonyok. Róma élén a király, a vének tanácsa (szénátus) és a népgyűlés állt. A **Római Köztársaságot** (i.e. 509–27) az egy évre megválasztott konzulok és a szenátus irányították. A köztársaság legfőbb államhatalmi szerve a római polgárok népgyűlése volt. A köztársaság bukása után a **Római Császárság** (Birodalom) (i.e. 27 – i.sz. 476) következett el, a császárok egyszemélyes uralkodásának időszaka. 476-ban a Nyugatrómai Birodalom bukásával ért véget az ókor.

1

2

3

AZ ÓKORI RÓMA A KIRÁLYSÁG ÉS A KÖZTÁRSASÁG IDEJÉN

42. §. ITÁLIA TERMÉSZETVILÁGA ÉS RÓMA KELETKEZÉSE

- Nézzétek meg az illusztrációt! A legenda szerint Róma alapítóit egy nőstény farkas táplálta. A farkast Mars (a görögöknél Árész) római isten szent állatának tartották.
- A rómaiak hite szerint ez az állat táplálta Romulust és Remust? Miért?
- Kapcsolatban van-e ez a legenda a Romulus és Remus által alapított Róma történelmével?

A capitoliumi nőstényfarkas etruszk bronzszobra az i. e. 6. század végéről és az i. e. 5. század elejéről. A Capitolium dombon állt évszázadokon keresztül. A szobor alatt látható két gyermekalak (Romulus és Remus) eredetileg nem tartozott a szoborhoz, csupán a reneszánsz korban készült (Antonio del Pollaiuolo műve), ekkor helyezték a farkas alá őket, utalva a Róma alapításáról szóló mondásra.

1. Az ókori Itália földrajzi fekvésének sajátosságai

A római állam az Appennini-félszigeten helyezkedett el. Az ókorban a görögök **Itáliának** nevezték. Kezdetben ezt a megnevezést a félsziget déli részére értették, ugyanis sok volt ott a legelő.

Itália természetes északi határa az Alpok magas hegyvonulata. Tőle délre veszi kezdetét az Appennin-hegység, amely teljes hosszában átszeli a félszigetet.

Az Appenninek viszonylag fiatal hegység, ezért sok ott az aktív vulkán. Itália legnagyobb folyója a Pó. A hegység nyugati és keleti lejtőin áramlik az Arnó, Rubikon és Tiberis folyó. Talajtakarója sokszínű. A vulkanikus talajok mellett megtalálható itt a termékeny csernozjom is. Az ásványi kincsekben viszonylag szegényes, a félsziget középső részén vas-, réz-, ón- és ezüstlelőhelyek vannak. A Tiberis deltában sót bányásztak. Az ókor éghajlata, különösen északon, sokkal nedvesebb és hidegebb volt a mostaninál. Görögországhoz hasonlóan Itália is történelmi tájegységekre tagolódott. A legkedvezőbb természeti viszonyok **Etruriában**, **Latiumban**, **Campaniában** és **Apuliában** voltak.

Itália – eredetileg *tinók országa* a jelentése. Az i. e. 3. századtól kezdve nevezték így az egész félszigetet.

Keressétek meg a 205. oldalon lévő térképen az Appennini-félszigetet! Mire emlékeztet titeket? Milyen tengerek mossák partjait? Keressétek meg a Tiberist és Rómát! Határozzátok meg Róma földrajzi fekvését!

2. Milyen népek éltek az ókori Itáliában? Kik voltak az etruszkok? Miért olyan talányos a civilizációjuk?

Az ókori Itáliában különböző nyelveket beszélő sokféle néptörzs élt: italikusok, etruszkok, görögök, gallok és illírek. Szicília szigetén karthágói gyarmatosítók rendezkedtek be.

Az italikus törzsek északról vándoroltak az i. e. 2. és az 1. évezred fordulóján a félsziget középső részére. A Balkán irányából illírek is jöttek velük. Az új hazába érve már ismerték a vasat. Földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkoztak.

I. e. a 10. század körül jelentek meg a Tiberis folyótól északra az **etruszkok**. Hérodotosz Kis-Ázsiából eredeztette őket. Több kutató úgy gondolja, hogy Görögországból jöttek. Mások meg azon a véleményen vannak, hogy mindig is Itáliában éltek. Az etruszkok búzát, árpat, zabot, szőlőt termesztettek. Lenvászonból varrták ruháikat és vitorláikat. Lecsapolták a mocsarakat és virágzó termőföldekké változtatták a vidéket. Élénk tengeri kereskedelmet folytattak. Külföldre elsősorban ásványi kincseket, kerámiát, réz-, bronz- és vas-

termékeket, ékszereket, drága kelméket szállítottak. Időszámításunk kezdetéig az etruszkok beolvadtak más népekbe, de még így is mély nyomot hagytak a történelemben. Ők hozták létre Itália első államalakulatát, amely 12 független várost egyesített magában. Ezek mindegyike gyarmatokkal rendelkezett. Az etruszkok versenytársai a görögök és karthágóiak voltak.

1

2

1. Etruszk temetkezési urna az i. e. 8. századból
2. Koporsó-sarkofág etruszk házaspár szobrocskájával. Az i. e. 6. század kezdete

A görögök az i. e. 8–7. században több gyarmatot alapítottak Itáliában és Szicília szigetén. Legjelentősebbek Kümé, Tarentum és Szirakuza voltak. Az etruszkok és a rómaiak tőlük vették át az ábécét.

Az i. e. 4. században északról kelta *gall* törzsek nyomultak be az Appennini-félszigetre, és annak északi részén telepedtek le.

Nézzétek meg a műemlékeket! Mit árulnak el az etruszkok temetkezési szokásairól? Mit tudunk meg életmódjukról?

3. Hogyan, hol és mikor keletkezett Róma? Kik a patríciusok és a plebejusok?

Hozzávetőlegesen az i. e. 10–9. században Latium dombjain, a Tiberis bal partján italikus, latin és szabin törzsek éltek. Később egyesültek egymással, és létrehozták településüket, melynek közepén a **Capitolium** domb állt. Azon épült fel a fellegvár. Így keletkezett Róma. Legendás megalapítójáról, Romulusról kapta nevét. A római történészek később arra a következtetésre jutottak, hogy erre az eseményre **i. e. 753. április 21-én** került sor. Ezzel a dátummal vette kezdetét a római időszámítás.

Az ókori Rómában több patriarchális család alkotott egy nemzetséget. A nemzetségek három tribusba (törzsbe) egyesültek. Egy tribus tíz curiára tagolódott. Curiának a harcosok szövetségét nevezték, és a hadsereg is azok alapján épült fel. Mindegyik curiának 100 gyalogost és 10 lovast kellett kiállítani. A tribusok fokozatosan városnegyedekké alakultak át.

Kezdetben a nemzetségek közösen birtokolták és művelték meg a földet, amit később megkaparintottak a leggazdagabb családok. Ők jutottak hozzá a meghódított területek legjobb termőföldjeihez is. Ezeket a tehetős földbirtko-

kosokat **patriciusoknak** nevezték. Rómában csak patriciusok rendelkeztek rabszolgákkal és tölthettek be fontos állami tisztségeket.

Róma lakosságának száma állandóan növekedett. A megalapítását követő 250 év alatt népessége 100 ezer fővel gyarapodott. A betelepülők ugyan szabad emberek voltak, de már nem tartoztak a régi nemzetségekhez. Nem lehetett földjük, nem tölthettek be állami tisztségeket és nem házasodhattak patriciusokkal. Ők voltak a **plebejusok**. Ha a kölcsön kért pénzt nem tudták időben visszafizetni, eladták őket adórszolgának.

Patricius – az ókori Róma előkelő nemzetségének a tagja. Később így nevezték a társadalom kiváltságokkal rendelkező képviselőit, az arisztokratákat.

*Kora vaskori település rekonstrukciója a Palatinus dombon. I. e. 8. század
Róma hét halmon épült. A három legnagyobb a Palatinus, Aventinus és a Capitolium*

1. Milyen esemény dátumával vette kezdetét a római időszámítás? 2. Hogyan felelt volna egy római arra a kérdésre, hogy mikor vezette be a reformjait Szolón Athénban?

1. Olvassátok el a Róma keletkezéséről szóló legendát! Emlékezzetek vissza, melyik krónikás írt Kijev létrehozásáról! 2. Mi a hasonlóság Kijev és Róma megalapítása között? 3. Milyen szerepet játszott Aphrodité istennő fia, Trója hőse, Aeneas Róma megalapításában?

„A trójai háború után a trójaiak egyik vezére Aeneas társai élén Latiumba érkezett. Ott feleségül vette Latium királyának lányát, Lavinát. Országának fővárosa Alba Longa lett. Aeneas tizennegyedik leszármazottját, Numitort bátyja letaszította trónjáról és börtönbe záratta. Numitor lányának volt két iker fia Romulus és Remus. Az új király félt a bosszútól, ezért az ikerpárt a Tiberisbe dobatta. A folyó vize a Palatinus dombnál vetette partra őket. Az ikreket először egy anyafarkas táplálta tejével, majd pedig egy pásztor lelt rájuk, aki fel is nevelte őket. Romulus és Remus később Alba Longába ment, majd bosszút állt a trónbitorlón. Segítettek nagyapjuknak, Numitornak visszaszerezni koronáját, aki megengedte nekik, hogy várost alapítsanak azon a helyen, ahol az anyafarkas megtalálta őket. A város építése során Romulus megölte Remust és a településnek a saját nevét adta.”

• Miért látható Róma keletkezésének legendája az ókori római pénzérmeiken?

Római ezüst pénzérme az i. e. 3. századból

4. Miért nevezik Róma történetének legkorábbi korszakát a királyság időszakának?

Kezdetben a király, a **szenátus** és a népgyűlés irányították Rómát. A király volt egy személyben a fővezér, a főbíró és a főpap is. A trónra Róma egész népe választotta meg. A szenátorokat a nemzetségek képviselői közül jelölték ki. A szenátus és a király együttesen hagyták jóvá vagy utasították el a népgyűlés határozatait. A népgyűlést a curiák alkották. Minden curiának egy-egy szavazata volt.

Szenátus – vének tanácsa. Tagjai patriciusok voltak. A régi időkben a király mellett működött legfőbb államtanácsként.

A királyok **i. e. 753** és **509** között álltak Róma élén. Összesen hét király nevét ismerjük. Az első közöttük Romulus volt. Az etruszok koronázási jelvényeit viselték: a tölgyfa levelekből készült koszorúra emlékeztető arany koronát, a sasfejes jogart és az aranszegélyes bíborszínű tunikát. A királyi hatalom különleges jelképe volt a vesszőnyaládba tűzött bárd.

Az utolsó király, Kevély Tarquinius visszaélt hatalmával, ezért a nemeség letaszította trónjáról.

Szerkesszettek időtengelyt, tüntessétek fel rajta a megfelelő dátumokat, és oldjátok meg a kronológiai feladatot! *Hány évig tartott a királyság kora a római történelemben?*

Ellenőrizték tudásotokat!

1. Hol terült el az ókori Itália? Milyenek voltak a természeti viszonyai? Határozzátok meg Róma földrajzi fekvését.
2. Magyarázzátok meg a következő fogalmakat: *etruszkok, patriciusok, plebejusok!*
3. Mikor, és milyen körülmények között létesült Róma?
4. Kik álltak kezdetben Róma élén?

Miben hasonlítanak, és miben különböznek Itália és Görögország természeti-földrajzi sajátosságai?

43. §. A RÓMAI KÖZTÁRSASÁG AZ I. E. 5. SZÁZADBAN ÉS AZ I. E. 3. SZÁZAD KÖZEPÉN

Hogyan vélekedtek erről az i. e. 312-ben épült útról? Mi bizonyítja azt, hogy ezt az utat gondosan, évszázadokra építették, és 900 éve ellenére, nem szorul javításra? Magyarázzátok meg a *Minden út Rómába vezet* szólást! Miért tartották a rómaiak fontosnak az utak építését? Itália első kikövezett útja a római utak királya, a Via Appia. Nevét megépítőjéről, Appius Claudius Caecusról kapta.

A Via Appia Róma és Capua közötti része

1. Kik, és hogyan irányították a Római Köztársaságot? Miért harcoltak egymással a patríciusok és plebejusok?

Az utolsó király elűzését követően Róma irányítása közös ügyé vált. I. e. 509-ben létrejött a **köztársaság**. A köztársaság irányításának legfőbb intézménye a **népgyűlés** volt, amely megválasztotta az állami tisztviselőket és jóváhagyta a törvényeket.

A köztársaság kikiáltása után minden hatalmat a patríciusok kaparintottak meg. Közülük választották ki a két **konzult** egy évre. Azért ilyen rövid időre, és azért egyszerre kettőt, hogy megelőzzék a zsarnokságot. Háború esetén egyikük a hadszíntéren irányította a katonaságot, másikuk pedig Rómában teljesített szolgálatot. A konzulok hívták össze a szenátust és a népgyűlést is.

A plebejusok egyre nehezebb helyzetbe kerültek. Ők teljesítettek szolgálatot a római hadseregben, de nem vehettek részt a köztársaság irányításában, és bármikor eladhatták őket adósrabszolgának. A plebejusok hosszú éveken át tartó harcot indítottak a jogaikért a patríciusok ellen.

A plebejusok úgy próbáltak nyomást gyakorolni a patríciusokra, hogy összepakolták holmijukat és elhagyták a várost.

Ezzel kilátástalan helyzetet idéztek elő, ugyanis háború zajlott és a hadsereg nélkülük harcképtelenné vált. A patríciusok meghátráltak. Megengedték a plebejusoknak, hogy két **néptribunust** válasszanak maguk közül, akik képviselik majd érdekeiket a szenátusban. A néptribunusoknak **vétójoguk** volt. Bármilyen törvény vagy határozat érvénytelenítéséhez elég volt ki-

mondani azt, hogy vétó, vagyis nem engedem, megtiltom. A néptribunus személye sérthetetlennek számított és nem hagyhatta el 24 óránál hosszabb időre Róma területét.

Az i. e. 5. században megjelentek az írott törvények. A plebejusok és patríciusok képviselői közösen szövegezték meg őket. Mivel 12 táblára írták fel őket, ezért a **XII táblás törvény** nevet kapták. A plebejusok újabb engedményeket harcoltak ki maguknak. Az i. e. 4. századtól kezdve törvény tiltotta, hogy szabad római polgárt adósrabszolgává változtassanak. Ezzel fejeződött be a Római Köztársaság kialakulása.

Lictor – törvényszolga, a konzul testőre. Tógát viselt, fején pedig koszorút

Köztársaság – a latin *res publica* szókapsolatból származik (*res* – ügy, dolog + *public* – köz, nép), ami 'közös dolog', és a 'nép dolgát' jelenti. Az ilyen államot a nép által bizonyos időre megválasztott emberek irányítják.

Néptribunus – a plebejusok választott képviselője a Római Köztársaságban érdekeik védelme céljából.

Róma makettje a köztársaság első éveiben. A római civilizáció múzeumából. Róma

1. Gondolkozzatok el azon, milyen következményei lehetnek annak, hogy az állami tisztviselők nem kaptak fizetést! Mi a hasonlóság, és mi a különbség az i. e. 4–3. századi Róma és Periklész Athénja között?

2. Mikor, és hogyan hódította meg Róma Itáliát?

Megalakulásától kezdve Róma állandó harcban állt az Appennini-félsziget törzseivel. Első háborúit az etruszok ellen vívta, akiktől Kévély Tarquinius száműzött király kért segítséget.

I. e. 390-ben Rómát elfoglalták a gallok. Csak a fellegvár tartotta magát a Capitolium dombon. Amikor a védők elaludtak, a gallok megkezdték az erődítmény ostromát. A capitoliumi ludak meglátták az ellenséget és hangos gágogásukkal felébresztették a katonákat. *A ludak mentették meg Rómát* – mondogatták ezután az emberek. A gallok váltságdíj fejében belegyeztek abba, hogy elhagyják a várost. A rómaiak rengeteg aranyat hordtak össze, amit mérlegre raktak. A gallok csaltak, mivel hamis súlyokat helyeztek a mérlegre. Az egyik arcátlan gall vezér még a kardját is a serpenyőbe dobta, s elhangzott a rómaiak számára megalázó kijelentés: „*Jaj a legyőzötteknek!*” (Vae victis). A gallok arannyal megrakodva hagyták el Rómát. Camillus római hadvezér csapatai élén utolérte, majd szétverte a gall seregeket. Visszavette tőlük a város aranyát, s a következőket mondta: „*A hazát nem arannyal, hanem vassal védik meg!*”

Az i. e. 3. század elején a római állam kiterjesztette hatalmát majdnem egész Itáliára. A meghódított törzsek kötelesek voltak földjük egy részét átad-

ni, és katonákat küldeni hadseregébe. Politikai jogokkal azonban nem rendelkeztek. Rómának csak Dél-Itáliát nem sikerült elfoglalni. Tarentum, a görög gyarmatváros a híres hadvezértől, **Pürrhosztól** kért segítséget ellenük. Pürrhosz húsz harci elefántot hozott Itáliába. A rómaiak, akik eddig nem láttak ilyen élőlényeket, ijedtükben megfutamodtak. Pürrhosz többször is győzött, de közben nagy veszteségeket szenvedett. „*Még egy ilyen győzelem, és nem lesz kivel hazatérnem*” – mondta. Innen ered a *pürrhoszi győzelem* szó-

Harci elefántot ábrázoló tál. I. e. 3. század

Triumfus – a győztes római hadvezérek és a hadsereg diadalmenete, ünnepi bevonulása a városba. Az ünnepelés szerényebb formája az **ováció**.

lás. I. e. 275-ben a beneventumi csatát elvesztette. A győztesek ünnepélyes diadalmenetben (**triumfus**) vonultak be Rómába. Sok ezer hadifoglyot és négy harci elefántot tereltek maguk előtt. I. e. 265-re a római állam kezére került Közép- és Dél-Itália is.

A rómaiak társadalma félkatonai szervezet volt. Minden 17 és 46 éves polgár köteles volt katonai szolgálatot teljesíteni. Csak azok tölthettek be valamilyen

állami hivatalt, akik részt vettek legalább tíz hadjáratban.

Nézzétek meg a római hadvezérek diadalmenetét bemutató illusztrációkat! Magyarózzátok meg a *diadalív* és a *triumfátor* szavakat!

A római időszámítás szerint melyik évben hódította meg Róma Itáliát?

1. Mutassátok meg a 205. oldalon található térképen Róma határait az i. e. 3. század közepén! 2. Milyen népeket hódított meg Róma Itália elfoglalása közben?
3. Hol van Szicília, Korzika és Szardínia? Kinek a birtokai voltak?

3. Miért nevezik a Róma és Karthágó között kirobbant háborút pun háborúnak? Mivel ért véget az első pun háború?

Azokban az években a Földközi-tenger nyugati partvidéke Karthágó kezében volt. A városállamot még a föníciaiak alapították. Idővel a térség legerősebb kereskedelmi és mezőgazdasági központjává vált. Saját gyarmatokkal rendelkezett, többek között Szicília szigetén is.

Róma vetélytársát látta Karthágóban, ezért kereste az okot, hogy háborút kezdhessen ellene. Az ürügyet végül Szicília szolgáltatta. A karthágói hadsereg **i. e. 264**-ben ostromolni kezdte egyik városát, Messanát. Róma csapatokat küldött a település megsegítésére. Elkezdődött az **első pun háború**. A karthágóiakat Itáliában punoknak nevezték, ezért a háború is a pun jelzöt kapta. Az összetűzések első szakaszában Róma volt sikeresebb. Felszabadította Messanát. Arra kényszerítette Szirakuza uralkodóját, hogy forduljon szembe korábbi szövetségeseivel, Karthágóval, és adja meg magát.

A háború további folytatásához Rómának flottára volt szüksége. A szövetségesek költségén pár év leforgása alatt 120 hajót bocsátottak vízre. Bár a punok tapasztaltabbak voltak a tengeren, a rómaiak nem maradtak le mögöttük sem tudásban sem felszerelésben.

Néhány elszenvedett vereség után légióik elfoglalták Szardíniát és Korzikát, majd i. e. 256-ban kikötöttek Afrikában. A karthágóiak azonban megállították őket. A harci események ismét Szicília szigetén folytatódtak. A háború elhúzódott. Egy kegyetlen vihar elpusztította a római flottát. A harcoló felek nagyon kimerültek. Először Rómának sikerült talpra állni. A gazdagok adóiból befolyt pénzen újjáépítette flottáját és megsemmisítette Karthágó tengeri erejét. Az első pun háború **i. e. 241**-ben Róma győzelmével zárult.

A punok 3200 talentum (84 tonna ezüst) hadisarcot fizettek a győztesnek. Ezenkívül át kellett adniuk Szicíliát és kötelesek voltak elengedni a római hadifoglyokat is. Szardínián és Korzikán létrejöttek az első római **provinciák**. Később csatlakozott hozzájuk Szicília.

Provincia – a rómaiak által elfoglalt térség vagy ország Itália határain túl. Rómának alárendelt tartomány római helytartóval.

Mit jelentenek a *pürrhoszi győzelem*, *A ludak mentették meg Rómát*, *Jaj a legyőzötteknek!* és *A hazát nem arannyal, hanem vassal védik meg!* szólások, szállóigék? Milyen események következtében születtek?

Ellenőrizték tudásotokat!

1. Hány év telt el Róma megalapítása és Itália elfoglalása között?
2. Mivel vannak kapcsolatban az alábbi kifejezések: *köztársasági (republikánus), ünnepi (triumfális), provinciális, konzultálni?*
3. Miért robbant ki a harc a patríciusok és plebejusok között?
4. Hogyan zajlott, és mivel ért véget az első pun háború?

Miért élték a rómaiak az i. e. 4–3. században az állandó háborúk időszakát? Miért harcolt Róma? Miért győztek mindig a rómaiak?

44. §. A RÓMAI KÖZTÁRSASÁG AZ I. E. 2. SZÁZADBAN

- Figyeljétek meg a római légiós felszerelését! Milyen tartozékai voltak? • Vajon miért volt rájuk szükség? • Miért erősítették a lábbelijük talpához szőgeket?

Egy római légiós felszerelése Caius Marius idejéből:

1. Lándzsák. 2. Kard és tör. 3. Bakancs. 4. Csákány. Összecsavart gyapjú köpeny. Lapát. Táska a személyes holmik számára. Vizes kulacs. 5. Páncél és gyapjú tunika. 6. Sisak. A római hadsereget tartották az egyik legerősebbnek az ókorban. Fő harci egysége a **légió** volt, amely 4200 harcosból állt.

1. Mikor, hogyan és miért kezdődött Róma újabb háborúja Karthágó ellen?

Szicília elvesztése után a punok Hispániában megalapították Új-Karthágót, majd arany- és ezüstbányáikra támaszkodva helyreállították országuk régi nagyságát. Az új tartományt Hannibál irányította. Hatalmas sereget

Fából készült torony a harci elefánt hátán. Rekonstrukció

gyűjtött, amely 60 ezer katonából és 37 harci elefántból állt. Megindult Itália felé. Ezzel ki-robantotta a **második pun háborút (i. e. 218–201)**. Harcosait átvezette az Alpokon és ott lépett Itália földjére, ahol nem is számítottak rá. Váratlan támadásával fel akarta lázítani a leigázott törzseket: gallokat, italikusokat, görögöket Róma ellen. Legnagyobb sikerét a **cannaei ütközetben** érte el i.e. 216. augusztus 2-án. Hadserege bekerítette a kétszer nagyobb rómaiakat, amely a harcok során 50 ezer katonát veszített. A dél-itáliai városok és Szicília átálltak a punok oldalára. Hannibál ezután 16 éven keresztül harcolt az Appennini-félszigeten, és nem vesztett egyetlen csatát sem, annak ellenére, hogy a helyi törzsek nem igazán támogatták. Róma minden veresége után talpra tudott állni és újjászervezni légióit.

Később a római légiók **Publius Cornelius Scipio** parancsnoksága alatt partra szálltak Afrikában. Hannibált hazarendelték. A punokon azonban ez sem segített, mivel **i. e. 202**-ben a döntő csatát **Zama** mellett elvesztették. Szicília és Dél-Hispánia római provincia lett. Észak-Itáliában pedig újabb gyarmatok jöttek létre.

Róma megvárta míg Karthágó kifizeti a 10 ezer talentumos hadisarcot, majd hadat üzent neki. Kezdetét vette a **harmadik pun háború (i.e. 149–146)**. A római légiók három évig tartó ostrom után elfoglalták, és a földdel tették egyenlővé Karthágót. Lakóit eladták rabszolgának. Helyén római provinciát hoztak létre.

Hadisarc – a legyőzött állam fizeti a győztesnek.

Karthágó megsemmisítése következtében Róma a térség leghatalmasabb állama lett. A Földközi-tenger az ország beltengerévé vált, és a rómaiak saját tengerüknek nevezték.

2. Milyen országokat hódított meg Róma az i. e. 2. században?

Már a második pun háború idején Róma figyelme az európai államok felé irányult.

V. Philipposz makedón király elkövette azt a hibát, hogy szövetségre lépett Hannibállal. Karthágó lerombolását követően Róma szövetséget kötött a Makedónia-ellenes hellén városokkal és hadat üzent Philipposznak. **I. e. 197**-ben a római légiók Titus Flamininus vezetésével **Kynoskephalai** mellett megverték a makedón hadsereget. Egy évvel később Titus Flamininus a római szenátus nevében bejelentette Görögország felszabadítását. Valójában

azonban a görögöknek is ugyanazt a sorsot szánta, mint Makedóniának, amely **i. e. 148**-ban római provincia lett.

I. e. 146-ban a rómaiak elfoglalták Korinthoszt, majd Görögországot is provinciává változtatták Achaea néven. Athén és Spárta őrizhették meg egyedül korlátozott önkormányzatukat.

I. e. 133-ban a Pergamoni Királyság (Kis-Ázsia) és Hispánia is provinciák lettek. A hódító háborúk következtében Róma az ókor legerősebb államává vált.

1. Mutassátok meg a térképen a Róma által meghódított tartományokat az i. e. 2. században! 2. Milyen területek tartoztak a Római Köztársasághoz az i. e. 2. század végén? 3. Soroljátok fel a római provinciákat!

3. Hogyan hatottak a háborúk Róma gazdaságára és társadalmi életére az i. e. 2. században?

A hódító háborúk jelentős változásokat eredményeztek a gazdaságban és a társadalomban. Első következményük az volt, hogy egyre több rabszolgát kezdtek alkalmazni az élet minden területén. A provinciákat kegyetlenül kirabolták. A vesztesek óriási hadisarcot és adót voltak kötelesek fizetni. Az adószedés jogát árveréseken árusították. Akik megvásárolták az adószedés jogát, befizettek az államkincstárba egy bizonyos összeget, majd a helyi lakoságtól annyi pénzt sajtoltak ki, amennyit akartak. Még kölcsönt is nyújtottak az adók kifizetéséhez. Ha valaki nem tudott időben törleszteni, eladták rabszolgának.

Az állandó háborúk és a magas adók következtében sok kisbirtokos tönkrement. Elhagyták településeiket és a városokban próbáltak szerencsét. Többnyire állami segélyekből éltek, vagy abból, hogy eladták szavazataikat a választásokon. Így jött létre a *lumpenproletariátus*, a társadalom eltartottjainak a rétege (zsiványok, koldusok, hajléktalanok).

Olvassátok el Plutarkhosz művéből Tiberius Gracchus beszédének részletét! Milyen társadalmi rétegek sorsa foglalkoztatta a néptribunust? Miben látta nyomoruk okát?

„Még az Itáliában élő vadállatoknak is van barlangja vagy búvóhelye, ahol meghúzzák magukat, de azoknak, akik harcolnak és meghalnak Itáliáért, egyebük sincs a levegőnél és a világosságnál; nincs házuk, nincs fejüket hova lehajtaniuk, földönfutókként kóborolnak gyermekeikkel és feleségükkel. A hadvezérek hazudnak katonáiknak, mikor a csatákban arra biztatják őket, hogy őseik sírjáért és templomaiért harcoljanak az ellenséggel, hiszen ezek közül a rómaiak közül nincs egynek sem családi oltára, nincs ősi temetkezőhelye, vadidegenek fényűzéséért és vagyonáért harcolnak és halnak meg; a világ urainak hívják őket, de nincs egy talpalatnyi saját földjük sem.”

4. Mi volt a lényege és célja a Gracchus fivérek reformjának?

Róma győzelmét a háborúban kisbirtokosainak köszönhette, akiknek az elszegényedése olyan méreteket öltött, hogy az már-már aláasta a hadsereg harci készségét. A parasztok tömegesen veszítették el földjeiket. Légiós viszont csak földtulajdonos lehetett. A reformokat követelő **néppárt** néptribunussá választotta **Tiberius Sempronius Gracchust**, aki

Római légiós Caius Marius idejéből. A rekonstrukció a diadalíveken és síremlékeken található ábrázolások alapján készült. A légiós rövid tunikát és térden aluli nadrágot visel. Mellét és hátát páncéllemezekből készült vért védi. Fején fém sisak van.

I. e. 133-ban azt javasolta, hogy minden család az állami földekből maximálisan csak 500 iugernyi (126 hektár) területhez juthasson az apa jogán és 250–250 iugernyihez a két fiú jogán. A fennmaradó többletet pedig osszák szét a nincstelen polgárok között. Az ilyen telkeket később tilos volt eladni, vagy elajándékozni.

Az elégedetlen nagybirtokosok meggyilkolták Tiberius Gracchust háromszáz hívével együtt. Az **optimatáknak** azonban nem sikerült megakadályozni az agrárreformot kidolgozó bizottság munkáját. Testvére ügyét **Caius Gracchus** folytatta tovább, akit **i. e. 123-ban** néptribunussá választottak. Nem sokkal később őt is megölték. A reformokat pedig végül beszüntették.

Egy i. e. 111-ben elfogadott törvény annak az embernek a magántulajdonává nyilvánította az állami földeket, aki éppen akkor birtokolta azokat. Ez volt a világtörténelem első törvénye a föld privatizációjáról.

Caius Marius konzul kezdeményezte azt a reformot, amely a római népfelkelő sereget zsoldoshadsereggé alakította át. A légiosok fizetést kaptak, leszerelésük után pedig földbirtokot.

Optimaták – a Szenátus hívei, a reformok ellenzői

Milyen veszély fenyegette a köztársasági államformát a Caius Marius által kezdeményezett reformok következtében?

Olvassátok el Plutarkhosz művének azt a részletét, amelyben Caius Gracchus tevékenységét jellemzi, majd válaszoljatok a kérdésekre!

● Mit irányoztak elő Caius Gracchus reformjai? ● Hogyan védelmezték a plebejusok jogait?

„Törvényei közül, amelyeket a nép érdekében javasolt, hogy a senatus hatalmát gyengítse, a földtörvény úgy rendelkezett, hogy az állami földeket a szegények közt osszák szét. A másik katonáskodási törvény volt, amely elrendelte, hogy a katonákat a kincstár lássa el ruházattal, de olyan módon, hogy ezen a címen semmit nem szabad levonni zsoldjukból, azonkívül megtiltja azt is, hogy tizenhét éves kornál fiatalabbakat besorozzanak. A szövetségekre vonatkozó törvény teljes római polgárjogot adott az itálieiaknak, gabonátörvénye pedig kedvezményes áron biztosított gabonát a szegényeknek. De a senatus hatalmát a bíraskodási törvény érintette legérzékenyebben. Különbéféle törvényjavaslatokat terjesztett elő telepek kiküldésére, utak és magtárak építésére. Mindezeket a vállalkozásokat ő irányította, és ő ügyelt fel a munkák elvégzésére; ennek a sok fontos ügynek az intézése soha nem fárasztotta ki, sőt olyan bámulatos gyorsasággal és munkabírással készült el mindennel, és mindent mintha egymaga végzett volna el, hogy még azok is elámulnak mindenre vállalkozó és fáradtságot nem ismerő munkásságán, akik a legjobban gyűlölték és félték tőle.”

Ellenőrizték tudásotokat!

1. Milyen területeket foglalt el Róma az i. e. 2. században? Hogy jöttek létre a provinciák?
2. Magyarazzátok meg a következő fogalmakat: *légió*, *néptribunus*, *optimata*, *néppárti*!
3. Hogyan lett Róma a Földközi-tenger térségének nagyhatalma?
4. Mi ösztönözte a Gracchus fivéreket arra, hogy reformokat kezdeményezzenek?

Miben nyilvánult meg a köztársaság válsága az i. e. 1. században? Mik voltak a következményei?

45. §. VALLÁS, CSALÁD, NEVELÉS ÉS GAZDASÁGI ÉLET AZ ÓKORI RÓMÁBAN

- Hogyan mutatják be a domborművek a rómaiak mindennapjait?

Áldozatbemutatás ókori római domborműveken

1. Milyen sajátosságai voltak a római vallásnak?

A rómaiak átvették és tovább fejlesztették a Földközi-tenger népeinek: a görögöknek, etruszoknak és másoknak a kultúráját. Idővel létrehozták saját kultúrájukat, mely világméretű jelentőséggel bír mind a mai napig. Az első királyok idején hittek abban, hogy minden tárgynak és jelenségnek saját istene van. Az elvetett búzaszem **Saturnusé**, a fiatal növényi hajtás **Ceresé**, a virág pedig **Flóráé**. A rómaiak tisztelték őseik szellemét. Úgy gondolták, hogy az elhunytak lelkei megvédik házukat és családjukat minden bajtól, ha tisztelettel viseltetnek irányukba és alázatosan kérik őket.

A kisebb isteneknek és lelkeknek különböző mágikus szertartásokkal hódoltak.

1

2

1. Az egyetértés római istennőjének és az államrend oltalmazójának, Concordiának a temploma. Rekonstrukció.

2. Dombormű Vénusz és Mars oltáráról. A Tiberist megtestesítő isten és a Romulust és Remust tápláló nőstényfarkas ábrázolása

A rómaiak meg voltak győződve arról is, hogy az istenek azokat segítik, akik az *adok neked, hogy te is adj nekem* elv szerint élnek. Az állam vallási életében meghatározó szerepet játszott a **pontifex**-papok testülete.

Az i. e. 2. század elején kialakult a 12 római főisten kultusza, amely sokban hasonlított a görögök hasonló kultuszához. Nagy tisztelet övezte **Jupitert**, az istenek királyát, a mennydörgés és villámlás istenét, testvérét és feleségét **Junót**, a szülés és a házasság istennőjét, **Neptunust**, a tengerek és a tengerészet istenét, **Plutót**, az alvilág urát. **Ceresben** a földművelés istenasszonyát, **Vulcanusban** pedig a kovácok és kézművesek istenét tisztelték. **Mars** volt a háború és a harc istene, **Diana**, a vadászat és az erdők, a Hold istennője, **Apollón**, a gyógyítás, a művészetek, a Nap istene, **Minerva**, a bölcsesség, kézművesség, tudomány és művészet istennője, **Mercurius**, a kereskedők istene, a tolvajok védelmezője, valamint Jupiter követe, **Bacchus**, a bor istene, **Vénusz**, a szépség és szerelem istennője. Érdekes volt a családi tűzhely, az otthon és a család istennőjének, **Vestának** a kultusza. Egyedül az ő tiszteletére építettek körtemplomokat.

A római társadalomban nagy tisztelet övezte a papokat, akik állami tisztviselők vol-

Vesta istennő körtemplomának rekonstrukciója Rómában a Forum Romanumon. Numa Pompilius idején épült az elbeszélések szerint. A kerek templomban nem volt ott az istennő szobra. Itt őrizték a szent tüzet a Vesta-szüzek, ami a római nép állhatatosságának a jelképe volt. Örökké égnie kellett. Ha kialudt, azt rossz előjelnek tekintették.

tak. Választások útján tölthették be hivatalukat. Munkájukért nem kaptak fizetést. Minden vallási kérdésben a szenátus döntött. Különleges megbecsülésnek örvendtek a *Vesta-szüzek*, akik a szent tüzet őrizték Vesta istennő templomában. Többnyire patrícius családból származtak. Beiktatásuktól kezdve 30 évig maradtak hivatalukban. Ha az úton szembe jött velük egy kivégzésre váró rab, annak azonnal elengedték a büntetését.

Julius Caesar magát a halhatatlan istenek közé sorolta, ezért az ő idejében vette kezdetét Róma uralkodóinak az istenízése. Caesar utóda, Octavianus korlátlan hatalommal rendelkezett. Ezért nevével együtt az *Augustus* jelzőt is viselte, ami azt jelentette, *istenek által felmagasztalt vagy egyenrangú az istennel*.

A római állam történetének vége felé felerősödtek a keleti kultuszok. Palesztinában időszerűségünk első századának első felében új vallás jött létre, a *kereszténység*. Még sokat fogtok hallani róla a tankönyv paragrafusai-ban.

Miben hasonlított, és miben különbözött egymástól a rómaiak és görögök vallása? Készítsétek el a görög és római istenek összehasonlító táblázatát!

2. Milyen szokások határozták meg a családi életet és a gyermeknevelést az ókori Rómában?

A fiatal rómaiak nem választhattak párt maguknak. Ez a szülők feladata volt. Gyakran kötöttek érdekházasságokat. Az ismert szónok Cicero például azért vált el 37 évi házasság után és vett el egy 20 éves lányt, hogy tönkre ne menjen anyagilag. A lányok 12 éves koruktól mehettek férjhez, de leggyakrabban 14 évesen kötötték be a fejüket.

A csecsemőt, miután megszületett, apja elé helyezték, aki a karjába vette. Ezzel fejezte ki, hogy befogadta családjába. Kilencnapos korában a gyermeknek nevet adtak és megajándékozták egy különleges amulettel, ami a rontó szellemektől óvta őket.

A szarkofág márvány domborművén a fiúgyermek nevelésének szakaszai láthatók. Baloldalt egy anya táplálja csecsemőjét, majd az a pillanat következik, amikor az apa karjába veszi. Később az ifjú harci szekéren gyakorlatozik, amely elé számár van fogva. Az utolsó jelenetben a fiú felmondja apjának az elsajátított tananyagot.

Tanító három tanítványával. Ókori római dombormű

A gyerekek olyan oktatásban részesültek, amelyet a szülők anyagi helyzete megengedett. A legszegényebbek egyáltalán nem tanulhattak. A tehetősebbek elemi iskolába adták gyermekeiket, ahová általában 11 éves korukig jártak. Utána otthon folytatódott oktatásuk.

A római elemi iskolákban egy osztály volt 12 tanulóval. A tanítók általában görög rabszolgák voltak. A szülők **paidagogosz** rabszolgát tartottak gyerekek mellett, aki elkísérte őt az iskolába és figyelte magaviseletét az órákon.

Nagyon kevesen juthattak el a **grammatikai iskolákba**, vagyis az ókori Róma középiskolájába. Történelmet, filozófiát, földrajzot, mértant, zenét és csillagászatot tanultak ott. Az egyik legfontosabb tantárgy a szónoklattan volt. Nagy figyelmet fordítottak a görög nyelv oktatására is. Művelt embernek Rómában az számított, aki tudott a hellének nyelvén.

A tanulni vágyó fiatalok útja 13–14 éves korukban Görögországba vezetett, ahol az Athénban vagy Rodosz szigetén működő iskolákba iratkoztak be. Az oktatás nagyon drága volt, de megérte, mert csak így lehetett politikai vagy jogi karriert csinálni.

Miben különbözött a római oktatási rendszer a görögötől?

3. Milyen volt az ókori rómaiak gazdasági élete?

Már tanultatok arról, hogy a római hadsereg az i. e. 2. század végéig népfelkelő sereg volt. Soraiiban parasztok szolgáltak, akik a véget nem érő háborúk miatt az i. e. 3–2. században éveket töltöttek idegenben. Közben gazdaságuk tönkrement, földjeik parlagon heverték. A tehetősebb földbirtokosok megkaparintották ezeket a telkeket, és nagybirtokokat hoztak rajtuk létre. A földet rabszolgákkal műveltették meg, akikre a hadjáratok során tettek szert. A kisbirtokok nem tudtak versenyezni a rabszolgotartó nagybirtokokkal, és tönkrementek.

Pompeii utcáján. Rekonstrukció

- Nézzétek meg az illusztrációt! A római város gazdasági életének milyen sajátosságára hívja fel a figyelmet a művész?

A mezőgazdaság azonban ettől függetlenül az i. e. 2–1. században jelentős sikereket ért el. A föld bőséges trágyázása, többszöri szántása a termelékenység növekedését eredményezte. Különösen jövedelmező volt a szőlészet, az olajbogyó- és a gyümölcsstermesztés. A nagyvárosok mellett gazdaságok jöttek létre, amelyek tejjel, sajttal, hússal, szárnyasokkal, gyümölcsökkel és zöldségfélékkel látták el az ott élő lakosságot.

Fejlődött a kézművesség is. Pompeii és Herculaneum feltárása során a régészek majdnem minden porta udvarán kisebb műhelyekre bukkantak, ahol gyapjúszövetet, bronz- és kerámialámpákat, vasból és üvegből készült termékeket, sebészeti eszközöket, kovács, asztalos, lakatos szerszámokat és súlyokat készítettek. Voltak még ékszerészek, illatszerkészítők és szobrászműhelyek is.

Olvassátok el Marcus Porcius Cato művének részletét, majd válaszoljatok a kérdésekre!

1. Milyen ágazatai voltak a rabszolgatartó gazdaságnak? 2. Miért az a jó gazda, aki inkább elad, mint vásárol? Találjátok meg a szövegben azt a részt, melyben arról van szó, hogy a birtok jóléte a gazda felelőssége!

„Ha azt kérdezed tőlem, milyen a gazdag birtok, én azt felelem neked, hogy száz iugernyi, jó minőségű termőföld előnyös helyen – először is sok és jó minőségű bortermő szőlővel, másodszer öntözött zöldeges kertekkel, harmadszor fűzfa, negyedszer olajfaligetekkel, ötödször zöldellő rétekkkel, hatodszor búzamezőkkel, hetedszer olyan erdőkkel, ahol leveleket lehet vágni az állatok takarmányozásához, nyolcadszor olyan erdővel, ahol sok makk terem.

A rabszolgákat jól kell tartani: nem fázhatnak, és nem éhezhetnek...

Számba kell vennie, mennyi készpénze van, mennyi gabonát, mennyi takarmányt vásároltak; át kell nézni a bor- és olajszámadást, hogy mennyit adtak el, mennyi a bevétel, mennyi a kintlévőség, mennyit lehet még eladni. ... A gazda jelölje ki, és írásban hagyja meg, mely munkákat kell elvégezni. ... Rendezzen árverést: adja el az olajat; ha jó árat kap érte; borból, gabonából adja el a fölösleget; adja el az előreedett ökröket, az elválasztott borja-

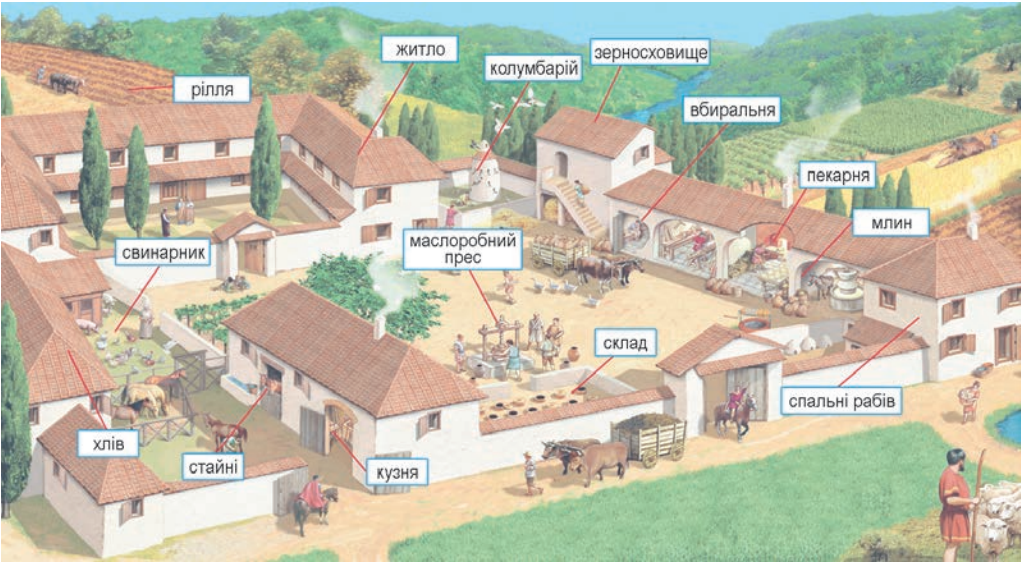

kat, az elválasztott bárányokat, gyapjút, állatbőrt, régi szekereket, régi vasszerszámokat, öreg rabszolgákat, beteges rabszolgákat, és ami más még fölösleges. A birtokosnak eladó, s nem vásárló természetűnek kell lennie.”

Az illusztráció felhasználásával készítettek beszámolót egy római rabszolgatartó birtok lakóinak életéről!

Ellenőrizték tudásotokat!

1. Milyen isteneknek hódoltak az ókori Rómában?
2. Milyen sajátosságai voltak családi életüknek?
3. Hol, és hogyan részesültek oktatásban az ókori rómaiak?
4. Mi határozta meg a római gazdaság fejlődését?

Milyen módon befolyásolta a rómaiak gazdasági életét és mindennapjait az, hogy állandóan háborúztak? Ha a görög társadalmat szabadidős társadalomnak neveztük, hogyan jellemezhetnénk a rómaid?

46. §. CAIUS JULIUS CESAER DIKTATÚRÁJA

• Nézzétek meg a Caesar képmásával nyomott pénzermét! Emlékezzetek vissza, mi volt a demokratikus államiság szabványának tartott Athén pénzén? • Mit bizonyít, hogy a római pénzekre élő politikusok arcképét nyomták? • Az athéni pénzekben miért nem találkozhatunk a még élő polisz vezetőivel?

Pénzérme Julius Caesar képmásával

1. Mi határozta meg Róma társadalmi-politikai életét az i. e. 1. század 80–60-as éveiben?

Cnaeus Pompeius

Diktátor – az ókori Róma tisztségviselője, akit a szenátus nevezett ki általában 6 hónapra, ha az államot valamilyen külső vagy belső veszély fenyegette. Korlátlan polgári és katonai hatalommal rendelkezett.

Gladiátor – így nevezték Rómában azokat a rabszolgákat, akik az arénákban egymás ellen változatos fegyverzetrel küzdve harcoltak, s párharcukkal szórakoztatták a polgárokat.

Triumvirátus – három befolyásos római politikus szövetsége a hatalom megszerzése céljából.

Az i. e. 1. század elején az optimaták az arisztokrata családból származó **Lucius Cornelius Sulla** körül csoportosultak. I. e. 89-ben őt nevezték ki a VI. Mithridatész Eupator pontoszi király ellen folytatott hadjárat élére. A háború Sulla győzelmével ért véget. A győztes hadvezér hazatérését Rómába lázongó néppártiak várták talpig fegyverben. I. e. 82. november 1-jén megütközött velük és vérbe fojtotta felkelésüket. Sullát ezután korlátlan időre **diktátor**rá kiáltották ki. A lázadók elkobzott vagyonát szétosztotta hívei között, eltörölte törvényeiket, majd megerősítette a szenátus szerepét. A bírósági ügyeket átadta a szenátusnak és korlátozta a néptribunusok jogait. I. e. 79-ben váratlanul lemondott, egy évvel később pedig meg is halt.

Sulla halála után Rómában a helyzet elmérgesedett. Polgárháború dúlt Hispániában, Mithridatész pedig ismét rátámadt a provinciákra. I. e. 74-ben rabszolgázadás robbant ki a **gladiátor** Spartacus vezetésével. A felkelést csak néhány év múlva sikerült leverni három római hadseregnek. A szenátus és a választott hivatalnokok nem tudták fenntartani a nyugalmat az államban.

I. e. 60-ban három kiváló római politikus – **Cnaeus Pompeius, Marcus Licinius Crassus** és **Caius Julius Caesar** megalapították az első **triumvirátust**. Felosztották a provinciákat és támogatásukról biztosították egymást. Szövetségük alapját katonai dicsőségük szolgáltatta. Pompeius és Crassus a Mithridatész valamint Spartacus elleni harcokban tűntek ki, Caesar pedig **i. e. 58–50-ben** elfoglalta Galliát (a mai Franciaország területe) majd partra szállt Britanniában. Ezek a területek később a római állam részei lettek Gallia provincia néven.

2. Hogy szerezte meg a hatalmat Rómában Julius Caesar?

I. e. 53-ban Crassus háborút kezdett a parthusok hatalmas állama ellen, ami vereséggel zárult. Ő maga életét vesztette. A triumvirátusból ketten maradtak, Pompeius és Caesar. Pompeiust megijesztették harcostársa galliai sikerei, ezért arról győzködte a szenátorokat, hogy hívják vissza Rómába Caesart. I. e. 49-ben ez meg is történt. Marcus Antonius és Cassius Longinus

néptribunusok megvétózták a szenátus határozatát és Caesarhoz menekültek.

Caesarnak csak két légió állt a rendelkezésére (összesen 10 ezer harcos). Tisztában volt azzal, ha átkel a Rubicon folyón, háborút robbant ki. Mindent átgondolt és megfontolt, majd „*A kocka el van vetve*” szavak kíséretében parancsot adott a folyón való átkelésre. Akkor született az „*Átlépni a Rubicont*” szólás, ami visszavonhatatlan döntés meghozatalát jelenti.

Pompeius váratlanul elhagyta Rómát és Görögországba menekült. Nyitva állt az út Caesar előtt. Miután bevonult az örök városba, senkit sem büntetett meg. Az „*irgalmasság politikájának*” (ő maga nevezte így) köszönhetően több támogatót szerzett magának.

Pár napi római tartózkodás után Caesar Pompeius után eredt. A háború a **pharszaloszi** csatában dőlt el közöttük **i. e. 48-ban**, ahol Caesar legyőzte Pompeiust.

Julius Caesar

A római szenátus. Marcus Tullius Cicero (i. e. 106–43) szónok és gondolkodó felszólalása. Művészi rekonstrukció

Plutarkhosz írja róla: „... A szenátusban felszólalt egy törvényjavaslat ellen és úgy megijesztette összeállítóit, hogy azok nem mertek ellentmondani neki. Amikor később ismét benyújtották javaslatukat, Cicero nem jött zavarba és megakadályozta a törvény elfogadását. Ekesszólásával arra kényszerítette a néptribunusokat, hogy mondjanak le korábbi elképzeléseikről.”

Számítsátok ki, hány évvel ezelőtt lett diktátor Julius Caesar, és hány évvel ezelőtt ért véget egyeduralma! Hogyan válaszolt volna egy római a következő kérdésre: *Melyik évben lett diktátor Caesar?*

3. Milyen intézkedéseket fogantatosított Julius Caesar Róma vezetőjeként?

A vesztes csata után Pompeius Egyiptomba menekült, ahol XIV. Ptolemaiosz király egyik tisztje meggyilkolta. Három nappal később Caesar is Alexandriába érkezett.

Legyőzte Ptolemaiosz seregeit és Egyiptom trónjára annak nővérét, Kleopátrát ültette.

Pár hónappal később Caesar Szíriába vonult a pontoszi király ellen, aki megint veszélyeztette Róma ázsiai provinciáit. Az ellenség legyőzése után i. e. 47 augusztusában a következő rövid üzenetet küldte a szenátusnak: „*Jöttem, láttam, győztem!*”

Caesar diktatúrája más volt, mint Sulla egyeduralma. Bár fényes győzelméért egy évtizedre diktátorra nevezték ki, őt mégis minden évben konzullá választották és a köztársaság intézményein keresztül gyakorolta hatalmát. Politikájának célja a normális állapotok helyreállítása volt. Törvényt adott ki a tartományi városok rendjéről, valamint ingyen osztott kenyert a *plebsz*nek.

Plebsz – köznép, szabad, de politikai joggal nem rendelkező lakosság az ókori Rómában, a *plebejus* szóból alakult ki (a *ford. megj.*).

Caesar csökkentette a szenátus befolyását. Megszervezte a helyi önkormányzatok működését. A gazdagok fényűzésének korlátozása segítségével próbálta lefaragni a kiadásokat. Gondoskodott a társadalom szegényebb rétegeinek szociális védelméről.

Tervei megvalósításában egy kis közösség segítette, melyhez Marcus Antonius, Aemilius Lepidus és más hadvezérek tartoztak. Mint minden politikusnak, Caesarnak is voltak tévedései. Az „*irgalmasság politikájának*” köszönhetően a szenátusban létrejött egy csoport, amely le akarta váltani Caesart. A csoporthoz tartozó szenátorok azt a rémhírt terjesztették, hogy Caesar király akar lenni és a fővárost Rómából Alexandriába fogja áttenni. **I. e. 44 márciusában** szenátorok egy csoportja alattomos módon meggyilkolta. Az összeesküvés élén Marcus Iunius Brutus és Caius Cassius Longinus álltak. Caesar megpróbált ellenszegülni. Mikor meglátta a feljé sújtó tört Brutus kezében, csak ennyit mondott: „*Te is, fiam, Brutus?*”

A diktátor halála polgárháborúba taszította az országot.

Julius Caesar meggyilkolása. A festmény a 18. század végén készült

Ismerkedjete meg a Róma két diktátorának tevékenységét bemutató táblázattal! Melyikük akarta inkább megvédeni a köztársaságot?

Lucius Cornelius Sulla	Caius Julius Caesar
<p>Saját magát nevezte ki diktátorrá.
A szenátusi oligarchiára támaszkodott.
Optimata-párti volt.
Üldözte politikai ellenfeleit.
A nemesség érdekeit védő törvényeket alkotott.
Önként mondott le a diktátorságról.</p>	<p>A szenátus nevezte ki diktátorrá.
A közép- és kisbirtokosok is támogatták.
Néppárti volt.
Az „irgalmasság politikáját” folytatta.
A középosztály és a plebsz érdekeit védő törvényeket hozott.
Megölték a szenátus ülésén.</p>

Igaz-e az az állítás, hogy „a köztársasági államforma segítségével már nem lehetett egy akkora birodalmat irányítani, mint amilyenné Róma nőtte ki magát a kis poliszból. Ez válsághoz vezetett.”? Véleményeketek támasszátok alá tényekkel!

Ellenőrizték tudásotokat!

1. Milyen területeket hódított meg Caesar i. e. 58–46-ban?
2. Mit jelentenek a következő szólások: *A kocka el van vetve, Átlépni a Rubicont, Te is, fiam, Brutus?* Mi a történelmi háttérük?
3. Hogyan, és mikor jött létre az első triumvirátus? Lehet-e a triumvireket diktátoroknak nevezni?
4. Hogyan, és milyen körülmények között jött létre Caesar diktatúrája? Milyen sajátosságai voltak?

Miben különbözik a diktatúra a köztársaságtól? Miért maradt fenn Caesar idején a köztársasági rend?

47. §. CAIUS JULIUS CAESAR TÖRTÉNELMI PORTRÉJA

11. SZ. GYAKORLATI FOGLALKOZÁS

Mit mesélnek a görög és római történészek Julius Caesarról, jellemző vonásairól?

«Tudták, hogy Caesar szívesen néz szembe mindenféle veszedelemmel, hiszen hajtotta a becsvágy; inkább azon lepődtek meg, hogy vonakodás nélkül vállal minden testi fáradságot, még ha az nyilvánvalóan több is, mint amit egy ember képes elbírn. Caesar ugyanis törékeny alkatú férfiú volt, bőre sima és fehér; gyakran fejfájás és epileptikus rohamok gyötörték. ... Gyenge egészségi állapotát nemhogy ürügyül használta volna a kényelmes, elpuhult életre, hanem ellenkezőleg, a hadviselést tekintette a legkitűnőbb gyógymódnak. A hosszú utazásokat, az egyszerű táplálkozást, a szabadban való alvást és a minden kényelmet nélkülöző életmódot vélte a legalkalmasabb eszköznek a betegség távol tartására, így edzette magát epilepsziás rohamai ellen.

Julius Caesar mai szobra Riminiben (Olaszország)

Mondják, hogy az Alpokon való átkelés közben egy nyomorúságos kis hegyi faluba érkezett. Barátai nevetve megjegyezték, hogy bizonyosan itt is akad egy csomó hivatalért tülekedő és az elsőségért egymásra irigykedő ember. Caesar erre igen komolyan így szólt: „Ami engem illet, inkább lennék itt első, mint Rómában második.” Azt is beszélik róla, hogy mikor már Hispániában volt, és szabad idejében Alexandrosz történetét olvasta, hosszan elgondolkodott, majd könnyekre fakadt. Barátai meglepődtek, és okát kérdezték, mire Caesar így felelt: „Nem gondoljátok, hogy elég okom van a szomorúságra, ha arra gondolok, hogy Alexandrosz az én koromban már mennyi nép felett uralkodott, én pedig mindmostanáig semmi fényes tettet nem hajtottam végre.”» (Plutarkhosz)

„Barátaival mindig igen gyöngéden és előzékenyen bánt; egyszer egy erdei útján elkísérte őt Caius Oppius, aki hirtelen rosszul lett. Caesar az egyetlen fekvőhelyet átengedte neki, maga pedig a puszta földön, a szabad ég alatt hált. A legnagyobb hatalom birtokában jó néhány alacsony származású embert igen magas tisztségekbe juttatott; mikor ezt szemére vetették, nyíltan kimondta, hogy ha magas méltóságát tekergők és orvgyilkosok segítségével kellett volna megvédenie, még azoknak is épp akkora hállával tartozna. Sokan közlik róla, hogy igen kedvelte a fényűzően ízléses berendezést: mondják, hogy Diana szent ligetének környékén egy villát, melyet nagy költséggel alapjaitól újonnan épített, később csak azért romboltatott le földig, mert nem egészen felelt meg ízlésének, pedig az idő tájt még jelentéktelen állású, eladósodott ember volt. Képzett, nagy műveltségű rabszolgákért oly hihetetlen árat fizetett, hogy maga is szégyellte, és ezért megtiltotta, hogy az összegeket kiadásai közé bejegyezzék.” (Suetonius)

Julius Caesar milyen jellemvonásait ismertétek meg a forrásművekből? Az éretnyekhez sorolhatjuk-e mindet? Miért nem igyekeznek a művek szerzői felhívni a figyelmet negatív jellemvonásaira? Szerintetek meghatározó történelmi személyiség volt Julius Caesar?

Önálló munka. 1. sz. feladat. Julius Caesarnak, mint mindenkinek, voltak pozitív és negatív jellemvonásai. Támasszátok alá ezt legalább három állítással!
Julius Caesarra jellemző volt Ezt a következő szituáció, esemény támasztja alá ...

2. Hogyan jellemzi Plutarkhosz, az ókori görög történész Julius Caesar hadvezéri képességeit?

„... Ez volt Caesar pályafutása – mint mondják – galliai hadjárata előtt. Galliába való távozása láthatóan fordulópontot jelentett életében: új életmó-

dot és új feladatokat. Galliát meghódító hadjárataiban és háborúiban éppen olyan jó katonának és elismerten tehetséges, vezetésre teremtett hadvezérnek bizonyult, akár kora legnagyobb hadvezérei és katonái. Talán azért tarthatjuk másoknál nagyobb hadvezérnek, mert harcainak színterén a terepviszonyok nehezebbek voltak, és másoknál nagyobb területet hódított meg. Másokkal összehasonlítva láthatjuk, hogy nagyobb ellenséges haderők felett győzedelmeskedett, és sokkal kiszámíthatatlanabb, szilaj néptörzsek rokonszenvét tudta megnyerni, mint bárki más. Ésszerűbben és emberségesebben bánt a hadifoglyokkal, másoknál bőkezűbb volt katonáihoz, és több megértést tanúsított irántuk. Annyi bizonyos, hogy minden más hadvezérnél több csatát vívott, és több ellenséget ölt meg.

Caesar különösképpen értett hozzá, hogy felkeltse katonái jóindulatát és ragaszkodását; még az olyan katonák is, akik azelőtt nem tűntek ki társaik közül, készek voltak a legvakmerőbb tettekre is, ha Caesar dicsőségéről volt szó.

Caesar tudatosan táplálta és fejlesztette emberei között ezt a szellemet s a szenvedélyes vágyat, hogy kitüntessék magukat. Elsősorban azzal, hogy jutalmakat és kitüntetésekét osztogató bőkezűsége által nyilvánvalóvá tette, hogy nem szándékszik a maga gyönyörűségére nagy vagyont gyűjteni hadjárataiból; hogy a szerzett zsákmányt inkább közös tulajdonnak tekinti, melyből megjutalmazza a bátrakat, és maga sem kér belőle nagyobb részt, mint amit katonáinak juttat, ha megérdemlik.” (Plutarkhosz)

Hogyan viszonyul Plutarkhosz Caesarhoz? Miért? Mi végett értékes ez a forrás-mű? Miért voltak a katonák és a veteránok Caesar hű támaszai?

3. Mit tudhatunk meg a politikus és az államférfi Caius Julius Caesarról Suetonius *Caesarok élete* című művéből?

„A háborúk befejeztével ötször tartott diadalmenetet, Scipio legyőzése után, néhány napos szünet közbeiktatásával, egy hónap alatt négyet, aztán Pompeius fiainak leveretése után nyomban még egyet.

Minden kiszolgált gyalogosának zsákmány címén a polgárháború kezdetén juttatott kétezer sestertiuson felül még huszonnégyezer sestertius ajánlódkozott. Földet is osztott, ha nem is egy tagban, hogy ne kelljen a birtokosokat helyükről elzavarnia. Adott továbbá a népnek fejenként tíz modius gabonát, ugyanannyi font olajat és háromszáz sestertius, amit már korábban megígért, majd késedelmi kamat fejében még száz sestertius hozzá. Lakomát meg húsosztást is rendezett, a hispániai győzelem után pedig két nagyszabású villásreggelit.

Különféle látványosságokat: gladiátor-párviadalokat, cirkuszi játékokat, atlétaversenyeket, tengeri csatákat és színházi előadásokat rendezett a város minden kerületében. Az előadásokon más-más nyelven beszélő színészek léptek fel. ...

Ezek után Caesar az államügyek rendezéséhez kezdett. Kiegészítette a szenátust, patrícius rangra emelt egyeseket. A választási jog gyakorlásán úgy osztozott meg a néppel, hogy a konzulságra pályázók kivételével a többi

hivatali jelöltek felerészben a nép akarata szerint, felerészben Caesar javaslatára nevezték ki.

A háromszázhuszezer ingyen gabonára jogosult lakos névsorából százhuszezeret törölt. Nyolcvanezer polgárt osztott be tengeren túli gyarmatokra.

A büntettek megtorlását megszigorította. ... Igen gondosan és nagy szigorúsággal szolgáltatott igazságot. A zsarolás címén elítélteket még a szenátori rendből is eltávolította.

Egyéb cselekedetei és mondásai épp eleget nyomnak a latban, hogy ki mondjuk: visszaélt hatalmával, és nem ok nélkül gyilkolták meg. Mert nem elég, hogy mértéktelenül sok tisztséget elfogadott – örökös konzulságot, élete végéig tartó diktátori hatalmat, az erkölcsbíró legfőbb hivatalát, ezenfelül az *imperátor* előnevet, a *haza atyja* nevet, szobrot állíttatott magának a királyok sorában, trónszéket az orchestrában – hanem azt is eltúrte, hogy minden emberi méltóságnál magasabb kitüntetések szavazzanak meg neki: aranyszéket a tanácsban és a törvényszéken, díszkocsit, amilyen a cirkuszi játékok alkalmával az istenszobrokat körülviszik, templomokat, oltárokat, szobrot az istenek szobrai között, helyet az istenek tiszteletére terített asztalnál, főpapot a maga tiszteletére.

A legnagyobb, szinte engesztelhetetlen gyűlöletet azonban azzal keltette, hogy a Venus Genetrix temploma előtt ülve fogadta a szenátorokat, mikor a neki megszavazott legmagasabb kitüntetésekéről szóló határozattal elébe jártak.” (Suetonius)

Milyen érzéseket váltottak ki az emberekből a Caesar által rendezett diadalmene-tek és látványosságok? Milyen intézkedéseket foganatosított Caesar, miután Róma vezetője lett? Mely intézkedései erősítették az államot? Szerintetek végül miért vesztette életét Caesar összeesküvés következtében?

Önálló munka. 2. sz. feladat. A forrásmű-részletek ismeretében mondjatok Caesar politikai tevékenységéről öt pozitív és öt negatív példát!

Én úgy gondolom, hogy Caesar politikai tevékenységének pozitív vonásai a következő esetekben nyilvánultak meg: ...

Én úgy gondolom, hogy Caesar politikai tevékenységének negatív vonásai a következő esetekben nyilvánultak meg: ...

Önálló munka. 3. sz. feladat. Hogy gondoljátok, szerették-e a rómaiak Caesart? Volt-e valami alapjuk arra, hogy gyűlöljék? Válaszokat támasszátok alá tényekkel!

A rómaiak azért tisztelték és szerették Caesart, mert ...

A rómaiak azért félték Caesartól, és azért nem fogadták el, mert ...

Értékeljétek az órán végzett munkátokat az alábbi követelmények alapján! Az 1–3. feladat megoldásáért 1–3 pont jár. Szintén 1-től 3 pontig értékelhető a párban és csoportosan végzett munka is (max. 12 pont).

Miben nyilvánult meg Caesar diktatúrája? Miért fogadták el mégis a szabadság-szerető rómaiak?

A RÓMAI CSÁSZÁRSÁG

48. §. A RÓMAI BIRODALOM LÉTREJÖTTE.
OCTAVIANUS AUGUSTUS URALKODÁSA

• Keressétek meg a domborművön Octavianus Augustust! Miért van mellette Romulus? Kik láthatók a dombormű alsó részén? • El tudjátok-e képzelni ilyen alkotás megjelenését Periklész idején Görögországban? • Milyen változások tették lehetővé Róma államigazgatásában hasonló domborművek létrejöttét?

1. Hogyan alakult meg a második triumvirátus, és miért nevezik az i. e. 1. század 30-as éveinek eseményeit új polgárháborúnak?

Caesar halála után a hatalom a szenátus kezébe ment át, amely sietett megegyezni Marcus Antoniusszal. Az egyezés értelmében Caesar rendelkezései érvényben maradtak, de az összeesküvés résztvevőit nem büntették meg.

Nem sokkal ezután új szereplő jelent meg Róma politikai színpadán, **Caius Julius Caesar Octavianus (Octavius)**, akit röviddel halála előtt Caesar fiává fogadott és megtett egyetlen örökösének.

I. e. 43 novemberében Octavius, Marcus Antonius és Hispánia helytartója, Lepidus létrehozták a **második triumvirátust**, melynek célja Caesar gyilkosainak megbüntetése volt. Egy évvel később a triumvirátus hadserege Makedóniában legyőzte az összeesküvőket. Antonius Keleten maradt, Octavius pedig visszatért Itáliába. Később Octavius félreállította Lepidust, és elindult Egyiptomba Antonius ellen, aki Kleopátra támogatását élvezte. A két flotta **i. e. 31** szeptemberében ütközött meg egymással az **Actium-foknál**. Antonius vereséget szenvedett, hadserege pedig átállt Octavius oldalára.

Octavius Alexandria falaihoz érve megígérte Kleopátrának, hogy nem taszítja le Egyiptom trónjáról és megvédi gyermekeit, ha kiadja neki Antoniust. De Kleopátra és Antonius inkább az öngyilkosságot választották. Octavius elfoglalta Alexandriát és Egyiptomot római provinciává változtatta.

2. Miért kapta Octavianus Augustus rendszere a principátus nevet?

Egyiptom elfoglalása és Antonius halála után Octavianus Róma egyed-uralkodója lett.

Dombormű-részlet Octavianus Augustus dicsőítésére. 1. század

I. e. 27-ben a szenátus ülésén bejelentette a polgárháború végét, a béke helyreállítását és lemondását a hatalomról. A szenátorok megijedtek a felelősségtől, kérelték, ne engedje el az ország kormánykerekét és beleegyeztek minden feltételébe. Octavianust örökös néptribunussá, konzullá és cenzorrá választották. A szenátorok új névsorában az ő neve került az első helyre. **Princeps senatus** lett, vagyis a szenátus legtekintélyesebb tagja. Ő határozta meg a szenátus elé kerülő kérdéseket, és ő elnökölt a szenátus ülésein is.

Augustus a pontifex maximus öltözké-
ben

Octavianus rendelkezett a legfőbb katonai hatalommal Rómában, amit *imperium*nak neveztek (innen az imperátor, császár kifejezés). Összehívta a népgyűlést és a szenátust, törvénytervezeteket nyújtott be és megvétózhatott bármilyen döntést. Később ráruházták az **Augustus** címet, ami azt jelentette, istenek által felmagasztalt vagy egyenrangú az istenekkel. Octavianus volt a pontifex maximus, a legfelsőbb pap és megkapta a *haza atyja* címet. Augustus kultusza elterjedt a provinciákban is. Egyiptomban például fáraónak tartották és a Nap fiának.

Octavianus Augustus császár **i. e. 30 – i. e. 14** között uralkodott Rómában. A rómaiak a legboldogabb princepsnek nevezték. Szerették uralkodójukat, aki pénzt osztott a plebsznek, földet adott a veteránoknak, helyreállította a templomokat és újjáépítette Rómát.

Olvassátok el Suetonius művének részletét Octavianus Augustusról! Vonjátok le a következtetést arról, milyen életmódot folytatott, milyen volt az egészsége és jelleme Róma urának! Milyen értékes információt tudtatok meg a rómaiak mindennapjairól?

„Az ebéd általában háromfogásos volt, ritkábban hatból állt. Minden különösebb pompa nélkül tálalták az ételt, de annál bőkezűbben.. Az ünnepeket, az ünnepélyes évfordulókat fényűző módon, olykor azonban csak valami tréfával ülte meg. Kevés és roppant egyszerű ételt fogyasztott (ezt is megemlítem). Legjobban a fekete kenyeret, és az apró halat, a kézzel sajtolt túrót meg az évente kétszer termő zöld fűgét szerette; ebéd előtt is evett olykor bárhol és bármikor, ha megéhezett. Kevés és roppant egyszerű ételt fogyasztott (ezt is megemlítem). Életében sok súlyos és veszedelmes betegségen esett át. Minthogy így elgyengült a teste, gondosan ügyelt magára, mindenekelőtt úgy, hogy ritkán fürdött. Helyette gyakran gőzölte és izzasztotta magát a tűz mellett, majd langyos vagy napon melegített vízzel locsoltatta testét, aztán olajjal dörzsölte be magát.

... Ettől kezdve pedig sem a senatus sem a nép, sem a hadsereg színe előtt nem tartott másként beszédet, csak úgy, ha mondanivalóját meggondolta, elrendezte, noha megvolt a képessége a rögtönzéshez is.”

3. Milyen volt Augustus bel- és külpolitikája?

Octavianus Augustus állandóan azt hangoztatta, hogy helyreállította a Római Köztársaságot. A valóságban azonban egy teljesen új államigazgatási formát hozott létre. A római nemesség támogatta az új rendet, mivel benne

látta azt az erőt, amely képes elejét venni polgárháborúknak és elfojtani a rabszolgák lázadásait. Az új állam neve a **Római Birodalom** lett. Octavianus Augustustól kezdve Róma uralkodóit **császároknak** nevezték.

Octavianus több új hivatalt alkotott, többek között a *Róma prefektusa* és a *Pretoriánus Gárda prefektusa* címet. Róma prefektusa felügyelte a rendet az örök városban, a pretoriánus gárda prefektusa pedig a császár testőrségének volt a parancsnoka.

Megemelték a katonák és tisztek zsoldját. Sok veterán földet kapott és letelepedett az újonnan meghódított területeken. A hadsereg főparancsnokaként Octavianus a *császári provinciákat* vezette. Helytartókat nevezett ki az élükre, akik a helyőrségek parancsnokai is voltak egyben. A szenátorok a nyugodtabb provinciák irányítását kapták meg. Ezek voltak a *szenátori provinciák*.

Octavianus Augustus idején a birodalom nyugati határa elérte az Atlanti-óceánt és a Rajna mentén folytatódott tovább. Északon a határvonalat a Duna jelentette, ahol új provinciák jöttek létre. Keleten az ország területe az Eufráteszig és a Pártus Birodalomig terjedt, mellyel Róma békét kötött.

1

2

1. Az Ara Pacis Augustae (jelentése az *augustusi béke oltára*) egy monumentális oltár Róma központjában, mely i. e. 13-ban épült Augustus *Hispaniából és Galliából* való hazatérése alkalmából

2. A császári család, Augustus békeoltárának részlete, mely a *Iulius-Claudiusokat* dicsőíti. Érdekes, hogy egyes alakjai mintha a szemlélő felé fordulnának

Hogyan válaszolt volna egy római arra a kérdésre, hogy melyik évben lépett trónra Octavianus Augustus? Számítsátok ki, hány évig uralkodott!

4. Hogyan öltött testet Róma nagyságának eszméje az irodalomban és az építészetben Octavianus uralkodásának idején?

Augustus kétségkívül a római történelem egyik legfontosabb és legnépszerűbb alakja volt. Közkedvelt volt a lakosság minden rétegében. A költők és a történészek alkotásaikban megénekeltek nagyságát, a szobrászok portrészobrokkal tisztelegtek nagysága előtt. A császár persze bőkezűen jutalmazta és támogatta azokat a művészeket, akik méltányosak voltak hozzá. A kor legnépszerűbb udvari költői **Vergilius** és **Horatius** voltak, akik a császár barátjának

Octavianus Augustus szobra, amint beszé-
det mond katonáinak.
I. e. 20.

és miniszterének, Caius Cilnius Maecenas gáláns támogatása és a felügyelete alatt tevékenykedtek. Napjainkban is vannak *mecénások*, ők anyagilag támogatják a művészet, a kultúra fejlődését. Maecenas például Vergiliusnak egy birtokot adományozott az elkobzott helyett (a polgárháború idején veszítette el birtokát – *a ford. megj.*), Horatiusnak pedig egy villát.

Vergilius halhatatlanságát elbeszélő költeményének, az *Aeneisnek* köszönhetette. Forrása Homérosz két eposza, az *Iliász* és az *Odüsszeia* volt. A hősi eposzban a honfoglaló Aeneasnak állít emléket, kifejezésre juttatva egyúttal Róma hivatását és jelentőségét. Leírja az égő Trójából való meneküléstől kezdve a Latiumba való megérkezésig tartó kalandos utat, a letelepedés körülményeit, közben igazolja Augustusnak a Iulius-ágból való leszármazását. Vergilius a császár isteni eredetének a hangsúlyozásával tette támogatójának nevét nagygyá. **Horatius** a hivatalos versek mellett, melyekben Augustust isteníti, szatírákat is írt. Ezekben kigúnyolta a római társadalom tökéletlenségeit.

Octavianus Augustus idején élt és alkotott **Titus Livius** római történész, *A római nép története a város alapításától* című mű szerzője (Livius maga *Annalesnek*

nevezte alkotását, mivel a papok által vezetett évkönyvek, annalesek mintájára évről évre haladva meséli el az adott esztendő fontosabb eseményeit – *a ford. megj.*). A történelmi alkotás 142 könyvből áll. Octavianus megbocsátott Titus Liviusnak köztársaság-pártisága miatt, mivel könyveiben a szerző Róma nagyságát, a szokásokat, a hazafiságot és a történelmi személyiségek hősiességét dicsőítette. Azt meséli, hogy a császár minden egyes kötetet átolvasott az elejétől a végéig, mert attól félt, hogy valamilyen felforgató eszme lehet bennük.

Vergilius az *Aeneis* írása közben a múzsák körében. Ókori mozaik, mely az ülő Vergiliust ábrázolja az epikus költészet és a tragédia múzsája, Kalliópé és Melpomené között. Mozaik. 2. század vége és a 3. század eleje

Olvassátok el Suetonius művének részletét! Miért nevezik Augustust Róma építőjének? Miért törekedett a császár az örök város kibővítésére, kiépítésére? Szerintetek hogyan viszonyultak többek között ezért Róma polgárai császárukhoz?

„Rómát, mely akkoriban még nem volt birodalmi méltóságához illően ékes, s árvízről, tűzvészről is sokat szenvedett, úgy megszépítette, hogy jogosan büszkélkedhetett: márványvárost hagy örökül az utókorra, pedig csak téglavárost kapott. ... Igen sok középületet emelt, közülük a legnevezetesebb a Bosszúálló Mars templomával ékesített Forum, Apollo temploma a Palatiumon, a Mennydörgő Jupiter temploma a Capitoliumon. ... A várost kerületekre és lakónegyedekre osztotta fel; a kerületek felügyeletét sorshúzás útján kijelölt tisztviselők látták el; a lakónegyedekét pedig a lakosság által megválasztott vezetők. A tűzvész

megelőzésére őrszemeket és éjjeli őrjáratokat szervezett; az árvíz megfékezésére kiszélesítette és kitisztította a Tiberis medrét, melyet régtől fogva eltömtött a törmelék, és elkeskenyítették az épületek kiszögellései.”

Mutassátok meg a térképen az Octavianus Augustus idején elfoglalt területeket! Milyen új provinciák jöttek létre?

Ellenőrizték tudásotokat!

1. Hány év telt el a Római Birodalom létrejöttétől napjainkig?
2. Magyarazzátok meg a következő fogalmakat: *princeps*, *császár*, *prefektus*, *mecenás*!
3. Mi a principátus lényege? Különbözik-e a köztársasági államformától?
4. Milyen volt Octavianus Augustus politikája?

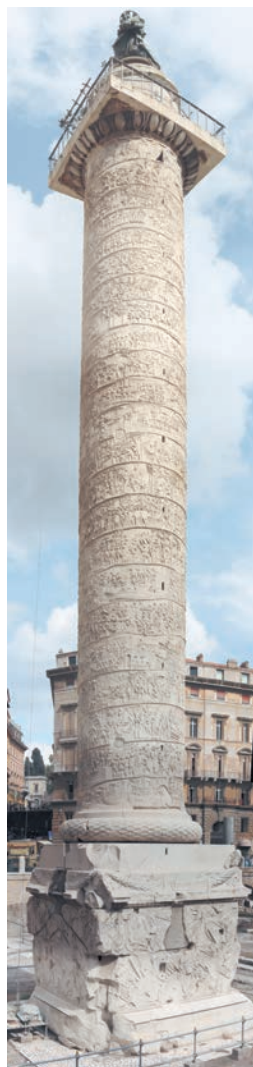
Miért Octavianust és nem Caesart tartják a birodalom megalapítójának? Határozzátok meg Octavianus szerepét Róma történetében! Jellemezzétek, mint embert, és mint államférfit!

49. §. A RÓMAI BIRODALOM AZ 1-2. SZÁZADBAN

Nézzétek meg az illusztrációt! Mit gondoltok, miért voltak Rómában népszerűek a diadaloszlopok és a diadalívek? Miről tanúskodik ez?

A Traianus-oszlop és részlete Rómában. 114 körül készült. A 38 méter magas márványoszlop valamikor a Forum Romanum közepén állt. Az oszlop talapzata eredetileg a császár hamvainak elhelyezésére szolgált. A tetején Péter apostol szobra áll, építésein azonban Traianus aranyozott bronzszobrának adott helyet. Történelmi jelentőségét a spirálisan, mintegy 700 m hosszan a törzsön elhelyezkedő domborművek sorozata adja, amelyen Traianus két daciai hadjáratának eseményei láthatók összesen 59 képen.

1. Mi jellemezte a Iulius-Claudius- és a Flavius-dinasztia uralkodását?

Octavianus Augustus volt a **Iulius-Claudius-dinasztia** megalapítója. Örökösének **Tiberiust** (14–37) nevezte meg. Tiberius uralkodásának első évei nyugodtan teltek. A népgyűlést nem hívta össze, annak hatáskörét átruházta a szenátusra. Voltak a környezetében azonban olyanok, akiknek ez

nem tetszett. A pretoriánus gárda prefektusa összeesküvést szervezett ellene, amit sikerült lelepleznie. Ezután székhelyét Capri-szigetére tette át, onnan irányította a birodalmat. Majd parancsot adott azon politikusok, tudósok és hivatalnokok kivégzésére, akik belekeveredtek a lázadásba.

Tiberiust **Caligula** (37–41) követte a császári trónon, aki elsősorban önkényeskedéséről, féktelenségéről vált hírhedtté. Arra kényszerítette a tehetősebb polgárokat, hogy hagyják rá vagyonukat, azután pedig kivégeztette őket. A szenátus iránti megvetése odáig fajult, hogy lovát konzultársává akarta megtenni. Kegyetlenül meggyilkoltatott mindenkit, aki az útjában állt. Nem törődött a hadsereggel sem. Végül az elégedetlen tisztek ölték meg.

Caligula után az 50 éves **Claudius** (41–54) lett a birodalom uralkodója. Nem zsarnokoskodott, megszűntek a megtorlások. Ezzel szemben katonai sikereket ért el Britanniában, ahol a mai London környékén vetette meg lábát a római uralom, valamint Észak-Afrikában, ahol Mauretania került római kézre. Trákia is ekkor vált római tartománnyá. (Gallia lakói egy részének római polgárjogot adományozott, ami nagyban elősegítette e vidék romanizálódását – *a ford. megj.*)

Claudius felesége Agrippina megölette, hogy trónra segítse első házasságából született fiát, **Nerót** (54–68). Nero gyalázatos zsarnok volt. Pánikszzerűen félt az összeesküvésektől, ezért leszámolt anyjával, feleségével, fiával. Tanítóját, Senecát az öngyilkosságba kergette. Művészi álmokat dédelgetett. Elbeszélő költeményeket írt, amit énekelve adott elő. Különböző versmondó és sportversenyeket szervezett Hellász-szerte, melyeket rendre meg akarta nyerni. Önkényeskedése miatt szervezkedni kezdtek ellene az udvarban. Mikor tudomást szerzett erről, parancsot adott egyik rabszolgájának, hogy ölje meg.

A trónért folytatott küzdelemből a **Flavius-dinasztia** megalapítója, a 60 esztendőes **Vespasianus** került ki győztesen. Császársága idején Rómában nagy építkezések folytak. Ez komoly segítséget jelentett a városi szegényeknek, mivel az építkezéseken munkát kaptak. Vespasianus uralkodása alatt vette kezdetét az 50 ezer férőhelyes Colosseum építése. Idősebbik fia, Titus, folytatta apja politikáját. Az ifjabbik, **Domitianus** viszont nem törődött az állammal, állandóan részegeskedett. 96-ban összeesküvést szőttek ellene, s a Flavius-dinasztia utolsó képviselőjét meggyilkolták.

Claudius császárt a szobrász Jupiter főistenként ábrázolta

Hasonlítsátok össze Octavianus Augustus, Tiberius, Caligula és Nero emberi és császári vonásait, uralkodásukat! Mi volt bennük a közös, és miben különböztek? Szerintetek a Római Köztársaság idejében lehetett volna így uralkodni?

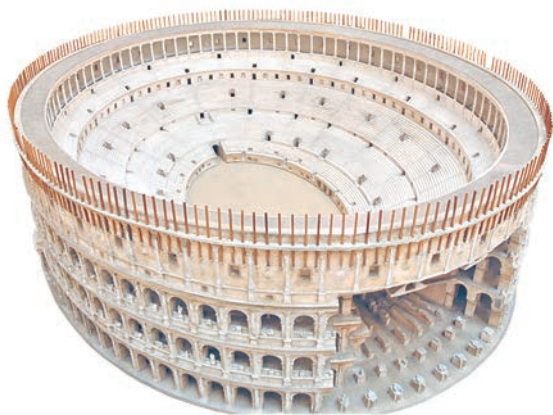
Vajon miért lett a legtöbb császár összeesküvés áldozata?

Olvassátok el a részletet Cassius Dio *Róma története* című művéből, és oldjátok meg a feladatot!

1. Magyarazzátok meg, miért szervezett Titus császár többnapos színházi előadásokat? 2. Indokolt volt-e az ilyen fényűzés? 3. A forrásmű mely sorai tanúskodnak a római építészet magas színvonaláról az 1. században?

„Titus császár az amfiteátrum megnyitóján különleges látványosságokat tervezett. Példaként az állatviadalokat (négy elefánt küzdött egymással) említhetjük. Több mint kilencezer vad- és háziállat pusztult el ekkor. A nézők tanúi lehettek férfiak párharcának is, akik tömör sorokban küzdöttek a végsőkig. Aztán váratlanul vízzel telt meg az aréna. Lovak, bikák és más állatok mutatványokat mutattak be. Ezután két hajó került elő valahonnan. Az egyiken Korfu zászlaja, a másikon Korinthosz lobogója lengett. Megütköztek egymással. A második napon lovas versenyek, a harmadikon pedig tengeri csaták zajlottak 300 ember részvételével. Utána szárazföldi ütközetek következtek. Vagy száz napon keresztül tartottak az előadások.”

Az Amphiteatrum Flavium (Colosseum) makettje az 1. századból. Az aréna alatt helységek egész komplexuma sorakozott a versenyek résztvevői számára. Az első padsorokban a császár és közvetlen környezete foglalt helyet. A fenti állóhelyeken körülbelül ötezer szegény osztozott. Az amfiteátrum arénáját óriási sátorral lehetett befedni, a szökökutak pedig frissen tartották levegőjét.

Vajon mire gondolt az utazó, amikor a 7. században a Colosseum romjainál a következőket mondta: „Róma addig áll, ameddig a Colosseum áll. Amikor a Colosseum összedől, Róma falai is leomlanak. Róma után pedig elpusztul az egész világ.”

2. Miről váltak híressé az Antoninus-dinasztia császárai?

Az **Antoninus-dinasztia** elnevezés feltételes, ugyanis a hozzá tartozó hét császár, a két utolsón kívül, nem is volt rokona egymásnak. Mindannyian, az első uralkodó kivételével, a provinciákról származtak. A szenátussal való egyeztetés után a princeps köteles volt egy tehetséges államférfit fiává fogadni, hogy a hatalom megbízható kezekbe kerüljön.

Az első Antoninusok uralkodását a kortársak a birodalom aranykorának nevezték. A jogász **Nerva** (96–98) idején törvényt fogadtak el az alacsony

kamatra nyújtott olcsó hitelről a földműveseknek. A kamatokból befolyt összeget az árvák és a koldusok gyerekeinek megsegítésére fordították.

Traianus (98–117) trónra lépése előtt Hispániában élt, így ő volt az első császár, aki a provinciákról jött. Együttműködött a szenátussal, melynek tagjai közé beválasztották a tartományokból származó szenátorokat is. A mai Románia területén lévő **Dáciát** a birodalom új provinciájává tette. Ennek a győzelemnek a tiszteletére emelték a Traianus-oszlopot. Traianus császársága idején volt a Római Birodalom kiterjedése a legnagyobb. Védelmének megszervezése hatalmas anyagi forrásokat emésztett fel. Igazságos és önfeláldozó uralkodásáért Traianust minden idők legjobb princepsének nevezték. Minden őt követő császár trónra lépésekor a szenátus azt kívánta az új uralkodónak, hogy *legyen boldogabb, mint Augustus és jobb, mint Traianus*.

1

2

A Traianus-oszlop részletei

1. A római légiósok dák erődítményt ostromolnak teknősbéka alakzatban
2. A dombormű bal felső sarkában Traianus látható római légiósok körében. A félkörben álló dák követeknek meg van kötve a kezük. Békét kérnek a császártól

Hadrianus (117–138) császár Rómában gyalog járt, és gyakran beszédbe elegyedett az emberekkel. Uralkodása idején ellenőrző körutakat tett a birodalom szinte egész területén. Főleg a helyi hivatalnokok munkáját ellenőrizte. Ő alapította meg az állami postaszolgálat hivatalát.

A legideálisabb császárnak **Antoninus Piust** (138–161) tartották, aki visszaadta a római földek irányítását a szenátus kezébe.

Antoninus halála után a birodalomnak két császára is volt egyszerre: **Marcus Aurelius** (161–180) és **Lucius Verus** (161–169). A két uralkodó közt sohasem volt ellenségeskedés, ami elsősorban Marcus Aureliusnak köszönhető, mert minden problémát békésen meg tudott oldani.

Milyen elv alapján került sor a császárváltásra az Antoniusok idején? Milyen jelentősége volt ennek a birodalom szempontjából?

Keressétek meg a 235. oldalon lévő térképen azokat a területeket, amelyek a Iulius–Claudius-, Flavius- és az Antonius-dinasztia idején kerültek a Római Birodalomhoz! Milyen új provinciák jöttek létre? Mikor volt a Római Birodalom területe a legnagyobb? Milyen óceán mosta partjait nyugaton, és milyen folyók keleten?

3. Mi tette halhatatlanná Marcus Aurelius nevét?

Az Antoninus-dinasztia egyik legkiválóbb képviselője **Marcus Aurelius** volt. Életének nagy részét hadjáratokban töltötte. Birodalmának határait védte a barbárok betöréseivel szemben. Sokat foglalkozott országa belpolitikai életével, különösen a törvényalkotással és az igazságszolgáltatással. Személyesen vett részt a szenátus ülésein és a bírósági tárgyalásokon.

Már fiatal korában szeretett értelmes dolgokkal foglalkozni, a fényűzés távolt állt tőle, nagyon szerényen élt uralkodóként is. 12 évesen kezdett el fi-

1

2

3

1. Marcus Aurelius áldozatot mutat be Jupiter temploma előtt. Dombormű
2. Marcus Aurelius lovas alakját ábrázoló dombormű hadvezérei és zászlót tartó pretoriánusai körében, akik kegyelmet kérő hadifoglyokat vezetnek elé
3. Marcus Aurelius bronz szobra a római Capitolium téren. A császári kor máig fennmaradt egyetlen lovas szobra

lozófiát tanulni tapasztalt tanárok irányításával. Trónra kerülése után az el-sajátított bölcsességek alapján irányította birodalmát. Filozófus császár volt, aki a rómaiakban nem alattvalóit látta, hanem polgártársait.

Marcus Aurelius *Elmélkedések* című művében leírta azt, milyennek kell lennie az ideális uralkodónak: „*A találkozókon, gyűléseken figyelmesen vizsgálj meg mindent, a keresésben légy kitartó, soha ne hátrálj meg, ne elégedj meg az első legjobbnak tűnő elképzeléssel az adott ügyről! Óvd a barátokat: ne könnyelműsködj velük, de ne is untasd őket! Mindenben törekedj az önállóságra és vágj közömbös arcot! Légy előrelátó, még a legapróbb részleteket se hagyj figyelmen kívül! Fogadd nyugodtan az éljenzést és a hízelgést! Örködj a birodalom érdekei felett: kezeld takarékosan a kincstár vagyonát, hogy még a gyanú árnyéka se vetüljön rád! Ne légy babonás! Sohase keresd a tömeg kegyeit, hanem józanul és szilárdan tarts ki álláspontod mellett!*”

Marcus Aurelius fiának, **Commodusnak** (180–192) adta át a hatalmat, aki apjával ellentétben kegyetlen és öntelt ember volt. Meggondolatlanul elherdálta az állam vagyonát, amiben környezete is aktív szerepet vállalt. Végül a hozzá közel állók közül gyilkolta meg valaki.

1. Miért nevezik Marcus Aureliust filozófus uralkodónak? 2. Ismertek-e más filozófus koronás főket? 3. Hogyan értelmezhetők Plátón azon szavai, melyeket Marcus Aurelius szeretett ismételtetni: „*Az államok akkor virágoznak fel, ha a filozófusok uralkodnának, és az uralkodók filozófusok lennének?*”

A szövegrészlet alapján fogalmazzatok meg Marcus Aurelius néhány erkölcsi tanítását!

Fejezzétek be a mondatot: *Marcus Aurelius szerint ...!*

Ellenőrizték tudásotokat!

1. Hány évvel ezelőtt uralkodtak az Antoninusok?
2. Mekkora volt a Római Birodalom a 2. században?
3. Mik tették híressé a Iulius–Claudius- és Flavius-dinasztia császárait?
4. Miért nevezték a kortársak az Antoninusok uralkodását aranykornak?

Hasonlítsátok össze Octavianus Augustus, a Iulius–Claudius császárok és az Antoninusok tevékenységét! Mi a legszembevetőbb különbség közöttük? Miben különbözött a princepsok politikája az ókori Kelet császárainak uralkodásától? A római császárok mely cselekedetei követésre méltóak a mai államférfiak számára?

50. §. RÓMA VÁROS ÉS LAKÓINAK MINDENNAPJAI

- Nézzétek meg az illusztrációt! Vajon mit érezhetett a provinciáról jövő ember, ha vendégségbe érkezett Rómába? ● Mivel nyugózta le Róma az utazókat? ● Az egyik költő azt írta Rómáról, hogy hét halmon épült és minden föld ura. Igaz-e ez az állítás?

*Az ókori Róma makett-részlete. Róma az egyetlen város, mely az **Örök város** megtisztelő címet viseli*

1. A városi életmód milyen sajátosságai jellemzik Rómát?

A Római Birodalom központja Róma volt, és mint ahogy egy ilyen főváros-hoz illik, lenyűgözött mindenkit szépségével, méreteivel, templomaival, palotáival, lakóházaival. Lakosságának száma elérte az 1 millió főt. Külön városnegyedekben éltek a síretek, föníciaiak. A 14 körzet egyikében zsidók laktak.

A város területének túlszűfoaltsága miatt Rómában túlnyomó részt emeletes házak épültek. Az utcák olyan keskenyek voltak, hogy néha megtiltották a lovas kocsik együttes közlekedését, kivéve, ha azok az építkezéseken dolgoztak. A szennyvíz csatornahálózaton keresztül jutott el a központi csatornába. Az ivóvízzel való ellátás vezetéseken, úgynevezett **aquaeductus**okon (e.: akveduktusz), csatornahidakon történt. Voltak földfelszín alatti és felszíni aquaeductusok. A vizet nagy tartályokban tárolták, ahonnan fa-, agyag- vagy ólomcsöveken áramlott a víz a városba.

A piac környékén kis műhelyek és boltok sorakoztak, melyek görögök, keletről származó népek vagy

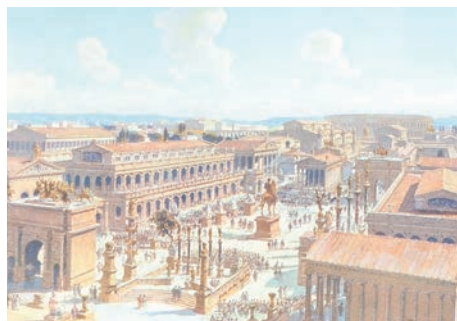
Aquaeductus, csatornahíd – vízvezeték a latin aqua víz és a duco vezet szavakból, mely a nagyobb településekbe vagy a művelés alatt álló földekre vezette el a környező, magasabban fekvő területek vizét.

felszabadított rabszolgák tulajdonában álltak. A legelterjedtebbek a közszükségleti cikkek, ékszereket gyártó műhelyek, a kovácsműhelyek és a pékségek voltak.

A rómaiak többsége emeletes házakban élt. A gazdagok villákat építettek maguknak. Rómában a 4. században 1790 villát és 46 602 emeletes házat tartottak számon.

A római Fórum. Rekonstrukció

Róma központi részében helyezkedett el a **Fórum**. A köztársaság kezdetétől piactér volt és a fontosabb társadalmi események színhelye is. Itt tartották a népgyűléseket és a vallási ünnepeket. Bár Julius Caesar óta több új fórum épült (Caesar, Augustus, Vespasianus, Traianus fóruma), a régi Fórum továbbra is a társadalmi, üzleti és vallási élet központja maradt. A császárok új templomokat, középületeket, diadalívket, diadaloszlopokat építettek a területén és szobrokkal díszítették.

Készíts beszámolót a római életvitelről!

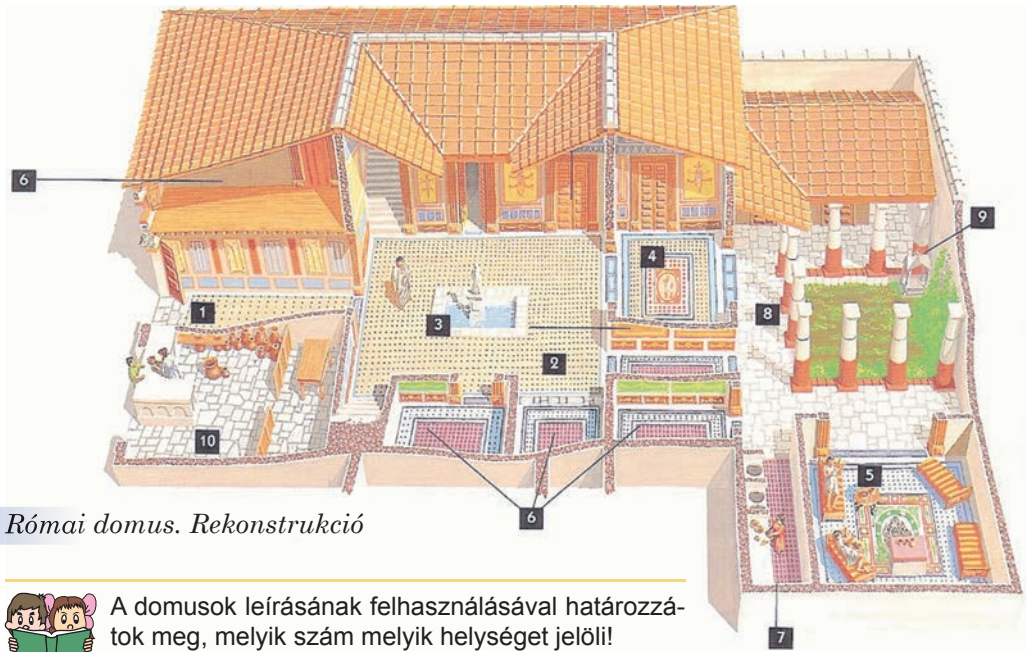

2. Milyen házakban éltek a rómaiak?

Már tanultatok arról, hogy a gazdagabb rómaiak összkomfortos villákban éltek, amit **domus**nak neveztek. A szegények többemeletes épületei pedig az **insulák** voltak.

A *domus* utcára néző homlokzatán nem voltak ablakok. Az előtérben gyakran kisebb üzlet működött. A lakóház közepén helyezkedett el a fedetlen belső csarnok, vagyis *átrium*, ahol a ház ura fogadta a vendégeket és a látogatókat. Megvilágítását a tető négyszögletű nyílása biztosította. A tetőnyílás alatti padozatban egy mélyedést alakítottak ki az esővíz összegyűjtésére. Az átriumból nyíltak a szobák ajtajai. A háló és konyhák mellett volt a nagyterem, ahol a család heverőn fekvé étkezett. Az átriumtól az út a ház nyitott belső udvarába vezetett, melynek tetejét oszlopcsarnok tartotta. A család itt töltötte a virágoskertben gyönyörködve szabadidejét. Az átrium és a belső udvar között rendezték be a ház gazdájának a dolgozószobáját, ahol a családi archívumot és a hivatalos papírokat tartották. A domusok falait freskók, padlóját pedig mozaik díszítette.

Római domus. Rekonstrukció

A domusok leírásának felhasználásával határozzátok meg, melyik szám melyik helységet jelöli!

Falfestmények a Misztériumok villájában, amely Pompeii külvárosában épült az i. e. 2. században. Herculaneumi épületek napjainkban

A szegényebbek *insulákban* éltek. A ház első emeletén általában üzletek, műhelyek és kifőzdék voltak. A felsőbb emeleteken helyezkedtek el a szobák. A legfelső emeleten laktak a legszegényebbek. Az insulok gyakran rossz minőségű anyagból épültek, ezért gyakran összedőltek.

Római insula. Rekonstrukció

3. Mi jellemezte a rómaiak mindennapjait?

A tehetős római polgárok többnyire bírósági tárgyalásokon töltötték idejük nagy részét, a városi tanácson dolgoztak és a prefektusok, esetleg a császár megbízatásait teljesítették. A nap számukra napfelkeltevel kezdődött. Először imádkoztak vagy otthon, vagy a templomban. Majd fogadták a szegényeket, akik alamizsnát kértek tőlük. Római idő szerint három órakor kezdődött a munkanapjuk. Hatkor volt az uzsonnaidő, nyolc órakor pedig az ebéidő. Ebéd után a rómaiak szórakoztak vagy pihentek.

A rómaiak öltözéke nagyon praktikus volt. Majdnem mindenki **tunikát** viselt, amit két anyagdarabból varrtak össze és szíjjal kötötték meg. A tunika színe viselőjének társadalmi helyzetétől függött. A szenátorok tunikájukat széles szalaggal díszítették. A római polgárok tunikájukra **tógát** öltöttek, ami ovális gyapjúkendőből készült és hosszanti irányban tekerték a viselőjére. Színe ennek is a személy társadalmi rangjától és a konkrét élethelyzettől függött. Temetéskor például fekete tógát öltöttek magukra. A nők a tunikát **stólával** vagy **pallával** egészítették ki. A stólat (felső köntös) viselő római asszonyok az utcára ki-

1

2

1. Stóla. 2. Palla.

Római szobor tógában

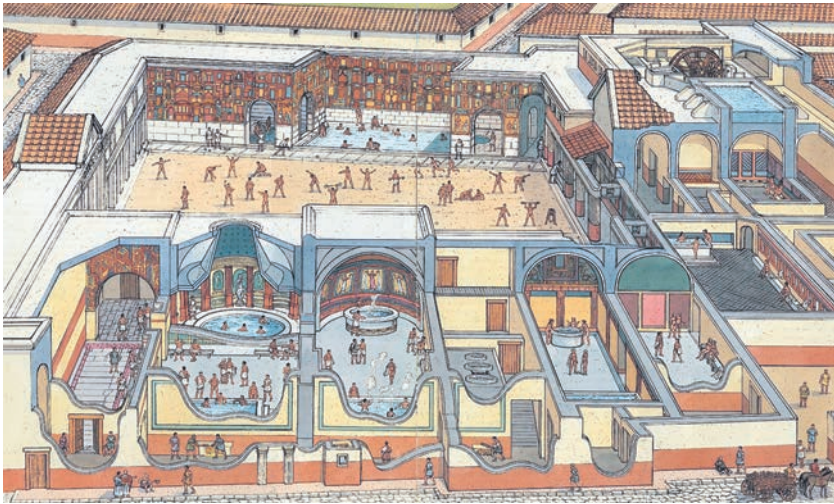
lépve a nagyméretű, négyszögletes kendőbe, a pallába burkolóztak, amellyel sokszor fejüket is befedték.

A gazdag római polgárok étkezése nagyon változatos volt. Reggelire kenyeret, mézes süteményeket, olívabogyót, fűgét ettek és vízzel hígított bort ittak. Ebédre előételként retek, gomba, osztriga vagy ráksaláta került az asztalra. Utána pedig a halból, húsból és a szárnyasokból készített hét fogás következett, amit mézes borral öblítettek le. Az ebéd végén gyümölcsöket, diót, mézeskalácsot fogyasztottak desszertként.

A szegények étrendje sokkal egyszerűbb volt: zabkása szósszal, zöldségek. Húst csak ünnepnapokon ettek, vagy áldozatbemutatás alkalmával.

Zsibongó élet zajlott a városi fürdőkben, **termákban**. A meleg és hideg vizes medencék mellett sportpályákat, könyvtárakat alakítottak ki, valamint termeket a filozófiai beszélgetések számára. Nagy épületek voltak ezek.

Egy terma területe átlagosan 12 hektárt tett ki és 1200 látogatót fogadhatott egyszerre. Rómában több mint 1000 magán- és 11 közfürdőt tartottak számon.

Római terma. Rekonstrukció

- Mi a termák mai megfelelője?

A rómaiak kedvelt szórakozása a gladiátorviadal, a harci szekér verseny és a színházba járás volt.

Hogyan éltek a gazdag rómaiak? Milyen volt a napirendjük? Hogyan öltözködtek? Hogyan étkeztek? Milyen szerepet játszottak életükben a termák? Hogyan szórakoztak a rómaiak?

Nézzétek meg a portrészobrokon látható frizurákat! Miben különböznek egymástól? Melyik tetszik nektek jobban? Hogy nevezik a freskón látható római viseletet?

1

2

3

1. Octavia-frizura, a legelterjedtebb római hajviselet
2. Júlia, Titus császár lánya, Domitianus felesége
3. Nőket ábrázoló freskó Herculanumból

Nézzétek meg az illusztrációkat, és készítek rövid beszámolót a rómaiak szórakozásairól!

Harci szekér verseny és gladiátorviadal Rómában. 19. századi ábrázolás
A legelterjedtebb harci szekér a quadriga volt, amely elé négy lovat fogtak. A nézők döntötték el a gladiátor sorsát. Ha hüvelykujjukkal felfelé mutattak, a sebesült gladiátornak megkegyelmeztek, ha pedig lefelé, akkor megölték. Gyakran a gladiátorokat arra kényszerítették, hogy vadállatokkal harcoljanak

Az i. e. 1 század első felétől kezdve a római állam minden nyomorgó plebejusnak másfél kilogramm kenyeret osztott ki fejeként. Ismeretes, hogy Octavianus Augustus 200 ezer ilyen nincstelen tartott el. Az állam erejéről vagy gyengeségéről tanúskodik ez a tény? Elképzelhető volt-e hasonló dolog az ókor más országaiban?

Magyarázd meg a szólást: „*Kenyeret és cirkuszt a népnek!*” Róma lakosságának mely rétegére vonatkozott ez a mondás? Mi a véleményetek a római látványosságokról és nézőikről? Vajon miért nem voltak gladiátorviadók Görögországban?

Kenyeret osztanak a városi szegényeknek. Pompeii freskó

Ellenőrizték tudásotokat!

1. Hogyan épült ki Róma a császárság idején?
2. Magyarázzátok meg a következő fogalmakat: *fórum, domus, insula, terma, gladiátor, tóga!*
3. Mit jelent a *kenyeret és cirkuszt* kifejezés? Miért éppen az ókori Rómában jelent meg?
4. Miben hasonlított a rómaiak élete más fővárosok lakóinak életéhez?

Mi maradt fenn napjainkig az ókori római szokásokból? Csak pozitív vonásokról van szó? Milyen negatív római szokásokat nem sikerült leküzdeni?

51. §. A RÓMAI BIRODALOM A 3-4. SZÁZADBAN

A 2. század végén hallatlan dolog történt Rómában. Fellázadtak a pretoriánusok, megölték a császárt, trónját pedig árverésre bocsátották, amit Didius Iulianus nyert meg. Ő lett az új császár, de nem sokáig.

- Nézzétek meg a pretoriánusokat ábrázoló képet!
- Emlékezzetek vissza, mikor, és milyen események kapcsán jött létre gárdájuk!

Pretoriánus gárda. Dombormű Marcus Aurelius oszlopáról. 2. század

1. Mi idézte elő a Római Birodalom válságát a 3. században?

A birodalom jólétének alapja a rabszolgák munkája volt. A hódító hadjáratok végeztével azonban egyre kevesebb rabszolga érkezett Rómába. Az

értékük megnőtt, sok pénzbe került a megvásárlásuk, és a nagy földbirtokosoknak már nem érte meg alkalmazni őket. A rabszolgák sem voltak érdekelték abban, hogy jól dolgozzanak, ugyanis munkájukért nem kaptak semmit. Gyakran megszöktek vagy fellázadtak. A 3. századtól kezdve a nagybirtokosok földet adtak a rabszolgáknak, megengedték nekik, hogy családot alapítsanak, házat építsenek, és saját gazdaságuk legyen. Ennek fejében a felszabadított rabszolgák bérleti díjat fizettek a tulajdonosnak és termésük egy részét is beszolgáltatták nekik. Ilyen bérlők lettek az idők folyamán az elszegényedett városiak, szabad parasztok és a jövevények is. *Colonus*nak nevezték őket.

A 3. században nem csak a gazdaság került válságba. A birodalom határainál megjelentek a *barbár* törzsek, melyek veszélyeztették a határ menti provinciák biztonságát. Különösen a *gótok*nak volt félelmetes erejük. A század közepén más törzsekkel együtt rátámadtak Róma északi tartományaira. Az állam területén dühöngött az éhség, járványok ütöttek fel fejüket. Fellázadtak a rabszolgák és a *colonusok*. A központi hatalom meggyengülése ahhoz vezetett, hogy a birodalom kezdett széthullani. A helytartók nem hallgattak a császárra és tartományuk önállóságára törekedtek.

Az ókori görögök és rómaiak **barbárok**nak nevezték minden olyan idegent, akik nem beszéltek görögül vagy latinul.

Gótok – az egyik germán törzsszövetség általános elnevezése az első évezred első felében. Skandináviából származtak és időszámításunk kezdetén telepedtek le a Baltikumban. A 2–3. század fordulóján jelentek meg Kelet-Európában.

Miért gondolták a földbirtokosok, hogy a *colonusok* jobban fognak dolgozni, mint a rabszolgák?

A 235. oldalon lévő térképen keressétek meg a Római Birodalom határait a 2. század végén és a 3. században! Milyen provinciák tartoztak hozzá?

2. Mit tett Diocletianus császár a Római Birodalom válságának megfékezésé érdekében?

A birodalom felbomlását **Diocletianus** császárnak sikerült megállítani, akit a légiók 284-ben emeltek trónra. Egy felszabadított rabszolga fia volt és megjárta a katonai ranglétra minden fokát a közlegénytől a hadvezérig.

A birodalom irányításának tökéletesítése céljából három társuralkodót vett maga mellé. Létrehozta az államigazgatás új formáját, a **tetrarchiát** (négyek uralmát). Valódi hatalommal azonban egyedül ő rendelkezett. Székhelyét a kis-ázsiai Nicomediába helyezte át. Ezzel Róma megszűnt a birodalom központja lenni. A többi tetrarcha is a saját székhelyéről kormányzott.

Diocletianus. Szobor-részlet

A tetrarchák szobra Diocletianus idejéből

Hogy leszámoljon a felkelésekkel és megvédje országát az idegen betolakodóktól, növelte a hadsereg létszámát.

Az egész birodalom területét katonai körzetekre osztotta, melyek határa nem egyezett meg a provinciák határával. A katonai körzet élén katonai, a provincia élén pedig civil kormányzó állt, akik szemmel tartották egymást és részletes beszámolót küldtek megfigyeléseikről az uralkodóknak.

A parasztok földadót fizettek minden családtagjuk után, a városiak pedig fejadót. Az adószedés tökéletesítése céljából népszámlálást tartottak. Az adót nemcsak pénzben, hanem élelmiszerekben és különféle termékekben szedték be.

A reformoknak köszönhetően a birodalom hanyatlása lelassult. **305**-ben Diocletianus lemondott a trónjáról. Szülőföldjére, Dalmáciába vonult vissza, ahol Spalatumban (a mai Splitben) egy palotát épített magának, melynek hatalmas termeiben fogadta a vendégeket. A palotához tartozott még Jupiter temploma és a császár mauzóleuma is. Amikor Rómában ismét zavargások kezdődtek, küldöttség érkezett hozzá, hogy térjen vissza az Örök városba és tegyen rendet. Diocletianus nem válaszolt semmit, csak büszkén mutatta nekik ... bőven termő káposztaföldjét.

- A Római Birodalom állami életének milyen sajátosságai öltenek testet a 3–4. század fordulójáról származó műemlékekben?

Diocletianus palotájának rekonstrukciója. A palota romjai (Split, Horvátország)

Nézzétek meg Diocletianus palotájának rekonstrukcióját! Vajon miért építették olyanná, mint egy erődöt? Miről tanúskodik az a tény, hogy alaprajza egy római katonai táborra emlékeztet?

3. Constantinus császárt milyen cselekedetei tették naggyá?

Nagy Constantinus.
Szobor-részlet

306-ban adáz harcok során a trónt az egyik hadvezér, **Constantinus (306–337)** szerezte meg. Győzelme tiszteletére Rómában felállították az utolsó diadalívét. Constantinus folytatta elődje, Diocletianus reformjait. Az elértéktelenedett ezüst garasok helyett aranypénzt veretett. Hogy tökéletesítse az adószedés rendszerét, földhöz (röghöz) kötötte a colonusokat, a városlakók nem hagyhatták el kijelölt lakhelyüket, a kézműveseknek pedig tilos volt szakmát változtatni. A birodalom továbbra is négy részre tagolódott.

Egy ideig császárságának nem volt székhelye. Végül Constantinus a Boszporusz európai partján fekvő Byzantium görög poliszba költözött. A városállamnak nagyon jó volt a földrajzi fekvése. A császári birtokok közepén helyezkedett el a tengeri és kereskedelmi útvonalak metszéspontjában. Ellenőrzése alatt tartotta a Fekete- és Földközi-tengert és a Kis-Ázsiából Európába vezető utat. Az új fővárost, „Róma kettőt” tiszteletére Konstantinápolynak nevezték el, amely 330-ban hivatalosan is a birodalom fővárosa lett. A város ezután gyors fejlődésnek indult. Hamarosan az antik világ kereskedelmi és kulturális központja lett. Ezer évvel élte túl az ókort, de már a **Bizánci Birodalom** központjaként.

Constantinus először próbálta felhasználni a kereszténység tekintélyét az állam helyzetének megszilárdítására. 313-ban megengedte a keresztényeknek, hogy szabadon gyülekezhesenek és gyakorolhassák hitüket.

Diocletianus és Constantinus idejétől kezdve megváltozott az uralkodó hatalmának jellege. A principátust **dominatus** váltotta fel, ahol a császár dominus, uraság, gazda lett, az állampolgárok pedig alattvalók. Constantinus hatalma ezután korlátlan volt. Senkinek nem állt jogában, még a legközelebbi tanácsadóknak sem, leülni jelenlétében. A császár arannyal díszített palástot hordott és drágakövekkel kirakott koronát viselt a fején.

Constantinus császár diadalíve a Palatinus és a Colosseum között

Emlékezzetek vissza, milyen események következtek, és miért emeltek diadalíveket! Miként jellemzi Constantinust az a tény, hogy ő ugyan nem növelte a birodalom területét, mégis építtetett magának diadalívet?

Ismerkedjete meg a konstantinápolyi építkezésekről szóló forrásrészlettel! Magyarazzátok meg, miért volt szüksége Constantinusnak ilyen óriási beruházásokra!

„Pár év leforgása alatt Constantinus a festői erődítményt ragyogó fővárossá változtatta. Meg volt ehhez minden eszköze. Mintha csak a földből nőttek volna ki a pálmafákkal szegélyezett, diadalívvel, szobrokkal és szökőkutakkal díszített márvány meg bronz paloták. Sok könyvtár és iskola nyílt itt. Athénból, Epheszoszból, Delphoból, Ródoszról és Kréta szigetéről Konstantinápolyba szállították a görög művészet még fellelhető kincseit. A főváros híres volt számtalan nagy tereiről, széles, árkaodos utcáiról.”

Konstantinápoly 330-ban lett a birodalom fővárosa. Számítsátok ki, hány év telt el azóta!

4. Mikor vált ketté, Nyugatira és Keletire a birodalom?

Rövid időre sikerült helyreállítani a birodalom nagyságát. Sok barbár törzs érkezett ezekben az években a császárság területére és állt Róma szolgálatába. A központi hatalom megerősödése és a sikeres pénzreform elősegítették a bel-és külkereskedelem megélénkülését.

A colonusokból és parasztokból álló hadsereg elveszítette harci készségét, ezért egyre több barbárt fogadtak fel katonai szolgálatra. Az udvarban nagy befolyásra tettek szert a barbár hadvezérek, ezért gyakran megeseett, hogy a római hadsereg nem fejtett ki kellő ellenállást a barbár betörésekkel szemben. 378-ban Trákiában fellázadtak a vizigótok, akik császári engedéllyel éltek ott. Csatlakoztak hozzájuk a colonusok, rabszolgák és a szegények is. A római hadsereg Hadrianopolis alatt vereséget szenvedett a felkelőktől, Valens császár életét vesztette. A trónon I. Theodosius váltotta őt, aki a még egységes birodalom utolsó uralkodója volt. Halála után fiai **395**-ben felosztották a birodalmat Nyugatira és Keletire. A Nyugatrómai Birodalom az 5. század végén szűnt meg (erről az eseményről a későbbi paragrafusokban fogtok tanulni), a Keletrómai, vagyis *Bizánci Birodalom* pedig a 15. század közepén.

A 265. oldalon lévő térképen keressétek meg, milyen területek tartoztak a Nyugatrómai és Keletrómai Birodalmakhoz 395 után!

Ellenőrizétek tudásotokat!

1. Milyen tények tanúskodtak a Római Birodalom válságáról a 3. században?
2. Magyarazzátok meg a következő fogalmakat: *colonus*, *tetrarchia*, *dominus*, *barbár*!
3. Hogyan próbálták megállítani a birodalom hanyatlását Diocletianus és Constantinus?
4. Miben különbözött a dominatus hatalmi rendszere a principátustól?

Miben hasonlított, és milyen különbségek voltak Diocletianus és Constantinus uralkodása között?

52. §. A KERESZTÉNYSÉG LÉTREJÖTTE

• Nézzétek meg Raffaello itáliai festőművész képének részletét, aki a 15. század végén és a 16. század elején élt. • Milyen eszmét testesít meg Jézus Krisztusnak, a keresztény világvallás megalapítójának az alakja? • Miben különbözik ez az Istenábrázolás az ókori Kelet és Görögország isteneinek ábrázolásától?

1. Ki volt Jézus Krisztus? Mit mesélnek róla a történelmi források?

A Római Köztársaság idején a legszegényebbek is részt vehettek a választásokon és szabadon fordulhattak problémáikkal a néptribunusokhoz. A birodalom éveiben a polgárok alattvalókká váltak, nem tudtak többé hatással lenni a politikai életre, a hatalom pedig a császár kezében összpontosult. Ez nagyon elkésértette az embereket, elvesztették hitüket és különféle jóslatok, asztrológiai előrejelzések felé fordultak.

A Közel-Keleten több tanítás terjedt a világvégéről és a Messiás (Mégváltó) eljövételéről. Ez különösen a zsidók vallására, a *judaizmusra* volt jellemző.

I. e. 63-ban Palesztinát elfoglalta Róma. I. e. 37-ben a tartomány helytartója Nagy Heródes lett. A római uralom idején gyökeresen megváltozott a zsidó papok gazdasági helyzete és jelentős befolyásra tettek szert. A vallási élet központja ismét a jeruzsálemi templom lett.

A Bibliát alkotó könyveket **Szentírásnak** nevezzük.

Evangelium – görög szó, jelentése *jó hír, örömhír*. Négy evangélium szerepel az *Újszövetségben*: Máté, Márk, Lukács és János evangéliuma. Ezekből az írásokból ismerhetjük meg Isten fiának, Jézusnak az életét, tanítását, csodatetteit, kereszthalálát, feltámadását és mennybemenetelét.

Raffaello Santi: *Krisztus színeváltása*. 1519–1520, Róma. Vatikán

Ilyen körülmények között kezdte meg prédikációit Palesztinában **Jézus Krisztus**. A római feljegyzésekben nagyon kevés adat maradt fenn róla. 1971-ben bukkantak Iosephus Flavius zsidó történész munkájának arab átiratára, melyben a kereszténység ellenségeként ír Jézus életéről. Többek között elmondja azt, hogy Galileában élt egy prédikátor Jézus (Jeshua). Először Palesztina legszegényebb lakói fogadták el a tanítását. Tevékenységének kezdetén Jézus Keresztelő Szent Jánoshoz ment, aki megkeresztelte őt. Jézust ezután *Messiásnak* –Mégváltónak neveztek.

Jézus élettörténetének fő forrásai az *Újszövetség* könyvei, az *evangeliumok*.

Jézus prédikációi nem voltak ínyére a *farizeusoknak*, zsidó papoknak. Egy alkalommal megkérdezték tőle, kell-e adót fizetni Rómának, amire ő a következőket felelte: „*Adjátok meg a császárnak, ami a császáré, Istennek, ami az Istené!*” Később a farizeusok elfogták Krisztust és halálra ítélték. Kivégzéséhez a római helytartó, Poncius Pilátus jóváhagyása is kellett. Pilátus tisztában volt azzal, hogy egy ártatlant küld a halálba. Mégis beleegyezett az ítéletbe, mivel félt a főpapok bosszújától, ami felkelésekhez és zavargásokhoz vezethetett volna.

1. Jeruzsálem Jézus Krisztus idején. Rekonstrukció
2. Jézus Krisztus pásztorfiúként vállán az eltévedt báránnyal. A hívők pásztorát és a bűneit megbánó bűnöst szimbolizálja a szobor
3. A hal egyike a Krisztushoz társított legelső szimbólumoknak. Jézus a „Jézus Krisztus az Isten Fia, a Megváltó” kifejezés görög megfelelőjének (Jészusz Khrisztosz Theu Hüiosz Szóter) kezdőbetűiből áll össze az IKHTHÜSZ, amely szó jelentése hal. A hal a keresztség, az élet és a szellemi táplálék szimbóluma.

Ki volt Jézus Krisztus kortársa a római császárok közül?

Miért Palesztinában kezdett kialakulni a kereszténység? Róma viszonylatában hol helyezkedik el Palesztina?

Olvassátok el a részletet Iosephus Flavius *A zsidók története* című művéből! Milyen történelmi információt tudhatunk meg belőle?

„... Ezekben az időkben élt Jézus, egy bölcs ember, ha embernek kell nevezni őt. Mert rendkívüli tetteket művelt, és az igazságot örömmel elfogadó emberek tanítója volt. Sok zsidót magához vonzott, és sok görögöt is. Ő volt a Messiás. Mikor legfőbb emberének feljelentésére Pilátus kereszthalállal büntette, nem hagyták el azok, akik kezdettől fogva szerették. Ő ugyanis megjelent nekik három nappal később újra élve, amint ezt és sok más dolgot megjövendöltek róla az isteni próféták.”

Olvassátok el a részletet Jézus Krisztus *Hegyi beszédéből* (Máté evangéliuma szerint), és gondolkozzatok el azon, milyen új eszméket képviseltek a keresztények!

„Ne ítéljétek, hogy ne ítéltessetek! Mert amilyen ítélettel ítélték, olyannal ítéltétek; és amilyen mértékkel mértek, nektek is olyanul mérnek. Miért nézed a szálkát atyádfia szemében, a magad szemében pedig miért nem veszed észre még a gerendát sem? Ne adjátok oda a kutyáknak azt, ami szent, gyöngyeiteket se dobjátok oda a disznók elé, nehogy lábukkal széttaposásák azokat, majd megfordulva széttépjenek titeket. Kérjétek, és adatik nektek, keressetek és találtok, zörgessetek és megnyitják nektek. Mert aki kér, mind kap, aki keres, talál, és a zörgetőnek megnyitják.”

Prédikáció – szentbeszéd, igehirdetés, nevelő jellegű beszéd

Milyen eseményekkel veszi kezdetét az időszámításunk? Mikor született a római naptár szerint Jézus Krisztus?

2. Hogyan keletkeztek az első keresztény közösségek? Milyen volt a római császárok viszonya a keresztényekhez?

Jézus halála után tanítványai, az **apostolok** terjeszteni kezdték tanításait a Római Birodalom különböző tartományaiban. **András** például Kis-Ázsiában, Szkítiában és Görögországban.

A keresztények a birodalom minden szegletében vallási közösségeket hoztak létre, amelyek nagyon demokratikus berendezkedésűek voltak. A közösség vezetője rendelkezett a vagyon vagy pénz felett, amit imádkozásokra és olyan keresztények megsegítésére költöttek, akiket baj ért. Első összejöveteleiket titkos helyeken tartották, később templomokat építettek.

Az új vallásnak egyre több követője lett. Erkölcsi szabályaik gyakran kerültek ellentmondásba a római polgárok esküjével, akik Jupiter főisten nevére esküdtek fel és hódoltak a többi római istenségnek is. Ezt a keresztények nem fogadták el, ezért az eskütételt is elutasították.

Az eskü és az áldozatbemutatás megtagadását a hatalom engedetlenségként, lázadésként és szabadgondolkodásként értékelte. A „*Ne ölj!*” parancsolatot követve a keresztények nem voltak hajlandók szolgálatot teljesíteni a római hadseregben. A keresztény életmód, a császári hatalom felfogása szerint, rombolta a kialakult szokásokat és szétzilálta a római államiság alapjait. Éppen ezért a birodalom területén üldözni kezdték Jézus követőit.

Apostolok – az Újszövetségben Krisztus tanítványai és követői. 12-en voltak

A **templom** szó azt jelenti „Isten háza”, szent hely, ahol istentiszteleteket tartanak és imádkoznak a vallási közösség tagjai. Régebben a templom **egyház** jelentésben is élt, ami nem más, mint valamely keresztény vallás híveinek összessége mint szervezett, intézményszerű közösség.

Római katakomba Jézus Krisztus ábrázolásával a 4. századból

A leszámolás 64-ben vette kezdetét, miután leégett Róma. Nero a keresztényeket vádolta meg a város felgyújtásával. Rendkívüli kegyetlenséggel bánt az új hit támogatóival a Flavius-dinasztia utolsó képviselője Domitianus is, de nem kímélte őket Diocletianus császár sem.

A keresztények úgy próbáltak védekezni, hogy Róma katakombáiban tartották közös imáikat és ott temették el halottaikat is.

Miért üldözték az első keresztényeket?

Nézzétek meg az illusztrációt! Miért adta a művész a 64. évi eseményeknek szentelt alkotásának *A kereszténység mécsesei* vagy a *Nero égő fáklyái* címet?

Henryk Siemiradzki: *A kereszténység mécsesei*. 1876.

3. Mikor lett a kereszténység a Római Birodalom államvallása?

Róma 3. századi válságának idején a kereszténység a birodalom legelterjedtebb vallása lett. Minden üldöztetés ellenére a 4. század elején a lakosság fele áttért az új hitre. Változások történtek szervezeti felépítésükben. A gazdaságot a **püspök** irányította, aki a 3. század második felétől a közösség vezetője is volt egyben.

Constantinus császár felismerte a keresztények tekintélyében és szervezettségében rejlő lehetőségeket saját hatalma megszilárdítása szempontjából. Ezért visszaadta a keresztények elkobzott vagyonát, felszabadította papjaikat az adófizetés és a katonai szolgálat alól, kihirdette a vallási gyülekeze-

tek szabadságát. Ő maga egyformán ünnepelte a keresztény és a hagyományos római ünnepeket.

325-ben került sor **Niceában** Kelet és Nyugat püspökeinek első egyetemes zsinatára, melyen maga a császár is részt vett. A zsinaton elfogadták a **nikaia–konstantinápolyi hitvallást**. (Szövege a *Hiszek egy Istenben* imádságban cseng vissza – a ford. megj.) A hitvallás legfontosabb része az volt, hogy kihirdették az Isten három egyenrangú személyben létezik és az Atya, Fiú, Szentlélek együtt alkotják a Szentháromságot. A niceai zsinat határozatai elősegítették a **keresztény egyház** végérvényes kialakulását.

A nikaiai zsinat döntésének értelmében a nyolcnapos hetet a hétnapos váltotta fel. A hetedik napot az imádkozás, a pihenés és az összejövetelek napjává nyilvánították.

A kereszténység **I. Theodosius** (379–395) idején vált államvallássá a Római Birodalom területén. A pogány templomokat lerombolták és az istenek szobrait elpusztították.

Az 5. században az egyházi hatalom Nyugaton Róma püspökének, a **római pápának**, Keleten pedig Konstantinápoly püspökének, a **konstantinápolyi pátriárkának** került a kezébe.

Nagy Constantinust ábrázoló mozaik a konstantinápolyi Hagia Szophia-székesegyházból (ma Isztambul, Törökország)

Mi segítette elő a kereszténység elterjedését a Római Birodalomban? Miért Constantinus és nem Theodosius kapta a történelemtől a Nagy előnevet?

Ellenőrizték tudásotokat!

1. Ki volt Jézus Krisztus? Milyen történelmi tények ismeretesek róla? Mit mesélnek róla az evangéliumok?
2. Magyarázzátok meg a következő fogalmakat: *kereszténység, Szentírás, evangélium, apostolok, egyház, hitvallás!*
3. Hogyan változott meg a keresztények helyzete az 1–4. század során?
4. Milyen szerepet játszott Constantinus és Theodosius a kereszténység államvallássá válásában?

Miért akadályozta a császári hatalom a kereszténység terjedését? Milyen keresztény tanításokban látták a legnagyobb veszélyt? Miért nem akadályozták meg a kegyetlen üldözések Jézus hitének előretörését? Milyen általános emberi értéket hirdet a keresztény hit?

53. §. AZ ÓKORI RÓMA KULTÚRÁJA

12. SZ. GYAKORLATI FOGLALKOZÁS

1. Miben rejlik a római művészet sajátossága, eredetisége?

Róma művészetének fejlődésére nagy hatással voltak az ókori görögök. Különösen a szobrászatban mutatkozott ez meg. Sok görög szobornak a római művészek által elkészített másolata maradt fenn ránk. A *portrészobrok* megalkotásában viszont a rómaiak múlták felül Hellászt. A római szobrászok kevésbé eszményítették modelljeiket. Ők inkább a hasonlóság megformálására, a belső energiák és a jellem tökéletes ábrázolására törekedtek. Bár nem állt teljesen távol tőlük az idealizálás sem. Különösen a császárok portréinál, melyek az uralkodókat bölcs és hatalmas személyiségekként ábrázolták. (Keressétek meg ezeket a szobrokat a könyvben!)

Gyorsan fejlődött a szobrászat egy másik fajtája a *dombormű*-készítés is. Dombormű-kompozíciókkal templomokat, oltárokat, diadalívket és oszlopokat díszítettek. Rómában, mint tudjátok, a történelmi domborművek voltak a legnépszerűbbek. Ékes példája ennek a stílusnak a Traianus-oszlop, melyen a dákok elleni harc jelenetei vannak megörökítve.

1

2

1. Épületeket ábrázoló falfestmények a Boscoreale villából Pompeii közelében
2. Vándormuzikusokat ábrázoló mozaik Pompeiiből

Az ókori római festészet fejlődéséről tanúskodnak a Pompeii és Herculaneum feltárása során előkerült műemlékek. Az épületek falait gyakran ékesítették mitológiai és történelmi témájú képek, portrék, mesebeli tájak és a mindennapi élet mozzanatait ábrázoló festmények. A római falfestészet különleges alkotásai a Pompeii közelében lévő Misztériumok villájában található freskók, melyek egy vallási szertartás résztvevőinek teljes alakos képét ábrázolják (a tankönyv 244. oldalán láthatók).

Miben különböztek a római és görög portrészobrok? Nézzétek meg Marcus Aurelius portrészobrát! Hasonlítsátok össze ezt az alkotást a 240. oldalon látható,

sztintén őt ábrázoló domborművekkel és lovas szoborral! Állíthatjuk-e azt, hogy mindegyik alkotáson egy és ugyanaz a személy szerepel? Miért? Hogyan sikerült a római művészeknek visszaadni az ábrázolt személy belső világát? (Mondjátok el véleményeteket a látottakról!)

Marcus Aurelius

Önálló munka. 1. sz. feladat. Nézzétek meg a portrékat, majd válasszátok ki a Suetonius Caesarok élete című művéből származó idézetek közül azt, amelyik az adott képmásra vonatkozik! Vonjátok le a következtetést a római portrészobor-művészet sajátosságairól!

- Octavianus Augustus portrészobrának a ... megjelölésű idézet felel meg, mert ...
 - Nero portrészobrának a ... megjelölésű idézet felel meg, mert ...
 - Vespasianus portrészobrának a ... megjelölésű idézet felel meg, mert ...
- Az ókori Róma portrészobrászatának sajátosságai a következők:

Octavianus

Nero

Vespasianus

- A. „Középtermetű, hirtelenszöke hajú ember volt, arca szépnek mondható, de nem volt megnyerő, szeme szürkés-kék és igen gyenge, a nyaka vastag. Egészségét bárki megirigyelhette volna: uralkodása tizennégy éve alatt mindössze háromszor volt beteg. Haját nemcsak soronként rendezett csigákba fésülte, hanem achaiiai útján egészen vállig leeresztve hordta.”
- B. „Magas termetű, férfias alkatú ember volt, keze-lába izmos, erős, szigorú arckifejezéssel. A külső csillogással egyáltalán nem törődött, sőt még a diadalmenetek idején is azzal korholta magát, hogy: „Kellene nekem vénségemre diadalmenetről álmodoznom, mintha az őseim vagy én rászolgáltunk volna erre a dicsőségre”. Élete végéig megőrizte az egyszerű emberek ízlését és nem bírta elviselni azokat, akik sokat törődtek a külsőségekkel.
- C. „Feltűnően szép, igen kecses volt az alakja életének minden szakaszában. Arckifejezése mindig nyugodt és derűs volt, akár beszélt, akár hallgatott. Ragyogó, világos szeme volt, jólesett neki, ha azt hitték, isteni erő lakozik benne. A haja enyhén hullámos és világosszöke – a szemöldöke egészen öszszeért; füle közepes nagyságú; kiálló és lefelé görbülő az orra. ... Gyenge egészségére állandóan odafigyelt.”

2. Miért éppen a középületek a legékesebb bizonyítékai a római építészek tehetségének?

Maxentius bazilikájának belső része.
Rekonstrukció

hegyi források vizét a városlakók otthonaiba. A város díszei a szökőkutak voltak. A rómaiak szívesen időztek a városi fürdőkben, termákban.

Rómában és a provinciákon hatalmas középületek, **bazilikák** épültek, ahol bírósági tárgyalásokat, üzleti megbeszéléseket tartottak és kereskedelmi szerződéseket kötöttek. Általában a fórumok közelében vagy közvetlenül azok területén emelték őket. 310-ben készült el a Forum Romanumon

Maxentius császár bazilikája, melynek összterülete 6 ezer négyzetméter volt.

Róma jó utakkal rendelkezett. Gyorsan tudtak rajtuk előre haladni a légiók. A birodalom hatalmának megtestesítői voltak a **diadalívek** és **diadaloszlopok**. Ilyen építményeket nemcsak a fővárosban, hanem a provinciákon is emeltek.

A korabeli Róma legnagyobb építményének a **Circus Maximus** számított. Hosszúkás arénáján lovas-, illetve kocsiversenyeket tartottak. Lelátóin több, mint 250 ezer néző fért el.

A római városok jellegzetességei az **amfiteátrumok** voltak. Míg a görög amfiteátrumok a szabad ég alatt helyezkedtek el, a nézők pedig a hegyoldalakon kialakított lépcsőzetes padsorokban foglaltak helyet, addig a római amfiteátrumok számára külön épületeket építettek. Arénája körül pedig többsoros nézőteret alakítottak ki. Róma legismertebb épülete az elliptikus alaprajzú Flaviusok **Colosseuma** (a latin colosseus – gigantikus, hatalmas szóból). Öt éven keresztül épült Vespasianus és fia, Titus idején. Még a ma emberét is lenyűgözi hatalmas méreteivel, a 188 m hosszú és 156 m széles építmény. 48,5 m magas; mészkőből, tufából és

Bazilika – négyszögletes, hosszúkás, oszlopsorokkal tagolt vásárcsarnok vagy törvényszéki épület. Később a keresztény templomok épültek ilyen stílusban.

Cirkusz – latinul *kört*, *körült* jelent. A rómaiak az olyan sarkok nélküli arénát nevezték így, amely köré nézőteret emeltek.

Amfiteátrum – kör-szín: kör vagy ovális alakú, különféle rendezvények tartására használt épület lépcsőzetes kiképzésű szabadtéri nézőtérral.

téglából épült, bonyolult szerkezetű létesítmény. Az ülésorokat lejárók és sétálófolyosók tagolják, amelyek az amfiteátrumban mintegy 55–73 ezer ember zavartalan elhelyezését és közlekedését biztosították. Összterülete 29 ezer négyzetméter, arénája 86 x 54 méter.

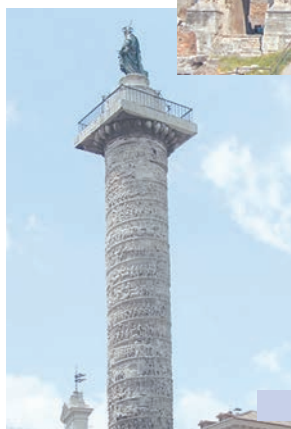

1. Az épületek közül melyeket használták a császárok saját hatalmuk és tekintélyük megerősítésére, és melyek dicsőítették Róma nagyságát? Bizonyítsátok érvekkel mindkét állítást! 2. Miről tanúskodik az a tény, hogy Róma leghatalmasabb építménye a gladiátorok halálos párviadalának a színhelye volt?

Önálló munka. 2. sz. feladat. Nézzétek meg az illusztrációkat, melyeken a következő műemlékek láthatók: **1)** a legnagyobb ókori római aquaeductus Pont du Gardban; **2)** a Circus Maximus épületének rekonstrukciója; **3)** a Flaviusok Colosseuma; **4)** Septimius Severus diadalíve a Forum Romanumon; **5)** Ulpia bazilikája Traianus fórumán; **6)** Marcus Aurelius diadaloszlopa.

Állapítsátok meg az összefüggést a képen látható műemlékek és elnevezésük között! Egy-két mondattal mutassátok be mindegyik építményt!

3. Milyen mérnöki és építészeti újítások öltöttek testet a római Pantheonban?

- Mit építenek a képen látható mesterek? • Az ókori Róma építészetének milyen sikereiről tanúskodik az illusztráció? • Milyen ismeretekkel kellett rendelkezniük az akkori mérnököknek, hogy ilyen épületeket tervezzenek?

Boltív – köríves szerkezet, mely képes nagy távolságot átívelni jelentős súlyt alátámasztva. Az oszlopok által tartott különböző formájú és méretű boltíveket **árkád**nak nevezzük.

Az i. e. 2. században a római építésszek feltalálták a betont, melynek alkotóeleme egy olyan helyi vulkanikus homok volt, ami a habarcsot kőkeménnyé tette. Ezt az anyagot széleskörűen alkalmazták kupola-konstrukciók építésénél. A római építészet legjellegzetesebb eleme a **boltív**. Belőle alakult ki később a kupola, amely kör vagy elliptikus alaprajzú félgömbszerű boltozat.

A római kupolaépítészet legkiemelkedőbb alkotásának a **római Pantheon** számított, az összes istenek temploma. Kupolája még a 19. század végén is a legmagasabb volt a világon. Hadrianus császár idején épült a második században egy korábbi templom helyén. Kupolájának átmérője 43 m, tartófalainak szélessége 6 méter. Tökéletessége elsősorban arányaiban nyilvánul meg. Belső átmérője teljesen megegyezik magasságával, kupolájának magassága pedig falainak magasságával.

A Pantheon volt az első olyan templom, ahol a hangsúlyt nemcsak a külső, hanem a belső díszítésre is helyezték. A kerek alaprajzú, görög stílusban épült templom 33 m széles előcsarnokát három sorban elhelyezett 16 gránitoszlop tartja. A 14 m magas oszlopkat márványba faragott, szép korinthoszi oszlopfők díszítik. A templom belsejébe impozáns bronzkapun lehet belépni. A kupola belső felét 5 sorban elhelyezett kazettás mennyezet díszíti. A körkörösén épített fal, melyre a kupola nehezedik, 6 m vastag és betonból meg téglából való, csak a kupola felső része épült habkőből. A kazettás mennyezetben egy 9 m átmérőjű kerek nyíláson (oculus) árad be a világoosság. Ez a *Pantheon szeme*. A Pantheon az egyetlen olyan ókori építmény, ami napjainkban is fennmaradt teljes egészében.

1. Milyen találmány tette lehetővé a római építésszek számára bonyolult konstrukciók létrehozását? 2. Hozzatok fel példákat olyan építményekre, ahol boltíveket és árkádokat alkalmaztak!

Önálló munka. 3. sz. feladat. Nevezetek meg három olyan sajátosságot, melyek megkülönböztetik a Pantheon más görög és római templomtól!

1

2

1. A Pantheon belső tere. 18. századi festmény

2. A római Pantheon napjainkban

Az egyik szökőkúton a következő latin felirat olvasható: „M. AGRIPPA L F COS TERTIUM FECIT”, ami azt jelenti, Marcus Agrippa harmadik konzulása idején készült. Ezzel szemben a szökőkút 126 körül épült, Hadrianus uralkodása alatt. A császár életrajzírója ezzel kapcsolatban arról számol be, hogy Hadrianus ugyan felújította a Pantheont és más templomokat, de meghagyta az eredeti építetők nevét.

- Szerintetek miért járt el így a császár?

Mire gondolhatt az a római polgár, aki a római építészetet a következő szavakkal jellemezte: „Hatalmas kőépítményeinket nem lehet összehasonlítani sem az esztelen egyiptomi piramisokkal, sem a görögök legnevesebb templomaival”?

Hasonlítsátok össze a rómaiak és görögök vívmányait az építészet és képzőművészet terén! Miben múlták felül a rómaiak a görögöket, és a görögök a rómaiakat? A római építészeti és művészeti eredményeit örökölte a mai kultúra?

54. §. A NÉPVÁNDORLÁS KORÁNAK KEZDETE. A NYUGATRÓMAI BIRODALOM BUKÁSA

- Nézzétek meg az illusztrációt! Biztonságos volt-e a képen látható erődítmény? Ktől kellett megvédenie magukat a városlakóknak?

Római erőd valahol a birodalom peremén (a mai Németország területén). Az első század végén készült

1. Határozzátok meg azokat a területeket, ahol a barbár törzsek éltek a 4. század közepén! Milyen irányban vándoroltak? 2. Mutassátok meg a Nyugatrómai Birodalom területén az 5. század közepén létrejött barbár királyságokat, és határozzátok meg földrajzi helyzetüket! 3. Milyen új ellenségtől kellett megvédenie határait Rómának a 4. század 70-es éveiben? 4. Hol volt a Boszporuszi Királyság, amely i. e. 480-ban élte fénykorát? 5. Mutassátok meg az ősszláv törzsek területeit az 5. század végén!

1. Mikor, és hogyan vette kezdetét a népvándorlás kora?

Mint tudjátok, a Római Birodalom határait a 3–4. században germán, gót, frank, langobard, burgund, svév és vandál törzsek támadták meg. Míg erős

volt a birodalom, féken tudta tartani Európa nomád népeit. Ezt úgy érte el, hogy egyes törzseket más helyre költöztetett vagy összeugrasztotta őket. A császárság meggyengülésével Róma elvesztette ellenőrzését felettük. A birodalom határa nem volt többé fal barbárok és rómaiak között. A császárság területe pedig könnyű zsákmánynak bizonyult a germán törzsek számára.

A Nyugatrómai Birodalom területén megtelepedő barbárok államokat alapítottak, melyeket **barbár királyságoknak** neveznek. Az első ilyen királyságot 418-ban a vizigótok (nyugati gótok) hozták létre Délnyugat-Galliában. Fővárosa Toulouse (e.: tulúz) volt. Később kiterjesztette hatalmát Hispánia területére is. A Római Birodalomban ezután egyre-másra jelentek meg a barbár királyságok: Észak-Afrikában a vandál királyság, az angolok és szászok királysága Britanniában, valamint a burgundok meg frankok királysága Galliában.

A rómaiak harca a barbárokkal. Egy szarkofág domborművéről. 3. század

● Milyen eszméket akart megjeleníteni a domborművön a szarkofág megrendelője?

A 4. század 70-es éveiben Ázsia sztyeppéiről Európába érkeztek a **hunok**. Róluk már hallottatok, amikor az ókori Kínáról tanultatok. Nyugati irányba vonultak előre, és meghódították az útjukba kerülő törzseket. Fő harci egységük a lovasság volt. A letelepedett földművesek annyira féltek a hun lovasoktól, hogy még az érkezésük hallatára is pánikba estek. Elhagyták lakhelyüket. Kiszorították szálláshelyükről a szomszédos népeket, amivel a világtörténelem legnagyobb népeségmozgását indították el. Ezzel vette kezdetét a **népvándorlás kora**.

A hunok átkeltek a Donon, majd betörték a Fekete-tenger északi partvidékére. Lerombolták a Boszporuszi Királyságot és több görög poliszt. Csak Khersonészosznak és Pantikapaionnak sikerült talpon maradnia. 375-ben meghódították az osztrogótokat (keleti gótokat). Lerombolták Hermanarik gót király államát. Arra kényszerítették a vizigótokat, hogy keljenek át a Dunán. A hun lovasság elpusztította mindkét Római Birodalom több tartományát.

A hun törzsek fő része a Közép-Duna mentén telepedett le a mai Magyarország területén és létrehozta saját államát. 435-ben **Attila** lett a ve-

Népvándorlás kora
– nagyarányú népeségmozgás Európában a 4–7. században, melynek következtében kezdetét vette az európai népek és államok kialakulása.

Eugène Delacroix (e.: özszen delákrúá): Attila, a hun. Freskórészlet. 19. század

zetőjük. Az új uralkodó kétszeresére növelte a Keletrómai Birodalom adóját. A főváros ellen vezetett hadjárat után az adók megsokszorozódtak. Fizetett a nomádoknak a Nyugatrómai Birodalom is. A Keletrómai Birodalom úgy próbálta megvédeni magát a teljes pusztulástól, hogy a hunok halálos csapását Nyugati irányába terelte. 451-ben Konstantinápolynak sikerült elérnie azt, hogy egy hatalmas hun hadsereg átkeljen a Rajnán és betörjön Galliába. A római hadsereg parancsnoka **Aetius** (e.: ecius), barbár szövetségesei erejére (többek között a vizigót királyságra is) támaszkodva Orleans közelében a **catalaunumi csatában** legyőzte Attilát. Ez volt a Nyugatrómai Birodalom utolsó győztes csatája bukása előtt.

Attila 453-ban meghalt. Halála után a hunok állama is széthullott.

Miért nevezik a catalaunumi csatát a „népek csatájának”, amely eldöntötte az egész európai civilizáció jövőjét? Miért vettek részt ebben az ütközetben a frankok, vizigótok és más népek a birodalom oldalán?

2. Mikor, és milyen események következtében szűnt meg a Nyugatrómai Birodalom?

410-ben a vizigótok Alarich vezetésével elfoglalták Rómát. Először érezte meg a városok anyja a gallok 390. évi támadása óta, mit jelentenek a gall vezér szavai: „Jaj a legyőzötteknek!” A hódítók három napon keresztül fosztogatták a várost és gyilkolták lakóit. Bár ez a pusztítás még nem volt az utolsó, de végérvényesen megingatta a rómaiak hitét saját legyőzhetetlenségükben. Rómának a gall támadás után még sikerült talpra állni. Amikor a birodalom területén létrejöttek a barbár királyságok, a hatalom kijelentette, hogy azok a Nyugatrómai Birodalom elidegeníthetetlen részei.

Vandál lovas. Mozaik. 5. század vége – 6. század eleje

455-ben vandál törzsek törtek be Rómába Geiserich király parancsnoksága alatt. 14 napon keresztül törtek, zúztak, raboltak. Minden mozdíthatót elvittek. Geiserich római kincsekkel akarta feldíszíteni országának fővárosát, Karthágót. Amit pedig nem tudtak elszállítani, azt megsemmisítették. Szobrok, épületek lettek a vandál rombolás áldozatai. Azóta nevezik **vandalizmusnak** a kulturális értékek esztelen pusztítását.

Az utolsó római császár a 16 esztendő Romulus Augustulus volt. Szimbolikus az uralkodó neve is. Romulusnak Róma alapítóját hívták, az Augustulus pedig Augustusnak, az első római császár nevének kicsinyítő képzős alakja. 476-ban az egyik barbár vezér, **Odoaker** letaszította Romulus Augustulust a trónjáról. A császári hatalmi jelvényeket (koronát, bíborpalástot) Konstantinápolyba küldte, saját magát pedig Itália királyának kiáltotta ki. Ezt az évet tekintik a Nyugatrómai Birodalom végének.

Hasonlítsátok össze a gótok és vandálok Róma elleni hadjáratát! Mi volt a két hadjárat között a hasonló, és miben különböztek?

Olvassátok el az 5. században élt római író, Salvianus művének részletét! A hanyatlás milyen jeleire mutat rá a forrásmű szerzője? Miben látta a legnagyobb veszélyt a római államra nézve?

„... A szegényeket koldusbotra juttatták, az özvegyeket megríkatták, az árvákat eltipor-
ták. Még a nemesebb családból származók is inkább az ellenséghez menekültek. Hogy ne roppanjanak össze az államnak fizetendő kötelezettségek alatt, a barbárokhoz mentek emberséget keresni, mivel nem tudták elviselni Róma barbár kegyetlenségét. ... A kisebbség kirabolta a többséget, az állami adók magánjövödelmekké váltak. Nemcsak a nagy hivatalnokok voltak megvesztegethetők, hanem a kisebbek is, és nemcsak a bírók, hanem beosztottaik is.

Triert háromszor pusztították el. Véráztatta földjén mindenütt holttestek hevertek. A lakók segítséget kértek a császártól, de cirkuszt kaptak helyette. A város vezetői telezabálták magukat, s az italtól felgerjedve esztelen ordítózással és becstelen szavakkal tobzódtak. Csak inni tudtak, a védelmet megszervezni már képtelenek voltak. Elképzelhetetlen méreteket öltött a pusztítás. A közerkölcsök romlását semmivel nem lehetett megállítani. Senki nem hiszi, hogy ez a város a barbárok dúlásától pusztult el, hiszen a római nép halála bekövetkezett, még mielőtt a barbárok elpusztították volna.”

3. Kik a szlávok? Milyen volt a szlávok, gótok és hunok viszonya a népvándorlás korában?

A nagy népvándorlásba bekapcsolódtak az ősszlávok is. A szlávok, 15 mai európai nép, többek között az ukránok ősei. I. e. a 2–1. évezred fordulóján jelentek meg a *Visztula* és a *Dnyeper* erdős térségein. Ezt a vidéket a kutatók a szlávok őshazájának nevezik.

Az ősszlávok tárgyi emlékeinek több sajátossága van, melyek ezeréves történetük során nagy változáson mentek át. Közös vonásaikat viszont megőrizték. Az ősszlávok kisebb-nagyobb csoportokra tagolódva telepedtek le folyók partjain. Földkunyhóban éltek, melynek fonott vagy rönkökből készült falai voltak. A házakhoz tűzhely is tartozott. Az 5. században jelentek meg a kőkemencék. Halottaikat elégették. Agyagedényeiket úgy készítették, hogy agyaghurkákat tekertek egymásra spirálisan felfelé és néha különböző mintákkal díszí-

Szlávok – nagy európai népcsoport. Keleti, nyugati és délszlávokra osztjuk őket. A keleti szlávokhoz az ukránok, oroszok, beloruszok; a nyugati szlávokhoz a lengyelek, csehek, szlovákok, luzsicaiak; a délszlávokhoz pedig a bolgárok, macedónok, horvátok, szlovének, bosnyákok, Crna Gora-iak, szerbek tartoznak.

tették. A fazekaskorongot nem ismerték. Sajátosak voltak munkaeszközeik és ékszereik is.

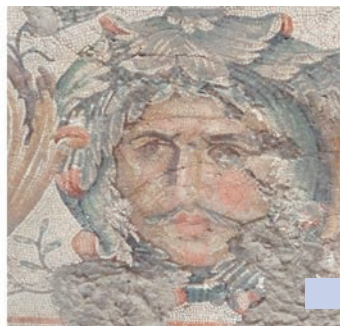
A szláv világ viszonylag messze esett az európai civilizáció központjaitól, ezért későn került fel a krónikák lapjaira. Legkorábban idősebb Plinius és Tacitus latin történészek, valamint Ptolemaios alexandriai földrajztudós említik a szlávokat az 1–2. században. Mindhárman **venedeknek** nevezik őket és a Visztulától keletre helyezik el szálláshelyüket. Több információ tartalmaznak a 6. századi és későbbi krónikák. Megkülönböztetett figyelmet szentel nekik gótokról írt művében Jordanes. Többek között azt írja róluk, hogy „*a venedek mind egy töről fakadnak, s ma három elnevezésük ismert: **venedek, antok és szklavénok** ...*”. Jordanes szerint a venedek a Visztula-medencében, az antok a Dnyepermentén, a szklavénok pedig a Dnyeszter és a Duna között éltek.

1

2

3

1–2. Osztrogót csatok-fibulák. Kb. 400–500-ból

3. Osztrogót vezér. A konstantinápolyi császári palota nagytermének mozaikrészlete. A 6. század első fele

A szlávok nagy vándorlása – a szlávok európai vándorlása az 5. század második felétől a 7. századra tehető a népvándorlás korában. Ekkor jelentek meg a szláv törzsek délen a Duna mentén és a Balkán-félszigeten. Nyugaton eljutottak az Elbáig és a Balti-tenger partjáig, északkeleten pedig benépesítették a Don és a Volga vidékét.

A 4. században az osztrogótok megvetették lábukat a Fekete-tenger partvidékén. Létrehozták államukat, melynek részei voltak a szláv-vened törzsek is. **Hermanarich** király hódította meg őket. 375-ben a hunok legyőzték a gótokat. A szlávok előtt megnyílt az út a Duna-mente és a Balkán-félsziget felé. Az 5. században a venedek lerázták magukról a hunok igáját, és megindultak a Keletrómai Birodalom irányába. Ezzel vette kezdetét a **szlávok nagy vándorlása**. Jordanes így ír erről: „*Most már mindenütt ők (szlávok) tombolnak...*”

Mivel magyarázható az a tény, hogy a szlávokról szóló említések viszonylag későn jelentek meg a történelmi forrásokban? Kik írtak először róluk? Mit tudatok meg a szlávokról Jordanes leírásából?

Ellenőrizték tudásotokat!

1. Hány év telt el Róma megalapítása és a Nyugatrómai Birodalom bukása között?
2. Magyarazzátok meg a következő fogalmakat: *népvándorlás kora*, *vandalizmus*, *szlávok*, *a szlávok nagy vándorlása!*
3. Hogyan hatott a népvándorlás kora a Római Birodalom sorsára? Milyen szerepe volt ebben a gótoknak és hunoknak?
4. Hogyan nevezték a szlávokat az ókori krónikák? Minek az alapján azonosítják a régészek az archeológiai emlékeket a szlávokkal?

A Nyugatrómai Birodalom 476-ban szűnt meg. A Keletrómai Birodalom Bizánc néven még hosszú évszázadokon keresztül fennmaradt. Miért a Nyugatrómai Birodalom bukott meg? Miért tartják 476-ot az ókor végének?

55. §. AZ ÖSSZLÁVOK TÁRSADALMI ÉS GAZDASÁGI ÉLETE, HITVILÁGA

13. SZ. GYAKORLATI FOGLALKOZÁS

1. Milyen volt az ősszlávok társadalmi élete?

A régészeti emlékek arról tanúskodnak, hogy a szlávok történelmük kezdetétől fogva egymással rokonságban álló törzsekben és törzsszövetségekben éltek. A törzsek élén a közösség által megválasztott vezér állt, aki szétosztotta a fölösleget, háború esetén pedig megszervezte a védelmet és felszerelte a katonai druzsinákat.

Különleges szerepet játszottak a szlávok életében a tanácsok, ahol a legfontosabb döntések születtek. Kaiszareiai Prokopiosz 6. századi bizánci történész így ír erről: *„Ezek a szklavén és ant törzsek nincsenek alárendelve egyetlen embernek. Már réges-régen demokráciában élnek és mindenről, ami hasznos vagy káros számukra, közösen döntenek. Ez a két barbár nép az idők kezdete óta hasonló módon él.”*

Ha valamilyen legyőzhetetlennek tűnő ellenségtől kellett megvédeni magukat, a szláv törzsek katonai szövetségre léptek egymással. Ilyen egyesülés volt többek között az ant szövetség. A nagy törzsszövetségek létrejöttéről tanúskodott, hogy az ősszlávok az 5–7. században megközelítették az állam kialakulásának szintjét. Ezt az állítást támasztja alá az is, ahogyan a településeiket kialakították. Településeik törzsi központok körül csoportosultak. Az utóbbiak kézműves központok is voltak egyben. Később a helyükön megerősített *földvárak* létesültek. A régészek Volinyban bukkantak rá a zimnei földvár maradványaira.

Jellemezzétek az ősszlávok társadalmi fejlődését! Kinek volt a legnagyobb hatalma?

Önálló munka. 1. sz. feladat.

Alkossatok 3–4 szóból álló értelmező kisszótárt, melyet felhasználhattok az ősszlávok társadalmi életének bemutatásánál!

2. Mi határozta meg az ősszlávok gazdasági életét?

Bevéséses-zománcozású ékszerek

Csernyahivi régészeti kultúra (3–4. század) – magába foglalta északon a Pripjaty és Deszna közötti földeket, délen pedig a Fekete-tenger és a Duna által határolt tartományokat. A szlávok mellett gótok és más népek is tartoztak hozzá. A szláv régészeti leletek korát Délkelet-Európa erdős sztyeppes területein a tudósok az 5–6. századra teszik.

Agyagkorsó, földműves naptárral a 4. századból, a csernyahivi kultúra idejéből

Az ősszlávok letelepedett életmódot folytattak. Földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkoztak. Kölest, árpát, búzát, rozst, zabot, lent, kendert termeltek. Inkább a tavasziakat vetették. Az őszi vetés módszerét csak az első évezred második felében sajátították el. A zöldségfélék közül kedvelték a borsót, répát, retket, hagymát és fokhagymát. Hosszú időn keresztül a parlagoló rendszer (legelőváltó gazdálkodás) volt elterjedt. (A műveletlen földeket feltörték, évekig pihentetés nélkül használták, majd parlagon hagyták legeltetés céljából – *a ford. megj.*) Polisszjában az erdőirtásos földművelést (égetéses gazdálkodás) alkalmazták, melynek során az erdő egy részét felégették, majd az így nyert földet megművelték.

Szarvasmarhát, kecskét és disznót tenyésztettek. Igavonó állatként ökröket és lovakat alkalmaztak. Mivel erdők, folyók, tavak mellett éltek, vadászattal, halászáttal is foglalkoztak. A vadakat nemcsak a húruk miatt ejtették el, hanem a prémjükért is. A prém volt a szlávok legértékesebb árucikke, amit a szomszédos népeknél értékesítettek.

A kézműves mesterségek közül fejlett volt az öntészet és a kovácmesterség. Nagy tiszteletnek örvendtek az ékszerészek. A Dnyepermentén a régészek több olyan ékszer maradványaira bukkantak, melyek a bevéséses-zománcozás (sgraffito) technikájával készültek.

A **csernyahivi kultúra** idején élte aranykorát a fazekasmesterség a 3–4. században. Ebből az időből a régészek több mint 50 fazekasműhely helyét tárták fel, ahol különféle konyhai cserép- és tároló edényeket készítettek mindennapi használatra: tálakat, agyagkorsókat, bögréket, kelyheket, vázákat. A csernyahivi kerámiáknak különleges színárnyalatuk volt a halványszürkétől egészen a sötétig, és finom díszítésekkel látták el őket. A fazekasmesterség hirtelen felemelkedését a szlávok találkozása eredményezte a Római Birodalom Duna menti provinciáinak népeivel, akiktől új technikákat sajátítottak el. A népvándorlás korában a fazekasság visszaesett. A 10–11. századig a szlávok edényeiket agyaghurkák-ból készítették.

A speciális kohászati és fazekas telepek kialakulása arról tanúskodott, hogy a szlávoknál fejlett volt a kereskedelem. Az ásatások során gyakran találnak különböző pénzürméket ebből a korból.

A szlávok aktív kereskedelmet folytattak Duna mente, Közép-Európa, a Baltikum, a római provinciák népeivel és a Fekete-tenger északi partvidékének városállamaival. Üveg, bronz, ezüst és arany készítményeket, bort és olívaolajat vásároltak tőlük. Ennek fejében pedig szőrmét, mézet, bőrt és bűzát adtak el nekik.

Mivel foglalkoztak az ősszlávok? A kézművesség mely ágai voltak a legfejlettebbek? Mit vásároltak más népektől, és milyen árut szállítottak külföldre a szlávok?

Önálló munka. 2. sz. feladat.

A megadott szavak segítségével alkossatok mondatokat, amelyek a szlávok gazdasági életét és foglalkozását jellemzik!

Szarvasmarhák, kecskék, juhok, sertések ...

Borsó, répa, retek, hagyma és fokhagyma ...

Öntészet és kovácmesterség ...

Edények, üveg, bronz, ezüst- és aranykészítmények, bor és olívaolaj ...

Köles, árpa, búza, rozs, zab, len, kender ...

Szörme, méz, bőr és búza ...

3. Milyen volt az ősszlávok hitvilága?

Az ősszlávok pogányok voltak. Mivel sem a venedek, sem az antok, sem a szklavének nem rendelkeztek írásbeliséggel, nem maradt fenn írásos emlék a hitvilágukról. A régészet és más tudományágak sikeres munkájának köszönhetően mitológiájukról már van elképzelésünk. Az archeológusok több *bálványimádó szentélyt* tártak fel. Itt mutattak be áldozatokat az ősszlávok isteneiknek. Ezeket a szentélyeket többnyire szabad ég alatt alakították ki. Középpontjukban az áldozat bemutatásának helye volt, valamint masszív talapzaton a **bálvány** állt. A pogány szertartásokat a **sámánok** (táltosok) végezték, akikről úgy gondolták, hogy ismerik a természet titkait és közvetíteni tudnak istenek és emberek között. Az ősszlávok hittek abban, hogy táltosaik természetfeletti erővel és képességekkel rendelkeznek.

A mai Ukrajna területén élő ősszlávok elsősorban a földműveléssel és állattenyésztéssel kapcsolatos istenségeknek hódoltak. Főistenüknek *Dazgybogot*, a napistent tartották. A tavaszi nap istenét *Jarilonak*, a téli napét pedig *Porevitnek* nevezték. *Szvarog* volt az égbolt istene, *Perun* pedig a villámlásé és mennydörgésé. Fontos istenség volt még *Velesz*, a jólét és termékenység istene, a háziállatok pártfogója.

Az ősszlávok még különféle vízi, erdei és házi szellemeknek is hódoltak. Hittek a sellők, védőszentek és vérfarkasok természetfeletti erejében. A kereszténység létrejötté után az ősszlávok hamar kapcsolatba kerültek ezzel az új vallással.

A Jézus Krisztusba vetett hit a Keletrómai Birodalom területéről terjedt el a szláv földeken. Keresztények voltak többek között azok a gót uralkodók is, akiknek a fennhatósága alá tartoztak a venedek, szklavének és antok.

Milyen isteneket imádtak az ősszlávok?

Önálló munka. 3. sz. feladat.

1. Figyeljétek meg, mivel foglalkoznak az emberek az illusztráción!
2. Bizonyítsátok be, hogy az ősszlávok istenítették a természet erőit!
3. Felfedezhetők-e a rajzon az ősszlávok hitvilágának azon vonásai, melyekről Kaiszareiai Prokopiosz bizánci történész írt a 6. században: „Főistennek azt az istent tartják, aki a villámlást küldi. Neki is áldoznak.... Imádattal adóznak a folyók istenségeinek, a nimfáknak és más istenségeknak is.”

Az ősszlávok természetéről és világról alkotott milyen elképzeléseit őrizték meg az ukrán népmesék, legendák, elbeszélések?

Ősszlávok a bálványimádó szentélyben. Rekonstrukció

Навчальне видання

**БАНДРОВСЬКИЙ Олександр Генріхович
ВЛАСОВ Віталій Сергійович**

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

**Підручник для 6 класу загальноосвітніх навчальних закладів
з навчанням угорською мовою**

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Переклад з української мови
Перекладач *Мага Василь Васильович*
Угорською мовою

Зав. редакцією *А. Варга*
Редактор *О. Дебрецені*
Макет і художнє оформлення *В. Марущинець*
Обкладинка *Т. Куц*
Коректор *Г. Турканич*

Формат 70×100/16. Ум. друк. арк. 22,032. Обл.-вид. арк. 20,56.
Тираж 1688 пр. Зам. №

Державне підприємство
„Всеукраїнське спеціалізоване
видавництво „Світ”
79008 м. Львів, вул. Галицька, 21
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 2980 від 19.09.2007
www.svit.gov.ua
e-mail: office@svit.gov.ua

Друк на ТзОВ „НВП Поліграфсервіс”
04053 м. Київ, вул. Ю.Коцюбинського, 4, к. 25
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3751 від 01.04.2010

